

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KIRAAT AÇISINDAN BEGAVÎ TEFSİRİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. H.Mehmet SOYSALDI

HAZIRLAYAN
Nesrişah SAYLAN

ELAZIĞ – 2015

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KIRAAT AÇISINDAN BEGAVÎ TEFSİRİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. H.Mehmet SOYSALDI

HAZIRLAYAN
Nesrişah SAYLAN

Jürimiz, 10/09/2015 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu doktora tezini oy birliği ile başarılı bulmuştur.

Jüri Üyeleri:

1. Prof.Dr. H.Mehmet SOYSALDI (Danışman)
2. Prof.Dr. Nihat TEMEL
3. Doç.Dr. M.Emin MAŞALI
4. Yrd. Doç. Dr. Ramazan IŞIK
- 5.Yrd.Doç.Dr.Enes ERDİM

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****Kıraat Açısından Begavî Tefsiri****Nesrişah SAYLAN****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Tefsir Bilim Dalı****Elazığ - 2015, Sayfa: X + 210**

Bu çalışma, V/XII. yüzyıl âlimlerinden Begavî'nin *Me'âlimu't-Tenzîl* adlı tefsirinde esas aldığı kıraat anlayışının tayinini ve kıraatleri kullanma keyfiyetinin tespitini amaçlamaktadır. Begavî'nin tefsirinde naklettiği kıraatlerin tefsir ve Arap diliyle olan irtibatı temelinde, kıraat-lehçe, sarf-nahiv ve kıraat-tefsir ilişkisinin incelendiği araştırmada, öncelikle, kıraat ilmi ve tarihi hakkında özet bilgi verilmiş, akabinde de Begavî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti üzerinde durulmuştur. Ana izleği itibarıyla ise çalışmada Begavî'nin kıraat ilmindeki yeri, kıraatteki kaynakları, kıraatleri nakil yöntemi ve kıraatleri işleyiş tarzı üzerinde durulmuş, bunun da ötesinde Begavî'nin mana takdirlerinde kıraat farklarına ne gibi bir rol atfettiği, başta filolojik ve fikhî yorum olmak üzere tefsir ve te'vil etkinliğinde kıraatleri nasıl kullandığı diğer tefsir ve kıraat kaynaklarıyla mukayeseli olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Begavî, Tefsir, Kıraat, Kıraat-i Aşere, Kârî, Sahih, Şâz, Mushaf.

ABSTRACT

Doctorate Thesis

Begavî's Interpretation in View of Recitation

Nesrişah SAYLAN

The University of Fırat

Social Sciences Institute

Main Science Department of Basic Islamic Sciences

Interpretation Scientific Department

Elazığ-2015, Page: X + 210

This study aims assignment understanding of the recitation and the determination of the using arbitrariness of recitation in the 5th and 12th century scholar Begavî's interpretation called Mealimut Tenzil. In he study in which the connection of the recitation of Begavî's interpretation he carried forward with Arabic, the residation-dialect, supplies-nahiv, recitation-interpretation collaboration, we especially gave information about the rcitation science and its history and then we stood on the issue of Begavî's life and his scientific personality. As the min theme of the study we stood on Begavî's place in science of recitation, the sources of the recitation, his method to transfer the recitations and his mode of recitations. Beyond that we studied how Bergavi attributed to the recitation difference in appreciation meaning and how he used the recitation especially the philological and jurisprudence comment, interpretation and interpretation efficietly. This has been compared with the interpretation and recitation sources comparatively.

Key Words: Begavî, İnterpretation, Recitation, Reading ten of the recitation sciences, Reader, Reality, Shadhdh, al-Mushaf.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ, KONUSU, AMACI VE METODU	1
1.1. Çalışmanın Konusu	1
1.2. Çalışmanın Önemi	1
1.3. Çalışmanın Amacı ve Metodu.....	2
2. KIRAAT İLMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	4
2.1. Kıraat İlminin Tanımı ve Konusu	4
2.2. Kıraat İlminin Gayesi ve Faydası.....	5
2.3. Kıraat İlminin Tarihçesi	6
2.4. Kıraat Çeşitleri.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BEGAVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	14
1.1. Begavî'nin Hayatı	14
1.1.1. Yaşadığı Dönem	14
1.1.2. Hayatı.....	20
1.1.3. İlmi Şahsiyeti.....	22
1.1.4. Hocaları	24
1.1.5. Öğrencileri.....	26
1.2. Begavî'nin Eserleri.....	27
1.2.1. Fıkıh İlmiyle İlgili Eserleri	28
1.2.2. Hadis İlmiyle İlgili Eserleri	30
1.2.3. Kıraat İlmiyle İlgili Eseri	32
1.2.4. Tefsir İlmiyle İlgili Eseri.....	33
1.2.4.1. Me'âlimu't-Tenzîl'in Muhtasarlari ve Tercümeleri	34

1.2.4.2. Me‘âlimu’t-Tenzîl’in Yazılış Amacı ve Metodu.....	35
1.2.4.3. Me‘âlimu’t-Tenzîl’in Önemi.....	39
1.2.4.4. Me‘âlimu’t-Tenzîl’in Kaynakları	41

İKİNCİ BÖLÜM

2.BEGAVÎ TEFSİRİNDE KIRAATLER VE KIRAATLERİ İŞLEYİŞ TARZI ... 44

2.1. Begavî Tefsirinde Kıraatler ve Begavî’nin Kıraat İlmindeki Yeri.....	44
2.2. Begavî’nin Kıraatlere Atıf (Nakil) Yöntemleri.....	49
2.2.1 Kıraat İmamlarına Atıfta Bulunması.....	49
2.2.2. Râvîlere Atıfta Bulunması	53
2.2.3. Belli Bir Kesime Ortak İsim ve Sıfat Altında Atıfta Bulunması	55
2.2.4. Bölge ve Şehirlere Atıfta Bulunması	58
2.2.5. Sahabe Kıraatlerine Atıfta Bulunması.....	61
2.2.6. Tabiûn Kıraatlerine Atıfta Bulunması	64
2.2.7. Kime Ait Olduğunu Belirtmeden “قرئ” (Temrîz Sîgasıyla) Atıfta Bulunması	71
2.2.8. Mushaflara Atıfta Bulunması.....	72
2.3. Begavî’nin Kıraatleri İşleyiş Tarzı.....	74
2.3.1. Kıraatleri Nakletmekle Yetinmesi	74
2.3.2. Kıraatlerin Tevcihini Yapması	76
2.3.2.1. Kıraatlerin Tevcihinde Âyetlerle İstidlâlde Bulunması.....	77
2.3.2.2. Kıraatlerin Tevcihinde Hz. Peygamber’in Sözleriyle İstidlâlde Bulunması	80
2.3.2.3. Kıraatlerin Tevcihinde Mushaf İmlâsıyla İstidlâlde Bulunması	83
2.3.2.4. Kıraatlerin Tevcihinde Sahabenin ve Tabiûnun Okuyuşlarıyla İstidlâlde Bulunması	85
2.3.2.5. Kıraatlerin Tevcihinde Arap Şiirine ve Kelamına Başvurması.....	89
2.3.2.6. Kıraatlerin Tevcihinde Lehçe Farklılıklarına Atıfta Bulunması	92
2.3.3. Kıraatler Arasında Tercihde Bulunması	97
2.3.3.1. Kıraatler Arasındaki Tercihi Delillendirme Yöntemleri	98
2.3.3.1.1. Kur’ân’i Delillerle İstidlâlde Bulunması	98
2.3.3.1.2. Kurrânın Çoğunluğunun Görüşüyle İstidlâlde Bulunması	101

2.3.3.1.3. Lügavî Delillerle İstidlâlde Bulunması	102
2.3.4. Bazı Kıraatleri Eleştiri Konusu Yapması	106
2.3.5. Şâz Kıraatleri Zikretmesi	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ME‘ÂLİMU’T-TENZÎL’DE KIRAATLERİN TEFSİRE ETKİSİ.....	111
3.1. Tefsir Değeri Açısından Kıraatler	111
3.1.1. Âyetin Anlamında Değişikliğe Yol Açmayan Kıraatler	112
3.1.1.1. Usul Farklılıkları.....	112
3.1.1.1.1. Hemze İle İlgili Kıraat Farklılıkları	112
3.1.1.1.2. İdğam İle İlgili Kıraat Farklılıkları.....	114
3.1.1.1.3. İmâle İle İlgili Kıraat Farklılıkları	117
3.1.1.1.4. İhtilas-İşba‘ İle İlgili Kıraat Farklılıkları.....	119
3.1.1.1.5. İzafet “ي” ları.....	123
3.1.1.2. Ferşî Farklılıklar	126
3.1.2. Âyetin Anlamında Değişikliğe Yol Açan Kıraatler	129
3.1.3. Takdir Edilen Anlamı Teyid Ettiği Düşünülen Kıraatler.....	133
3.2. Filolojik Yorumun Konusu Olan Kıraatler	135
3.2.1. Sarf Yönünden Kıraat Farklılıkları.....	135
3.2.1.1. İsim ile İlgili Kıraat Farklılıkları	136
3.2.1.1.1. Kelimenin Fiil Ya da İsim Okunması İle İlgili Vecihler.....	136
3.2.1.1.2. Master Okunuşuna Göre Kıraat Farklılığı.....	139
3.2.1.1.3. İsimlerin Tekil ve Çoğul Okunuşlara Göre Kıraat Farklılığı.....	142
3.2.1.1.4. İsmi Yapısındaki Harf ve Hareke Değişikliği Açısından Kıraat Vecihleri.....	145
3.2.1.2. Fiille İlgili Kıraat Farklılıkları	150
3.2.1.2.1. Fiillerin Malûm ve Meçhul Okunması Açısından Vecihler	150
3.2.1.2.2. Fiillerin Farklı Vezinlerle Okunması Açısından Kıraat Vecihleri .	155
3.2.1.2.3. Fiillerin Müennes ve Müzekker Okunması Açısından Kıraat Vecihleri.....	159
3.2.1.2.4. Fiillerin Farklı Sîgalarla Okunması Açısından Kıraat Vecihleri	163
3.2.1.2.5. Haber-İnşâ Yönünden Kıraat Vecihleri	168

3.2.1.3. Harflerle İlgili Kıraat Farklılıkları.....	172
3.2.2. Nahiv Yönünden Kıraat Farklılıkları.....	176
3.2.2.1. Mübtedâ-Haber Okunması Açısından Vecihler.....	177
3.2.2.2. Sıfat okunması ile ilgili vecihler	181
3.2.2.3. Atıf Sebebiyle Oluşan Vecihler.....	184
3.3. Fıkhî Yorumun Konusu Olan Kıraatler.....	189
SONUÇ	195
BİBLİYOGRAFYA	200
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	209
ÖZGEÇMİŞ	209

ÖNSÖZ

Semavî dinler başta olmak üzere pek çok inanç sisteminin öğretileri kutsal metinlerle tespit edilmiştir. Din ve inanç sistemleri, müntesiplerine bu metinler vasıtasıyla aktarılmıştır. İslâm dininin kutsal metni olan Kur’ân-ı Kerim’de yirmi yılı aşkın bir sürede Mekke’den başlayıp Medine’de sona eren vetirede melek Cebrâil (as) vasıtasıyla Hz. Peygamber’e ulaştırılmıştır. Hz. Peygamber bizzat yaşayışıyla ve yaptığı açıklamalarla Kur’ân’ın okunmasını, anlaşılmasını ve hayata aktarılmasını istemiş ve teşvik etmiştir.

Kıraat ilmi, Kur’ân kelimelerinin hatadan, tahrif ve tağyirden korunması bakımından olduğu kadar, Kur’ân’ın anlaşılması açısından da büyük önem taşımakta, dahası Kur’ân’ın i’caz yönünün açığa çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bundan dolayı ister rivâyet ister dirâyet olsun bütün tefsirler kıraatlerden faydalanmışlar ve bu konuyu geniş bir şekilde ele alıp incelemişlerdir. Bu tefsirlerden biri de V/XII. yüzyıl âlimlerinden olan Begavî (ö. 516/1122)’ye aittir.

Begavî’nin kıraat alanına özel bir ilgisinin bulunması ve kıraatle ilgili müstakil eser kaleme almış olması, kıraat tarihinde on’lu sistemin (kıraat-i aşere) yerleşmesinde önemli rol oynaması, biyografik kaynakların çoğunda kendisinden “mukri” olarak bahsedilmesi gibi hususiyetler Begavî tefsiri üzerinde bu çalışmanın yapılmasına etki eden faktörler olmuştur. Bu itibarla onun kıraat anlayışı ve tefsirinde kıraatleri kullanma keyfiyeti tespit edilip değerlendirilecek ve onun naklettiği kıraatlerin tefsir ve Arap diliyle olan ilişkisi ele alınıp incelenecektir.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı ve metodu belirtildikten sonra kıraat ilmi, tarihi, kıraat çeşitleri ve imâmları hakkında özet bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Begavî’nin hayatı, yaşadığı dönem, ilmî şahsiyeti, hocaları, öğrencileri ve eserlerine temas edilmiştir. İkinci bölümde Begavî tefsirinde kıraatler ve Begavî’nin kıraat ilmindeki yeri, kıraatteki kaynakları, kıraatleri nakil yöntemi ve kıraatleri işleyiş tarzı hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Begavî tefsirinde kıraatlerin tefsire etkisi, âyetin anlamında değişikliğe yol açan ve değişikliğe yol açmayan kıraatler, filolojik ve fikhî yorumun konusu olan kıraatler örneklerle incelenmiş, diğer tefsir ve kıraat kaynaklarıyla mukayeseli olarak ele alınmıştır.

Çalışmamız esnasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI'ya; aynı zamanda yardımlarına ve görüşlerine başvurduğum kıymetli hocalarım, Prof. Dr. Gıyasettin Arslan, Prof. Dr. Nihat Temel, Prof. Dr. Mehmet Erdem, Doç. Dr. Mehmet Emin Maşalı, Yrd. Doç. Dr. Ramazan Işık'a ve diğer tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca yanımda olan aileme ve özellikle babama müteşekkik olduğumu belirtmek isterim. Şüphesiz tevfiik Allah'tandır.

ELAZIĞ – 2015

Nesrişah SAYLAN

KISALTMALAR

as.	:Aleyhisselam
b.	:bin, İbn
bk.	:Bakınız
c.	:Cilt
c.c.	:Celle Celâluh
Haz.	:Hazırlayan(lar)
H.z.	:Hazreti
ö.	:Ölüm tarihi
ra	:Radiyallahu Anh
s.	:Sayı
sav	:Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDVİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ter.	:Tercüme eden
Thk.	:Tahkik eden
tsz.	:Tarihsiz
vb.	:Ve benzeri
vd.	:Ve diğerleri
Yay.	:Yayınları

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ, KONUSU, AMACI VE METODU

1.1. Çalışmanın Konusu

Kıraat açısından Begavî Tefsiri adlı bu çalışma Begavî'nin kıraatlere yaklaşımını konu almaktadır. Begavî'nin *Me'âlimu't-Tenzîl*'de zikrettiği kıraatlerden hareketle onun kıraat anlayışı ve tefsirinde kıraatleri kullanma keyfiyeti tespit edilip değerlendirilecek ve Begavî'nin tefsirinde naklettiği kıraatlerin tefsir ve Arap diliyle olan irtibatı temelinde, kıraat-lehçe, kıraat-sarf ve nahiv; ayrıca kıraat-tefsir ilişkisi ele alınıp incelenecektir.

Konu, Begavî'nin *Me'âlimu't-Tenzîl* adlı eseri esas alınarak bu çerçevede sınırlandırılmıştır. Çalışma onun kıraatlere yaklaşımıyla alakalı olduğu için, tefsirinde yer alan diğer konulara yer verilmemiştir. Ayrıca konunun bir bütün içerisinde anlaşılması için kıraat ilmine dair bazı açıklamalara değinilmiştir.

1.2. Çalışmanın Önemi

Begavî; 433/1041-516/1122 tarihleri arasında yaşamıştır. Tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat gibi İslâmî ilimlerin hemen hemen her alanında eserler vermiştir. Bundan dolayı biyografik kaynaklar kendisinden “fakîh”, “müfessir”, “muhaddis” ve “mukrî” olarak bahsetmektedir. Begavî tefsir alanında *Me'âlimu't-Tenzîl* adlı eseri telif etmiştir. Bu tefsir gerek içeriği gerekse kullandığı kaynaklar itibarıyla dinî ilimler yönünden önemli bir eserdir. Tefsirinde kıraatlere çok geniş bir şekilde yer vermesi, kıraat-i aşereyi bir araya toplayan âlimlerden biri olarak tanınması, kıraate dair *el-Kifâye fi'l-Kırâe* adlı eseri telif etmesi Begavî'nin kıraat anlayışının ve onun tefsirinde kıraatleri kullanma keyfiyetinin tespit edilip değerlendirilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Bu tefsir üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Tespit ettiğimiz başlıca çalışmalar şunlardır: Muhammed İbrâhîm Şerîf, *el-Begavî el- Ferrâ ve Tefsîruhû li'l-Kur'ân'i'l-Kerim*; Affâf Abdülğafur Hamîd, *el-Begavî ve Menhecühû fi't-Tefsîr*; Ali Eroğlu, *Müfessir Begavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*; Saffet Bakırcı *Me'âlimu't-Tenzîl'in Rivâyet Tefsirleri İçindeki Yeri*; Ali Eroğlu, *Me'âlimu't-Tenzîl ve Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm Tefsirleri Üzerine Bir Mukayese*, Talha Muhammed Tevfik Mala Hüseyin'in

Menhecü'l-İmâmi'l-Begavî fi Arzi'l-Kıraat ve Eserü Zalike fi Tefsirihi; Ali Eroğlu, *el-Kifâye fi'l-Kirââ li'l-Begavî*.

Bu çalışmada, Begavî tefsiri kıraatler açısından ele alınıp detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu da çalışmayı Begavî tefsiri ile ilgili yapılmış olan diğer çalışmalardan farklı kılmaktadır. Muhammed İbrâhîm Şerîf'in, Affâf Abdülğafur Hamîd'in, Ali Eroğlu'nun ve Saffet Bakırcı'nın eserleri Begavî'nin tefsirini bir bütün olarak ele alıp incelemişlerdir. Talha Muhammed Tefvik Mala Hüseyin'in *Menhecü'l-İmâmi'l-Begavî fi Arzi'l-Kıraat ve Eserü Zalike fi Tefsirihi*; Ali Eroğlu'nun *el-Kifâye fi'l-Kirââ li'l-Begavî* isimli çalışmalarda ise Begavî tefsirindeki kıraatler, Fâtîha sûresinden başlanılıp Nâs sûresine kadar herhangi bir değerlendirme ve karşılaştırma yapılmadan olduğu gibi nakledilmiştir. Elinizdeki bu çalışmada ise Begavî tefsirinde tespit edilen kıraatler onun kullandığı bağlam ve amaç kapsamında konularına göre sistematik tasnife tabi tutulmuştur. Tasnif edilen başlıklarla ilgili sahih ve şâz kıraatlerden örnekler verilmiş ve bunlar diğer tefsir ve kıraat kaynaklarıyla mukayeseli olarak incelenmiştir.

1.3. Çalışmanın Amacı ve Metodu

Çalışmada kıraatler konusu Begavî'nin *Me'âlimu't-Tenzîl* adlı eseri çerçevesinde incelenecektir. Bu konunun bu eser zemininde incelenmesinin birkaç nedeni vardır. Birincisi Begavî'nin kıraate dair müstakil bir eser kaleme almış olmasıdır. İkincisi Begavî'nin kıraat-i aşere'nin yerleşmesinde önemli role sahip olmasıdır. Üçüncüsü biyografik kaynakların bir kısmında kendisinden “mukrî” olarak bahsedilmesidir. Dördüncüsü tefsirinde çok geniş bir şekilde kıraatlere yer vermesidir. Bundan dolayı Begavî'nin kıraat anlayışının ve onun tefsirinde kıraatleri kullanma keyfiyetinin tespit edilip değerlendirilmesinin gerekli olduğu düşünülmüştür.

Çalışmada, kıraat tarihinde de önemli bir şahsiyet olan Begavî'nin bakış açısıyla kıraatlerin nasıl ele alındığı, Begavî'nin kıraatleri değerlendirme metodları, eserde genişçe yer alan bu kıraatlerle tefsire ne kazandırılmak istendiği bu nedenle kıraatlerin telaffuzda olduğu gibi âyetlerin açıklanmasında da önemli bir yere sahip olduğu tespit edilecektir.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, daha sonraki bölümlerde Begavî'nin *Me'âlimu't-Tenzîl* adlı eserinde incelenecek olan konuya kaynaklık edecek bilgiler yer almaktadır. Bu nedenle araştırmanın konusu, amacı, metodu

belirtildikten sonra çalışmanın okuyucu tarafından daha kolay anlaşılması için kıraat ilmi, tarihi, kıraat çeşitleri ve kıraat imâmları hakkında özet bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Begavî'nin hayatı, yaşadığı dönemi, ilmî şahsiyeti, hocaları, öğrencileri, eserleri ve tefsiri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise Begavî'nin kıraatleri nakil yöntemi ve kıraatleri işleyiş tarzı incelenmiştir. Bu bağlamda Begavî'nin kıraat ilmindeki yeri, kıraatleri nakil yöntemi, tefsirinde kıraatleri işleyiş tarzı, kıraatlerin tevcihi, temellendirilmesi ve tercihi gibi konulardaki tavrı müstakil başlıklar altında örneklendirilerek detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde Begavî'nin kıraatleri ele aldığı şekiller, kullandığı ifade ve teknikler belirtilmiş, bahsettiği sahih ve şâz okuyuşlardan örnekler verilmiştir.

Üçüncü bölümde de Begavî tefsirinde kıraatlerin tefsire etkisi, âyetin anlamında değişikliğe yol açan ve anlamda değişikliğe yol açmayan kıraatler usul farklılıkları ve ferşî farklılıklar bağlamında örneklerle incelenmiş, filolojik ve fikhî yorumun konusu olan kıraatlere yer verilmiştir. Bu konular diğer tefsir ve kıraat kaynaklarıyla mukayeseli olarak incelenmiştir.

Çalışmada Begavî tefsiri kıraatler açısından başından sonuna kadar detaylı bir şekilde taranmıştır. Tespit edilen kıraatler konu başlıklarına göre sınıflandırılmış ve sonrasında bu konuları temsil edebilecek örnekler seçilmiştir. Bu örnekler sahih ve şâz kıraatlerden olacak şekilde genellikle her konu üç örnek üzerinden ele alınıp incelenmiştir. Bazı konular ise-kıraatleri nakil yönteminde kıraat imâmlarına, sahabeye, tabiûna atfetmesi- birer örnek üzerinden incelenmiştir. Konular ile ilgili örneklerde sûre ismi, sûrenin Kur'ân'daki sırası ve âyet numarasıyla birlikte Begavî tefsirindeki cilt ve sayfa numaraları da belirtilmiştir. Begavî tefsirinde zikredilip çalışmada yer verilmeyen konuyla ilgili diğer örneklerde ise Begavî tefsirinin cilt ve sayfa numaraları yerine sûre ve âyet numaraları verilmiştir. Böylece eserin hangi baskısı olursa olsun, nakledilen bu sistem sayesinde, ilgili sûre ve âyete ulaşılmasına kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür.

Konular ele alınırken önce Begavî'nin tefsirinde kıraatleri nasıl naklettiği zikredilmiştir. Daha sonra ise kıraatin sahih ve şâz olup olmadığı kıraat kaynaklarına başvurularak belirtilmiştir. Ayrıca Begavî'nin kıraat anlayışının; kıraatleri tefsirinde kullanma keyfiyetinin tespit edilmesi; onun kıraatler bağlamında yaptığı açıklamaların diğer tefsirlerle, kıraat ve hüccet kitaplarıyla birlikte mukayese edilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle çalışmada bu kaynaklara müracaat edilmiştir.

Metnin yazımı esnasında âyetin meali çoğunlukla tırnak içerisinde italik olarak yazılmıştır. Bazen ise Bakara 2/10 şeklinde verilmiştir. Bu çalışmada çok sayıda kârî ve âlim ismi geçtiği için bunların her biri hakkında bilgi vermek mümkün olmamıştır. Bunların vefat tarihleri tezde âlimin ilk geçtiği yerde ve bibliyografyada hicrî ve milâdî olarak (ö. 215/830) şeklinde verilmiştir.

Genellikle bu tezde kullanılan kaynaklar, tefsir, kıraat ve hüccet kitapları olmuştur. Çalışmada Begavî tefsirinin Muhammed Abdullâh en-Nemîr, Osman Cum'a Dâmiriyye ve Süleyman Müslim el-Harş tarafından tahkik edilmiş olan ve Dâru Teybe tarafından sekiz cilt halinde 1414/1993 yılında Riyâd'da basılmış bulunan baskısı esas alınmıştır. Ayrıca tezin birinci bölümünde Begavî'nin hayatı ile ilgili bilgi verilirken tabakat ve tarih kitaplarına başvurulmuştur. İkinci ve üçüncü bölümde ise kıraat ve tefsir kaynaklarına başvurulmuştur. Bunun dışında ihtiyaç halinde konuyla alakalı diğer kaynaklara da atıfta bulunulmuştur. Kıraatin geçtiği âyetlerin anlamı da akademisyenlerden oluşan bir heyetin hazırladığı Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'nın mealinden verilmiştir.

2. KIRAAT İLMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. Kıraat İlminin Tanımı ve Konusu

Kıraat (القراءة) kelimesi, “قرأ” kökünden semaî mastardır. Lügatte “okumak, tilâvet etmek, toplamak, bir araya getirmek” anlamlarına gelir.¹

İstılâhî olarak ise kaynaklarda kıraatle ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

Kıraat, Kur'ân kelimelerinin okuma keyfiyetlerini ittifak ve ihtilaf bakımından bütün edâ yollarını nakilcilerine nispet ederek bilmektir.²

¹ Halîl b Ahmed, Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, (Thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî), Müessesetü'l-Âlemi, Beyrût 1408/1998, V, 204-205; Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabîyye* (Thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr), Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût 1990, I, 65; Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *Esâsü'l-Belâğa*, (Thk. Muhammed Basil Uyunu's-Sud), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1419/1998, II, 63; İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1119, V, 3563-3565; Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Huseyni, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Thk. Abdussettar Ahmed Ferrâc), Kuveyt 1385/1965, I, 363-365.

² Zerkânî, Muhammed Abdü'l-Azîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulumi'l-Kur'ân*, (Thk. Fevvaz Ahmed Zemrelî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1415/1995, I, 336.

Kıraat; Kur'ân lafızlarındaki hazf (hattan düşürme), isbat (hatta gösterme), tahrik (hareke verme), teskin (sükûn verme), fasl (ayırma), vasl (bitiştirme) ve bunların dışında ancak işitme yoluyla sabit olabilecek telaffuz şekilleri gibi hususlarda râvilerin ittifak ve ihtilaflarını öğreten bir ilimdir.³

Kıraat; rivâyetleri ve tarikleri aynı olmakla birlikte, harfleri telaffuz etmede, kıraat imâmlarından bir imâmın diğerlerine göre ihtilafı konusunda takip ettiği yoldur.⁴

Kıraat, vahiy lafızlarının, şeddeli ve şeddesiz okuma gibi harflerin yazılışı ve keyfiyeti bakımından farklılık arz etmesidir.⁵

Kıraat ilminin konusu ise, Kur'ân'ın lafızları olan harflerin telaffuzundaki değişiklikler ile bu kelimelerin eda ediliş biçimidir. Yine bu ilim, Kur'ân kelimelerinin takdim ve te'hiri, ziyadeleştirilip noksanlaştırılması, bir lafzın başka bir kelimenin yerinde kullanılması (ibdâli) gibi konuları içerir. Ayrıca kıraat âlimlerinin Hz. Peygamber (sav)'den naklettiği rivâyetler de kıraat ilminin konusunu teşkil etmektedir.⁶ Ana teması bu olmakla birlikte, kıraat çeşitleri, kıraat ilminin tarihi ve ekolleri de bu ilmin konusu içine girmektedir.

2.2. Kıraat İlminin Gayesi ve Faydası

Kıraat ilminin gayesi, kıraat imâmlarına nispet edilen okuyuş şekillerini bilmektir. Ayrıca kıraat ilmi, Hz. Peygamber'den mütevâtir olarak nakledilen kıraatlerin ihtilaflarını tespit edip, sahih olanı zayıf ve mevzû olanlarından ayırmaktadır. Kıraat ilmi Kur'ân vahyinin ilk muhâtabı olan Hz. Peygamber, Kur'ân kelimelerini ashabına nasıl okuduysa, aynen o şekilde gelecek nesillere aktarmaktadır. Yani orijinal telaffuzu muhafaza etmektedir.

Kıraat ilminin faydası ise, Kur'ân lafızlarını tahrif ve tağyir'den koruma ve telaffuz etme hususunda hatadan muhafaza etmektir. Böylece kıraat ilmi Kur'ân lafızlarının indiği gibi kalmasında ve okunmasında en büyük güvence kaynağı olmuştur. Bu ilim kurrâdan her birinin okuyuş tarzlarını öğretmekte ve aralarındaki farklılıkları,

³ Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Banna, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kirâati'l-Erbeate Aşer*, (Thk. Enes Mahrâh), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût-Lübnan 2011, 6.

⁴ Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 336.

⁵ Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Bürhân fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm), Mektebetü Dâri't-Türâs, Kahire tsz., I, 318.

⁶ Kâtib Çelebi, (Hacı Halîfe) Mustafa b. Abdullâh, *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût-Lübnan tsz., II, 1317.

yani sahih olanla olmayanı birbirinden ayırt etmektedir.⁷ Ayrıca kıraat ilmi fikhî hükümlerin istinbat edilmesinde fakîhlere delili sunmaktadır. Nitekim kıraat ilminin faydasını anlatan Dimyâtî (ö. 1117/1705) şöyle demiştir: “Kıraat ilminin faydalarından biri de, hüküm çıkarmada, fakîhlerin delili olmasıdır. Çünkü fakîhler bir kıraat imâmının okuduğu her bir vecihten diğer kıraatte bulunmayan bir manayı istinbat etmeye devam etmiş, neticede kıraatler hüküm çıkarmada fakîhlerin hücceti olmuştur.”⁸

Kıraatler, Kur’ân’ın Allah’ın kelâmı olduğunun en büyük delillerinden biridir. Çünkü bu kadar çeşitliliğe rağmen onda tezat ve tenakuz yoktur. Aksine her biri diğerini tasdik etmekte ve birbirini açıklamaktadır. Kıraatlerle elde edilen anlam çeşitliliği ise farklı seçeneklerdir, zenginliktir. Ayrıca kıraatler Kur’ân’ın muhafazasında Müslümanların ne kadar titiz ve gayretli olduklarının da bir göstergesidir. Çünkü Müslümanlar kitaplarını harf harf, kelime kelime, âyet âyet ve sûre sûre incelemişler ve her bir harfin nasıl okunması gerektiğini, kelimelerin imlâ şeklini ve telaffuzlarını, med ölçülerini, imâle, teshil, işmâm vb. en ince ayrıntılarına varıncaya kadar tespit etmişlerdir.⁹

2.3. Kıraat İlminin Tarihçesi

Kur’ân’ın, Cebrâil (as) tarafından Hz. Peygamber’e intikali ile ta’lim ve tilâveti başlamıştır. Bilindiği gibi Kur’ân-ı Kerim yirmi küsur senede tedrici olarak inmiştir.¹⁰ Hz. Peygamber, gelen vahiyleri Cebrâil (as) vasıtasıyla ezberine alıyordu. Daha sonra bu vahiyleri sema’ ve arz usulüyle pekiştiriyordu. Hz. Peygamber ezberindeki bu âyetleri kendine has tilâvet üslubu (sema’ ve arz usulüyle) ile kadın ve erkeklere ayrı ayrı okuyor ve onları dinliyordu. Bu şekilde onların Kur’ân’ı ezberlemelerini sağlıyordu. Sahabenin güçlü bir hafızaya sahip olması, Kur’ân’ın peyderpey indirilmesi, Kur’ân’ın namazlarda belirli bir miktarda okunması ve Hz. Peygamber’in teşvik ve gayreti gibi hususlar bu öğretme ve ezberleme işinin daha kolay ve hızlı olmasını sağlamıştır.¹¹ Bununla beraber Hz. Peygamber Kur’ân’ı hem zihinsel düzlemde hem de kitâbet düzeyinde muhafaza

⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 6.

⁸ Dimyâtî, *İthâf*, 6.

⁹ Çetin, Abdurrahman, *Kur’ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, 235-236.

¹⁰ Râfiî, Mustafa Sâdık, *İ’câzü’l-Kur’ân ve’l-Belâğatü’n-Nebeviyye*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrût 1425/2005, 26; Soysaldı, H.Mehmet, *Asırların İdrakine Kur’an Tarihi*, İstanbul, 2015, 68.

¹¹ Dağ, Mehmet, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İsam Yay., İstanbul 2011, 27.

altına almıştır. Bu nedenle Mekke ve Medine dönemlerinde vahiy kâtipleri¹² tayin ederek inen vahiyleri onlara yazdırıyor¹³ ve hangi sûrenin neresine konulacağını belirtiyor,¹⁴ yazdırdığı âyeti vahiy kâtibine tekrar okutarak âyetin doğru yazılıp yazılmadığını kontrol ediyor ve böylece muhtemel hataları düzeltiyordu.¹⁵

Kıraat ilmi Hz. Peygamber ile sahabe arasında doğrudan bir ilişkinin olması, mescidin varlığı, mescidin yanında Suffe'nin¹⁶ bulunması, sahabenin kendi arasındaki diyalog gibi müspet şartlar nedeniyle daha çok Medine ortamında gelişmiştir. Bu bağlamda “Kârî”¹⁷ ve “Kurrâ”¹⁸ kelimeleri de birer ıstılâh olarak Medine döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Enes b. Mâlik'in bildirdiğine göre özellikle Ensar arasında kendilerine “Kurrâ” denilen sayıları yetmiş aşkın kimse bulunmaktaydı. Bunlar çevre kabilelere gönderilmek suretiyle Kur'ân öğretiminde bulunmaktaydılar.¹⁹

Hz. Peygamber'in, Kur'ân'ı farklı lehçelerle sahabeye öğretmesi de Medine döneminde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla risâletin Mekke döneminde ve Medine döneminin bir kısmında tek harf üzere devam ettiği söylenebilir. Manası aynı kalmak üzere Kur'ân'ın farklı lehçelerle okunmasına Hz. Peygamber kolaylık amacıyla izin vermiştir ve kendisi de bu ruhsatı kısmen kullanmıştır. Ancak Hz. Peygamber'in bunu sahabeye nasıl uyguladığı konusunda ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Genel görüşe göre sahabeden bazıları Kur'ân'ı bir harf/lehçe üzerine almışken, bazıları iki veya daha fazla harf/lehçe üzerine almışlardır. Daha sonra sahabe farklı beldelere giderek

¹² Vahiy kâtiplerinin sayısının kırkı geçtiği nakledilmiştir. Maşalı, Mehmet Emin, *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlâsı*, Avrasya Yay., Ankara, 2004, 49.

¹³ Bu dönemde Hz. Peygamber Kur'ân'ın okunmasının yanı sıra yazılmasına da önem vermiştir. Kur'ân âyetleri, nâzil olurken bizzat Hz. Peygamber'in görevlendirmiş olduğu vahiy kâtipleri tarafından çeşitli malzemeler vasıtasıyla (deri, taş, kürek kemikleri vb.) yazıya geçirilmekteydi. Ancak bu yazıya geçirilme işi vahyin devam etmesi nedeniyle toplamaya imkân olmadığı için dağınık bir halde gerçekleşmekteydi. Bu şekilde dağınık bir halde de olsa kaynaklar, Kur'ân-ı Kerim'in tamamının Allah'ın Resulu (sav) döneminde yazıldığını kaydetmektedir. Bkz. Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 202-203; Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 27.

¹⁴ Zerkeşi, *el-Bürhân*, I, 232.

¹⁵ Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İFAV Yay., İstanbul 1993, 42.

¹⁶ Suffe, Mescid-i Nebvî'nin bitişiğinde yoksul sahâbîlerin barınması için yapılan ve giderek bir eğitim kurumu haline gelen yerdir. bkz. Mustafa, “Suffe”, *TDVİA*, XXXVII, 469-470.

¹⁷ Kârî, lügatte okuyucu veya okuyan demektir. İnfrad tarikiyle üç kıraati bilen kişiye kârîye mübtedî, daha fazlasını bilen kişiye kârîye muntehî denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 336; Temel, Nihat, *Kıraat ve Tecvid Istılahları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, 84.

¹⁸ Kurrâ, kârî kelimesinin çoğuludur. Yedi veya on mütevâtir kıraatin kendilerine isnad olunduğu meşhur imamlara denir. bkz. Karaçam, İsmail, *Kıraat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, 79.

¹⁹ Ünal, Mehmet, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Fecr Yay., Ankara 2005, 20-21.

öğrendiklerini öğretmişlerdir. Bundan dolayı tabiûn ve sonraki nesillerin kıraatleri alışlarında farklılıklar oluşmuştur.²⁰

Nakledilen rivâyetler Hz. Peygamber döneminde Kur'ân-ı Kerim'in hıfz ve kitâbet yoluyla muhafaza edildiğini²¹ dağınık halde bulunan Kur'ân metinlerinin vahiy sürecinin devam etmesi ve çeşitli sebeplerden dolayı²² iki kapak arasında cem' edilmediğini göstermektedir. Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra ise Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) döneminde ortaya çıkan siyasî gelişmeler ve Yemâme Savaşı'nda Kur'ân'ı ezbere bilen birçok sahabinin şehit düşmesi Kur'ân'ın iki kapak arasında toplanmasına vesile olmuştur.²³ Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'ân'ın iki kapak arasında cem' edilmesiyle, Hz. Peygamber'e inzâl edilen vahiyler mushaf haline getirilmiştir. Ayrıca rivâyetlerde bu mushafın Hz. Ebû Bekir'in yanında muhafaza edildiği; onun vefatından sonra Hz. Ömer'e (ö. 23/644); onun şehit edilmesinden sonra da Hz. Hafsa'ya (ö. 45/665) geçtiği nakledilmiştir.²⁴

Hz. Ömer döneminde Kur'ân'ın öğretilmesi “yedi harf” ruhsatına bağlı olarak devam etmiştir. Hz. Ömer döneminde genişleyen İslâm toprakları ve buna bağlı olarak çoğalan lehçe ve dil farklılıkları Hz. Osman (ö. 35/656) dönemine geldiğinde birtakım problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁵ Bu dönemde farklı sahabilerden Kur'ân öğrenmiş olan kişiler hac, savaş vb. nedenlerle bir araya geldiklerinde her biri kendi hocasından öğrendiği kıraatin daha doğru olduğunu iddia etmiş, hatta diğer kıraati inkâr etmiştir. Bu şekilde Müslümanların tartıştıkları duyulunca halife Hz. Osman, Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) başkanlığında bir komisyon kurup Mushaf'ı istinsâh etmelerini istemiştir.²⁶ Bir görüşe göre bu komisyon Hz. Ebû Bekir devrinde toplanan ve Hz.

²⁰ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 22.

²¹ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 202.

²² Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 204; Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 51; Soysaldı, H.Mehmet, *Asırların İdrakine Kur'an Tarihi*, İstanbul, 2015, 156.

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 204-209; Soysaldı, H.Mehmet, *Asırların İdrakine Kur'an Tarihi*, İstanbul, 2015, 163.

²⁴ Buhârî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 3; Tirmizî, “Tefsîr”, 10.

²⁵ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 104-105.

²⁶ Hz. Ebû Bekir ile Hz. Osman'ın yaptığı eylemler birbirinden farklıdır. Hz. Ebû Bekir vahiylerin yok olması endişesi ile Kur'ân'ı cem' etmiştir. Hz. Osman ise “yedi harf” ruhsatından ve kıraat birikiminden kaynaklanan farklı okuma biçimlerinin ve özel mushafların muhtevastaki kimi durumlardan dolayı Kur'ân'ı istinsâh etmiştir. Bunun sonucunda Hz. Ebû Bekir mushafı esas alınarak yeniden sağlaştırmış, vahiy metinlerinin tertibi yeniden düzenli bir şekilde yazılmış, “yedi harf”in sınırlaması yanında bütün sahih kıraat birikimi mushaf metnine dâhil edilerek koruma altına alınmıştır. Hz. Osman'ın istinsâh işlemi, kıraatlerin disipline edilmesi açısından kıraat tarihinde önemli bir dönemi oluşturmaktadır. bkz. Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 106-107.

Hafsa'da bulunan Mushaf'ı esas alarak birkaç nüsha daha yazmıştır. Kur'ân'ın asıl indiği lehçe olan Kureyş lehçesi esas alınarak yazılan bu mushaflardan birisi Medine'de bırakılmış, diğerleri de Mekke, Şâm, Yemen, Basra, Kûfe ve Bahreyn'e gönderilmiştir.²⁷

Hiz. Osman'ın istinsâh ettirdiği bu mushaflar Kur'ân'ı öğretmek üzere sahabelerle beldelelere gönderilmiştir. Bunlardan Zeyd b. Sâbit Medine'de bırakılmış, Abdullâh b. Sâib Mekke'ye, Muğîre b. Şihâb (ö. 91/710) Şâm'a, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî (ö. 73/692) Kûfe'ye ve Âmir b. Abdülkays (ö. 55/675) Basra'ya gönderilmiştir.²⁸ Bu beldelelere gönderilen Abdullâh b. Sâib'in İbn Kesîr'in (ö. 120/738) senedinde; Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'nin Âsım'ın (ö. 127/745) senedinde; Muğîre b. Şihâb'ın ise İbn Âmir'in (ö. 118/736) senedinde yer alması Hiz. Osman'ın istinsâh ettirdiği mushafları çeşitli beldelelere götürenlerin, gittikleri bölgede kendi kıraatlerini öğrettiklerini göstermektedir. Bu da onların birçok kurrânın yetişmesine vesile olduklarının delilidir.²⁹

Hicri ikinci asrın başlamasıyla kıraat imâmları birer ekol olarak yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönem, insanların kıraat imâmlarına yöneldiği ve kıraatleri onlardan öğrendiği dönem olmuştur. Her şehirde öne çıkan ve daha sonra şöhretleri iyice yaygınlaşmış olan bu kârîlerin kıraatleri Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve Şâm gibi şehirlerde tüm insanlar tarafından üzerinde icmâ edilerek okunmuştur.³⁰ Kıraatlerin bu imâmlara nispet edilmesi; onların kişisel görüşü olmadığını; o kıraati tercih edip ona devam ettiğini ifade etmektedir.³¹

Başlangıçta hafızlar ve kıraat imâmları tarafından ağızdan ağıza, hocadan talebeye şifahî olarak nakledilen kıraatler, zamanla kitaplarda tedvin edilmeye başlanmıştır. Kıraatlerle ilgili vecihleri araştıran, sahih ve şâz kıraatleri inceleyen ve bunların isnadlarını tespiti çalışan ilk kişinin Hârûn b. Mûsâ (ö. 170/786) olduğu nakledilmektedir.³² Bu konudaki ilk eseri Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm'ın (ö. 224/838) yazdığı nakledilmektedir.³³ Ancak bu müelliften daha önce Yahyâ b. Ya'îmer (ö. 89/708),

²⁷ İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fî'l-Kirââtî'l-Aşr*, (Thk. Ali Muhammed Dabbâ'), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût tsz., I, 7; Soysaldı, H.Mehmet, *Asırların İdrakine Kur'an Tarihi*, İstanbul, 2015, 175-176.

²⁸ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 330.

²⁹ Tetik, Necati, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, İşaret Yay., İstanbul, 1990, 53-54.

³⁰ İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs, *Kitâbü's-Seb' fî'l-Kirâât*, (Thk. Şevkî Dayf), Dâru'l-Meârif, Kahire 1119, 49-50; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 32.

³¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 52.

³² Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 53.

³³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 33-34; Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 53.

İbn Âmir (ö. 118/736), Ebû Amr (ö. 154/771), Hamza (ö. 156/773) ve Kisâî (ö. 189/805) gibi bazı kıraat imâmı tarafından bu ilme dair bazı eserler de yazılmıştır. Bundan sonraki yıllarda ve günümüze kadar gelen zaman sürecinde bu alanda yüzlerce eser oluşturulmuştur.³⁴

Yedi harf meselesi, kıraat farklılıklarının hüccetini ve temel ilkesini oluşturmaktadır. Kıraat ilminin tarihi anlatılırken bu konuya da değinilecek olursa konu hakkında kaynaklarda pek çok rivâyetin mevcut olduğu görülmüştür. Bu rivâyetler, Begavî'nin konuyla ilgili görüşlerini yansıtan *Şerhü's-Sünne* adlı eserine dayanılarak verilecektir. Müellifin eserinde bu konuyla alakalı pek çok rivâyet vardır. Bunlardan sadece üç tanesine yer verilip konu hakkında Begavî'nin görüşleri nakledilecektir. Ayrıca Begavî tefsirinin mukaddimesinde de “Yedi harf”le alakalı “Kur'an yedi harf olarak indirildi. Ondan her bir harfin zahir ve batını, had ve matlaı vardır” şeklindeki rivâyeti naklettikten sonra zahir, batın, had kelimeleriyle ilgili açıklamalarda bulunmuş fakat “yedi harf” hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.³⁵ Bu nedenle konuyla ilgili Begavî'nin *Şerhü's-Sünne* adlı eserine başvurulmuştur.

İbn Abbâs'tan (ö. 68/687) Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “Cibril bana bir harf üzere okuttu. Arttırması için müracaat ettim. Tekrar tekrar müracaatımı yapıyordum. O da her seferinde arttırıyordu. Nihâyet “Yedi Harf”e kadar çıktı.”³⁶

Yedi harf ile ilgili rivâyetlerden birinde Hz. Ömer, Hişâm b. Hakîm'in (ö. ?) Furkân sûresini Hz. Peygamber'in kendisine öğrettiğinden farklı bir şekilde okuduğunu duyunca onu hemen Hz. Peygamber'e götürmüş ve durumu kendisine arz etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber her ikisinden de söz konusu âyetleri dinledikten sonra adı geçen sûrenin her iki şekilde de nâzil olduğunu bildirmiştir. Rasûlullah, Kur'an'ın “Yedi harf” üzere inzâl edildiğini söylemiş ve onlardan, bunların hangisi kolaylarına gelirse o şekilde okumalarını istemiştir.³⁷ Konuyla ilgili benzer bir durum, Übey b. Ka'b'dan (ö. 33/654) da nakledilmiştir.³⁸

³⁴ Çetin, *Yedi Harf*, 220-221.

³⁵ Begavî, *Me'âlim*, I, 46-47.

³⁶ Begavî, Hüseyin b. Mesûd, *Şerhü's-Sünne*, (Thk. Muhammed Züheyr eş-Şavîş ve Şuayb el-Arnaût), Mektebetü'l-İslâmi, Beyrût 1403/1983, IV, 501.

³⁷ Begavî, *Şerhü's-Sünne*, IV, 502.

³⁸ Begavî, *Şerhü's-Sünne*, IV, 504.

Begavî rivâyetleri naklettikten sonra “Yedi harf” ifadesiyle kastedilenin ne olduğu hususunda birçok görüş olduğunu, bazılarına göre “Yedi Harf”den kastedilenin va’d, vaid, helal, haram, mevaiz, emsâl ve ihticac olduğunu; bazılarına göre ise bundan kastedilenin emir, nehiy, helal, haram, muhkem, müteşabih ve emsâl olduğunu nakletmiştir. Begavî’ye göre bu görüşlerin en doğrusu “Yedi harft”en kastedilenin lügatler/lehçeler olduğudur. Bu ise her kavmin bir kelimeyi idğam, izhâr, imâle, tefhîm, işmâm vb. vecihlerden kendi lehçesine uygun bir vecihle okuması gibidir. İbn Mesûd da “Bu onlardan birinin “gel” anlamında “هلم أقبل تعال” lafızlarından birini kullanmasına benzer.” demiştir. Yani anlamları aynı olan bir kelimenin farklı vecihlerle ifade edilmesidir.³⁹ Ayrıca “Yedi harf”ten kastedilen emir, nehiy, va’d ve vaid olsaydı bu vecihlerden bazısı kıraatte ve tilâvette diğerlerinden daha kolay olmazdı. Çünkü Hz. Peygamber bunları okuyanlara “هكذا أنزلت” (Böyle indirilmiştir.) ifadesini kullanmıştır. Eğer ihtilaf helal, haram, va’d, vaid ve haberde olsaydı bunları Allah’ın Resulü’nün tasvib etmesi mümkün olmazdı. Bu durum, “أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا” “*Hâlâ Kur’ân’ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah’tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.*”⁴⁰ âyetine de aykırı düşerdi.⁴¹

Begavî daha sonra bunların hepsi kendi lehçesine uygun bir şekilde vahye dayanmayan okuyuşlar olmayıp, aksine vahye dayandığını, hepsinin de Yüce Allah’ın kelâmı olduğunu, Cebrâil (as) aracılığıyla Hz. Peygamber’e vahyedildiğini söylemiştir. Hz. Peygamber’in her sene Ramazan ayında o zamana kadar vahyedilenleri Cebrâil (as) ile mukabele ettiğini, her bir mukabelede Allah’ın kendisine okumak için izin verdiği vecihlerden birisiyle okuduğunu, böylece bu vecihlerin tamamıyla okuması ve okutmasının Allah’ın buyruğuyla Hz. Peygamber için câiz olduğunu belirtmiştir.⁴²

Begavî’nin benimsediği bu görüşü bazı âlimler⁴³ yedi sayısına tahsis ederek “Yedi harf”ten kastın yedi lügat olduğu görüşünü savunmuşlardır.⁴⁴ Bu görüş şu noktalardan

³⁹ Begavî, *Şerhü’s-Sünne*, IV, 507.

⁴⁰ Nisâ 4/72.

⁴¹ Begavî, *Şerhü’s-Sünne*, IV, 509.

⁴² Begavî, *Şerhü’s-Sünne*, IV, 509-512.

⁴³ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Ebû Muhammed Sehl b. Muhammed es-Sicistânî, Ahmed b. Yahyâ b. Sa’leb, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, el-Beyhakî Ebû Bekir Ahmed b. el-Hasan. Geniş bilgi için bkz. Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 217-218.

⁴⁴ Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 217-218.

eleştirilmiştir: Kur'ân'da sadece yedi lügat değil kırk kadar lügat tespit edilmiştir.⁴⁵ Öte yandan bu görüşü savunanlar arasında yedi lüğatin tespitinde de birlik sağlanamamıştır.⁴⁶ Hz. Ömer'in rivâyet ettiği ilgili hadis⁴⁷ de Hz. Ömer ve Hişâm b. Hakîm'in aynı kabileden olmalarına rağmen aralarında kıraat ihtilafının çıkması ve Hz. Ömer'in Hişâm'ın kıraatini yadırgaması açısından bu görüş aleyhine bir delil olarak öne sürülmüştür. “Yedi Harf” sadece yedi kabilenin dili demek olsaydı bu iki sahabenin kıraatte ihtilafa düşmemeleri gerekirdi.⁴⁸ Ayrıca Kur'ân'ın bir kısmının Kureyş, bir kısmının Hüzeyl, Hevâzin, Yemen vs. lügatleriyle indirildiğini söylemek “Yedi Harf” hadisinde vurgulanan kolaylık prensibine de aykırı düşmektedir. Çünkü bir kabile Kur'ân'ın bir kısmını kendi diliyle, geriye kalan diğer kısımlarını ise başka kabilelerin lehçeleriyle okumak durumunda kalacaktır. Ayrıca bu görüşün tamamen yanlış olmadığı da söylenmiştir. Çünkü “Yedi Harf”in bünyesinde kabilelerin farklı lehçeleri sebebiyle idğam, ibdâl, hazf, i'lal, imâle, teshil, işmâm vb. hususlarda değişik kıraatlerin bulunduğu da bir gerçektir. Bu görüşte tenkit edilecek husus, “Yedi harf”i sadece yedi lügatmış gibi göstermektir.⁴⁹

“Yedi harf”le ilgili bunun dışında pek çok görüş ileri sürülmüştür.⁵⁰ “Yedi harf” olgusuna bakıldığında, kıraat ihtilaflarının tamamının Kur'ân'ın “Yedi harf” üzere inzâl edilmesinin bir neticesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kıraat ihtilaflarının bir kısmının (usul farklılıklarının, fonetik unsurların ve bir kelimenin yerine onun mürâdifinin okunması) ruhsat kapsamında; diğer bir bölümünün ise ruhsat kapsamı dışında değerlendirilmesi gerekmektedir. Yani kelimenin telaffuzuna yönelik fonetik unsurların ve bir kelimenin yerine onun mürâdifinin okunması ile ilgili her bir kıraat ihtilafının, Hz. Peygamber'den bizzat duyulmuş olmasının gerekmediği aşîkârdır. Ancak cümlelerin anlamını değiştiren sarf, nahiv ve bazı kıraatlerdeki harf ilaveleri türünden olan fersî ihtilaflarının Hz. Peygamber'den bizzat duyulması gerekmektedir.⁵¹

Kanaatimizce Begavî'nin de benimsediği “Yedi harf”ten kastedilenin lehçeler olduğu görüşü bu meseleyi izahta yetersiz kalmaktadır. Çünkü kıraat ihtilaflarının tamamı

⁴⁵ Çetin, *Yedi Harf*, 127.

⁴⁶ Kattân, Mennâu'l-Halîl, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetu Vehbe, Kahire tsz., 150.

⁴⁷ Çalışmamızın 9. Sayfasında geçmiştir.

⁴⁸ Subhî Sâlih, *Mebâhis fî Ulumi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût 1977, 106.

⁴⁹ Çetin, *Yedi Harf*, 127-129.

⁵⁰ Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 211-227; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Thk. Merkezü'd-Diraseti'l-Kur'âniyye), Medine 1426, I, 306-333; Subhî Sâlih, *Mebâhis*, 101-116; Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraatı*, Nedve Yay., İstanbul 1981, 71-75; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 69; Çetin, *Yedi Harf*, 26-207.

⁵¹ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 81, 84.

lehçe farklılıklarından oluşmamaktadır. Mehmet Dağ da “Yedi harf” ve kıraat birikimini fonetikler, müteradifler, sülasi bablar ve mastarlar gibi lehçeyle ilişkili ve lehçe ile ilişkili olmayan sarf ve nahivle ilişkili olan ferşi farklılıklar olarak değerlendirmiştir. Mehmet Dağ’ın bu görüşünün daha kapsayıcı olduğu söylenebilir.

2.4. Kıraat Çeşitleri

Kıraat çeşitleri sıhhat ve senetleri bakımından olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Sıhhat bakımından kıraatler sahih olan ve sahih olmayan şeklinde ikiye ayrılmıştır. Sahih kıraatler senedi sahih olup bir vecihle de olsa Arap gramerine uygun olan, takdirene ve ihtimalen de olsa Hz. Osman’a nispet olunan mushaflardan birinin resmi hattına uygun olmalıdır. Sahih olmayan kıraatler ise bu şartlardan biri veya tamamı eksik olan kıraatlerdir.⁵²

Senetleri bakımından kıraatler ise altı çeşittir. Bunlar:

Mütevâtir Kıraatler: Yalan üzerine birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir topluluğun diğer bir topluluktan naklettikleri kıraatlerdir. Bu kıraatlerin örneğini yedi kıraatin naklindeki tariklerin birleşmesi teşkil eder. Kıraatler içerisinde en üstün olanı budur.⁵³

Meşhûr Kıraatler: Senedi sahih olan, mütevâtir derecesine ulaşmayan, Arap dili ve kaidelerine ve mushafın hattına uygun düşen yedi, on ve bunların dışındaki makbul kıraatlerdir. Bu çeşit kıraatler tevâtür derecesine ulaşmamış, fakat kıraat imâmları arasında meşhur olmuştur.⁵⁴

Âhâd Kıraatler: Senedi sahih olup imâm mushafa veya Arapçaya uymayan ya da zikredilen şöhrete ulaşamayan kıraatlerdir.⁵⁵

Şâz Kıraatler: Senedi sahih olmayan kıraatlerdir.⁵⁶

Mevzû Kıraatler: Asılsız olarak bir kimseye nispet olunan kıraatlerdir.⁵⁷

Müddrec Kıraatler: Tefsir kabilinden düşülen notlardır. Bu nevi kıraatlerin kaynağı sahabeye dayanır. Onlar bu tarz kıraatleri âyeti izah için koymuşlardır.⁵⁸

⁵² Suyûtî, *el-İtkân*, II, 491; Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, 87.

⁵³ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, 87.

⁵⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 503.

⁵⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 503.

⁵⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 505.

⁵⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 506; Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, 89.

⁵⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, II, 508; Geniş bilgi için bkz. Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 349-350; Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, 87-90; *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzulü ve Kıraatı*, 265-267.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BEGAVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Begavî'nin Hayatı

1.1.1. Yaşadığı Dönem

433/1041-516/1122 tarihleri arasında yaşamış olan Begavî'nin ilmî seviyesini ve şahsiyetini anlayabilmek için yaşadığı dönem hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bu bağlamda Begavî'nin yaşadığı dönem siyasî, ilmî ve dinî olmak üzere üç kısımda incelenecektir.

a) Siyasî Durum

Begavî'nin yaşadığı dönem Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kuruluş, yükseliş ve duraklama dönemlerinin bir kısmını içine almaktadır. Bu dönemin siyasî durumu şu şekilde özetlenebilir.

Selçuklular 431/1040 yılında Gaznelilere karşı kazandıkları Dandanakan¹ savaşından sonra saltanat tahtına çıkarılan Tuğrul Bey Büyük Selçuklu başbuğları tarafından Horasan Selçuklu hükümdarı olarak ilan edilmiştir. Böylece Horasan'da Büyük Selçuklu Devleti kurulmuş ve ilk hükümdar da Tuğrul Bey olmuştur.² Sultan Tuğrul Bey tahta geçtiğinde bir yandan üvey kardeşi İbrahim Yinal ve amcaoğlu Kutalmış ile taht mücadeleleri³ devam ederken, diğer yandan Merv'de toplanan kurultayda alınan kararlar gereğince kendi bölgesinde fetih hareketlerine başlamıştır. Doğuda ve özellikle batıda gerçekleştirilen büyük fetihler sonucunda Selçuklu devletinin sınırları genişlemiştir. Böylece Selçuklular bütün İslâm âlemine hâkim duruma gelmişlerdir. Öte yandan İslâm dünyasına hâkim durumda bulunan Şîî Büveyhoğulları hükümdarları hâkimiyetlerini kaybetmeye başlamışlardı. Ayrıca Büveyhoğulları Abbâsî halifesini de

¹ Sevim, Ali-Merçil, Erdoğan; *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2005, 24-26. Köymen, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, 51-53; Turan, Osmân, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1999, 103-105; Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, 55-56 ; Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, I, 336-343.

² Sevim, Ali-Merçil, Erdoğan; *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 26; Özeydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, 5; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 106-107. Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 53; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 56.

³ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 58-65; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 136-141; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 57.

baskı altında tutuyorlardı. Bunun üzerine Abbâsî halifesi Kaim bi-Emrillâh Tuğrul Bey'e başvurarak ondan yardım istemiştir. Tuğrul Bey komutasındaki Selçuklu ordusu 447/1055 yılında Bağdat'ı ele geçirerek Büveyhî hâkimiyetine son vermiş ve Abbâsî halifelerini Şia'nın dini baskısından kurtararak Şîî inancın Bağdat'ta gelişmesini engellemiştir. Bundan dolayı Tuğrul Bey dünya hükümdarı olarak ilan edilmiştir.⁴ Tuğrul Bey Irak, Azerbeycan ve Harezm'e kadar olan İran bölgesinde hâkimiyet kurduktan sonra 455/1063 yılında yetmiş yaşında iken vefat etmiştir.⁵

Tuğrul Bey'den sonra Alp Arslan tahta geçmiş ve Tuğrul Bey zamanında isyan etmiş olan Kutalmış ve kardeşi Kavurd ile uğraşmış ve onları mağlup etmiştir.⁶ Alp Arslan 456/1064 yılında Kafkasya ve Azerbeycan'da ilerleyerek Malazgirt zaferine⁷ kadar Anadolu'da büyük fetihler gerçekleştirmiştir. Malazgirt zaferinden sonra Türkistan, Maverâünnehir ve Horasan'dan bütün İslâm ülkelerine, özellikle Anadolu'ya dalgalar halinde Türk göçleri yapılmış ve dolayısıyla Anadolu'da Türk nüfusu artmıştır.⁸ Alp Arslan 465/1072 yılında Batı Karahanlı Hükümdarı Nasr'ın üzerine çıktığı seferde kale kumandanlarından Yûsuf Harezmî tarafından hançerlendikten kısa bir süre sonra Semarkand'da vefat etmiştir.⁹

Alparslan'ın ölümünün ardından yerine veliaht tayin ettiği oğlu Melikşâh geçti. Sultan Melikşâh saltanatının ilk yılında amcası Kavurd ve kardeşi Tökîş'le meşgul olmuş

⁴ Sevim, Ali-Merçil, Erdoğan; *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 40-43; Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, 6; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 132-135; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 58.

⁵ İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târih*, (Thk. Ebü'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1407/1987, VIII, 360-362; İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Thk. Abdullâh b. Abdilmuhsîn et-Turkî), Dâru Hicr, 1419/1998, XV, 792; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, (Haz. Erdoğan Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, I, 50; Turan, Osmân, *Selçuklular Tarihi*, 101; Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, 6; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 142; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 59; Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul Üniv. Edb. Fakültesi Yay., İstanbul 1953, 6.

⁶ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 147-149, 158-160; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 59; Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, III, 43-48.

⁷ Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, I, 80-109; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 264-280; *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, 26-40; Turan, Osmân, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, 27-32; *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 178-188; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 61; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, 7.

⁸ Turan, Osmân, *Selçuklular ve İslâmiyet*, Baoğaziçi, Yay., İstanbul 1993, 36.

⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, VIII, 393-394; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 37-38, 39-40; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, I, 111-112; Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, 7; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 190-191; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 61-62.

ve onları mağlup etmiştir.¹⁰ Alp Arslan'dan büyük bir miras devralan Sultan Melikşâh buna yenilerini de ekleyerek Selçuklulara en parlak devrini yaşatmıştır. Melikşâh ve büyük devlet adamı Nizâmülmülk'ün gayretleriyle devlet kurulduğundan beri en geniş sınırlara ulaşmış, halkın emniyet ve refahı, ülkenin medeniyet, ilim ve kültür seviyesi en yüksek seviyeye erişmiştir. Sultan Melikşâh devrinin önemli meselelerinden birisi imparatorluğun içinde Bâtinî (İsmâilî) faaliyetlerinin ortaya çıkmasıdır. Ancak onun ölümü ile İsmâilîlere karşı sürdürülen hareket yarıda kalmıştır. Melikşâh 485/1092 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.¹¹

Melikşâh'ın ölümünün ardından hanedan mensupları arasında saltanat mücadelesi başlamıştır. Bu mücadeleyi Berkyaruk kazanarak tahta geçmiştir.¹² Berkyaruk devrinin en önemli olaylarından biri Haçlı seferlerinin başlamasıdır. Berkyaruk 498/1104 yılında vefat etmiştir.¹³ Begavî'nin hayatının 11 yılı Berkyaruk'un hilafet dönemine tekabül etmiştir.

Berkyaruk'un ölümünün ardından küçük yaştaki oğlu Melikşâh tahta çıkarılmıştır. Sultan Muhammet Tapar, Melikşâh'ı yenerek tahta geçmiş ve Selçuklu İmparatorluğunu yeniden birleştirmeyi başarmıştır. Bu dönemde de fetihler ve Bâtiniler ile mücadeleler devam etmiştir. Sultan Muhammet 511/1118 yılında vefat etmiştir.¹⁴

Sultan Muhammet Tapar'ın ölümünden sonra Sencer'in tahta geçmesiyle saltanat Irak'dan Horasan'a geçmiştir.¹⁵ Begavî'nin vefatı Sencer'in saltanat dönemine rastlamıştır. Zira Begavî Sencer'in saltanata geçmesinin dördüncü yılında vefat etmiştir. Yirmi yıl meliklik olmak üzere altmış yıla yakın hüküm süren Sencer, hükümdarlığının son yıllarında kendi öz kavmi Oğuzlar'ı cezalandırmak isterken yenilgiye uğrayıp onların elinde üç yıl esir kalmıştır. Esaretten kurtulduktan kısa bir süre sonra 552/1157 yılında

¹⁰ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 199-201, 206-207; Kafesoğlu, *Sultan Melikşâh Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, 18-30.

¹¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih*, VIII, 481-484; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, I, 111-112; Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, 7-8; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 65.

¹² Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, II, 30-32; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 72-77; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 227-230; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 66-67.

¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 189; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, II, 30-32; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 232; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 67-69.

¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 232-233; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, II, 40-42; Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri*, 7; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 233-236; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 69-71.

¹⁵ Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, II, 43; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 236-237.

vefat etmiştir.¹⁶ Sencer'in ölümüyle Büyük Selçuklu Devleti tarih sahnesinden çekilmiştir.

Görüldüğü üzere Begavî Selçukluların hâkimiyeti altında siyasî açıdan önemli bir konuma sahip bir bölgede yaşamıştır. Begavî'nin yaşadığı bu dönem Selçuklu imparatorluğunun tarih sahnesine çıktığı ve Anadolu'nun Türkler için vatan haline getirildiği bir dönemdir. Begavî'nin yakınında yaşamış olduğu Merv şehri de sultanların yaşadığı imparatorluk açısından önemli bir şehirdir. Begavî de siyasetin ve gelişmelerin yoğun olduğu bu bölgede yaşamıştır.

b) Dinî Durum

Büyük Selçuklu devleti döneminde siyasî ve dinî anlamda mezhep ayrımcılığı ve çekişmeler vardı. Bu dönemde Şîî-Sünnî çatışması Büyük Selçuklu Devleti ile Büveyhîler ve Bâtînîler arasında olmuştur. 322-454/934-1062 yılları arasında hüküm sürmüş olan Büveyhoğulları Şîî politikası ile Bağdat'ı işgal edip halifeyi baskı altına almışlardır. Durumu haber alan Sultan Tuğrul Bey Bağdat'a gelerek halifeyi kurtarmış ve aynı yılda Büveyhoğulları devletini ortadan kaldırmıştır. Bundan sonra Abbâsî halifesi Kaim bi Emrillâh yönetimle ilgili görevlerini bir anlaşma ile Tuğrul Bey'e devretmiş ve Selçuklu Sultanları da artık Ehl-i Sünnet mezhebinin koruyucusu olmuşlardır.¹⁷

Selçuklular döneminde diğer bir Şîî-Sünnî çatışması Bâtînîlerle olmuştur. Hasan Sabbâh tarafından kurulan bu teşkilat, Selçuklular devrinde kurulan ictimâî ve siyasî nizamı yıkmak istiyorlardı. Sultan Melikşah döneminde ortaya çıkan Hasan Sabbâh, ılımlı Şîî gibi gözükmekte ve sadece imâmet meselesi ile meşgul olduğunu iddia etmekte; fakat Kur'ân'ın bâtinî manası üzerinde durarak İslâm dinini tahrip etmeye çalışmaktaydı. Mısır'da Fâtımî devletini kuran Bâtînîler özellikle Hasan Sabbâh'ın 482/1090 yılında Alamut kalesini ele geçirmesinden sonra ideolojik faaliyetleriyle Selçuklu topraklarında terör estirmeye başlamışlardır. Devlet büyüklerine yönelik suikastlar düzenleyerek başta Nizâmülmülk olmak üzere, siyasî, askerî ve dinî alanlarda söz sahibi kişileri ve birçok insanı katletmişlerdir.¹⁸ Bâtînîlerin bu faaliyetleri karşısında Büyük Selçuklu Devleti

¹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 383; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, II, 76-81; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 72-77; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 245-248; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 71-75.

¹⁷ Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, 361-362.

¹⁸ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 319-320.

sultanları ordular göndererek onları yok etmeye çalışıyorlardı. Ancak onları tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmamıştır.¹⁹

Bu dönemde diğer bir çatışma ise Sünnî mezhepler arasında olmuştur. Tuğrul Bey'in Mu'tezilî veziri Amidülmülk el-Kundurî (ö. 465/1065), Şâfiî mezhebine mensup ilim adamları ve halka karşı çok sert bir politika takip etmiştir. Amidülmülk, bid'at ehline karşı minberlerde lanet okuturken Eş'arîleri de bu işin içerisine dâhil etmiştir. O, Eş'arî ve Şâfiî mezhebine mensup olan Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî (ö. 465/1072), el-Cüveynî (İmamü'l-Haremeyn) (ö. 478/1085) gibi âlimlerin tutuklanması için emir çıkmasını sağlamıştır.²⁰ Mu'tezilî vezir olan Amidülmülk'ün azledilip yerine Nizâmülmülk'ün geçmesiyle birlikte bu olumsuz durum son bulmuş ve Selçuklu sultanları bundan sonra, hâkim oldukları topraklarda Sünnî düşüncüyü destekleyerek yayılmasını sağlamışlardır.

Sünnî mezhepler arasında diğer bir çatışma Şâfiîler ile Hanbelîler arasında meydana gelmiştir. Kuşeyrî'nin oğlu Ebû Nasr el-Kuşeyrî, Bağdat Nizâmiye Medresesi'ni ziyareti esnasında Hanbelîler aleyhinde konuşmuş ve onları Mücessîme mezhebine mensup olmakla itham etmiştir. Bunun üzerine Hanbelîler ayaklanmış ve çıkan olaylarda birçok kişi ölmüştür. Durumu öğrenen Nizâmülmülk, Nizâmiye Medresesi hocalarından Ebû İshâk eş-Şirâzî'ye (ö.476/1083) mektup yazarak sultanın ve kendisinin bir mezhebi himaye edip de mezhepler arası bir ayrımcılık siyaseti gütmediklerini, medreselerinin sadece ilmin korunması ve yükselmesi gayesiyle açıldığını, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) de imâmlar arasında bulunduğunu hatırlatmıştır.²¹ Böylece iki sünnî mezhep arasındaki bu ihtilaf yok edilmiştir.

Bütün bunlar Begavî'nin yaşadığı dönemde Şîî, Bâtınî ve Sünnî mezhepler arasında çok yönlü mücadelelerin meydana geldiğini ve Sünnî mezhepler arasında da mücadele ve tartışmaların yaşandığını göstermektedir. Begavî, döneminde yaşanan bu mezhepsel tartışmalara dâhil olmamıştır. Begavî itikadda selefin yoluna takip etmiş, mezhep olarak da Şafîîliği benimsemiştir. Şafîî mezhebinin önde gelen imâmlarından

¹⁹ Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, 206-219; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 319-323.

²⁰ Subkî, Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Ali, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübra*, (Thk. Mahmûd Muhammed Tânehî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî), İsâ el-Bâbî el-Halebî Matbaası, Kahire 1383/1964, III, 390-393; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, 466; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yay., Ankara 2005, 564.

²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 59-60; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, 316.

olmuş ve Şafî fikhına dair birçok eser telif etmiştir.²² Diğer mezheplere karşı mutaasib bir tavır sergilememiş kendi mezhebi aleyhine de olsa diğer mezheplerin içtihadlarına yer vermiştir.²³

c) İlmi Durum

Selçuklu devlet adamları, kurdukları kütüphaneler, medreseler, zaviyeler ve vakıflarla ilmin gelişmesine paralel olarak siyasî ve askerî alanlarda da otoritelerini artırmışlardır. Büyük Selçuklu Devletinin en önemli eğitim kurumlarından biri Nizâmiye medreseleridir. Selçuklular, Fâtımîlerin açmış olduğu Ezher Medresesi'nden yetişen Şî-Bâtînîlerin çalışmalarına karşılık Nizâmiye medreselerini kurmuşlardır. Şîlik propagandaları Hicaz ve Suriye gibi halkı Arap olan bölgelerde yaygın olduğu için Selçuklular, Arap topluluklarının benimsediği Şâfi mezhebi esaslarına göre eğitim yapan medreselerin açılmasını sağlamışlardır. Bu şekilde Şî propagandalarının etkisiz hale getirilmesi amaçlanmıştır. Nizâmiye Medreseleri başta Bağdat olmak üzere İsfahân, Basra, Nîsâbûr, Belh, Herat, Merv, Amul, Musul ve Taberistan'da kurulmuştur.²⁴ Bu dönemde açılan medreselerde dinî ilimlerin yanı sıra edebiyat, riyaziye, astronomi ve felsefe okutulmuş, Ebû İshâk eş-Şîrâzî, Cüveynî, Gazzalî (ö. 505/1111) ve Râzî (ö. 606/1209) gibi din âlimleri yanında, diğer ilimlerde de söz sahibi âlimler yetişmiştir. Bu dönemde edebiyat sahasında da büyük şahsiyetler yetişmiştir. Fars yazı dili ve edebiyatı bu dönemde altın çağını yaşamıştır. Nitekim Begavî de bazı eserlerini Farsça olarak yazmıştır.²⁵

Bu döneme damgasını vuran âlimlerden bazıları şunlardır: Beyhakî (ö. 458/1065), Hatib el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Ebû'l-Kâsım Kuşeyrî (ö. 465/1072), Vâhidî (ö. 468/1076), Cürcanî (ö. 471/1078), İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî (ö. 478/1085), Ferazdak (ö. 479/1086), Şeyhu'l-İslâm el-Ensârî (ö. 481/1089), Hümejdî (ö. 488/1095), Kazvînî (ö. 488/1095), Ebû İshâk Şîrâzî, Serahsî (ö. 490/1097), Pezdevî (ö. 490/1097), Rağib el-İsfahanî (ö. 502/1108), Tebrizî (ö. 502/1108), Gazzalî (ö. 505/1111),

²² Zehebî, *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1257; Siyer, XIX, 441; Yâfi'i, *Mir'âtü'l-Cinân*, III, 162; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 76.

²³ Bakırcı, *Me'âlimu't-Tenzîl'in Rivâyet Tefsirleri İçindeki Yeri*, 44.

²⁴ Kafesoğlu, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul Üniv. Edb. Fakültesi Yay., İstanbul 1953, 169; Turan, *Selçuklular*, 332; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, III, 358.

²⁵ Ocak, Ahmed, "Dini, İlmi, Fikri ve Tasavvufi Hayat", *TDVİA*, XXXVI, 375-376.

Muhammed b. Tahir el-Makdisî (ö. 507/1113), el-Mu'teman es-Sâcî (ö. 507/1113), Deylemî (ö. 509/1115), Zemahşerî (ö. 538/1144)'dir.²⁶

1.1.2. Hayatı

Begavî'nin kaynaklarda geçen tam ismi ve künyesi şöyledir: Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed el-Begavî el- Ferrâ'dır.²⁷ Begavî Horasan'ın Meverruz ile Herat şehirleri arasında yer alan Bağ ya da Bağşur denilen kasabada 433/1041 yılında dünyaya gelmiştir.²⁸ Bazı kaynaklarda Begavî'nin hicri 436 yılında doğduğu da ifade edilmektedir.²⁹

Kaynaklarda Begavî'nin ailesi ile ilgili olarak da bilgiler bulunmaktadır. Babası hakkında bilinen tek şey onun kürk alım satım işleriyle uğraştığıdır.³⁰ Eşinin Begavî'den önce vefat ettiği, Begavî'nin hanımından kalan mirastan hiçbir şey almadığı da

²⁶ Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 71-75; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 50-189; Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-İber fî Haberi men Ğaber* (Thk. Ebû Hacı Muhammed es- Saîd b. Besyuni Zağlul), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1405/1985, II, 267-407.

²⁷ Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullâh Şihabüddin Yakut b. Abdullâh, *Mu'cemü'l-Buldan*, Dâru's- Sadır, Beyrût 1955, I, 468; İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, (Thk. İhsan Abbâs), Dâru Sâdır, Beyrût 1398/1978, II, 136; Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Tezkiretü'l-Haffâz*, (Thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî), Dairetü'l-Mearifi'l-Osmaniyyeti, 1374, IV, 1257; *Siyeru A'lemi'n-Nübelâ*, (Thk. Şuayb el-Arnaut- Kamil el-Harrat), Müessesetu'r-Risâle, Beyrût 1402/1982, XIX, 441; *el-İber*, II, 406; Safedî, Selahaddin Halil b. Aybek, *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefâyât*, (Thk. Ahmed el-Arnaut, Mustafa Türkî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1420/2000, XIII, 41; Yâfi'î, Ebû Muhammed Abdullâh b. Es'ad b. Ali el-Yemenî, *Mir'âtü'l-Cinân ve İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân*, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1417/1997, III, 162; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 75; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 262; İbn Kâdî Şuhbe, Ebûbekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, (Thk. Hafız Abdu'l-Âlim Han), Âlimu'l-Kütüb, Beyrût 1399/1979, I, 310; İbn Tağrıberdî, Cemâlüddîn Yûsuf el-Atabekî, *en-Nucûmu'z-Zâhire fî Mulukî Mısır ve'l-Kahire*, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1413/1992, V, 219; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, (Thk. Ali Muhammed Ömer), Mektebetu Vehbe, Kahire 1396/1976, I, 49; *Tabakâtü'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1403/1983, 457; Dâvûdî, Şemseddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1403/1983, I, 161; Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhü's-Saâde ve Misbâhü's-Siyâde fî Mevzuâtı'l-Ulûm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1405/1985, II, 91; İbnü'l-İmâd, el-İmam Şihabiddin Ebi'l-Fellâh Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbari men Zeheb*, (Thk. Abdulkadir el-Arnaut, Mahmûd el-Arnaut), Dâru İbn Kesîr, Beyrût 1406/1985, VI, 79; Ziriklî, Hayreddîn, *el-A'lâm Kâmusu Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ, mine'l-Arabî ve'l-Musta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn*, Dâru İlm li'l-Melâ'yn, Beyrût 2002, II, 259; Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mektebetü Mus'ab b. Umeyri'l-İslâmiyyeti, 1464/2004, I, 168; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabîyye*, Müessesetu'r-Risâle, Dimaşk 1376/1957, I, 644; Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsaru'l-Musannifîn*, Dâru İhyâi't- Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1955, I, 312; Nüveyhid, Adil, *Mu'cemu'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatta el-Asri'l-Hadîr*, (Thk. Hasan Halid), Müessesetu Nüveyhidu's-Sekafiyye, 1403/1983, I, 161; Ednerevî, Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, (Thk. Süleyman b. Salih el-Hazî), Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine 1417/1997, 158.

²⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldan*, I, 468.

²⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 259.

³⁰ Zehebî, *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1257; *Siyer*, XIX, 441; *el-İber*, II, 406; Yâfi'î, *Mir'âtü'l-Cinân*, III, 162; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, V, 219; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 79.

kaynaklarda nakledilmiştir.³¹ Begavî'nin aynı zamanda öğrencisi olan kardeşinin adı ise kaynaklarda Ebû Ali Hasan b. Mesûd el-Begavî olarak verilmektedir. İlim ehlinde olan bu zat, 458/1066 tarihinde doğmuş, hicri 529 yılında da vefat etmiştir.³²

Begavî İbnü'l- Ferrâ³³ ya da el- Ferrâ (kürk alım satım işleriyle uğraştığı için)³⁴ olarak da tanınmıştır.³⁵ Kendisine Horasan'da Merverruz ile Herat şehirleri arasında yer alan Bağ ya da Bağşur kasabasına nispetle Begavî denilmiştir.³⁶ Fakat Begavî'ye bu şekilde bir nispetin şâz olduğu da bazı kaynaklarda ifade edilmektedir.³⁷

Begavî'ye nispet edilen birçok lakap vardır. Bu lakapların başında Muhyi's-Sünne³⁸ gelmektedir. Kendisine bu lakabın veriliş nedeni ile ilgili olarak şöyle bir bilgi mevcuttur: “Begavî, *Şerhu's-Sünne* adlı eserini telif ettikten sonra Hz. Muhammed (sav)'i rüyasında görmüştür. Hz. Peygamber ona “Sünnetimi ihya ettin Allah (c.c.) da seni ihya etsin.” buyurmuştur. İşte bu olaydan sonra Begavî bu lakapla anılmıştır.³⁹ Diğer lakapları da Zahiruddin⁴⁰ ve Rüküddin'dir.⁴¹

Begavî'nin hayatı hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu durum, seyahatlere çıkmamasıyla ilişkilendirilmektedir. Nitekim Subkî (ö. 771/1370) de onun Bağdat'a gitmediğini eğer oraya gitmiş olsaydı, hâl tercemesinin daha geniş olabileceğini ifade etmiştir.⁴²

³¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 137; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41.

³² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldan*, I, 468.

³³ Zehebî, *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1257; İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 310; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, V, 219; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 49; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 161; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 79; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 259; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, I, 644; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, I, 161; Ednerevî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 158.

³⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldan*, I, 468; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 137; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41; Yâfi'î, *Mir'âtü'l-Cinân*, III, 162; İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 310; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 79; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 259; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I, 168; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifin*, I, 312; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, I, 161.

³⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 137; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I, 168.

³⁶ Yâfi'î, *Mir'âtü'l-Cinân*, III, 162; İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 311; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 259; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, I, 161.

³⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 137; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I, 168.

³⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldan*, I, 468; Zehebî, *Siyer*, XIX, 441; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 76; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 49; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 161; Taşköprüzâde, *Miftâhü's-Saâde*, II, 91; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 259; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I, 168; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, I, 161; Ednerevî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 158.

³⁹ Taşköprüzâde, *Miftâhü's-Saâde*, II, 91.

⁴⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 136.

⁴¹ Zehebî, *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1257; *Siyer*, XIX, 441; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 76; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 49; *Tabakâtü'l-Huffaz*, 457; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 161; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 79; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I, 168; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, I, 161; Ednerevî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 158.

⁴² Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 76.

Begavî Şevval ayında Meverruz'da vefat etmiş ve Talkan denilen yerde hocası Kâdî el-Hüseyin'in (ö. 462/1070) yanına defnedilmiştir.⁴³ Begavî'nin ölüm tarihi konusunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre hicri 510 yılında vefat etmiştir.⁴⁴ Başka bir görüşe göre ise hicri 516 yılında vefat etmiştir.⁴⁵ Kaynakların çoğunda Begavî'nin hicri 516 yılında vefat ettiği ifade edilmiştir. İbn Tağrıberdî (ö. 874/1469) de bu vefat tarihinin doğru olduğunu söylemektedir.⁴⁶

Görüldüğü gibi Begavî'nin hayatıyla ilgili kaynaklarda çok fazla detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca kaynakların çoğunda Begavî'nin hayatıyla ilgili zikredilen bilgiler hemen hemen birbirinin tekrarı niteliğindedir.

1.1.3. İlmi Şahsiyeti

İslâm âlimleri arasında önemli bir yere sahip olan Begavî, tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat gibi ilmî sahalarda çok değerli eserler vermiş bir müelliftir. O, Merv şehrinde asrın büyük âlimi *Ta'lika* adlı eserin yazarı Şâfiî fukahasından olan Kâdî Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî'den fıkıh derslerini almış⁴⁷ ve onun en seçkin öğrencilerinden biri olmuştur.⁴⁸ Ayrıca Ebû Ömer Abdülvahid b. Ahmed el-Melihî (ö. 463/1071), Ebû Hasan Abdîrrahmân b. Muhammed ed-Dâvûdî (ö.467/1074), Yakûb b. Ahmed es-Sayrafi (ö. 466/1073), Ebû Hasan Ali b. Yûsuf el-Cüveynî, Hasan el-Menî (ö. 463/1070) gibi hocalardan hadis dersleri almıştır.⁴⁹

⁴³ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 136; Zehebî, *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1258; Siyer, XIX, 442; el-İber, II, 406; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41; Yâfi'î, *Mir'âtü'l-Cinân*, III, 162; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 262; İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 311; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 162; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 79; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, I, 168.

⁴⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 136; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 259; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, I, 168.

⁴⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldan*, I, 468; Zehebî, *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1258; Siyer, XIX, 442; el-İber, II, 406; Yâfi'î, *Mir'âtü'l-Cinân*, III, 162; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 262; İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 311; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, V, 219; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 50; *Tabakâtü'l-Huffaz*, 457; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 161; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 79; Taşköprüzâde, *Miftâhü's-Saâde*, II, 91; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, I, 644; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifin*, I, 312; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, I, 161; Ednerevî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 160.

⁴⁶ İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, V, 219.

⁴⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 136; Zehebî, *Siyer*, XIX, 440; *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1257; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41; Yâfi'î, *Mir'âtü'l-Cinân*, III, 162; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 76; İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 310; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 50; *Tabakâtü'l-Huffaz*, 457; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 161; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 80; Ednerevî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 158.

⁴⁸ Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 76; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 161.

⁴⁹ Zehebî, *Siyer*, XIX, 440; el-İber, II, 406; *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1257-1258; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 75-76; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 50; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 161;

Begavî, tefsirinin mukaddimesinde hangi hocalardan ders aldığını belirtmiştir. Kıraat ilmini Merv'de Ebû Nasr el-Kürkancî'den (ö. 484/1091) aldığını; selef müfessirlerinin tefsirlerini, İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *el-Meğazî*'sini, Vehb b. Münebbîh'in (ö. 114/732) *el-Mübtedâ*'sını hocası Ebû Saîd eş-Şüreyhî (ö.?) vasıtasıyla Sa'lebî'den (ö. 427/1035) rivâyet ettiğini ve el-Mervezî'den okuduğunu ifade etmiştir.⁵⁰

Begavî sadece tek bir ilim dalıyla uğraşmamış tefsir, fıkıh, hadis ve kıraat gibi birçok ilimle meşgul olmuştur. Bundan dolayı biyografik kaynaklar da kendisinden fakîh⁵¹, müfessir⁵², muhaddis⁵³, ve mukrî⁵⁴ olarak bahsetmektedir. Begavî kendisinden sonra gelen ilim ehline kaynaklık edecek birçok eserler vermiş ve bu eserlerini Arapça ve Farsça olarak kaleme almıştır.

Begavî'nin ilmî şahsiyetiyle ilgili olarak âlimler birtakım değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Zehebî (ö. 748/1348) şöyle demiştir: “Muhyissünne, Ruknuddin lakaplarıyla anılan Begavî, seyyid, imâm, âlim, allâme, zâhid, kanaatkâr bir zat idi. İyi maksadı ve samimi niyetinden dolayı eserleri hüsnü kabul görmüştür ve âlimler bu eserleri elde etmek için yarışmıştır. O abdestsiz hiçbir zaman ders vermemiştir. Tefsir ve fıkıh ilminde derecesi yüksek âlim bir zattır.”⁵⁵

İbn Hallikân (ö. 681/1282) ise şöyle demiştir: “Ferrâ olarak da bilinen, Zahiruddin lakaplı Şâfiî fakîhi Begavî muhaddis ve müfessirdi. İslâmî ilimlerde bir deryaydı. Allah'ın kelâmının tefsirine dair eser telif etti. Hz. Peygamber'in hadislerindeki müşkülleri çözdü. Hadis rivâyetinde bulundu ve dersler verdi ve abdestsiz hiçbir zaman ders vermedi. İslâmî ilimlerde birçok eser yazdı”⁵⁶ Safedî'nin,⁵⁷ Subkî'nin⁵⁸ İbn Kesîr

İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 79; Ednerevî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 159; Güngör, Mevlüt, “Begavî, Ferrâ”, *TDVİA*, İstanbul 1992, V, 340.

⁵⁰ Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd, *Tefsiru'l-Begavî Me'âlimu't-Tenzil*, (Thk. Muhammed Abdullâh en-Nemîr, Osmân Cum'a Dâmiriyye ve Süleyman Müslim el-Harş), Dâru Teybe, Riyâd 1409, I, 37-38.

⁵¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 136; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 75; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, V, 219; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, I, 644; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 259; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, I, 168; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, I, 161.

⁵² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 136; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 75; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, V, 219; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, I, 644; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 259; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, I, 168; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, I, 161.

⁵³ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 136; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 75; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, V, 219; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, I, 644; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 259; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, I, 168; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, I, 161.

⁵⁴ Yâfi'i, *Mir'âtü'l-Cinân*, III, 162; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 44; 'Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, I, 10.

⁵⁵ Zehebî, *Siyer*, XIX, 441.

⁵⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 136.

⁵⁷ Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41.

⁵⁸ Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 75-76.

(ö. 774/1373)'in⁵⁹ ve Suyûtî (ö. 911/1505)'nin⁶⁰ Begavî ile ilgili değerlendirmeleri de bu doğrultudadır.

Yâfi'î (ö. 768/1366) ise şöyle demiştir: “Begavî Şâfiî, muhaddis, mukri ve çeşitli ilim dallarında âlim birisidir. Horasan ehlinin ilim adamıdır. O seyyid, zühd sahibi ve kanaatkârdır. Allah'ın kelamının tefsirine dair eser telif etmiştir. Hz. Peygamber'in hadislerindeki müşkülleri çözmüştür. Hadis rivâyetinde bulunmuştur. Abdestsiz hiçbir zaman ders vermemiştir. Çeşitli İslâmî ilimlerde birçok eser vermiştir.”⁶¹

‘Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/1605) de eserinde Begavî'yi Tefsir, Kıraat, Hadis ve Fıkıh gibi çeşitli ilimleri kendinde toplamış bir zat olarak nitelemektedir.⁶²

Görüldüğü gibi âlimler Begavî'nin sadece tek bir ilim dalıyla uğraşmadığını tefsir, fıkıh, hadis ve kıraat gibi birçok ilimle meşgul olduğunu belirtmişlerdir. Hemen hemen hepsi aynı ifadelerle Begavî'nin seyyid, zühd sahibi ve kanaatkâr olduğuna, abdestsiz hiçbir zaman ders vermediğine, ilimle ameli birleştirdiğine, selefin yolundan gittiğine dikkat çekmişlerdir.

1.1.4. Hocaları

Tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat gibi alanlarda eser telif eden Begavî'nin birçok hocası vardır. Bunların en meşhur olanlarını alfabetik olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

Cüveynî, Ebü'l-Hasan Ali b. Yûsuf (ö. 463/1071): Begavî'nin hadis hocalarındandır. Hicaz şeyhi olarak tanınmaktadır. Fakîh, fâdıl ve sufi bir zattır.⁶³

Dâvûdî, Ebü'l-Hasan Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. el-Bûşencî (ö. 467/1074): Begavî'nin hadis hocalarındandır. 374/984 yılında Bûşenc'de doğmuştur. Dâvûdî, âlim, fâdıl, fakîh, şair, edip ve sufi bir zattır.⁶⁴

Fâşânî, Ebû Tâhir Ömer b. Abdilaziz b. Ahmed b. Yûsuf el-Mervezî (ö.463/1070): Fâşânî, Begavî'nin kendisinden hadis okuduğu hocalarından birisidir. 385/995 yılında doğmuştur. Fıkıh, kelâm ve hadis ilmiyle meşgul olmuştur. Bağdat ve

⁵⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 262.

⁶⁰ Suyûtî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 38.

⁶¹ Yâfi'î, *Mir'âtü'l-Cinân*, III, 162.

⁶² ‘Aliyyü'l-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtî'l-Mesâbih*, (Thk. Cemal Aytanî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1422/2001, I, 10.

⁶³ Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, V, 298-299; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, II, 547.

⁶⁴ Zehebî, *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1258; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, II, 122.

Basra gibi ilim merkezlerinde tahsil görmüştür. Faziletli, takva sahibi, sanatkâr bir âlimdir.⁶⁵

Kürkâncî, Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Mervezî (ö. 484/1091): Begavî, tefsirinde naklettiği kıraatleri Kürkâncî'dan aldığını zikretmiştir. Kürkâncî, 390/1000 yılında doğmuştur. Kıraat ilminin önde gelen âlimlerinden biridir. Zühd ve vera sahibidir. Irak, Hicaz, Cezire ve Sevahil şehirlerine kıraat tahsili için seyahatler yapmıştır. Horasan'ın şeyhlerinden olup birçok kurrâ yetiştirmiştir.⁶⁶

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Abdilkerim b. Abdilmelik b. Talha en-Nisâbûrî (ö. 465/1073) : Kuşeyrî 376/986 yılında doğmuştur. Horasan'ın pek çok ilim merkezini dolaşarak birçok âlimden ders almıştır. Kuşeyrî, tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf ilimlerinde büyük bir âlimdir.⁶⁷

Mervezî, Ebû Ali el-Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed (ö. 462/1070): Begavî'nin en meşhur hocalarından birisidir. Begavî bu hocasından hem fıkıh okumuş hem de hadis nakletmiştir. el-Kâdî diye bilinen bu hocasının fıkıhta *et-Ta'lika* adlı eseri meşhurdur. Begavî *Tehzibu'l-Ahkâm* isimli eserini hocasının bu eserinden hülâsa etmiştir.⁶⁸

Menî'î, Ebû Ali Hassân b. Saîd el-Mervezî (ö. 463/1070): Begavî'nin hadis şeyhlerindendir. Abid, zâhid ve muttaki bir âlimdir. Ayrıca zengin ve varlıklı olan bu zat cami, medrese ve ribat gibi pek çok hayır işi yapmıştır.⁶⁹

Melîhî, Ebû Ömer Abdülvehid b. Ahmed b. Ebi'l-Kâsım el-Herevî (ö. 463/1071): Melîhî, muhaddis, fakîh, edebiyatçı ve dilbilimcidir. Yaşadığı zaman içinde Herat'ın muhaddisi olarak meşhur olmuştur. Begavî'nin kendisinden en çok hadis rivâyet ettiği hocasıdır.⁷⁰

Merağî, Ebû Turâb Abdalbâkî b. Yûsuf b. Ali b. Salih b. Abdilmelik (ö. 492/1098): Begavî'nin kendisinden hadis rivâyet ettiği hocalarındandır. Merağî, 401/1010 tarihinde doğmuştur. İmam, hafız, muhaddis ve zâhid bir âlimdir.⁷¹

⁶⁵ Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, V, 301.

⁶⁶ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 600-601.

⁶⁷ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, II, 212.

⁶⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 134-135; Zehebî, *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1257; *Siyer*, XVIII, 260-262; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, IV, 356-358.

⁶⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldan*, V, 217; Zehebî, *Siyer*, XVIII, 265-267.

⁷⁰ Zehebî, *el-İber*, II, 315; *Siyer*, XVIII, 255-256; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifin*, I, 634.

⁷¹ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 251-252; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, V, 96.

Mervezî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Hüseyin el-Mihrâbendekşânî (ö. 473-474/1080-1081): Begavî tefsirinde Mervezî'den Kelbî'nin tefsirini okuduğunu ifade etmektedir. Mervezî muttaki, vera sahibi, abid ve zâhid bir âlimdir.⁷²

Sayrafi, Ebû Bekr Ya'kub b. Ahmed en-Nisâbûrî (ö. 466/1073): Begavî'nin kendisinden hadis rivâyet ettiği hocalarındandır.⁷³

Şureyhî, Ebû Saîd Ahmed b. İbrâhîm el-Harizmî (ö.?): Şureyhî, Begavî'nin tefsir hocalarındandır. Begavî tefsirinde Şureyhî'den nakillerde bulunduğunu ifade etmektedir.⁷⁴

1.1.5. Öğrencileri

Hayatını ilim öğrenmeye, öğretmeye ve eser telif etmeye adanmış Begavî pek çok öğrenci de yetiştirmiştir. Çünkü hemen hemen her alanda engin ufuk, derin ilim sahibi olan Begavî birçok ilim adamından istifade ettiği gibi, kendisinden de pek çok kişi istifade etmiştir. Meşhur öğrencilerinden bazılarını alfabetik olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

Bamencî, Ebû'l-Feth Mesûd b. Ahmed b. Yûsuf (ö. 540/1145): Bamencî Nisâbûr'da 478/1085 yılında doğmuştur. Begavî'den fıkıh derslerini almıştır.⁷⁵

Begavî, Ebû Ali, Hasan b. Mesûd el-Ferrâ (ö. 529/1135): Hasan b. Mesûd Begavî'nin kardeşidir. 458/1066 yılında doğmuştur. İbnü'l-Ferrâ ve Ebû Ali olarak da bilinir. Begavî'den fıkıh derslerini almıştır.⁷⁶

Kazvîni, Ebû Bekr Melikdâr b. Ebî Amr el-Amrekî (ö.535/1140): Kazvîni, Şâfiî mezhebinin imâmlarındandır. Begavî'den fıkıh derslerini almıştır. Verâ sahibi ve kanaatkâr bir âlimdir. Begavî'nin kitabı olan *et-Tehzib*'e ta'lik yazmıştır.⁷⁷

Muvaffakî, Abdurrahmân Ali b. Ebi'l-Abbâs en-Nuaymî (ö. 542/1147): Muvaffakî fâdıl, muttaki, abid ve Şâfiî fikhını iyi bilen bir âlimdir. Buhara'da birçok âlim ondan ders almıştır. Tus'ta İmam Gazzalî'den bir müddet ders okumuş, daha sonra Begavî'nin yanına giderek ondan ders almıştır.⁷⁸

⁷² Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, IV, 126.

⁷³ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 245-246; *el-İber*, II, 321; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VI, 76.

⁷⁴ Begavî, *Me'âlim*, I, 34.

⁷⁵ Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 296.

⁷⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldan*, I, 468; Zehebî, *Siyer*, XIX, 442; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 68.

⁷⁷ Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 302-303.

⁷⁸ Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 151-152.

Nîhî, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Abdillâh b. Abdurrahmân b. el-Hüseyn (ö. 548/1153): Nîhî, imâm, fâdıl ve muttaki bir zattır. Şâfiî mezhebini iyi bilen ve fetvalarında isabet eden bir âlimdir. Begavî'den hadis ve fıkıh derslerini almıştır. Hocası Begavî gibi hadis ilmine çok hizmet etmiş ve onun yayılması için çaba sarfetmiştir.⁷⁹

Râzî, Ömer b. Hasan b. Hüseyin (ö. ?): Rey şehrinin hatibi imâm Fahreddin er-Râzî'nin babasıdır. Râzî, fakîh, mütekellim, muhaddis, sufi, edip bir âlimdir. Begavî'den fıkıh derslerini almıştır.⁸⁰

Şâşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Muhammed (ö. 556/1161): Şâşî, abid, zahid ve fakîh zatlardan birisidir. Begavî'den fıkıh derslerini almış ve ondan *el-Erbeûne's-Suğra'* yı rivâyet etmiştir.⁸¹

Tâî, Ebû'l-Fütûh Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Hemedânî (ö. 555/1160) : Hemedan'da 475/1082 yılında doğmuştur. Vaiz ve muhaddisdir. Begavî'den ve birçok âlimden hadis rivâyet etmiştir.⁸²

Tûsî, Ebû Mansûr, Muhammed b. Es'ad b. Muhammed b. el-Hüseyn b. el-Kâsım el-Attarî (ö. 571-573/1175-1177): Ebû Mansûr 486/1093 tarihinde doğmuştur. Aslen Tus'ludur. O fakîh, fâdıl, vaiz ve usulcu bir kişiydi. Begavî'nin en meşhur talebelerindendir. Begavî'den fıkıh okumuş ve hadis rivâyet etmiştir. Şâfiî mezhebinin önde gelen fakîhlerindendir. Vaazlarıyla halk arasında rağbet görmüştür.⁸³

Zâğûlî, Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Hüseyin b. Ali b. Ya'kub el-Mervezî (ö. 559/1164): Zâğûlî, 472/1079 tarihinde Meverruz'un Zâğûl köyünde doğmuştur. Bu köye nispetle Zâğûlî, lakabı verilmiştir. Muhaddis, salih, fâdıl ve kanaatkâr bir zattır. Begavî'den hadis öğrenmiştir. Hayatı boyunca Hadis ilmiyle meşgul olmuş ve hadisin yayılması için çaba sarfetmiştir.⁸⁴

1.2. Begavî'nin Eserleri

Begavî, İslâmi ilimlerde kendisinden sonrakilere kaynaklık edecek çok değerli eserler kaleme almıştır. Eserlerini Arapça ve Farsça olarak yazmıştır. Bu eserlerden bir

⁷⁹ Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 148-149.

⁸⁰ Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 242; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, IV, 252.

⁸¹ Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VI, 165.

⁸² Zehebî, *Siyer*, XX, 360-362; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VI, 188-189; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, III, 517.

⁸³ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, IV, 238-239; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VI, 92-93; Suyûtî, *Tabakatu'l-Müfessirin*, 50; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 31; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, III, 128.

⁸⁴ Zehebî, *Siyer*, XX, 492-493; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VI, 99-100.

kısmı ilim dünyasına kazandırılmışken, bir kısmı da çeşitli kütüphanelerde yazma olarak bulunmakta, diğer bir bölümünün ise sadece isimleri bilinmektedir. Begavî'nin eserleri alt başlıklar altında şu şekilde sıralanabilir. Tefsir ilmiyle ilgili eseri hakkında geniş bilgi verileceği için en son sırada açıklanacaktır.

1.2.1. Fıkıh İlmiyle İlgili Eserleri

Fetâvâ: Bu eserde Begavî hocası Kâdî el-Hüseyn'in fetvalarını toplamıştır. Bundan dolayı bazı kaynaklarda *el-Fetâva 'l-Mervezî*⁸⁵; bazılarında da *el-Fetâvâ Kâdî el-Hüseyn*⁸⁶ olarak da ifade edilmektedir. Bu eser Begavî'nin *Fetâvâ* adlı eserinden başka bir eserdir. Begavî hocasının fetvalarını araştırıp İsmâîl b. Yahyâ el-Müzenî'nin (ö. 264/878) *el-Muhtasar* adlı eserinin tertibinde bir araya getirmiş ve verilen fetvâlara kendinden ta'liklerde bulunmuştur. Eserin yazma nüshası Dımaşk'da Zahirîyye Kütüphanesi Fıkhu's- Şâfiî bölümünde 375 numarada kayıtlıdır. 913 yılında istinsâh edilmiştir.⁸⁷

Fetâvâ-i Begavî: Kaynaklarda Begavî'ye nispet edilen bu eser, ona yöneltilen fikhî soruların cevaplarını içermektedir.⁸⁸ Süleymaniye ve Zahirîyye kütüphanelerinde birer nüshaları bulunmaktadır.⁸⁹ Abdullâh b. Ma'mer tarafından hicri 894 yılında istinsâh edilmiştir.⁹⁰

el-Kifâye fi'l-Furû': Kaynakların bir kısmında *el-Kifâye fi'l-Furû'*⁹¹ bir kısmında ise *el-Kifâye fi'l-Fıkıh* ismiyle de geçmektedir.⁹² Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657) bu eserin Farsça yazıldığını ifade etmiştir.⁹³ Şâfiî fikhına dair olan bu eserin nüshalarından biri de Tahran Üniversitesi kütüphanesinde bulunmaktadır.⁹⁴

Şerhu'l-Muhtasar: *el-Muhtasar*, İsmâîl b. Yahyâ el-Müzenî (ö. 264/878)'nin Şâfiî fikhıyla ilgili eserlerinden birisidir.⁹⁵ Begavî'nin bu eseri de el-Müzenî'nin *el-*

⁸⁵ 'Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, I, 12; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, I, 644.

⁸⁶ Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiîyye*, VII, 75; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 162.

⁸⁷ Eroğlu, *el-Kifâye*, 45-46.

⁸⁸ Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiîyye*, VII, 75; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 161-162; 'Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, I, 12; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1221.

⁸⁹ Güngör, Mevlüt, "Begavî, Ferrâ", *TDVİA*, V, 340.

⁹⁰ Eroğlu, *el-Kifâye*, 45.

⁹¹ 'Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, I, 12; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1498-1499.

⁹² Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-Ârifin*, I, 312.

⁹³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1499.

⁹⁴ Güngör, Mevlüt, "Begavî, Ferrâ", *TDVİA*, V, 340.

⁹⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1635.

Muhtasar isimli eserinin şerhidir. İbn Kâdî Şuhbe eserin mükemmel olduğunu belirtmektedir.⁹⁶

Tâcu'l-Arûs ve Mezhebü'l-Hemmî ve'l-Bûs: Bağdat Evkaf kütüphanesinin fihristinde yer alan bu eser, nikâhla ilgili olup 25 bâbdan oluşmaktadır.⁹⁷

Tehzîb: Kaynakların çoğunda bu eserden bahsedilmektedir.⁹⁸ Bazı kaynaklarda *et-Tehzîb fi'l-Furû'* ismiyle geçmektedir.⁹⁹ Begavî'nin bu eseri Şâfiî fıkında önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Begavî bu eserini hocası Kâdî Hüseyin el-Mervezî'nin *et-Ta'lika* adlı eserinden hülâsa etmiştir. Müfessir, bu eserinde ihtisar ettiği yerler olduğu gibi, ilavede bulunduğu yerler de olmuştur. Bu eseri Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî el-Herevî (ö. 462/1069) hülâsa etmiş ve ona *Lübâbu't-Tehzîb* adını vermiştir. Şihâb Ahmed b. Muhammed b. el-Münîr el-İskenderî (ö. 683/1284) de onu hülâsa etmiştir.¹⁰⁰ Begavî bu eserinde her bölümle bağlantılı âyet ve hadisleri zikrettikten sonra, konuyla ilgili hem kendinin hem de diğer âlimlerin görüşlerini nakletmektedir. Eser dört cilt olup bu eserin birinci cildi Ezher Kütüphanesinde ve Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de; ikinci ve üçüncü ciltleri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde; IV. Cildi Zahirîyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹⁰¹ Bu cildin başka bir nüshası da Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de bulunmaktadır.¹⁰²

Tercemetü'l-Ahkâm fi'l-Furû': Begavî'ye nispet edilen bu eser¹⁰³ Farsça yazılmıştır.¹⁰⁴ İtikad, muamelat ve ahlaka dair konuların işlendiği ilmihal tarzında bir eserdir. Eserin bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesinde 2282/2 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Hasan b. Şihâbuddin el-Kûşî tarafından istinsâh edilmiştir.¹⁰⁵

⁹⁶ İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 311.

⁹⁷ Muhammed İbrâhîm Şerîf, *el-Begavî el-Ferrâ ve Tefsîruhû li'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*, Külliyyatü Dâru'l-Ulûm- Câmîyatü'l-Kahire, Kahire 1406/1987, 173.

⁹⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldan*, I, 468; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 136; Zehebî, *Siyer*, XIX, 440; *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1257; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41; Yâfi'i, *Mir'âtü'l-Cinân*, III, 162; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 262; İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 311; İbn Tağrîberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, V, 219; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, 457; *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 50; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 161; Taşköprüzâde, *Miftâhü's-Saâde*, II, 91; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, I, 12; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 80; Zirîklî, *el-A'lâm*, II, 259; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, I, 168; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, I, 644; Ednerevî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 159.

⁹⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 517; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, I, 312.

¹⁰⁰ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 517.

¹⁰¹ Güngör, Mevlüt "Begavî, Ferrâ", *TDVİA*, İstanbul 1992, V, 340.

¹⁰² Affâf, Abdulğafûr Hamîd, *el-Begavî ve Menhecühû fi't-Tefsîr*, Yüksek Lisans Tezi, İslâm Üniv., 1400/1980, 45.

¹⁰³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 397; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, I, 312.

¹⁰⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 397.

¹⁰⁵ Eroğlu, Ali, *el-Kifâye fi'l-Kırââ li'l-Begavî*, Ekev Yay., Erzurum 2002, 54-55.

1.2.2. Hadis İlmiyle İlgili Eserleri

Cem‘u (el-Cem) Beyne’s-Sahîhayn: Bu eser birçok kaynakta isim olarak zikredilmektedir.¹⁰⁶ Bu eserlerde Buhârî ve Müslim’in üzerinde ittifak ettiği hadisler ya senedleri olmaksızın alfabetik şekilde ya da sahabe râvilerine göre müsned tertibinde bir araya getirilmiştir. Bu eserlere alınan hadislerin *el-Camiu’s-Sahîh*’lerden sadece birinde veya her ikisinde bulunması arasında fark gözetilmemiştir.¹⁰⁷ Kâtip Çelebi de Begavî’nin bu eserinin müsned tertibinde olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸

Erbeûne Hadisen: Kaynaklarda sadece isim olarak geçmekte olan bu eserin içeriği ile ilgili bilgi verilmemektedir.¹⁰⁹

Fedâilu’s-Sahâbe: Kâtip Çelebi Begavî’nin bu eserinden bahsetmekte fakat muhtevası hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.¹¹⁰

İrşâdu’l-Envâr fî Şemâili’n-Nebîyyi’l-Muhtâr: Kaynaklarda Begavî’ye nispet edilen bu eser¹¹¹ bir kısmında *Şemâili’n-Nebîyyi’l-Muhtâr*,¹¹² bir kısmında ise *el-Envâr fî Şemâili’n-Nebîyyi’l-Muhtâr*¹¹³ olarak geçmektedir. Bu eser Hz. Peygamber’in şemai, günlük yaşantısı ve ahlakıyla ilgili bilgi vermektedir. Konular bâblara göre tertip edilmiştir. Eserin 101 bâbdan oluştuğu söylenilse¹¹⁴ de tahkikli matbû nüshada 102 bâb olduğu görülmektedir. Eserde 1257 adet hadis bulunmaktadır. Eserin yazma nüshası Hindistan’da Rampur kütüphanesinde I, 659 numarada kayıtlıdır.¹¹⁵ Eser iki cilt halinde İbrâhîm Ya’kûbî tarafından tahkik edilerek 1995 yılında Dimaşk’da basılmıştır.¹¹⁶

¹⁰⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-A’yân*, II, 136; Zehebî, *Siyer*, XIX, 440; Safedî, *Kitâbu’l-Vâfi*, XIII, 41; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 262; İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtü’s-Şâfiyye*, I, 311; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu’z-Zâhire*, V, 219; Suyûtî, *Tabakâtü’l-Müfessirîn*, 50; Dâvûdî, *Tabakâtü’l-Müfessirîn*, I, 161; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, I, 599; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-Zeheb*, VI, 80; Ziriklî, *el-A’lâm*, II, 259; Kehhâle, *Mu’cemu’l-Müellifîn*, I, 644; Bağdâdî, *Hedîyyetü’l-Ârifîn*, I, 312; Ednerevî, *Tabakâtü’l-Müfessirîn*, 159.

¹⁰⁷ Kandemir, M.Yaşar, “el-Cem‘ Beyne’s-Sahîhayn”, *TDVİA*, VII, 282-283.

¹⁰⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, I, 599.

¹⁰⁹ Zehebî, *Siyer*, XIX, 440; ‘Aliyyü’l-Kârî, *Mirkâtü’l-Mefâtih*, I, 11.

¹¹⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, II, 1276.

¹¹¹ ‘Aliyyü’l-Kârî, *Mirkâtü’l-Mefâtih*, I, 11; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, I, 195; Kehhâle, *Mu’cemu’l-Müellifîn*, I, 644; Kettânî, Muhammed b. Cafer, *er-Risâletü’l-Müstatrafe li Beyânî Meşhûri’l-Kütûbi’s-Sünneti’l-Müşerreffe*, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyyeti, Beyrût 1414/1993, 105; Bağdâdî, *Hedîyyetü’l-Ârifîn*, I, 312.

¹¹² Kehhâle, *Mu’cemu’l-Müellifîn*, I, 644.

¹¹³ ‘Aliyyü’l-Kârî, *Mirkâtü’l-Mefâtih*, I, 11; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn*, I, 195.

¹¹⁴ Kettânî, *er-Risâletü’l-Müstatrafe*, 105.

¹¹⁵ Sancaklı, Saffet, “*Begavî ve Şerhü’s-Sünnedeki Şerh Metodu*” (Basılmamış doktora tezi), Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1996, 52.

¹¹⁶ Begavî, Hüseyin b. Mesûd, *el-Envâr fî Şemâili’n-Nebîyyi’l-Muhtâr*, (Thk. İbrâhîm Yakûbî), Dâru’l-Mektebi, Dimaşk 1995.

Medhâl İlâ Mesâbihî's-Sünne: Bu eser Kahire'de Kavala Kütüphanesinde bulunmaktadır.¹¹⁷

Mesâbihü's-Sünne: Bu eser kaynakların çoğunda zikredilmektedir.¹¹⁸ Begavî güvenilir hadis kaynaklarından seçtiği hadisleri önce konularına göre sınıflandırmış daha sonra ise her bölümü sahih ve hasen hadisler olmak üzere iki kısımda incelemiştir. Eserin toplam 4719 hadis ihtiva ettiği, bunların 325'inin Buhârî'den (ö. 256/870); 875'inin Müslim'den (ö. 261/875) rivâyet edildiği, 1051 hadisin ise Buhârî ve Müslim'in ittifakla rivâyet ettiği hadisler olduğu, diğer hadislerin de başka kaynaklardan rivâyet edildiği belirtilmektedir.¹¹⁹ Bu eser üzerinde birçok şerh ve ta'lik yazılmıştır.¹²⁰

Mu'cemu's-Şuyûh: Begavî'nin bu eseri¹²¹ çok fazla meşhur olmamıştır. Bu kitap Begavî'nin hocalarının fihristi şeklindedir. Âlimler bu isim altında bu tür kitaplar telif etmişler ve bu kitaplarına hocalarının isimlerini, hocalarına ait eserlerden naklettikleri rivâyetleri kaydetmişlerdir.¹²²

Şerhu'l-Câmî li't-Tirmizî: Kaynaklarda Begavî'ye nispet edilen bu eser¹²³ Tirmizî'nin (ö. 279/892) *Camîu's-Sahîh* isimli eserinin şerhidir. Eser Medine'de Mahmûdiye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹²⁴

Şerhu's-Sünne: Bu eser kaynakların çoğunda zikredilmektedir.¹²⁵ Müfessir, bu eserinde tanınmış hadisçilerin eserlerinden seçtiği hadisleri konularına göre

¹¹⁷ Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, (Ter. Abdülhalîm en-Neccâr), Dâru'l-Meârif, Kahire 1119, VI, 235.

¹¹⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 136; Zehebî, *Siyer*, XIX, 440; *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1257; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 262; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 75; İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 311; İbn Tağrîberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, V, 219; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 50; *Tabakâtü'l-Huffâz*, 457; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 161; Taşköprüzâde, *Miftâhü's-Saâde*, II, 91; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 80; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 259; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, I, 644; Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-Ârifîn*, I, 312; Ednerevî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 159; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, I, 161.

¹¹⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1698.

¹²⁰ Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed, *Mesâbihü's-Sünne*, (Thk. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'asî vd), Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1407/1987, I, 51-103.

¹²¹ Kâtib Çelebi, age., II, 1735; Bağdâdî, age., I, 312.

¹²² Sancaklı, *Me'âlimu't-Tenzîl*, 57.

¹²³ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtih*, 12.

¹²⁴ Eroğlu, Ali, *Müfessir Begavî Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü, Erzurum 1982, 65.

¹²⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldan*, I, 468; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 136; Zehebî, *Siyer*, XIX, 439; *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1257; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 262; Yâfi'i, *Mir'âtü'l-Cinân*, III, 162; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 75; İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 311; İbn Tağrîberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, V, 219; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, 457; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 161; Taşköprüzâde, *Miftâhü's-Saâde*, II, 91; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 80; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 259; Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-Ârifîn*, I, 312; Ednerevî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 159.

sınıflandırmış ve isnadla rivâyetin terkedilmeye başlandığı bir dönemde yaşamasına rağmen, hadisleri isnadlarıyla beraber zikretmiştir. Erken dönem hadis şerhlerinden biri kabul edilen bu eserin özelliği hadis metinlerinde anlaşılması zor yerleri izah etmesi, garip kelimeleri açıklaması, hadislerden çıkarılabilecek hükümlere işaret etmesi, açıklamaların genellikle kısa ve özlü olmasıdır. Bu eserin çeşitli kütüphanelerde pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Eser Seyyid Ahmed Sakar ve Ebü'n-Nûr Muhammed Ahmedî (Kahire 1397/1976), Muhammed Züheyr eş-Şavîş ve Şuayb el-Arnaût (Dımaşk 1390-1400/1970-1980) Ali Muhammed Muavvîz ve Ahmed Abdü'l-Mevcûd (Beyrût 1413/1992) ve Saîd el-Lahham'dan (Beyrût 1414/1994) oluşan bir komisyon tarafından neşredilmiştir.¹²⁶

1.2.3. Kıraat İlmiyle İlgili Eseri

el-Kifâye fi'l-Kırâe: Begavî'ye nispet edilen bu eser¹²⁷ Ali Eroğlu tarafından tahkik edilerek *el-Kifâye fi'l-Kırâa li'l-Begavî* adıyla yayınlamıştır. Eroğlu, bu eserin tahkik etme nedenini şu şekilde açıklamıştır: “Telif edilen eserlerden bir kısmı yaşanan çeşitli felaketler yüzünden günümüze ulaşamamış, tarihin karanlık sayfaları arasında kaybolup gitmiştir. Bu eserlerden birisi de Begavî'nin kıraat-i aşere ile ilgili telif etmiş olduğu *el-Kifâye fi'l-Kırâa* adlı eseridir. Bu eserin bir nüshası Körfez Savaşı'ndan önce Musul'da Umumi Evkaf Kütüphanesinin Hazainü Medreseti'l-Hayyât bölümünün Mecmualar kısmında 16/37 numarada kayıtlı bulunmaktaydı. Körfez savaşından sonra bu nüshanın da içinde bulunduğu kütüphanedeki kitapların çoğu başka yerlere taşınmaları sırasında kaybolmuştur. Bundan dolayı kaybolan bu eseri ilim dünyasına kazandırmaya çalıştık.” Eroğlu, bu eserde, Halid Abdurrahmân el-Akk ve Mervân Savvâr tarafından tahkik edilen Begavî'nin *Me'âlimu't-Tenzîl* adlı tefsirinin 1987 yılında Lübnan'da ikinci baskısı yapılan nüshasını esas aldığını, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* adlı tefsiri, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr* ve Fârisî'nin (ö. 377/987) *el-Hucce li'l-Kurrâi's- Seb'* adlı eserlerinden de faydalandığını da ifade etmektedir. Ayrıca Fâtiha sûresinden başlayarak Nâs sûresine kadar kıraatle ilgili bütün hususlarını tespit ettiğini ve bunları kıraat kitaplarıyla karşılaştırarak verdiğini belirtmiştir.¹²⁸

¹²⁶ Hatiboğlu, İbrahim, “Şerhü's-Sünne”, *TDVİA*, XXXVIII, 569-570.

¹²⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1499; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifin*, I, 312.

¹²⁸ Eroğlu, *el-Kifâye*, (kitabın önsözü)

Begavî'nin bu eseri günümüze kadar ulaşmamış olsa da elimize ulaşan diğer eserlerine bakıldığında tefsir, hadis ve fıkıh gibi İslami ilimlerde geniş bilgisini gözler önüne sermektedir. Bundan hareketle de Begavî'nin kıraat ilmine dair bir eser kaleme almış olması onun kıraat alanındaki yetkinliğine işaret ettiği söylenebilir.

1.2.4. Tefsir İlmiyle İlgili Eseri

Me'âlimu't-Tenzîl: Begavî'nin bu eseri¹²⁹ ne zaman kaleme aldığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Ancak Begavî'nin hocası Kâdî el-Hüseyin'in vefatından iki yıl sonra Kelbî'nin (ö. 146/763) tefsirini okuduğu ve onun makamını aldığı yönündeki bilgiler göz önünde bulundurulursa, otuz yaşlarında iken bu esere başladığı söylenebilir.¹³⁰

Tefsirin adı *Me'âlimu't-Tenzîl fî't-Tefsîr ve't-Te'vîl*'dir. Bu eser "Tefsîru'l-Begavî"¹³¹ ve "Tefsîru'l-Ferrâ"¹³² isimleriyle de tanınmaktadır. Ziriklî (ö. 1976/1396), bu tefsiri *Lübâbu't-Te'vîl fî Me'âlimi't-Tenzîl* şeklinde vermiştir.¹³³ Ziriklî'nin verdiği bu isim yanlıştır. Çünkü bu Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, el-Hazînî'nin eserinin adıdır.¹³⁴

Dünyanın birçok kütüphanesinde ve İstanbul kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası bulunan bu eserin çeşitli baskıları da yapılmıştır. Bombay'da 1269/1853, 1296/1879 ve 1309/1891 yıllarında taş baskı olarak basılmıştır. Kahire'de 1305/1887 ve 1331/1913 yıllarında Ali b. Muhammed el-Hâzin'in (ö. 741/1341) *Lübâbu't-Te'vîl*'inin hamişinde, 1345/1927 tarihinde ise İbn Kesîr tefsirinin hamişinde basılmıştır. Bir diğeri ise 1984 tarihli Beyrût baskısıdır.¹³⁵

¹²⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldan*, I, 468; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 136; Zehebî, *Siyer*, XIX, 439-440; *Tezkiretü'l-Haffâz*, IV, 1257; Safedî, *Kitâbu'l-Vâfi*, XIII, 41; Yâfi'î, *Mir'âtü'l-Cinân*, III, 162; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, VII, 75; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XVI, 262; İbn Kâdî Şuhbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 311; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, V, 219; Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, 457; *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 50; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 161; Taşköprüzâde, *Miftâhü's-Saâde*, II, 91; 'Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, I, 12; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1726; İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VI, 80; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 259; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I, 168; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, I, 644; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifin*, I, 312; Ednerevî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 159; Nüveyhid, *Mu'cemu'l-Müfessirîn*, I, 161.

¹³⁰ Muhammed İbrâhîm Şerîf, *el-Begavî el-Ferrâ*, 101-102.

¹³¹ Ednerevî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 159.

¹³² Eroğlu, *el-Kifâye*, 55.

¹³³ Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 259;

¹³⁴ Hâzin, Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, *Lübâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, (Thk. Abdusselâm Muhammed Ali Şahîn), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2004.

¹³⁵ Brockelmann, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, VI, 244.

1406/1985 ve 1423/1992 yıllarında Halid Abdurrahmân el-Akk ve Mervân Sivâr tahkikiyle Dâru'l-Ma'rife tarafından dört cilt olarak iki defa basılmıştır. 1414/1993 yılında Muhammed Abdullâh en-Nemîr, Osman Cum'a Dâmiriyye ve Süleyman Müslim el-Harş'ın tahkikiyle Dâr-u Teybe tarafından sekiz cilt halinde Riyâd'da basılmıştır. Son baskısı da 1992 yılında Beyrût'ta yapılmıştır. Ayrıca İran'da dört cilt halinde taş baskısı yapılmıştır. Bu baskının yapıldığı yer ve tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.¹³⁶

1.2.4.1. Me'âlimu't-Tenzîl'in Muhtasarlari ve Tercümeleri

Begavî'nin *Me'âlimu't-Tenzîl*'i üzerinde bazı ihtisar çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

- a) Ahmed b. Ali el-Feyyûmî (ö. 770/1368) *Muhtasaru Me'âlimu't-Tenzîl*
- b) Abdulvehhab b. Muhammed el-Hüseynî (ö. 875/1470) *Nefâisu'l-Mercân fî Cemiû Kısâsi'l-Kur'ân*
- c) Muhammed Nûri el-Kadîrî (ö. ?) *Muhtasaru'l-Celîl*,
- d) Abdullâh b. Abdulvelî b. Muhammed el-Verd (ö. ?) *Cevheru'l-Asîl*,
- e) Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, el-Hazînî (ö. 725/1324) *Lübâbu't-Te'vîl fî Me'âlimi't-Tenzîl*¹³⁷

Me'âlimu't-Tenzîl'in Hintçe ve Türkçe tercümeleri de yapılmıştır. Bu eser, Bigalı Kadri Mehmet Efendi (ö. 1042/1632) tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek IV. Murat'a hediye edilmiştir.¹³⁸ Ancak bu bilginin yanlış olduğu da ifade edilmiştir.¹³⁹

British Museum kataloğunun zeylinde *Me'âlim*'in muhtasar Hintçe bir tercümesinin olduğu da kaydedilmiştir. Bu tercümenin Abdulkadir adlı bir zat tarafından yapıldığı ve satırlar arasına konulan Hintçe Kur'ân tercümesinin hamisinde olduğu ve *Mihnetü'l-Celîl* adını taşıdığı da ifade edilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁶ Bakırcı, Saffet, "Me'âlimu't-Tenzîl", *TDVİA*, XXVIII, 204.

¹³⁷ Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, VI, 244.

¹³⁸ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973, II, 462; Turgut, Ali, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, 240.

¹³⁹ Eroğlu, *el-Kifâye*, 57-58.

¹⁴⁰ Eroğlu, *el-Kifâye*, 58.

1.2.4.2. Me‘âlimu’t-Tenzîl’in Yazılış Amacı ve Metodu

Begavî tefsirine besmele, hamdele ve salvele ile başladıktan sonra tefsiri yazmasındaki amacını şöyle ifade etmektedir: “İlim öğrenmeye gönül vermiş ihlâslı dostlarımdan bir grup benden Kur’ân’ın prensipleri ve onun tefsiri hakkında bir kitap yazmamı istediler. Ben de Yüce Allah’ın lütfuna ve kolaylaştırmasına dayanarak, güvenerek ve ayrıca Ebû Saîd el-Hudrî’nin Hz. Peygamber’den ilim tahsil etmek isteyenler hakkında rivâyet ettiği “Yeryüzünün çeşitli bölgelerinden dinlerini öğrenmek için gelen insanlar size başvurduklarında onlara hayrı öğütleyin.” tavsiyesine boyun eğdim. Böylece ilmi kendilerinden sonra gelecek olan insanların faydalanması için tedvin eden selefin yoluna uyarak aslında onların yaptıklarına fazla bir şey katmadım. Ancak başarılıları teşvik, çalışmayanları tenbih için ve her zaman yeni bir şeyler yapılmasının gerekliliğini düşünerek bu isteklere olumlu cevap verdim. Rabbimin yardımı ve desteği ile ne usanç verecek kadar uzun ne de bir sürü eksikliklerle kısacık bırakılan, dostlarımla istediği gibi orta halli bir tefsir yazmaya giriştim. Ondaki bilgileri öğrenmek isteyenlere umarım ki bu kitap fazlasıyla faydalı olacaktır.”¹⁴¹ Begavî’nin bu ifadesinden hareketle tefsirini yazmasındaki amacında samimi, ilim öğrenmeye gönül vermiş öğrencilerin istekleri karşısında Begavî’nin Hz. Peygamber’in ilim öğrenme isteğinde bulunanları gözetme tavsiyesindeki hadisi önemli bir etken olduğu görülmektedir. Ayrıca bu tefsirini yazmada selefin yolundan gitme eğilimi ve ilim için yeni bir şeyler yapılmasının gerekliliği, yeni bir anlatım ihtiyacı da rol oynamıştır.

Begavî, tefsiri yazmasındaki amacını belirttikten sonra faydalandığı kaynakları isnadlarıyla beraber vermiştir. Bu isnadlara, sözün uzamasından çekindiği için tefsirinde yer vermediğini ifade etmiştir. Daha sonra mukaddimesinde üç bölümde Kur’ân ilimleriyle ilgili bilgi vermiştir. Bu bölümlerde Kur’ân’ı öğrenmenin ve okumanın faziletlerine yer vermiştir. Daha sonra Begavî mushaf tertibine göre Fâtiha sûresinden başlayarak Nâs sûresine kadar Kur’ân-ı Kerim’i sûre sûre ve âyet âyet tefsir etmiştir. Begavî her sûrenin tefsirine başlamadan önce sûrenin adı, âyet sayısı, nerede nâzil olduğu ve hangi olay hakkında indirildiği hususunda bilgiler vermiştir. Begavî tefsirinde âyetlerin nüzul sebebini bazen önce bazen de haberi verdikten sonra zikretmiştir.

¹⁴¹ Begavî, *Me‘âlim*, I, 34.

Bu eser tefsir kaynaklarında rivâyet tefsiri olarak geçmektedir.¹⁴² Ebû Şehbe ise eserinde bu tefsirin metodunu açıklarken bu hususa karşı çıkarak onun sadece rivâyet tefsiriyle sınırlanmaması gerektiğini aksine bu eserin rivâyet tefsiri, dirâyet tefsiri ve icthadları toplamış bir tefsir olduğunu belirtmiştir.¹⁴³

Begavî'nin tefsiri, kendisinin de ifade ettiği gibi orta halli bir tefsirdir.¹⁴⁴ Uzun ve tafsilatlı konulardan uzak durularak hazırlanmıştır. Sadece anlaşılması zor garip lafızları açıklamak için âyetten, hadisten, sahabe, tabiûn ve dil âlimlerinin görüşlerinden delil getirilerek ayrıntılı açıklamalarda bulunulmuştur. Bu özelliğine Kâtip Çelebi de değinerek eserin, sahabe, tabiûn ve ondan sonra gelen müfessirlerden nakillerin bulunduğu orta halli bir kitap olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵

Begavî âyetlerin tefsirini kolay ve özlü ifadelerle sunmuştur. Dilinde zorluk ve gereksiz uzatmalar yoktur. Onun özellikle üzerinde durduğu husus anlaşılması zor ifadeleri, yabancı kelimeleri çeşitli âlimlerin görüşlerinden deliller getirerek açıklığa kavuşturmadır.

Begavî âyetleri açıklama noktasında “Kur’ân âyetlerinden bazısı bazısını açıklar” esasından hareket ederek bir âyetin tefsiri için öncelikle âyete başvurmaktadır. Çünkü bir âyette mücmel olarak gelen, başka bir âyette mufassal olarak gelmiştir. Bir âyette umûmi olarak gelen, başka bir âyette tahsis edilmiştir. Ayrıca Begavî âyette geçen bir kelimenin anlamını açıklamak için aynı anlama gelen âyetleri bir arada toplamaya da özen göstermiştir. Örneğin “وَيَمْدُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ”¹⁴⁶ âyetinde geçen “مَدَّ” kelimesinin anlamını açıklarken aynı anlamda olan “وَنَمْدُهُ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا”¹⁴⁷ âyetine de yer vermiştir.

Begavî, âyetleri açıklama noktasında Kur’ân’dan sonra hadislere geniş bir şekilde yer vermiştir. Muhaddis olmasının bu durumda etkisi olduğu söylenebilir. Tefsirinin mukaddimesinde bu hususu şu şekilde açıklamıştır: “Bir âyeti veya hükmü açıklama konusunda Allah’ın Resulü’nün hadislerine yer verdim. Çünkü Kur’ân sünnetten kendisinin açıklanmasını ister. Bu hadisleri hadis imâmlarının ve hafızlarının zikrettiği kitaplardan verdim. Münker olan ve tefsirle ilgisi olmayanlardan yüz çevirdim.”¹⁴⁸ Ayrıca

¹⁴² Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, I, 168; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 567; Turgut, *Tefsir Usulü*, 240.

¹⁴³ Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-İsrâiliyyât ve'l-Mevzûât fî Kütübî't-Tefsîr*, Mektebetü's-Sünne, Kahire 1408, 127.

¹⁴⁴ Begavî, *Me'âlim*, I, 34

¹⁴⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1726.

¹⁴⁶ Bakara 2/15.

¹⁴⁷ Meryem 19/79.

¹⁴⁸ Begavî, *Me'âlim*, I, 38.

hadisleri naklederken, tefsirinin mukaddimesinde isnadları verdiği için tefsir esnasında isnadları zikretmeksizin “İbn Abbâs şöyle dedi, Atâ şöyle dedi, Mücâhid şöyle dedi” şeklinde vermiştir. Böyle yapmasının nedeni tefsirinin kısa (muhtasar) olmasını istemesidir. Ayrıca mukaddimesinde zikretmediği bir isnad olduğu zaman ona tefsir esnasında değinmiştir.

Begavî âyetlerin tefsiri esnasında kelimelerle ilgili konulara da yer vermektedir. Örneğin “لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ” “Gözler O’nu idrak edemez”¹⁴⁹ âyetinin tefsirini yaparken Allah’ı ahirette görme ehl-i sünnet ve muhaliflerinin görüşlerini naklettikten sonra ehl-i sünnetin görüşünü âyetlerden ve hadisten delil getirerek ispatlamıştır: “وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ” “O gün birtakım yüzler Rabblerine bakıp parlayacaktır.”¹⁵⁰ “إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ” “Hayır, şüphesiz onlar o gün Rablerinden mahrum kalacaklar (perdelenmiş olacaklar)”¹⁵¹ “لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ” “Muhsinlere (İyi davrananlara); daima daha iyisi ve üstünü verilir.”¹⁵² Âyette geçen “وَزِيَادَةٌ” kelimesini Hz. Peygamber’in Yüce Allah’ın yüzüne bakmak olarak tefsir ettiğini açıklayarak, hadisten de delil getirmiştir. Böylece Begavî Mu’tezile âlimlerinin, bu âyeti delil getirerek Yüce Allah’ın, dünyada olduğu gibi ahirette de görülemeyeceği görüşünü¹⁵³ âyet ve hadisten delil getirerek reddetmiştir.

Begavî, âyetlerin tefsiri münasebetiyle fikhî konulara da çok geniş bir şekilde yer vermiştir. Bunun nedenleri arasında Begavî’nin fıkha olan ilgisi, zamanının Şâfiî fukahasının önde gelenlerinden biri olması, ilim tahsilinde en çok öğrenciliğini yaptığı Kâdî Hüseyin el-Mervezî’nin fakîh oluşu sayılabilir. Bu yönüyle o, ahkâm âyetlerini tefsir ederken bazen fıkıh usulü konularıyla ilgili bilgi de vermektedir. Örneğin, Âl-i İmrân 3/59. ve Nisâ 4/83. âyetlerin tefsirinde kıyasın tanımını yaparak bilgi vermiştir. Nisâ 4/59. âyetin tefsirinde ise kitap-sünneti asıl kabul ettiğini, âyet ve hadis bulunmadığı yerde icthad edilmesi gerektiğini açıklamıştır. Fikhî meselelerde bazen konuları oldukça tafsilatlı biçimde ele almış ve bu meselelerin değişik vecihlerine dikkat çekmiştir. Bu durum *Me’âlimu’t-Tenzîl*’in ahkâm tefsiri özelliğini de ortaya koymaktadır. Begavî, Şâfiî

¹⁴⁹ En’âm 6/103.

¹⁵⁰ Kıyâme 75/22.

¹⁵¹ Mutaaffîn, 83/15.

¹⁵² Yûnus 10/26.

¹⁵³ Komisyon, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yay., Ankara 2006, II, 449.

olmasına rağmen mezhep taassubuna düşmeden sadece kendi mezhebinin görüşlerine değil, diğer müctehid imâmlarının görüşlerine de yer vermiştir.¹⁵⁴

Begavî tefsirinde âyetlerin anlaşılması amacıyla lügat ve nahiv bilgilerine de yer vermektedir. Bu açıklamaları bazen kaynak göstermeden bazen de kaynakları zikrederek vermektedir.¹⁵⁵

Begavî tefsiri bazı âyetlerin tefsirinde mevzû rivâyetlere ve isrâiliyyata yer verdiği için eleştirilmiştir. Bu durumla ilgili âlimler çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Kettânî (ö. 1857-1927), Begavî'nin tefsiri hakkında onu zemmeder mahiyette *Me'âlimu't-Tenzîl*'de zayıflığına ve uydurma olduğuna hükmedilen manalar ve hikâyeler olduğunu söylemiştir.¹⁵⁶

Ebû Şehbe de şöyle demektedir: “Begavî tefsiri tefsirlerin en iyisidir. Karmaşıklıktan, kapalılıktan uzak, kolay anlaşılan bir tefsirdir. Fakat bu tefsir sahih ve zayıf rivâyetleri toplamıştır. Harût, Marût, Davûd Süleyman kıssalarında olduğu gibi İsrâiliyyat ile ilgili birçok rivâyeti zikretmiştir. İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) “Begavî tefsirini Sa'lebî'den kısaltarak almıştır. Fakat o, tefsirini mevzû hadislerden ve bid'at görüşlerden korumuştur.” ifadesine gelince, şu bir gerçek ki, Begavî'nin, tefsirini sapık görüşlerden koruduğu doğrudur, kabul edilir. Tefsirini mevzû hadislerden koruduğuna gelince, eğer İbn Teymiyye bu sözüyle sûrelerin faziletine dair hadisleri kastediyorsa bu da kabul edilebilir. Ama bundan başkasını kastediyorsa ona yakışmaz. Çünkü Begavî kitabında bazı mevzûatı ve birçok İsrâiliyyatı zikretmiştir. Şu bir gerçek ki Begavî'nin tefsirinde bulunan mevzûat ve İsrâiliyyat Sa'lebî'nin tefsirindekilerinden çok daha azdır.”¹⁵⁷

Eroğlu, Begavî tefsiriyle ilgili çalışmasında bu görüşü eleştirerek Ebû Şehbe'nin *Me'âlimu't-Tenzîl*'de bir kısım mevzû hadisin olduğunu iddia etmesinin doğru olmadığını, Nûr sûresinin öğretilmesinin sevap olduğuna dair bir rivâyetin dışında böyle bir nakli tespit edemediğini söylemiştir. Ayrıca Ebû Şehbe'nin bazı hadislerin kritiğinin yapıldığından da hiç söz etmediğini bu durumun onun derinlemesine bir inceleme yapmadığını gösterdiğini belirttikten sonra *Me'âlim* incelendiğinde “İsnadı zayıftır.” “Mürsel bir hadistir.” şeklinde bazen hadislerin kritiğinin yapıldığını ifade etmiştir.

¹⁵⁴ Bakırcı, Saffet, “*Me'âlimu't-Tenzîl'in Rivâyet Tefsirleri İçindeki Yeri*”, (Basılmamış doktora tezi), Selçuklu Üniv Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1990, 144-145.

¹⁵⁵ Bakırcı, *Me'âlimu't-Tenzîl'in Rivâyet Tefsirleri İçindeki Yeri*, 135.

¹⁵⁶ Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstatrafe*, 78.

¹⁵⁷ Ebû Şehbe, *el-İsrâiliyyât ve'l-Mevzûât*, 127-128.

Ayrıca Begavî Hz. Peygamber namına hadis uydurmanın en büyük yalanlardan biri olduğunu, söylemektedir. Böyle bir düşünceye sahip olan bir kişinin tefsirine mevzû hadisleri alması elbette düşünülemez. Ama beşer sıfatıyla onun da hata edebileceğini unutmamak lazımdır. Nadir olarak bu rivâyetlerin bulunması yok hükmündendir. Nitekim bu yüzden İbn Teymiyye *Me‘âlim*’de mevzû hadis olmadığını söylemiştir.”¹⁵⁸

Begavî tefsirinin sahabe ve tabiûnden nakledilen rivâyetleri ihtiva eden orta hacimli bir eser olduğu ancak yalan hikâyeler, hurafeler, peygamberlerin nezihliğine yakışmayacak kıssaların da bu eserde görüldüğü de nakledilmiştir.¹⁵⁹

Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1391/1971) eserinde rivâyet tefsirlerinden olan Begavî tefsirinin orta halli bir eser olduğunu, birçok hadisi içerdiğini, sahabeden, tabiûndan ve etbau’t-tabiinden pek çok nâkilin bulunduğunu bununla beraber İsriliyyat kabilinden olan bir kısım rivâyetleri de içerdiğini belirtmiştir.¹⁶⁰

Begavî tefsiri diğer rivâyet tefsirleriyle karşılaştırıldığında, isrâili haberlerin daha az yer aldığı görülmektedir. Örneğin Begavî, Neml 27/23. âyeti tefsir ederken Belkıs’ın kürsüsünün ayaklarının hangi maddelerden oluştuğu ve Hüdhüd’ün boğazlanmasıyla ilgili haberlere yer vermemiştir. Aynı şekilde Bakara 2/102. âyetini tefsir ederken Zühre hikâyesi ile ilgili birçok konuya tefsirinde yer vermemiştir. Oysa Sa‘lebî tefsirinde bu konulara ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir.¹⁶¹ İbn Atiyye (ö. 546/1151) Âl-i İmrân 3/39. âyeti tefsir ederken Yahyâ (as) ile ilgili olarak yeşil ot yiyerek yaşadığı ve Allah korkusundan dolayı çok ağladığı, bundan dolayı da yüzünde izler ve çukurlar meydana geldiği şeklinde bir rivâyete yer vermiştir. Begavî ise bu rivâyete yer vermemiştir.¹⁶² Bu da Begavî’nin bazı İsrâili rivâyetlere tefsirinde yer vermediğini göstermektedir.

1.2.4.3. Me‘âlimu’t-Tenzîl’in Önemi

Begavî tefsiri gerek içeriği gerekse kullandığı kaynaklar itibarıyla dinî ilimler yönünden önemli bir eserdir. Bu husus ilim ehlinin görüş ve düşüncelerinde de yer almaktadır. Nitekim Begavî tefsirini ihtisar eden Hâzin şöyle demektedir: “Büyük şeyh, seçkin bilgin, yetkili ve olgun imâm, sünneti ihya eden, ümmetin örneği, imâmlar imâmı, fırkaların müftüsü, hadisin yardımcısı, dinin destekçisi Ebû Muhammed el-Hüseyn b.

¹⁵⁸ Eroğlu, *Müfessir Begavî*, 79-80.

¹⁵⁹ Cevdet Bey, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, (Haz. Mustafa Özel), Kayıhan Yay., İstanbul 2002, 125.

¹⁶⁰ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 462.

¹⁶¹ Eroğlu, *Müfessir Begavî*, 275.

¹⁶² Eroğlu, *Müfessir Begavî*, 288.

Mesûd b. Muhammed el- Ferrâ el-Begavî böyle bir tefsir yazdığı için Allah (c.c.) onun ruhunu yüceltsin, kabrini nurlandırsın. Begavî'nin tefsiri tefsir ilminde yazılanların en üstünü, en mükemmeli, en parlâğı, sözlerin doğruluğunu bir araya getiren şüphelerden, yanlışlıklardan, değişmelerden uzak, peygamber hadisleri ile süslü, şariat hükümleri ile nakışlı, ilgi çekici hikâyelerle, geçmiş ümmetlerin şaşırtıcı haberleriyle işlenmiş en güzel öğütlerle bezenmiş, en açık ifadelerin yer aldığı en fasih sözlerle güzel bir kalıptan çıkmış bilgilerdir.¹⁶³

Zehebî de eserinde Begavî'nin tefsirinde aşırıya kaçmadan kıraatler hakkında bilgi verdiğini, müfessirlerden çoğunun düşkün olduğu irab ve belâğı nüktelere ve tefsirle alakası olmayan diğer ilimlere uzun uzadıya yer vermediğini, bazen kapalı ve müşkil olan manaları açıklamak için bu ilimlere yer verdiğini bunun yanında İsrâiliyat ile ilgili haberleri naklederek bunları da tenkit etmediğini, Kelbî ve bunun dışında zayıf kabul edilen bazı râvilerden de rivâyette bulunduğunu belirtmiştir.¹⁶⁴

İbn Teymiyye, “Kitap ve sünnete en yakın tefsir Keşşaf mı, Me‘âlim mi, Kurtubî'nin tefsiri mi?” şeklinde sorulan soruya şu şekilde cevap vermektedir: “Hakkında soru sorulan bu üç tefsir içinde bidatlerden ve zayıf hadislerden en çok korunanı Begavî'nin tefsiridir. Ancak onun tefsiri Sa‘lebî'nin tefsirinden ihtisar edilmiş olup, Sa‘lebî'nin tefsirinde yer alan bidat görüşler ve mevzû hadislerden ayıklanmıştır.”¹⁶⁵

Begavî'nin *Me‘âlimu't-Tenzîl* adlı tefsiri yazıldığı dönemden itibaren çok rağbet görmüş ve kendisinden sonra birçok esere kaynak olmuştur. Bu konuda ilk sırayı Ali b. Muhammed el- Hâzin'in *Lübâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl* adlı eseri gelmektedir. İbn Kesîr *Tefsîru'l-Kur'ân'î'l-Âzîm'de*, İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) *Zâdü'l-Mesîr'de*, Cemaleddin el-Kâsımî (ö. 1866-1914) *Mehasinu't-Te'vîl'de*, Zerkeşî (ö. 794/1392) *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân'da* ve Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân'da* ondan faydalanmışlardır.¹⁶⁶

¹⁶³ Hâzin, Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, *Lübâbu't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl*, (Thk.Abdusselâm Muhammed Ali Şahîn), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2004, I, 3-4.

¹⁶⁴ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, I, 170.

¹⁶⁵ İbn Teymiyye, Takıyuddîn Ahmed el-Harrânî, *Mecmuatü'l-Fetâvâ*, (Thk. Âmir el-Cezzâr- Envâr el-Bâz), Dâru'l-Vefâ, 1426/2005, XIII, 208.

¹⁶⁶ Bakırcı, Saffet, “Me‘âlimu't-Tenzîl”, *TDVİA*, XXVIII, 204.

Örneğin Begavî'nin tefsirinin mukaddimesinde zikretmiş olduğu te'vil lafzının tanımını Zerkeşî, *el-Bürhân* adlı eserinde,¹⁶⁷ Suyûtî, *el-İtkân* adlı eserinde,¹⁶⁸ Zehebî (ö. 1397/1977) de *et-Tefsîr ve 'l-Müfessirûn* adlı eserinde vermiştir.¹⁶⁹

Görüldüğü gibi Begavî selef ve ehl-i sünnete sıkı sıkıya bağlı güçlü bir âlim olarak kendisinden sonra pek çok âlime kaynaklık etmiştir. Begavî tefsirinden istifade edenlerden birisinin de asrımız müfessirlerinden Cemâluddin el-Kasîmî'dir. Kendisinden asırlarca sonra yazılmış olan *Mehasinu't-Te'vil*'e kaynaklık etmesi onun değerinden bir şey kaybetmemiş olmasına delil teşkil etmektedir.¹⁷⁰

1.2.4.4. Me'âlimu't-Tenzîl'in Kaynakları

Begavî, tefsirini oluştururken birçok eserden faydalanmıştır. Bunlardan bir kısmını mukaddimesinde isnad zinciriyle beraber zikretmiştir. Diğerlerini ise tefsirinin muhtelif yerlerinde zikretmiştir. Bu kaynaklar ilim dallarına göre şu şekilde sıralanabilir

Tefsir Kaynakları: Begavî tefsirinin mukaddimesinde faydalandığı tefsir kaynaklarından sahabe, tabiûn ve tebeu't-tabiûn olanların eserlerini isnadlarıyla beraber zikretmiştir. Diğerlerini ise tefsirinin muhtelif yerlerinde zikretmiştir. Mukaddimesinde senetleriyle zikrettiği kaynaklar on üç tanedir. Bunlar mukaddimedeki sıraya göre şunlardır:

Abdullah b. Abbâs¹⁷¹ (ö. 68/687)'ın tefsiri

Mücâhid b. Cebr¹⁷² (ö. 104/722)

Atâ b. Ebî Rabâh¹⁷³ (ö. 144/761)'ın tefsiri

Hasanü'l-Basrî¹⁷⁴ (ö. 110/728)'nin tefsiri

Katâde¹⁷⁵ (ö. 117/735)'nin tefsiri

Ebü'l-Âliye¹⁷⁶ (Refî' b. Mihrân) (ö. 90/708)'nin tefsiri

Muhammed b. Ka'b el-Kurâzî¹⁷⁷ (ö. 118/736)'nin tefsiri

¹⁶⁷ Zerkeşî, *el-Bürhân*, II, 150.

¹⁶⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, VI, 2264.

¹⁶⁹ Zehebî, *et-Tefsîr ve 'l-Müfessirûn*, I, 17.

¹⁷⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 577-578.

¹⁷¹ Hayatı için bkz. Zehebî, *Tezkiretü 'l-Haffâz*, I, 40-41; Zehebî, *et-Tefsîr ve 'l-Müfessirûn*, I, 50-63.

¹⁷² Hayatı için bkz. Zehebî, *Tezkiretü 'l-Haffâz*, I, 92-93; Zehebî, *et-Tefsîr ve 'l-Müfessirûn*, I, 79-81.

¹⁷³ Hayatı için bkz. Zehebî, *et-Tefsîr ve 'l-Müfessirûn*, I, 85-86.

¹⁷⁴ Hayatı için bkz. Zehebî, *et-Tefsîr ve 'l-Müfessirûn*, I, 93.

¹⁷⁵ Hayatı için bkz. Zehebî, *et-Tefsîr ve 'l-Müfessirûn*, I, 93-95.

¹⁷⁶ Hayatı için bkz. Zehebî, *et-Tefsîr ve 'l-Müfessirûn*, I, 86-87.

¹⁷⁷ Hayatı için bkz. Zehebî, *et-Tefsîr ve 'l-Müfessirûn*, I, 87.

Zeyd b. Eslem¹⁷⁸ (ö. 136/753)'in tefsiri

Kelbî¹⁷⁹ (ö. 146/763)'nin tefsiri

Dahhak¹⁸⁰ (ö. 105/723)'ın tefsiri

Mukâtil b. Hayyân¹⁸¹ (ö. 150/767)'ın tefsiri

Süddî¹⁸² (ö. 127/744)'nin tefsiri

Bunların dışında tefsir esnasında zikrettiği kaynaklar vardır. Bunlarda bazen sened zikretmeksizin “قال الفراء قال مجاهد قال قتادة” şeklinde sadece yazarın ismini vermiştir. Bazen de yazar ve eser adıyla beraber “وقال أبو علي بن يحيى بن نصر الجرجاني صاحب النظم”¹⁸³ vermiştir. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Sevrî (ö. 311/923), *Me'âni'l-Kur'ân*¹⁸⁴

Ebû Ubeyde Ma'mer b. el- Müsennâ et-Teymî (ö. 210/825), *Mecâzü'l-Kur'ân*¹⁸⁵

İbn Kuteybe, Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî (ö. 267/880), *Garibu'l-Kur'ân*¹⁸⁶

Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh (ö. 207/822), *Me'âni'l-Kur'ân*¹⁸⁷

Nakkâş, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen b. Ziyâd (ö. 351/962), *Şifau's-Sudûr*¹⁸⁸

Kıraat Kaynakları: Begavî kıraat kaynaklarıyla ilgili olarak tefsirinin mukaddimesinde kıraat silsilesini şu şekilde vermiştir: Begavî→Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Mukrî el-Mervezî→Ebû Kâsım Tâhir b. Ali es-Sayrafi→İbn Mihrân. Buna göre Begavî'nin kıraat kaynakları İbn Mihrân'ın *Kitâbu'l-Ğâye*'sine dayanmakta olup kıraat-i aşere imâmları olarak bilinen meşhur kurrânın kıraatlerini içermektedir.

Hadis Kaynakları: Begavî'nin tefsirinde nakillerde bulunduğu hadis kaynaklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail el-Buhari (ö. 256/870), *Sahih-i Buhari*¹⁸⁹.

¹⁷⁸ Hayatı için bkz. Zehebî, *et-Tefsîr ve 'l-Müfessirîn*, I, 87-88.

¹⁷⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 457.

¹⁸⁰ Hayatı için bkz. Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *Mizanü'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Rical*, (Thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd vd.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1416/1995, III, 446.

¹⁸¹ Hayatı için bkz. Zehebî, *Mizanü'l-İ'tidal*, VI, 503-504.

¹⁸² Hayatı için bkz. Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 110.

¹⁸³ Begavî, *Me'âlim*, VIII, 465.

¹⁸⁴ Hayatı için bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, I, 49-50.

¹⁸⁵ Hayatı için bkz. Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, II, 326-328.

¹⁸⁶ Hayatı için bkz. Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, I, 251.

¹⁸⁷ Hayatı için bkz. Dâvûdî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, II, 367-368.

¹⁸⁸ Hayatı için bkz. Suyûtî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, 94-95.

¹⁸⁹ Hayatı için bkz. Zehebî, *Tezkiretü'l-Haffâz*, II, 555-557.

Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 251/865), *Sahih-i Müslim*¹⁹⁰.

Ebü İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî (ö. 279/892), *el-Camiu's-Sahih*¹⁹¹

Ebü Süleyman Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî (ö. 388/988), *Me'âlimu's-Sünen*¹⁹²

Ebü Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş- Şâfî (ö. 204/820), *İhtilâfu'l-Ehadis*¹⁹³

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsned*¹⁹⁴

Ebü Dâvûd Süleyman b. Dâvûd et-Teyâlisî (ö. 131–201/749-816), *Müsned*¹⁹⁵

Tarih ve Megazi Kaynakları:

Vehb b. Münebbih (ö. 110/728), *Kitabu'l-Mübtedâ ve (Kıyasu'l-Enbiyâ)*¹⁹⁶

Muhammed b. İshâk b. Yesar el-Muttâlibî (ö. 151/768), *el-Mubtedeu ve'l-Meb'asu ve'l-Megazi* (Siretü İbn İshâk)¹⁹⁷

Fıkıh Kaynakları:

Muhammed b. İdris eş- Şâfî¹⁹⁸ (ö. 204/819)

Ebü Hanîfe Numan b. Sâbit¹⁹⁹ (ö. 150/767)

Ebü Abdillâh Mâlik b. Enes²⁰⁰ (ö. 179/795)

Ahmed b. Hanbel²⁰¹ (ö. 241/855)

Evzâî (ö. 157/774)²⁰²

¹⁹⁰ Hayatı için bkz. Zehebî, *Tezkiretü'l-Haffâz*, II, 588-590.

¹⁹¹ Hayatı için bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, IV, 278; Zehebî, *Siyer*, XIII, 270-277.

¹⁹² Hayatı için bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Buldan*, I, 414-415; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, II, 214-216.

¹⁹³ Hayatı için bkz. Zehebî, *Siyer*, X, 5-99.

¹⁹⁴ Hayatı için bkz. Zehebî, *Siyer*, XI, 177-358.

¹⁹⁵ Hayatı için bkz. Zehebî, *Siyer*, XIII, 203-221.

¹⁹⁶ Hayatı için bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 461; II, 1240, 1328, 1390, 1747.

¹⁹⁷ Hayatı için bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, IV, 276-277.

¹⁹⁸ Hayatı için bkz. Zehebî, *Siyer*, X, 5-99.

¹⁹⁹ Hayatı için bkz. Zehebî, *Siyer*, VI, 390-403.

²⁰⁰ Hayatı için bkz. Zehebî, *Siyer*, VIII, 48-135.

²⁰¹ Hayatı için bkz. Zehebî, *Siyer*, XI, 177-358.

²⁰² Eroğlu, *Müfessir Begavî*, 90-129.

İKİNCİ BÖLÜM

2.BEGAVÎ TEFSİRİNDE KIRAATLER VE KIRAATLERİ İŞLEYİŞ TARZI

2.1. Begavî Tefsirinde Kıraatler ve Begavî'nin Kıraat İlmindeki Yeri

Kıraat ilminin, Kur'ân kelimelerinin hatadan, tahrif ve tağyirden korunması bakımından olduğu kadar, Kur'ân'ın anlaşılması açısından da büyük önem taşıdığı, dahası Kur'ân'ın i'caz yönünün açığa çıkmasına katkı sağladığı bir gerçektir. Zira her kıraatin farklı bir âyet gibi değerlendirilmesi¹, aynı lafızdan değişik manaların elde edilmesine imkân vermenin yanı sıra bazı müphem ifadelerin ve müşkil lafızların açıklığa kavuşturulmasına da yardımcı bulunmuştur. Nitekim âlimler âyetlerden muhtelif anlam ve delaletlerin tespiti yoluna giderken ve farklı hükümlerin istinbatına çalışırken kimi zaman kıraatleri esas almışlardır. Böylece Kur'ân'ın kıraatinde farklı ve zengin manalar ortaya çıkmış ve engin manalar ifade eden Kur'ân'ın anlamı daha da zenginleşmiş, çoğalmış ve her devirde ve her seviyedeki insanların farklı farklı lezzet aldıkları, yararlandıkları ilâhi bir sofraya ve hazine olmuştur.² Ayrıca kıraatler dil ve belâğat alanında da önemli katkılar sağlamış, bu yönüyle Kur'ân nazımının içerdiği i'cazın tezahürüne aracılık etmiştir. Bu sebeptendir ki gerek sarf-nahiv gerek belâğat gerekse de lügatle ilgili çalışmalarda kıraatlere sürekli olarak atıfta bulunulmuştur.³ Bütün bunlar sebebiyledir ki hemen hemen her müfessir, farklı boyutlarda da olsa, kıraatlere müracaatta bulunmuştur. Bu müracaat kimi zaman âyetin mana ve delaletini tespitiye yönelik olurken, kimi zaman ise takdir edilen manayı temellendirmeye yönelik olmuştur.

Bu türden atıflara Begavî'de de rastlanmaktadır. Begavî'nin kıraat alanına özel bir ilgisinin bulunması ve kıraatle ilgili müstakil eser kaleme almış olması, onun kıraatlere yönelik atıflarını daha da anlamlı kılmaktadır. Zira Begavî kıraate dair *el-Kifâye fi'l-Kirâe* adlı bir eser kaleme almış⁴, bu eser günümüze kadar ulaşmamış olsa da Begavî'nin böyle bir eseri telif etmiş olması onun kıraat alanındaki vukufiyetine işaret etmesi bakımından önemlidir. Öte yandan Begavî kıraat tarihinde on'lu sistemin (kıraat-i aşere)

¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 50.

² Çetin, Abdurrahman, *Kıraatların Tefsire Etkisi*, Ensar Yay., İstanbul, 2012, 89-90.

³ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 135.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Bu eser ile ilgili bilgiyi Begavî'nin Eserleri adlı başlığımızda 39. Sayfasında vermiştik.

yerleşmesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim Zerkeşî “Muhakkikler üç kıraat imâmını yedi kıraat imâmına katmışlardır. Begavî de bu muhakkiklerden birisidir. Tefsirinde yedi kıraat imâmına Yakûb, Halef ve Ebû Cafer el-Medenîyi katmıştır.”⁵ demek suretiyle kıraat-i seb‘a’ya üç kıraatin daha ilave edilmesiyle makbul kıraatlerin sayısının on’a çıkarılmasında ve on’lu sistemin yerleşmesinde Begavî’nin etkin bir role sahip olduğuna işaret etmiştir. Kıraat alanına olan bu vukufiyeti ve yetkinliği sebebiyledir ki Begavî’nin biyografisini yazanlar onun “mukri” vasfına atıf yapmadan geçememiştir. Yâfi’î’nin “İmam Muhyissünne Begavî Şâfiî, muhaddis ve mukri bir zattır. Horasan ehlinin âlimidir. Seyyid, zahid ve kanaatkârdır. Birçok ilimle ilgili eser vermiştir.”⁶ şeklindeki açıklamaları bu türden atfılara örnek gösterilebilir. ‘Aliyyü’l-Kârî’nin Begavî’nin müfessir, muhaddis ve ashab-ı vucuh/ashab-ı tercihten fakîh bir zat olduğunu belirtmekle yetinmeyip kıraat ilminde mahir olduğunun altını özellikle çizmiş olması da bu kabildendir.⁷ Subkî’nin Begavî ile ilgili şu ifadeleri ise, onun kıraat alanındaki konumunu izaha yönelik en net tespitleri içeriyor olması bakımından son derece anlamlıdır: “Şâfiî fakîhleri diyorlar ki namazda ve namaz haricinde yedi kıraat ile okumak câizdir, şâz kıraatlerle okumak câiz değildir. Bu sözün zahirinden anlaşılan, yedi kıraatin dışında kalanların şâz olduğudur. Hâlbuki İmam Begavî tefsirinin girişinde yedi imâmla beraber Ya’kub ve Ebû Cafer’in kıraatlerinin okunması hususunda da ittifak olduğunu nakletmiş ve “en doğru olan söz de budur” demiştir. Bilindiği üzere Begavî, bu konuda kendisine en çok itimad edilen bir zattır. Zira o mukridir, fakîhtir ve birçok ilmi zatında toplayan bir âlimdir. Bu konudaki sözlerini bitirirken de “Yedi kıraat dışında kalan şâz kıraatler, ne kadar çok olursa olsun, bu konudaki detay bundan ibarettir.” demektedir.⁸

Begavî’nin tefsirinin mukaddimesinde kıraatlerle ilgili olarak zikrettiği şu değerlendirmeleri de onun konuya olan ilgisini gözler önüne sermesi bakımından anlamlıdır: “İnsanlar Kur’ân ahkâmına tabi olmakla ve onun içerdiği emirleri-yasakları korumakla kullukta bulunuyor iseler, onu okumakla, sahabenin üzerinde icma ettiği İmam Mushaf’ına uyan kıraatleri korumakla, sahabe ve tabiûnun halefi durumundaki (tebeu’t-tâbiîne mensup) meşhur kurrânın okuduğu, kıraat imâmlarının da üzerinde icma ettiği kıraatlerden mushaf hattına uyanları terketmemekle kullukta bulunurlar.”⁹ Bu ifadelerin

⁵ Zerkeşî, *el-Bürhân*, I, 330.

⁶ Yâfi’î, *Mir’âtü’l-Cinân*, III, 162.

⁷ ‘Aliyyü’l-Kârî, *Mirkâtü’l-Mefâtiḥ*, I, 10.

⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 44.

⁹ Begavî, *Me‘âlim*, I, 37.

de gösterdiği üzere Begavî, Kur'ân'ın emir ve nehiylerine uygun hareket etmeyi nasıl müslümanlığın bir gereği olarak görmüş ise, kıraat imâmları tarafından aktarılan kıraatleri korumayı ve terketmemeyi de yine müslümanlığın bir gereği olarak görmüştür.

İşte kıraat alanına olan bu ilgisi sebebiyledir ki Begavî tefsirinde hemem hemen her âyet bağlamında kıraat farklılıklarına atıfta bulunmuştur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Begavî'nin bu atıfları tahlil edilecek olsa da bu bağlamda bu atıfların temel özellikleriyle ilgili olarak şu hususlara işaret etmek yerinde olacaktır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Begavî'nin kıraatlere yönelik atıflarına bakıldığında bu atıfların genellikle kıraat-i aşere (on'lu sistem) içerisinde yer alan kıraatlerle sınırlı bir muhtevaya sahip olduğu, bu kıraatlerin de kimi zaman kıraat imâmlarına, kimi zaman râvilere, kimi zaman da bölge ve şehirlere nispet edilerek aktarıldığı görülmektedir. Bu durum, Begavî'nin on'lu sistemin dışında kalan ve bu yönüyle “şâz kıraat” olarak isimlendirilen kıraatlere pek yer vermediği şeklinde bir sonucu dillendirmeyi mümkün kılmaktadır. Nâdiren atıfta bulunduğu şâz kıraatleri ise genellikle âyete yüklediği anlam ve delaleti destekleme yönünde zikretmiş ve bu okuyuşların kimlere ait olduğunu açıkça belirtmiştir. Atıflarında kimi zaman sadece kıraatlerin nakliyle yetinmiş, kimi zaman ise onların tevcihini yapmıştır. Tevcihte bulunurken âyet, hadis, sahabe ve tabiûn kavilleri, Arap şiiiri ve lehçeleri ile istidlalde bulunma yoluna gitmiş; kıraatler arasında tercihe nadiren başvurmuştur. Bütün bunlara ilave olarak Hz. Osman döneminde ve onun emriyle istinsâh edilmelerine bağlı olarak Mesâhif-i Osmâniyye olarak isimlendirilen mushaflara da yer yer atıfta bulunmuştur.

Begavî kıraat kaynaklarıyla ilgili olarak tefsirinin mukaddimesinde kıraat silsilesini şu şekilde vermiştir: Begavî→Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Mukrî el-Mervezî→Ebû Kâsım Tâhir b. Ali es-Sayrafî→İbn Mihrân. Buna göre Begavî'nin kıraat kaynakları İbn Mihrân'ın *Kitâbu'l-Ğâye*'sine dayanmakta olup kıraat-i aşere imâmları olarak bilinen şu meşhur kurrânın kıraatlerini içermektedir: Medine kıraat imâmlarından Ebû Cafer Yezîd b. Ka'ka (ö. 130/748) ve Nâfi b. Abdîrahmân (ö. 169/785); Mekke kıraat imâmı Ebû Ma'bed Abdullâh b. Kesîr ed-Dârî (ö. 120/738); Şâm kıraat imâmı Ebû İmran Abdullâh b. Âmir (ö. 118/736); Basra kıraat imâmları Ebû Amr b. el- A'la (ö. 154/771) ve Ebû Muhammed b. Yakûb (ö. 205/820); Kûfe kıraat imâmları Ebû Bekir Âsım b. Ebû Necûd (ö. 120/745), Hamza b. Ebî Habîb (ö. 156/773) ve Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189-805)

Begavî bir kıraatin makbul olabilmesinin en temel şartının sened itibariyle sahih olması ve onun Hz. Peygamber'e kadar gitmesi olduğu gerçeğinden hareketle Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Mukrî el-Mervezî'den hem tilâvet hem de rivâyet yoluyla aldığı bu kıraatlerin sahabeye kadar giden isnad zincirlerini vermiştir. Buna göre:

- 1) Ebû Cafer kıraati Abdullâh b. Abbâs, Ebû Hüreyre (ö. 58/678), ve bu ikisi dışındaki bazı sahabeler üzerinden Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır.
- 2) Nâfî kıraati Ebû Cafer, Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec (ö. 130/747), Şeybe b. Nisâh (ö. 130/748) ve daha başka tabiûn âlimleri üzerinden Ebû Hüreyre'ye; onun üzerinde de Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır.
- 3) İbn Kesîr kıraati, Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) üzerinden İbn Abbâs'a; onun üzerinde de Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır.
- 4) Ebû Amr kıraati, Mücâhid b. Cebr ve Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713) üzerinden İbn Abbâs'a, onun üzerinden de Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır.
- 5) İbn Âmir kıraati Muğîre b. Şube (ö. 50/670) üzerinden doğrudan Hz. Osman'a dayanmaktadır.
- 6) Âsım kıraati Abdurrahmân b. es-Sülemî (ö. 73/692) üzerinden Hz. Ali'ye (ö. 40/661) dayanmaktadır.
- 7) Hamza kıraati Abdurrahmân b. Ebî Leylâ (ö. 148/765) ve Humrân b. A'yân üzerinden Hz. Ali'ye, A'meş (ö. 148/765) ve Yahyâ b. Vessâb (ö. 103/721) üzerinden de Abdullâh b. Mesûd'a dayanmaktadır.
- 8) Kisâî kıraati Hamza'dan almıştır, dolayısıyla da onun dayanağı Hamza kıraati ile aynıdır.
- 9) Ya'kub kıraati Ebû Münzir Sellâm b. Süleyman el-Horasânî üzerinden Âsım'a dayanmakta olup, senedi Âsım kıraatinin senedinin aynısıdır.¹⁰

Begavî'nin bu açıklamalarında dikkati çeken bir husus vardır ki o da şudur: Begavî dokuz kıraat imâmının senedlerini zikretmiş, gelenekte kıraat-i aşere içerisinde onuncu sırada yer verilen Halef'in kıraatine değinmemiştir. Bunun muhtemel sebebi olarak Halef'in Kûfe kıraat imâmlarından olması, kıraatinin de Kûfelilerin kıraatinden farkı olmaması gösterilebilir. Nitekim Dimyâtî bu duruma şu şekilde işarette bulunmuştur: “Begavî tefsirinde meşhur yedi kıraat imâmının kıraatinin yanı sıra Ebû Cafer ve Yakûb'un kıraatinin okunmasının câiz olduğu yönünde bir ittifakı nakletmiş;

¹⁰ Begavî, *Me'âlim*, I, 37-38.

ancak Halef'i zikretmemiştir. Çünkü Halef'in kıraatini Kûfe ekolünün kıraatinden çıkarmamıştır. İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) *en-Neşr* adlı eserinde bu yönde bir tetkikte bulunmuştur.”¹¹

Bu bağlamda şunu da ifade etmek gerekir ki Begavî'nin kaynak olarak İbn Mihrân'ı esas almasının nedeni olarak İbn Mihrân'ın on kıraate (kırâât-ı aşere) dair kaleme alınan ilk eserin müellifi olması gösterilebilir. Bilindiği üzere İbn Mihrân (ö. 381/992) *el-Ğâye fi'l-Kırââti'l-Aşr* adlı eserinde, İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) *Kitâbü's-Seb'a* adlı eserinde yer verdiği yedi kıraate Ebû Cafer, Yakûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın kıraatlerini de ilave etmiş, böylece on imâmın kıraatini bir araya getirmiştir. Bu uygulamanın kabul görmesiyle birlikte İbn Mücâhid'le birlikte şöhret bulan yedili sistemin yerini İbn Mihrân'ın on'lu sistemi almıştır. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*'ı gibi sonraki eserlerde daha ziyade bu sisteme bağlı kalınması, İbn Mihrân'ın kıraat tarihindeki önemini ve yerini göstermesi bakımından kayda değerdir.¹²

Begavî'nin kıraatteki en temel kaynağı İbn Mihrân olmakla birlikte, özellikle zikrettiği kıraatlerle ilgili gerçekleştirdiği değerlendirmelerinde birtakım kaynaklardan yararlanma yoluna gittiği görülmektedir. Bu çerçevede en çok istifade ettiği kaynaklar arasında şu isimleri özellikle zikretmek gerekir: Halîl b. Ahmed (ö. 175/791),¹³ Sîbeveyh (ö. 180/796),¹⁴ Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 210/825),¹⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ

¹¹ Dimyâtî, *İthâf*, 8.

¹² İbn Mihrân'ın anılan eseri üç bölümden oluşmaktadır. Eserin birinci bölümünde on kıraatin imamları ve ravileri isnadlarıyla birlikte zikredilmiştir. İkinci bölümde mushaf tertibine uyularak on kıraat ile Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin tercihlerine göre surelerdeki kıraat vecihleri gösterilmiş, idğam, imâle ve hemze bahisleri işlenmiştir. Üçüncü bölümde istiaze ve besmeledeki kıraat farklılıkları ile Kuteybe b. Mihrân'ın Kisâî'den naklettiği imaleler ele alınmıştır. Eser, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Kuhundiz (ö. 413/1022) tarafından Şerhü'l-Ğâye adıyla şerhedilmiş olup bu çalışmanın ilk kısmı Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de ikinci kısmı ise Beyrût'ta Barudiyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eserin daha sonra Tacül-Kurrâ el-Kirmânî tarafından yapılan şerhinin Tahran'da Ali Asgar Hikmet Kütüphanesi'nde bulunduğu belirtilmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin isnâd-ı âlî ile okuduğu kıraat kitapları ve Begavî'nin *Me'âlimu't-Tenzil* adlı tefsirinde kullandığı kaynaklar arasında yer alan, Kazvin, Hemedan, Irak, Şam ve Mısır'da uzun süre ders kitabı olarak okutulan bu eser Muhammed Gıyas el-Canbaz'ın tahkikiyle yayımlanmıştır. bkz. Eroğlu, Ali, “İbn Mihrân en-Nîsâbü'r”, *TDVİA*, İstanbul 1999, XX, 199-200.

¹³ Begavî'nin kıraatleri değerlendirirken Halîl b. Ahmed ismini zikrederek kendisinden istifade ettiği yerler için verilen âyetlerin tefsirine bkz. Mü'minûn 23/110.

¹⁴ Begavî'nin kıraatleri değerlendirirken Sîbeveyh ismini zikrederek kendisinden istifade ettiği yerler için verilen âyetlerin tefsirine bkz. En'âm 6/125.

¹⁵ Begavî'nin kıraatleri değerlendirirken Ebû Ubeyde'nin ismini zikrederek kendisinden istifade ettiği yerler için verilen âyetlerin tefsirine bkz. Fâtîha 1/4; Âl-i İmrân 3/39; Araf 7/190; Tevbe 9/30; Yûsuf 12/23; Nahl 16/127; İsrâ 17/16; Nûr 24/35; Sâd 38/58; Mutaffifin 83/3.

b. Ziyâd Ferrâ (ö. 207/822),¹⁶ Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/869),¹⁷ Müberred (ö. 286/900),¹⁸ Ahfeş (ö. 292/905),¹⁹ Zeccâc (ö. 311/923).²⁰

2.2. Begavî'nin Kıraatlere Atıf (Nakil) Yöntemleri

2.2.1 Kıraat İmamlarına Atıfta Bulunması

Daha önce de geçtiği üzere Begavî tefsirinde özellikle on'lu sistem içerisinde yer alan kıraatlere atıfta bulunma yoluna gittiğinden nakillerinin büyük bölümü -Halef dışındaki- kıraat imâmılarından olmuştur.²¹ Bu bağlamda Begavî'nin bu yöndeki nakillerinin mahiyetine konu olan kıraatler birer örnek üzerinden incelenmeye çalışılacaktır. Örneklerde yer alan kurrâlar kıraat ilminde yerleşmiş sıraya göre incelenecektir.

Nâfi'ye (ö. 169/785) Atfı: Begavî'nin nakline göre “وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْنُكُمْ” (Allah peygamberlerden, “Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra... diyerek söz almış) şeklindeki Âl-i İmrân 3/81. âyetinde geçen “آتَيْنُكُمْ” kelimesini Nâfi (başta olmak üzere Medine kurrâsı) tazim sebebiyle “آتَيْنَاكُمْ” (Biz size verdik) şeklinde okumuştur. Bu kıraatte “آتَيْنُكُمْ” “ben verdim” ifadesi müfred sîgasından “آتَيْنَاكُمْ” “biz verdik” cem‘ sîgasına aktarılmıştır. Nitekim “وَأَتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا” (Dâvûd’a Zebûr’u verdik)²², “وَأَتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا” (ve henüz sabi iken ona/Yakûb’a hikmet verdik)²³ âyetlerinde de benzeri bir kullanım söz konusudur. Begavî diğer kurrânın bu kelimeyi “آتَيْنُكُمْ” şeklinde “ت” harfiyle okuduklarından bahsetmiştir. Begavî'ye göre bu okuyuş hem mushaf imlâsına muvâfık bir okuyuş, hem de âyetin devamındaki “وَأَنَا مَعَكُمْ” (Ben sizinleyim) lafzı ile uyum arz etmektedir.²⁴ Görüldüğü üzere Begavî gerek Nâfi'nin gerekse diğer kurrânın

¹⁶ Begavî'nin kıraatleri değerlendirirken Ferrâ'nın ismini zikrederek kendisinden istifade ettiği yerler için verilen âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/260; Mü'minûn 23/110; Ahkâf 46/33.

¹⁷ Begavî'nin kıraatleri değerlendirirken Ebû Hâtim ismini zikrederek kendisinden istifade ettiği yerler için verilen âyetlerin tefsirine bkz. Âl-i İmrân 3/153.

¹⁸ Begavî'nin kıraatleri değerlendirirken Müberred ismini zikrederek kendisinden istifade ettiği yerler için verilen âyetlerin tefsirine bkz. Âl-i İmrân 3/153; Zümer 39/61.

¹⁹ Begavî'nin kıraatleri değerlendirirken Ahfeş ismini zikrederek kendisinden istifade ettiği yerler için verilen âyetlerin tefsirine bkz. Âl-i İmrân 3/66; Şuarâ 26/149; Ahkâf 46/33; Vâkıa 56/22; Fecr 89/4.

²⁰ Begavî'nin kıraatleri değerlendirirken Zeccâc ismini zikrederek kendisinden istifade ettiği yerler için verilen âyetlerin tefsirine bkz. Sâd 38/3; Kureyş 106/1.

²¹ Begavî'nin Halef'i zikretmemesinin nedenleri daha önce bahsedilmişti bkz. 46.

²² Nisâ 4/163.

²³ Meryem 19/12.

²⁴ Begavî, *Me'âlim*, II, 62. Begavî'nin kıraatleri naklederken Nâfi'ye atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/61, 98, 119, 125, 165; Âl-i İmrân 3/27, 49, 158, 176; Nisâ 4/5, 154; Mâide 5/6, 119; En'âm 6/125, 122; Arâf 7/32, 105, 111; Tevbe 9/99; Yûnus 10/2; Hûd 11/123.

okuyuşlarını vermekle yetinmemiş, bu kıraatlerin temellendirmesini de yapmıştır. Bu temellendirmede başka âyetlerdeki kullanımları, âyetin siyak-sibakını ve mushaf imlâsını esas aldığı görülmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Begavî'nin mushaf imlâsının “آتَيْنَاكُمْ” kıraatini değil de “آتَيْنَكُمْ” kıraatini desteklediği yönündeki değerlendirmeleri izaha muhtaç gözükmektedir. Zira her iki okuyuş da mushaf hattına/imlâsına uygunluk arz etmektedir. Tek farkla ki Nâfi'nin okuyuşu ile mushaf imlâsı arasındaki uygunluk “takdirî uygunluk” kabilinden olurken diğerlerinin okuyuşu ile mushaf imlâsı arasındaki uygunluk “tahkîkî uygunluk” kabilindendir. Bu da Begavî'nin burada sözünü ettiği şeyin “tahkiki uygunluk” olduğuna delalet eder.²⁵

İbn Kesîr'e (ö. 120/738) Atfı: Begavî'nin nakline göre “وَأَيَّدَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ” “Biz onu Ruh'u'l-Kudüs ile destekledik” şeklindeki Bakara 2/87. âyetinde geçen “الْقُدُسِ” kelimesini İbn Kesîr “د” harfinin sükûnuyla ve “الْقُدُسِ” şeklinde okumuş iken diğer kıraat âlimleri “د” harfi zammeli olacak şekilde ve “الْقُدُسِ” şeklinde okumuştur. Begavî bunların “الرُّعْبُ والرُّعْبُ” ifadelerinde olduğu gibi lehçe farklılığından oluştuğunu belirtmiştir.²⁶ Begavî'nin bu açıklamaları onun kıraat ihtilaflarından bazılarının lehçe farklılığından oluştuğu yönünde bir kanaate sahip olduğunu göstermesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

Ebû Amr'a (ö. 154/771) Atfı: Begavî'nin nakline göre “وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ” “Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını.” şeklindeki Bakara 2/21. âyetinde geçen “الْعَفْوَ” kelimesini Ebû Amr “الْعَفْوَ” şeklinde merfû okumuştur. Buna göre âyette “الَّذِي يَنْفِقُونَ هُوَ الْعَفْوَ” şeklinde bir cümle yapısı söz konusu olup “İnfak edeceğin şey, ihtiyaç fazlasıdır” manasına gelmektedir. Diğer kıraat âlimleri ise “الْعَفْوَ” şeklinde mansûb okumuşlardır. Buna göre “الْعَفْوَ” kelimesi mahzûf bir “انْفَقُوا” fiilinin mef'ulü olup âyet “قُلِ: انْفَقُوا الْعَفْوَ” şeklinde bir cümle kurgusu içermektedir ve “De ki: ihtiyaç fazlasını infak et” anlamına gelmektedir.²⁷ Burada Begavî'nin gerek Ebû Amr'a ait okuyuş, gerekse diğer kurrânın okuyuşuna göre âyetin alacağı cümle yapısının tahliline çalışmış

²⁵ Tahkîkî uygunluk, söz konusu kıraat ile mushaf yazısı arasında tam bir örtüşme olması durumudur. Takdirî uygunluk ise Mushaf yazısı ile okuyuş arasında tam bir örtüşme olmaması durumudur. Geniş bilgi için bkz. Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, 374-379.

²⁶ Begavî, *Me'âlim*, I, 119. Begavî'nin kıraatleri naklederken İbn Kesîr'e atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/2, 37, 74, 87, 233; Âl-i İmrân 3/146; Nisâ 4/16; En'âm 6/125; Tevbe 9/100; Yûsuf 12/7, 56; Nahl 16/127; Kehf 18/95; Meryem 19/5; Tâhâ 20/112; Enbiyâ 21/30; Mü'minûn 23/8; Furkân 25/25; Neml 27/21.

²⁷ Begavî, *Me'âlim*, I, 253.

olması, cümle kurgusunun farklılığına bağlı olarak ortaya çıkan anlam farklılığına temas etmiş olması önem arz etmektedir.²⁸

İbn Âmir'e (ö. 118/736) Atfı: Begavî'nin nakline göre “وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا” “*İnkâr edene de az bir süre dünya nimetleri veririm*” şeklindeki Bakara 2/126. âyetinde geçen “فَأُمَتِّعُهُ” kelimesini İbn Âmir “فَأُمَتِّعُهُ” şeklinde ‘ت’ harfinin kesresi, hemzenin de zammesiyle okumuş iken diğerleri “فَأُمَتِّعُهُ” şeklinde ‘ت’ harfinin şeddesiyle okumuşlardır. Begavî bu atfının ardından “وَمَعْنَاهُمَا وَاحِدٌ” demek suretiyle bu kıraatlerin âyetin anlamında herhangi bir farklılık oluşturmadığını belirtmiştir.²⁹ Begavî'nin bu son açıklaması, kıraat farklarının her zaman mana farklılığına yol açmadığı, kimi durumda her kıraatin aynı anlama delalet ettiği yönünde bir değerlendirmeyi içermesi bakımından önem arz etmektedir.

Âsım b. Behdele'ye (ö. 127/745) Atfı: Begavî'nin aktarımına göre “يُضَاهِئُونَ قَوْلَ” “*Bu tıpkı önceden küfre girmiş olan kimselerin sözlerine benzer bir sözdür.*” şeklindeki Tevbe 9/30 âyetinde geçen “يُضَاهِئُونَ” kelimesini Âsım hemzeli ve kesreli bir “هـ” ile olmak üzere “يُضَاهِئُونَ” şeklinde okumuş iken diğer kıraat âlimleri hemzesiz olarak ve zammeli bir “هـ” ile olmak üzere “يُضَاهِئُونَ” şeklinde okumuşlardır. Begavî bu kıraat farklılığına yer vermesinin ardından onların lehçesel farklılığa dayanan iki farklı kullanım olduğunu belirtmiş ve herhangi bir anlam farklılığına yol açmadıklarının altını çizmiştir. Buna göre söz konusu kelime bir lehçede “ضَاهِيَّتُهُ” şeklinde hemzesiz olarak kullanılmakta iken bir diğerinde “ضَاهَاهُتُهُ” şeklinde hemzeli olarak kullanılmaktadır.³⁰ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu açıklamasıyla Begavî kıraat farklılıklarından bazılarının lehçe farklılığından ibaret olduğunu, bu tür farklılıkların ise bazen âyetin anlamına herhangi bir etkide bulunmadığını ve mana farklılığına yol açmadığını belirtmiş olmaktadır.

Hamza b. Habîb'e (ö. 156/773) Atfı: Begavî'nin nakline göre Âl-i İmran 3/178. ve 3/180. âyetlerinde geçmekte olan “وَلَا يَحْسَبَنَّ” kelimesini Hamza “وَلَا تَحْسَبَنَّ” şeklinde

²⁸ Begavî'nin kıraatleri naklederken Ebû Amr'a atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/149; En'âm 6/76; Arâf 7/62, 172; Hûd 11/27; Yûsuf 12/31; İsrâ 17/ 2; Tâhâ 20/64, 75, 102; Furkân 25/27; Neml 27/62; Ahzâb 33/2.

²⁹ Begavî, *Me'âlim*, I, 149. Begavî'nin kıraatleri naklederken İbn Âmir'e atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/116, 117, 124, 165; Âl-i İmrân 3/124, 169, 184; Mâide 5/50, 97; En'âm 6/32, 52, 68, 132; Arâf 7/43, 54, 141; Enfâl 8/59; Tâhâ 20/69; Enbiyâ 21/45.

³⁰ Begavî, *Me'âlim*, IV, 38. Begavî'nin kıraatleri naklederken Âsım'a atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/280; Arâf 7/57; Tevbe 9/30, 66; Kasas 28/29; Ahzâb 33/4, 21, 68; Mücâdele 58/2; Abese 80/4; Tebbet 111/4.

“وَلَا يَحْسَبَنَّ” harfî ile ve ikinci şahıs zamiriyle okumuş iken diğer kıraat imâmları “الَّذِينَ” şeklinde “ي” harfî ile ve üçüncü şahıs zamiriyle okumuşlardır. İkinci kıraate göre “الَّذِينَ” ism-i mevsûlî cümlede fâil olmakta, dolayısıyla da ref mahallinde bulunmaktadır. Buna göre “وَلَا يَحْسَبَنَّ” lafzı “وَلَا يَحْسَبَنَّ الْكَافِرَ إِمْلَاءَنَا لَهُمْ خَيْرًا” takdirinde olup “inkâr edenler bizim onlara mühlet verişimizi kendileri için hayırlı sanmasınlar.” anlamına gelmektedir. Âyetin “ت” harfî ile ve ikinci şahıs kipinde okunması durumunda fâil Hz. Muhammed (sav) olmaktadır. Buna göre âyet “وَلَا تَحْسَبَنَّ يَا مُحَمَّدُ الَّذِينَ كَفَرُوا” takdirinde olup “Ey Muhammed! Kâfirler sanmasınlar” anlamına gelmektedir.³¹ Bu açıklamalarında Begavî, kıraat farklılığına göre âyetin cümle yapısında farklılık meydana geldiğini, buna bağlı olarak da âyetin anlamında bir değişikliğin meydana geldiğini belirtmiş olmaktadır.³²

Kisâî’ye (ö. 189/805) Atfı: Begavî “قَالُوا بَلْ تَنْبَغُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا” *“Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyanız”* şeklindeki Bakara 2/170. âyetinde geçen “بَلْ تَنْبَغُ” ifadesini Kisâî’nin “ل” ve “ن” harflerini birbirine idğam ederek “بَنْبَغُ” şeklinde okuduğunu nakletmiş, usulü gereği Kisâî’nin “هـ” ve “بـ” kelimelerindeki “ل” harfini “ت” harflerine idğam ederek okuduğunu, “ت ث س” harfleri itibariyle Hamza’nın da ona muvafakat ettiğini belirtmiştir.³³ Begavî’nin bu atfı, yalnızca kelime değişimi şeklinde olan ve âyetin anlamında farklılaşmaya yol açan kıraat farklarına değil, idğam, ihfâ ve med gibi anlam üzerinde hiçbir etkisi bulunmayan usul farklarına da işaret etmiş olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir.³⁴

Ebû Cafer’e (ö. 130/747) Atfı: Begavî’nin nakline göre Ebû Cafer Bakara 2/213. Âl-i İmrân 3/23. ve Nûr 24/48, 51. âyetlerinde geçen “لِيُحْكَمْ” kelimesini “ي” harfinin zammesi ve “ك” harfinin de fethasıyla olmak üzere “لِيُحْكَمْ” şeklinde okumuştur. Bu durumda kelime meçhul sığaya sahip olacağından “hükmedilsin diye” anlamına gelecektir. Begavî bu kıraatin hakikatte hükmedenin Kitap/Kur’ân olmadığı, hakikate hükmedilirken Kur’ân’ın aracı kılındığı anlamına geldiğini belirtmiş; kıraat imâmlarının çoğunluğuna ait olan “لِيُحْكَمْ” şeklindeki okuyuşta ise hükmetme işinin Kitap’a/Kur’ân’a nispet edildiği ve “Kitabın hükmetmesi için” şeklinde bir anlama geldiğini söylemiştir.

³¹ Begavî, *Me’âlim*, II, 139-140.

³² Begavî’nin kıraatleri naklederken Hamza’ya atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Fâtîha 1/7; Bakara 2/67, 258, 282; Âl-i İmrân 3/21, 39, 81, 178, 181; Nisâ 4/162; En’âm 6/61; Arâf 7/180; Enfâl 8/72; Tevbe 9/61; Nahl 16/28; Kehf 18/52.

³³ Begavî, *Me’âlim*, I, 181.

³⁴ Begavî’nin kıraatleri naklederken Kisâî’ye atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/11; Nisâ 4/25; Mâide 5/59, 112; En’âm 6/136; Arâf 7/44; Nahl 16/ 78; Enbiyâ 21/ 58; Sebe 34/9; Duhân 44/49; Mülk 67/29; Meâric 70/4; Alâ 87/3; Kadir 97/5.

Begavî'ye göre bu kıraate göre hükmetme kitabın fiili olacağından, hükmetmenin kitaba nispet edilmesi hakiki değil mecâzi bir nispet olur. Nitekim “هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكَ بِالْحَقِّ” şeklindeki Câsiye 45/29. âyetinde de benzeri bir durum söz konusudur. Nitekim bu âyette de “konuşma” amel defterine nispet edilmiştir. Amel defterinin hakiki anlamda konuşması söz konusu olmayacağından bu nispet mecâzi bir nispet olmaktadır.³⁵ Begavî'nin burada kimi kıraatlerde, diğer kıraatlerin içermediği türde edebî/belâğî bir yapı bulunduğu, buna bağlı olarak da daha derin anlamların gündeme geldiği yönünde bir değerlendirmeye gitmiş olması anlamlıdır.³⁶

Yakûb el-Hadramî'ye (ö. 205/821) Atfı: On'lu sisteme dâhil kıraat imâmları içinde Begavî'nin atıflarına konu olan son kişi Basra kıraat imâmı Yakûb olmuştur. Begavî'nin nakline göre “وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي” “ve göğsüm daralır, dilim çözülmez.” şeklindeki Şuârâ 26/13. âyetinde geçen “وَيَضِيقُ” ve “يَنْطَلِقُ” fiillerini Yakûb mansûb okumuştur. Bu kıraate göre burada mahzûf bir “ن” bulunmaktadır ve anılan fiiller “buna bağlı olarak gönlüm daralmakta ve dilim dönmemektedir” anlamına gelmektedir. Begavî, kıraat âlimlerinin çoğunluğunun söz konusu fiilleri merfû okuduklarını belirtmiş, bu durumda onların “أَخَفَ” fiilene matûf olacaklarına işaret etmiştir.³⁷ Görüldüğü üzere Begavî, kıraat farklılığının kimi durumda farklı cümle yapılarının oluşmasına yol açtığını bunun da âyetin anlamına etkide bulunduğunu ifade etmiştir.³⁸

2.2.2. Râvîlere Atıfta Bulunması

Begavî yalnızca kıraat imâmları arasındaki farklılıklara yer vermemiş, kıraat imâmlarından rivâyette bulunan râvîler arasındaki okuyuş farklarına da değinmiştir. Bir başka ifadeyle Begavî kimi zaman bir kıraati imâma nispet ederek vermiş, kimi zaman da râviye nispet ederek aktarmıştır. Bu çerçevede en fazla atıfta bulunduğu râvîlerin başında

³⁵ Begavî, *Me'âlim*, I, 244.

³⁶ Begavî'nin kıraatleri naklederken Ebû Cafer'e atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/14, 34, 78, 173, 185, 210, 213, 280; Âl-i İmrân 3/49; Nisâ 4/4, 34; Mâide 5/32; En'âm 6/44; Arâf 7/58, 195; Tevbe 9/36; Yûsuf 12/11; Tâhâ 20/39.

³⁷ Begavî, *Me'âlim*, VI, 108.

³⁸ Begavî'nin kıraatleri naklederken Yakûb'a atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/28, 38; En'âm 6/23, 63, 74; Enfâl 8/39; Tevbe 9/90, 100; Yûnus 10/103; Hac 22/11, 37, 73; Nûr 24/11; Şuârâ 26/13, 111; Ahzâb 33/31; Sebe 34/37, 40; Yâsîn 36/81; Mü'min 40/26; Zuhruf 43/36; Muhammed 47/22; Hucurât 49/1, 10; Kamer 54/45; Vâkıa 56/89; Mücâdele 58/7; Cîn 72/5, 28.

Âsım kıraatinin iki meşhur râvisi olan Hafs (ö. 180/796) ³⁹ ile Ebû Bekir b. Şu'be'nin (ö. 190/805) geldiğini söylenilebilir. Begavî'nin bu yöndeki atıflarının daha iyi anlaşılabilmesi için onun râvilere yönelik atıflarından bazılarının aktarılması yerinde olacaktır.

Begavî'nin atıfta bulunduğu râvilerin başında Kâlûn'un (ö. 220/835) geldiği söylenebilir. Nitekim onun aktarımına göre “وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى” *“İlk Ad milletini helak eden odur.”* şeklindeki Necm 53/50. âyetinde geçmekte olan “عَادًا الْأُولَى” ifadesini, Medine ve Basra ekolü “د” harfinden sonra gelen “ل” harfinin şeddesiyle “عَادَ الْوَلَى” şeklinde okurken Kâlûn “و” yerine hemze olmak üzere “عَادَ الْوَلَى” şeklinde okumuş ve böylece Medine ehlinden ayrılmıştır. Bunun yaygın bir kullanım olduğunu söyleyen Begavî Araplardan bazılarının “فُمَ الْآنَ” yerine “فُمَ لَانَ عَنَّا” dediklerini belirtmiştir.⁴⁰ Görüldüğü üzere Begavî önce Medine ve Basra kurrâsının nasıl okuduğunu aktarmış, akabinde de Medine kurrâsından farklı olarak Kâlûn'un kelimeyi hemzeli olarak okuduğunu aktarmıştır. Burada esas üzerinde durulması gereken bir husus da Begavî'nin kıraat farklılıklarını Arap dilindeki birtakım kullanımlar üzerinden temellendirme yoluna gitmiş olmasıdır. Böylece Begavî kıraat farklarının Arap dilinin ifade ve üslup özelliklerini esas aldığını, onun dışına çıkmadığını, bu yönüyle de her bir kıraat doğrultusunda bir kullanımın var olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Begavî'nin atıfta bulunduğu bir diğer râvi Verş'tir (ö. 197//812). Nitekim onun nakline göre “إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ” *“Haram ayları ertelemek, inkârcılığı artırmaktan başka bir şey değildir”* şeklindeki Tevbe 9/37. âyetinde geçen “النَّسِيءُ” kelimesini ekseri kurrâ medli ve hemzeli olarak okumuş iken Buhârî tarikiyle gelen Verş rivâyetinde “النَّسِيءُ” şeklinde hemzesiz olarak ve “ي” harfinin şeddesiyle okumuştur. Begavî kelimenin aslının hemzeli olduğu, hemzenin tahfif edildiği yönünde nakillerin de bulunduğunu söylemiştir.⁴¹ Bu çerçevede şunu söylemek gerekir ki Begavî'nin, Buhârî tariki ile

³⁹ Begavî'nin kıraatleri naklederken Hafs'a atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Nisâ 4/152; En'âm 6/128; Arâf 7/117, 123, 164; Yûnus 10/45; Hûd 11/40; Yûsuf 12/109; Enbiyâ 21/112; Furkân 25/19; Rûm 30/22; Meâric 70/16; Kiyâme 75/37.

⁴⁰ Begavî, *Me'âlim*, VII, 419. Begavî'nin kıraatleri naklederken Kâlûn'a atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/13, 186; Ahzâb 33/4; Yâsîn 36/1.

⁴¹ Begavî, *Me'âlim*, IV, 45. Begavî'nin kıraatleri naklederken Verş'e atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Fâtîha 1/7; Bakara 2/3, 271; Nisâ 4/154; Arâf 7/111; Tevbe 9/37, 99; Meryem 19/74; Fecr 89/9.

kasteddiği Ezrâk tarikidir. Zira kıraat kaynaklarına bakıldığında Begavî'nin Buhârî tarikine nispet ettiği okuyuşun Ezrâk tarikine nispet edildiği görülmektedir.⁴²

Begavî'nin atıfta bulunduğu bir diğer râvinin Bezzî (ö. 250/864) olduğu görülmektedir. Nitekim onun nakline göre “وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا” “ve gerçek hiçbir dost, dostunu sormayacak” şeklindeki Meâric 70/10. âyetinde geçen “لَا يَسْأَلُ” lafzını İbn Kesîr'in ilk râvisi olan Bezzî'nin zammeli bir “ي” ile ve “وَلَا يُسْأَلُ” şeklinde okumuştur. Meçhul sîgasından oluşan bu okuyuşa göre anlam “Hiçbir dostu dostuna dair soru sorulmayacak ve hiçbir akrabaya akrabaları hakkında soru sorulmayacak” şeklindedir. Begavî, diğer kıraat imâmının “لَا يَسْأَلُ” şeklinde malûm sîgayla okuduklarını belirtmiş ve bu kıraate göre âyetin şöyle bir anlama geleceğini belirtmiştir: “Hiç kimse arkadaşının ve akrabasının durumunu sormayacaktır.”⁴³ Burada Begavî'nin gerek Bezzî'nin gerekse diğer kurrânın okuyuşuna göre âyetin kazanacağı anlamı tayin ve tespitine çalışması kayda değerdir.

Yukarıda Begavî'nin en çok atıfta bulunduğu râvilerden birinin Ebû Bekir b. Şu'be (ö. 190/805) olduğu belirtilmişti. Bu atıflarından birinde Begavî “كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ” “Onlardan öncekileri halife yaptığı gibi” şeklindeki Nûr 24/55. âyetinde geçen “اسْتَخْلَفَ” fiilini İmam-ı Âsım'ın ilk râvisi Ebû Bekir b. Şu'be'nin “اسْتَخْلَفَ” şeklinde meçhul okuduğunu ve “halife kılındıkları gibi” anlamına geldiğini bildirmiştir. Begavî'ye göre diğer kurrâ “اسْتَخْلَفَ” şeklinde malûm okumuşlardır. Begavî malûm okuyuşun delilinin, âyetin öncesinde geçmekte olan “وَعَدَ اللَّهُ” lafzının da malûm olmasıdır.⁴⁴ Görüldüğü üzere Begavî, Ebû Bekir b. Şu'be dışındaki kurrâyâ ait okuyuşu siyak-sibak bilgisi üzerinden temellendirme yoluna gitmiştir.

2.2.3. Belli Bir Kesime Ortak İsim ve Sıfat Altında Atıfta Bulunması

Begavî önceki başlıklarda olduğu gibi kimi zaman kıraat imâmına ve râvilerine ismen atıfta bulunurken kimi durumda “el-cumhur/çoğunluk” veya “el-ma'rûfe/bilinen” şeklindeki isim ve sıfatlarla atıfta bulunmaktadır. Sözgelimi Begavî, “قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلَكِنْ لَا” “Her biriniz için bir kat daha fazla azap vardır. Fakat bilmiyorsunuz” şeklindeki

⁴² Dimyâtî, *İthâf*, II, 91.

⁴³ Begavî, *Me'âlim*, VIII, 222. Begavî'nin kıraatleri naklederken Bezzî'ye atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/267; Yûnus 10/16; Lukmân 31/13.

⁴⁴ Begavî, *Me'âlim*, VI, 58. Begavî'nin kıraatleri naklederken Ebû Bekir'e atıfta bulunarak verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/185; En'âm 6/63, 92, 135; Arâf 7/170; Tevbe 9/24; Yûnus 10/ 100; Hicr 15/60; Kehf 18/59; Mü'minûn 23/29; Vâkıa 56/66; Münâfikûn 63/11.

Araf 7/38. âyetinde geçen “لَا تَعْلَمُونَ” ifadesini cumhurun yukarıda geçtiği gibi ikinci çoğul şahıs kipinde okuduğunu ifade etmiş, İmam-ı Âsım’ın ilk râvisi olan Ebû Bekir b. Şu’be’nin “لَا يَعْلَمُونَ” şeklinde üçüncü çoğul şahıs kipinde okumak suretiyle cumhurun dışında kaldığını belirtmiştir.⁴⁵ Begavî’nin “cumhur/çoğunluk” tabiri ile Ebû Bekir dışındaki kıraat-i aşere (on’lu sistem) imâm ve râvilerini kastettiği anlaşılmaktadır. Zira on kıraate dair eserlerde yalnızca Ebû Bekir’in farklı okuduğu, onun dışındakilerin kıraatinin aynı olduğu görülmektedir.⁴⁶

Begavî’nin kıraatlere “el-ma’rûfe/bilinen” sıfatıyla atıfta bulunmasıyla ilgili olarak şu söylenebilir ki Begavî bu kavramı sahabe ve tabiûna ait şâz kıraatlerin karşısı anlamında “on kurrâya ait kıraatler” için kullanmıştır.⁴⁷ Sözelimi Begavî “وَيَقُولُونَ النَّبِيُّ” “Bilinen on kıraatten Nâfi kıraati dışındakiler” anlamına gelmektedir.⁴⁸ Zira bilindiği

⁴⁵ Begavî, Ebû Bekir kıraatine göre anlamın şöyle olduğunu söylemektedir: “Ne önder kendisine tabi olanların durumunu bilir, ne de tabi olanlar önderin durumunu bilir. Yani her bir kesim diğer kesimin durumunu bilmez.” Begavî, *Me’âlim*, III, 228.

⁴⁶ İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 280; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 269; Dimyâtî, *İthâf*, 282. “لَا يَعْلَمُونَ” şeklinde okunduğunda âyetin anlamı her fırka, diğer fırkanın azabının miktarını bilemez, demek olur. Bu kıraate göre bu ifade “بَلْ” lafzına hamledilmiş olur. Bu lafız her ne kadar muhâtablar için ise de, burada gâib için kullanılmıştır. Böylece bu fiil manaya değil, lafza hamledilmiş olur. “لَا تَعْلَمُونَ” şeklinde okunduğunda âyetin manası Ey muhâtablar! Sizden her kısım için ne kadar azab olduğunu bilemezsiniz, şeklinde olur. bkz. Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl (ö. 311/923), *Me’âni’l-Kur’ân ve İ’râbüh* (Thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî), Âlemü’l-Kütüb, Beyrût 1408/1988, II, 337; Fârisî, Ebû Ali el-Hasen b. Abdî’l-Ğaffar, *el-Hucce li’l-Kurrâi’s- Seb’a* (Thk. Bedreddin Kahveci, Beşir Cuvicaci), Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, Beyrût 1991, IV, 17-18; Mekî b. Ebî Tâlib, el-Kaysi, *el-Keşf ‘an Vücûhi’l-Kırâati’s-Seb’a ve ‘İlelihâ ve Hicecihâ* (Thk. Muhyiddîn Ramadân), Müessesetü’r-Risâle, Beyrût 1997, I, 462; Râzî, Ebû Abdullâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu’l-Ğayb=et-Tefsîru’l-Fahri’r-Râzî*, Dâru’l-Fikr, Lübnan 1981, XIV, 79; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân ve’l-Mübeyyîn limâ Tedammenehû mine’s-Sünneti ve Âyi’l-Furkân* (Thk. Abdullâh b. Abdü’l-Muhsin et-Türkî), Müessesetü’r-Risâle, Beyrût 2006, IX, 217-218.

⁴⁷ Begavî’nin kıraatleri naklederken “المعروفة” ifadesine nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/61, 102; Âl-i İmrân 3/81, 153; Nisâ 4/148; Mâide 5/118; En’âm 6/74; Arâf 7/163; Kehf 18/16; Meryem 19/25; Nûr 24/27; Ahzâb 33/4; Sâffât 37/130.

⁴⁸ Nâfi kıraatine göre bu kelime “أَنْبَأَ يَنْبِئُ” vezninden “المخبر” “haber verici” anlamına gelmektedir. Hemzesiz kıraatin ise iki izahı vardır: (1) Bu kelime “الإنباء” ifadesinden türemiş olmakla birlikte hemze çok kullanımdan dolayı tahfif maksadıyla terkedilmiştir. (2) “النِّبْءُ” kelimesinden türemiştir ve “الرفيع” “yükselmek” anlamındadır. Çünkü Peygamberin makamı yüce ve yüksektir. Begavî, *Me’âlim*, I, 101.

üzere Nâfi “النبي” kelimesini Ahzâb 33/50, 53. âyetler hariç geçtiği yerlerin tamamında hemzeli okumuş iken diğer kurrâ hemzesiz okumuştur.⁴⁹

Begavî’nin “el-kırââ el-ma’rûfe” kavramını sahabe ve tabiûna nispet edilen şâz kıraatler için kullanmasına gelince Begavî “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا” “*Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip izin almadıkça girmeyin*” şeklindeki Nûr 24/27. âyetini İbn Abbâs ve Übey b. Ka’b’ın “حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا” şeklinde okuduğunu belirtmiş, marûf kıraatin ise “حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا” şeklinde olduğundan bahsetmiştir. Dolayısıyla burada anılan terkip, kıraat imâmlarına ait olan meşhur/yaygın okuyuş olmaktadır; dolayısıyla da “şâz kıraat” kavramı karşıtlığını ifade etmektedir.⁵⁰ Zira İbn Hâleveyh (ö. 370/980), İbn Mesûd, İbn Abbâs ve Übey b. Ka’b’a ait olduğunu belirttiği “حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا” şeklindeki okuyuşun şâz bir okuyuş olduğundan bahsetmiştir.⁵¹

Yukarıda da ifade edildiği gibi Begavî “el-kırââ el-ma’rûfe” kavramını, tabiûn kurrâsına ait şâz kıraatlerin karşıtı olmak üzere meşhûr kıraatler için kullandığı da olmuştur. Sözelimi Begavî “إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوَنَ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ” “*Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz*” şeklindeki Âl-i İmrân 3/153. âyetinde geçen “تُصْعِدُونَ” kelimesini Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Hasanü’l-Basrî ve Katâde gibi tabiûn kurrâsının “تُصْعِدُونَ” şeklinde okuduklarını belirtmiş,⁵² ma’rûf kıraatin (القراءة المعروفة) “تُصْعِدُونَ” şeklinde olduğunu söylemiştir. Onun “ma’ruf kıraat” olarak tavsif ettiği okuyuşun on kıraat

⁴⁹ İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 156-157; Fârisî, *el-Hücce*, II, 87-94; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 243-245; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, II, 156-157; Dimyâtî, *İthâf*, 180.

⁵⁰ Begavî’nin nakline göre İbn Abbâs’ın “حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا” şeklindeki yaygın kıraatin, Osman mushaflarının istinsâhını üstlenen kimselerin/kâtiplerin bu kelimeyi yanlış yazmasının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Begavî, *Me’âlim*, VI, 29.

⁵¹ İbn Hâleveyh, Ebû Abdullâh Hüseyin b. Ahmed, *Muhtasar fî Şevâzzi’l-Kur’ân min Kitâbi’l-Bedî’, Mektebetü’l-Mütenebbî*, Kahire tsz, 103. Bu şâz kıraat için ayrıca bkz. Taberî, Ebû Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân = Tefsîru’t-Taberî*, (Thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî), Dâru’l-Hicr, Kahire 2001, XVII, 240-241; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XXIII, 197; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XV, 188.

⁵² Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, VI, 145-148; Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf ‘an Hâkâiki Ğavâmizi’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl* (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz), Mektebetü’l-Ubeykân, Riyâd 1998, I, 641; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, IX, 41; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, V, 365-366; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el- Endelüsî, *Tefsîru’l-Bahri’l-Muhîd*, (Thk. Âdil Ahmed Abdü’l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavvid), Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût 1993, III, 89.

imâmının tamamına ait bir okuyuş olduğu⁵³ dikkate alındığında, Begavî'nin bu kavramı kıraat-ı aşere anlamında kullandığı ortaya çıkmaktadır.⁵⁴

2.2.4. Bölge ve Şehirlere Atıfta Bulunması

Begavî önceki başlıklarda olduğu gibi kimi zaman kıraat imâmılarına ve râvilerine ismen atıfta bulunurken kimi zaman da Haremeyn Ekolü, Hicaz Ekolü, Irak Ekolü, Kûfe Ekolü, Mekke Ekolü, Medine Ekolü, Basra Ekolü ve Şâm Ekolü gibi bölge ve şehir isimlerine nispet ederek nakletmiştir. Begavî'nin bu bölge ve şehir isimleriyle kasteddiği, bunlarla özdeşleşmiş ve ekol olarak tanımlanacak kıraat-i aşere imâmıdır. Nitekim Begavî tefsirinin mukaddimesinde Nâfi ve Ebû Cafer Medine'de, İbn Kesîr Mekke'de, İbn Âmir Şâm'da, Ebû Amr ve Yakûb Basra'da, Âsım, Hamza ve Kisâî Kûfe'de şeklinde bu kıraat imâmının özdeşleştiği şehirleri zikretmiştir. Begavî'nin bölge ve şehir isimlerine yönelik yaptığı atıflar ve bu atıflara konu olan kıraatler birer örnek üzerinden incelenmeye çalışılacaktır.

Hicaz Ekolü: Begavî'nin nakline göre “وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا” “*Şayet bir iyilik olursa onu kat kat artırır*”⁵⁵ âyetinde geçen “حَسَنَةً” kelimesini Hicaz ekolü merfû olarak “حَسَنَةً” şeklinde okumuş, diğer kıraat âlimleri ise mansûb olarak “حَسَنَةً” şeklinde okumuşlardır. Begavî bu atfının ardından Hicaz ekolünün okuyuşuna göre “كان”nin tam bir fiil olduğunu ve bu okuyuşa göre âyetin anlamının “zerre ağırlığındaki o şey bir iyilik olursa” şeklinde olduğunu belirtmiştir. Daha sonra diğer kurrânın okuyuşuna göre anlamın “bir iyilikte bulunulursa” şeklinde olduğunu zikretmiştir.⁵⁶ Burada Begavî'nin gerek Hicaz ekolüne ait okuyuş, gerekse diğer kurrânın okuyuşuna göre âyetin alacağı cümle yapısının tahliline çalışmış olması ve kıraat ihtilafından ortaya çıkan anlam farklılığını açıklaması bakımından kayda değerdir.⁵⁷

⁵³ Dimyâtî, *İthâf*, 230.

⁵⁴ “الإصعاد” yeryüzünde yürümek anlamına; “الصعود” dağa veya düzlüğe doğru yükselmek anlamına gelir. Ebû Hâtîm, burnunun doğrusuna yürüdüğünde “أصعدت” lafzı, dağa veya başka bir şeye çıktığında, yükseldiğinde “صعدت” lafzı kullanılır, demiştir. Müberred, “أصعد” fiili “Giderek uzaklaştı” anlamında kullanılır, demiştir. Her iki kıraat de anlam itibarıyla doğrudur. Çünkü o gün savaştan kaçanların bir kısmı dağa doğru, diğerleri de herhangi bir yöne doğru uzaklaşıyorlardı. Mufaddal, “صعد وأصعد وصعد” fiillerinin aynı anlamda olduğunu söylemiştir. Begavî, *Me’âlim*, II, 119-120.

⁵⁵ Nisâ 4/40.

⁵⁶ Begavî, *Me’âlim*, II, 217.

⁵⁷ Begavî'nin kıraatleri naklederken Hicaz Ekolüne nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Nisâ 4/40; Arâf 7/127, 144; Hûd 11/81; Yûsuf 12/12; Kehf 18/18; Hac 22/40; Ahzâb 33/14; Abese 80/6.

Kûfe Ekolü: Begavî'nin nakline göre Kûfe ekolü “إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ”⁵⁸ âyetinde geçen “الدَّرَكِ” kelimesini “ر” harfini sükûnlu olarak “الدَّرَكِ” şeklinde okumuştur. Diğer kıraat âlimleri ise “ر” harfini fethalı olarak “الدَّرَكِ” şeklinde okumuşlardır. Begavî bu kelime ile ilgili kıraat farklılığını Kûfe ekolüne⁵⁹ nispet ederek verdikten sonra onların lehçesel farklılığa dayanan iki farklı kullanım olduğunu belirtmiş ve buna benzer olarak “الطَّعْنُ وَالطَّعْنَ وَالنَّهْرُ” ifadelerini vermiştir.⁶⁰ Bu açıklamasıyla Begavî kıraat ihtilaflarından bazılarının lehçe farklılığından oluştuğunu belirtmiştir.

Şâm Ekolü: Begavî'nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu bir diğer şehir de Şâm'dır.⁶¹ Nitekim onun aktarımına göre Ahzâb 33/4. ve Talak 65/4. âyetlerinde geçen “اللَّائِي” kelimesini Şâm ve Kûfe ekolleri “اللَّائِي” şeklinde hemzeden sonra “ي” harfi ile okumuş iken Nâfi'nin ilk râvisi olan Kâlûn ve aşere kurrâsından olan Yakûb “ي” harfi olmaksızın “اللَّاءِ” şeklinde okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise hemzeyi yumuşatarak okumuşlardır.⁶² Begavî bu kıraatleri şehirlere, kıraat imâmlarına ve râvilere atfederek verdikten sonra bu okuyuşların hepsinin bilinen lehçeler olduğunu belirterek değerlendirmede bulunmuştur.

Basra Ekolü: Basra, Begavî'nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu şehirlerden biridir.⁶³ Begavî'nin nakline göre “وَالَّذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ”⁶⁴ âyetinde geçen “وَصِيَّةً” kelimesini Basra ekolü, İbn Âmir, Hamza ve Hafs “وَصِيَّةً” şeklinde mansûb okumuşlardır. Buna göre âyette “فَالْيُوصُوا وَصِيَّةً” şeklinde bir cümle yapısı söz konusu olup âyet “Bir vasiyet vasiyet etsinler” anlamına gelmektedir. Diğer kıraat âlimleri ise merfû olarak “وَصِيَّةً” şeklinde

⁵⁸ Nisâ 4/145.

⁵⁹ Begavî'nin kıraatleri naklederken Kûfe ekolüne nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Nisâ 4/1, 29, 33, 128, 145; Mâide 5/53; En'âm 6/96, 119; Enfâl 8/66; Yûsuf 12/12, 19; Nahl 16/37; Kehf 18/17, 98; Tâhâ 20/53; Mü'minûn 23/52; Neml 27/7, 51, 82, 89; Kasas 28/48; Rûm 30/57; Ahzâb 33/36; Sebe 20/20; Zümer 39/71; Mü'min 40/58.

⁶⁰ Begavî, *Me'âlim*, II, 303.

⁶¹ Begavî'nin kıraatleri naklederken Şâm Ekolüne nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Nisâ 4/66; Meryem 19/36; Zümer 39/64; Rahmân 55/78; Mü'minûn 23/53; Ahzâb 33/4; Cin 72/3; Tûr 52/21.

⁶² Begavî, *Me'âlim*, VI, 317.

⁶³ Begavî'nin kıraatleri naklederken Basra Ekolüne nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/51, 240, 245, 281; Âl-i İmrân 3/154, 180; Mâide 5/57, 71; En'âm 6/141; Arâf 7/186; Hac 22/45, 62; Mü'minûn 23/87; Neml 27/59; Ankebût 29/42; Ahzâb 33/10; Sebe 34/16; Sâd 38/58; Zümer 39/38; Muhammed 47/25; Mürselât 77/11; Fecr 89/17.

⁶⁴ Bakara 2/240.

okumuşlardır. Buna göre âyet “كتب عليكم الوصية” şeklinde bir cümle kurgusu içermektedir ve “Size vasiyet farz kılındı” anlamına gelmektedir.⁶⁵ Görüldüğü gibi Begavî her iki okuyuşa göre ortaya çıkan anlam farklılığına temas etmiştir.

Medine Ekolü: Begavî’nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu bir diğer şehir de Medine’dir.⁶⁶ Begavî’nin nakline göre “وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ” “Şeytanlara kardeş olanlara gelince, şeytanlar onları azgınlığın içine çekerler”⁶⁷ âyetinde geçen “يَمُدُّونَهُمْ” ifadesini Medine ekolü “ي” harfini zammeli ve “م” harfini kesreli olarak “يَمُدُّونَهُمْ” şeklinde okumuştur. Buna göre bu kelime “الإمداد” lafzından türemiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “ي” harfini fethalı ve “م” harfini zammeli olarak “يَمُدُّونَهُمْ” şeklinde okumuşlardır. Begavî bu kıraat farklılığına yer vermesinin ardından onların lehçesel farklılığa dayanan iki farklı kullanım olduğunu belirtmiş “ومعناهما واحد” demek suretiyle bu kıraatlerin âyetin anlamında herhangi bir farklılık oluşturmadığını da belirtmiştir.⁶⁸

Mekke Ekolü: Mekke, Begavî’nin kıraatleri naklederken nisbette bulunduğu şehirlerden biridir.⁶⁹ Begavî’nin aktarımına göre “وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ” “Bir adam da var ki bir tek kişiye bağlıdır.”⁷⁰ âyetinde geçen “سَلَمًا” kelimesini Mekke ve Basra ekolleri elif harfiyle “سَالَمًا” şeklinde okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “ل” harfini fethalı ve elifsiz olarak “سَلَمًا” şeklinde okumuşlardır. Begavî bu kıraat farklılığını şehirlere atıfta bulunarak verdikten sonra bu okuyuşlardan ortaya çıkan anlam farklılığını açıklamış ve bunu da Arapların “هو لك سلم” keliminden örnek vererek delillendirmiştir.⁷¹ Bu durum Begavî’nin kıraat farklılıklarını Arap dilindeki birtakım kullanımlar üzerinden temellendirme yoluna gittiğini göstermektedir. Böylece Begavî kıraat farklarını naklederken Arap dilinin ifade ve üslup özelliklerini esas aldığını göstermektedir.

Irak Ekolü: Irak, Begavî’nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu bir diğer şehirdir.⁷² Begavî’nin nakline göre Şuarâ 26/176. ve Sâd 38/38. âyetlerinde geçen “الْأَيْكَةِ”

⁶⁵ Begavî, *Me‘âlim*, I, 290-291.

⁶⁶ Begavî’nin kıraatleri naklederken Medine ekolüne nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/58, 62, 81, 258; Nisâ 4/11, 31, 154; Mâide 5/67; En’âm 6/54, 55, 100, 162; Arâf 7/202; Enfâl 8/11; Enbiyâ 21/47; Hac 22/31; Neml 27/67; Sâd 38/46; Zümer 39/64; Zuhurf 43/19; Tûr 52/21; Kalem 68/51; Nûh 71/23; Kiyâme 75/7.

⁶⁷ Arâf 7/202.

⁶⁸ Begavî, *Me‘âlim*, III, 318.

⁶⁹ Begavî’nin kıraatleri naklederken Mekke ekolüne nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/90; Kasas 28/37; Zümer 39/29; Müzzemmil 73/20; Tekvîr 81/6, 24; İnşikâk 84/19; Gâşiye 88/11.

⁷⁰ Zümer 39/29.

⁷¹ Begavî, *Me‘âlim*, VII, 118.

⁷² Begavî’nin kıraatleri naklederken Irak ekolüne nispet ederek verdiği yerler için şu âyetlerin tefsirine bkz. Zuhurf 43/38; Fetih 48/10.

kelimesini Irak ekolü hemze ile “ل” harfini sâkin ve “ة” harfini kesreli olarak “الْيَكَّة” şeklinde okumuştur. Diğer kıraat âlimleri ise “ل” ve “ة” harflerini fethalı, hemzesiz olarak “ليكة” şeklinde okumuşlardır. Begavî bu kıraat farklılığını şehir ekolüne nispet ederek verdikten sonra ikinci okuyuşun belde ismi olduğunu ve nahiv açısından da gayr-ı munsarîf olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Begavî kıraat âlimlerinin “وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ” “*Eyke halkı da şüphesiz zalim idiler.*”⁷³ “وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ” “*Eyke ve Tübbâ’ın halkı da...*”⁷⁴ âyetlerinde geçen “الْأَيْكَةِ” kelimesinin hemzeli ve kesreli okunması konusunda ihtilaf etmediğini de nakletmiştir.⁷⁵ Burada dikkat çeken bir husus da Begavî’nin âyette geçen kelimenin kıraat farklılığını naklederken kelimenin diğer âyetlerdeki okunuşlarına da yer vermesidir.

2.2.5. Sahabe Kıraatlerine Atıfta Bulunması

Begavî tefsirinde özellikle on’lu sistem içerisinde yer alan kıraatlere atıfta bulunma yoluna gittiğinden nakillerinin büyük bölümü -Halef dışındaki- kıraat imâmılarından oluşmuştur. Bununla beraber Begavî tefsirinde Abdullâh b. Abbâs, Abdullâh b. Mesûd ve Übey b. Ka’b gibi birçok sahabenin kıraatine de önem vermiş ve yer yer onlardan nakillerde bulunmuştur. Begavî, genellikle sahabeye atıfta bulunarak naklettiği okuyuşları bazen verilen kıraati bazen de anlamı desteklemek amacıyla kullanmıştır. Begavî’nin sahabeye yönelik yaptığı atıflara ve bu atıflara konu olan kıraatlere dair şu örnekler verilebilir.

Ömer b. Hattâb (ö. 23/644): Begavî’nin nakline göre “غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا” “*Gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil.*”⁷⁶ âyetini Ömer b. Hattâb⁷⁷ “صِرَاطٍ مِّنْ أُنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَغَيْرِ الضَّالِّينَ” şeklinde okumuştur.⁷⁸ Begavî bu kıraati nakletmeden önce “غیر” kelimesinin “سوي” anlamında olduğunda atıfın câiz olmadığını “لا” anlamında olduğunda ise atıfın câiz olduğunu belirttikten sonra bunu Arap kelimada örnekler vererek açıklamıştır.⁷⁹

⁷³ Hicr 15/78.

⁷⁴ Kâf 50/14.

⁷⁵ Begavî, *Me’âlim*, VI, 127.

⁷⁶ Fâtiha 1/7.

⁷⁷ Begavî’nin kıraatleri naklederken Ömer b. Hattâb’a nispet ederek verdiği yerler için şu âyetin tefsirine bkz. Cum’a 62/9.

⁷⁸ Bu kıraat şâz kıraatlerdendir. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî l-Kur’ân*, 9.

⁷⁹ Âyetinde geçen “وَلَا الضَّالِّينَ” kelimesinin anlamı hidâyetten uzaklaşıp dalaletle sapmış kimselerin yoluna değil şeklindedir. Dalalet kelimesinin aslı helak olmak ve yok olmaktır. Bunun için Araplar su sütün içinde yok olduğu zaman “ضل الماء في اللبن” derler. Âyette geçen “غیر” kelimesi “لا” anlamındadır. “لا”

Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661): Begavî'nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu bir diğer sahabe de Hz. Ali'dir.⁸⁰ Begavî'nin nakline göre “إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبٌ” “Şüphesiz ki siz ve Allah'tan başka tapmış olduğunuz ilahlar cehennem yakıtıdır.”⁸¹ âyetinde geçen “حَصَبٌ جَهَنَّمَ” ifadesini Ali b. Ebî Tâlib “حَطَبٌ جَهَنَّمَ”⁸² şeklinde “ط” harfi ile okumuştur. Begavî bu okuyuşu nakletmeden önce âyette geçen “حَصَبٌ” kelimesi ile ilgili ilim ehlinin görüşlerini zikretmiş daha sonra bu lafzın odun anlamına geldiğini Yemen lehçesinde de “حطب” şeklinde kullanıldığını belirttiğinden sonra sahabeden Ali b. Ebî Tâlib'in “حَطَبٌ جَهَنَّمَ” şeklindeki kıraatini nakletmiştir.⁸³ Görüldüğü üzere Begavî nakledilen görüşü desteklemek için sahabeden Hz. Ali'nin kıraatini örnek vermiştir

Übey b. Ka'b (ö. 33/654) : Begavî'nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu bir diğer sahabe de Übey b. Ka'b'dır. Begavî'nin en çok atıfta bulunduğu sahabelerden biridir.⁸⁴ Begavî'ye göre “فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ” “Diğerini askıdaymış gibi bırakmayın.”⁸⁵ âyetinde geçen “كَالْمُعَلَّقَةِ” kelimesi askıdaymış gibi yani ne boşanmış, ne de evli gibi kalmış anlamına gelmektedir. Katâde ise bu ifadeyi hapisdeymiş gibi bırakmayın şeklinde yorumlamıştır. Begavî Katâde'nin bu yorumunu sahabeden Übey b. Ka'b'ın “كَأَنَّهَا مَسْجُونَةٌ” “Onu hapisdeymiş gibi bırakmayın”⁸⁶ şeklindeki kıraatıyla desteklemiştir.⁸⁷ Burada da görüldüğü üzere Begavî âyetle ilgili nakledilen görüşü sahabenin kıraatıyla teyid etmiştir.

Abdullâh b. Mesûd (ö. 32/652): Begavî'nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu bir diğer sahabe de Abdullâh b. Mesûd'dur. Begavî'nin en çok atıfta

harfi de “غير” anlamındadır. Bundan dolayı atıf câizdir. Nitekim Arap lisanında denilmiştir ki: “فلان غير” “Falanca iyi değildir, güzel de değildir”. Fakat “غير” kelimesi “سوي” anlamında olursa atıf câiz olmaz. Nitekim Arap lisanında şöyle söylemek câiz olmaz: “عندي سوي عبد الله ولا زيد” Abdullâh'tan ve Zeyd'den başkası benim yanımdadır. Begavî, *Me'âlim*, I, 55.

⁸⁰ Begavî'nin kıraatleri naklederken Ali b. Ebî Tâlib'e nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Muhammed 47/22.

⁸¹ Enbiyâ 21/98.

⁸² İbn Hâleveyh bu kıraati Ali b. Ebî Tâlib, Hz. Âişe ve İbn Zübeyr'e nispet ederek bu kıraatin şâz olduğunu ifade etmiştir. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân*, 95.

⁸³ “حَصَبٌ” kelimesini cehennemin yakıtı anlamına gelir. Mücâhid ve Katâde ise cehennemin odunu anlamına geldiğini söylemişlerdir. “حَصَبٌ” Yemen ehlinin lüğatinde “حطب” olarak kullanılmaktadır. İkrime ise bu kelimenin Habeş lüğatinde “حطب” olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Dahhak ise bu ifadeyi şu şekilde yorumlamıştır: “Onlar odunun ateşe atıldığı gibi cehenneme atılacaklardır. “حَصَبٌ” kelimesinin aslı atmak anlamındadır. Nitekim “إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا” “Şüphesiz biz de üzerlerine taşlar savuran bir rüzgâr gönderdik”⁸³ âyetinde de “حَصَبٌ” atmak anlamında kullanılmıştır. Begavî, *Me'âlim*, V, 356.

⁸⁴ Begavî'nin kıraatleri naklederken Übey b. Ka'b'a nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/83; Âl-i İmrân 3/175; Nisâ 4/109, 129, 164; En'âm 6/109; Arâf 7/170; Hûd 11/78; Kehf 18/44; Lukmân 31/34; Alâ 87/16.

⁸⁵ Nisâ 4/129.

⁸⁶ Bu kıraat şâzdır. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân*, 35.

⁸⁷ Begavî, *Me'âlim*, II, 295.

bulunduğu sahabilerden biridir.⁸⁸ Begavî “ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ إِلَى الْجَحِيمِ” *“Nihâyet onların dolaşıp dönecekleri yer mutlaka cehennem olacaktır.”*⁸⁹ âyetini şu şekilde yorumlamıştır: Hamim (kaynar su), Cahim’in (cehennemin) dışındadır. Onlar oradan içmek için Hamim’e gelirler, sonra tekrar Cahim’e geri döndürülürler. Begavî âyetle ilgili bu yorumunu “هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آتٍ” *“İşte bu günahkârların yalan saydığı cehennemdir. Onlar bunun ile sıcak su (Hamim) arasında gidip geleceklerdir.”*⁹⁰ şeklinde başka bir âyetle delillendirmiştir. Begavî âyetin tefsirini yaptıktan sonra İbn Mesûd’un “ثُمَّ إِنَّ مَقِيلَهُمْ إِلَى الْجَحِيمِ” şeklindeki kıraatini zikretmiştir. İbn Mesûd âyette geçen “مَرْجِعَهُمْ” ifadesi yerine “مَقِيلَهُمْ” ifadesini kullanmıştır. Begavî bu okuyuşa göre âyetin anlamının sonra onların döndürülecekleri yer muhakkak Cahim (Cehennem) olacaktır, şeklinde olduğunu belirtmiştir.⁹¹ Görüldüğü üzere Begavî âyetin tefsirini âyetle yapmış daha sonra sahabeden İbn Mesûd’un okuyuşunu zikrederek âyeti buna göre de yorumlamıştır.

Abdullâh b. Abbâs (ö. 68/687): Begavî’nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu bir diğer sahabe de Abdullâh b. Abbâs’dır.⁹² Begavî’nin nakline göre “فِيهِ آيَاتٌ” *“Orada apaçık deliller, İbrahim’in makamı vardır.”*⁹³ âyetinde geçen “آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ” ifadesini İbn Abbâs tekil olarak “آيَةٍ بَيِّنَةٍ” şeklinde okumuştur.⁹⁴ Bu kıraate göre ifadeden kastedilen Makam-ı İbrahim’dir. Diğer kıraat âlimleri ise “آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ” şeklinde çoğul okumuşlardır. Bu kıraate göre ise bundan kastedilen Makam-ı İbrahim, Hacerü’l-İsved, Hâtim, Zemzem ve Meşâir’dir.⁹⁵ Görüldüğü üzere Begavî gerek İbn Abbâs’ın gerekse diğer kıraat âlimlerinin okuyuşlarını vermekle yetinmemiş bu okuyuşlara göre âyetin kazanacağı anlamları da zikretmiştir.

Hiz. Âişe (ö. 58/678): Begavî’nin nakline göre “إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ” *“Çünkü siz bu iftirayı, dilden dile birbirinize aktarıyorsunuz”*⁹⁶ âyetinde geçen “تَلَقَّوْنَهُ” kelimesini Hiz.

⁸⁸ Begavî’nin kıraatleri naklederken Abdullâh b. Mesûd’a nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Âl-i İmrân 3/30, 39; Mâide 5/60, 89; En’âm 6/154; Enfâl 8/1; Yûnus 10/24, 81; Hûd 11/81; İsrâ 17/57; Kehf 18/16, 25, 93; Hac 22/36; Kasas 28/15; Secde 32/17; Yâsîn 36/38; Sâffât 37/67; Meâric 70/4; Müddessir 74/ 6; İhlâs 112/1.

⁸⁹ Sâffât 37/68.

⁹⁰ Rahmân 55/43-44.

⁹¹ Begavî, *Me’âlim*, VII, 43.

⁹² Begavî’nin kıraatleri naklederken Abdullâh b. Abbâs’a nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/88, 102, 184, 198; Nisâ 4/117; Yûnus 10/16; Hûd 11/5; Ra’d 13/31, 43; İsrâ 17/106; Kehf 18/79; Neml 27/66; Zuhuf 43/36, 61; Zâriyât 51/56.

⁹³ Âl-i İmrân 3/97.

⁹⁴ Bu kıraat şâzıdır. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî’l-Kur’ân*, 28.

⁹⁵ Begavî, *Me’âlim*, II, 71.

⁹⁶ Nûr 24/15.

Âişe “ل” harfini kesreli ve “ق” harfini de şeddesiz olarak “تَلْقَوْنَهُ” şeklinde okumuştur.⁹⁷ Begavî Hz. Âişe’nin okuyuşuna göre kelimenin “الوق” “yalan söylemek” lafzından türediğini belirtmiş ve buna göre âyetin dillerinizle onu uyduruyorsunuz, anlamına geldiğini zikretmiştir.⁹⁸ Görüldüğü üzere Begavî sadece kıraati nakletmekle yetinmemiş kıraat ihtilafından ortaya çıkan anlam farklılığını açıklamış ve âyeti de buna göre yorumlamıştır.⁹⁹

2.2.6. Tabiûn Kıraatlerine Atıfta Bulunması

Begavî tefsirinde Hz. Peygamber’in hadislerini, sahabenin görüşlerini önemseydiği gibi tabiûnun de âyetlerle ilgili yorum ve düşüncelerini dikkate aldığı ve ilgili yerlerde onların görüşlerine yer verdiği görülmüştür. Meseleye kıraat açısından bakıldığında ise aynı durum söz konusudur. Begavî tefsirinde kıraat ilminin önde gelen tabiûn âlimlerinden kıraatler nakletmektedir. Begavî’nin bu yöndeki nakillerinin mahiyetinin görülmesi amacıyla tabiûna yönelik yaptığı atıflar ve bu atıflara konu olan kıraatler birer örnek üzerinden incelenmeye çalışılacaktır.

İbn Muhaysın (ö. 123/741): Begavî’nin nakline göre “بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا”¹⁰⁰ âyetinde geçen “مَجْرَاهَا” kelimesini Hamza, Kisâi ve Hafs “م” harfini fethalı olarak “مَجْرَاهَا”; “مُرْسَاهَا” kelimesini de “م” harfini zammeli olarak “مُرْسَاهَا” şeklinde okumuşlardır. İbn Muhaysın her iki kelimedeki “م” harflerini fethalı olarak “مُرْسَاهَا مَجْرَاهَا” şeklinde okumuştur. Begavî’ye göre bu okuyuşta ilk kelime “جَرَتْ” “aktı” kelimesinden mastar, ikinci kelimeyi de “رَسَتْ” “durdu, demirledi” kelimesinden mastardır. Diğer kıraat âlimleri ise her iki kelimedeki “م” harflerini zammeli olarak “مُرْسَاهَا مَجْرَاهَا” şeklinde okumuşlardır. Bu okuyuşa göre “مُرْسَاهَا مَجْرَاهَا” ifadeleri “أَجْرِيْتُ أَرْسِيْتُ” kelimelerinden mastar olarak türetilmiştir. Buna göre âyette “بِسْمِ اللَّهِ إِجْرَاهَا وَإِرْسَاؤُهَا” şeklinde bir cümle yapısı söz konusudur. Begavî bu okuyuşa göre kelimelerin mastar olarak kullanıldığına “أَنْزَلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا”¹⁰¹, “أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ”¹⁰² âyetlerini delil olarak getirmiştir. Bu âyetlerde geçen “مُنْزَلًا”, “مُدْخَلَ”

⁹⁷ Bu kıraat şâzıdır. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî l-Kur’ân*, 102.

⁹⁸ Begavî, *Me’âlim*, VI, 25.

⁹⁹ Begavî’nin kıraatleri naklederken Hz. Âişe’ye nispet ederek verdiği yerler için şu âyetlerin tefsirine bkz. Yûsuf 12/110; Tâhâ 20/63; Mü’minûn 23/60.

¹⁰⁰ Hûd 11/41.

¹⁰¹ Mü’minûn 23/29.

¹⁰² İsrâ 17/80.

“مُخْرَجَ”, “مُذْخَلَ” kelimeleri de “الإخراج الإذخال الإنزال” şeklinde mastar anlamında kullanılmıştır.¹⁰³ Bu örnekte Begavî on’lu sistem içerisinde yer alan kıraatlere ek olarak tabiûndan ve ondört kıraat âlimlerinden biri olan İbn Muhaysın’ın okuyuşuna da yer vermiştir.¹⁰⁴ Ayrıca Begavî gerek İbn Muhaysın’ın gerekse diğer kurrânın okuyuşlarını nakletmekle yetinmemiş, bu okunuşlara göre kelimenin mastar olduğunu belirterek lafzın sarfî yapısı hakkında açıklamalarda bulunmuş ve kıraatin tevcihini benzer âyetlerden örnekler vererek yapmıştır.

Hasanü’l-Basrî (ö. 110/728): Begavî’nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu tabiûn âlimlerinden biri de Hasanü’l-Basrî’dir.¹⁰⁵ Begavî’nin nakline göre “وَيَوْمَ لَا يَسْئَلُونَ” “*Tatil yapmadıkları (diğer) günlerde ise gelmiyorlardı*”¹⁰⁶ âyetinde geçen “لَا يَسْئَلُونَ” kelimesini Hasanü’l-Basrî “لَا يُسْئَلُونَ” şeklinde “ي” harfini zammeli okumuştur. Buna göre âyet “Cumartesi gününe girdiler” anlamına gelmektedir. Bu kıraati naklettikten sonra Begavî “el-ma’rûfe/bilinen” sıfatıyla atıfta bulunarak bilinen kıraatin ise “ي” harfinin fethalı olarak “لَا يَسْئَلُونَ” şeklinde olduğunu ve buna göre âyetin “Cumartesi gününe saygı gösterirler” anlamına geldiğini belirtmiştir.¹⁰⁷ Görüldüğü üzere Begavî tabiûn âlimlerinden Hasanü’l-Basrî’nin okuyuşu için “el-ma’rûfe/bilinen” kavramını kullanmıştır. Bu durum Begavî’nin “el-kırââ el-ma’rûfe” kavramını, daha önce de ifade ettiğimiz gibi¹⁰⁸ tabiûn kurrâsına ait şâz kıraatlerin karşıtı olmak üzere meşhûr kıraatler için kullandığını göstermektedir.

A‘meş (ö. 148/765): Begavî’nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu tabiûn âlimlerinden biri de A‘meş’dir.¹⁰⁹ Begavî’nin nakline göre “وَلْيَخُكْمُ أَهْلَ الْإِنْجِيلِ بِمَا أُنْزِلَ اللَّهُ فِيهِ” “*İncil ehli Allah’ın onda indirdiği ile hükmetsin*”¹¹⁰ âyetinde geçen “وَلْيَخُكْمُ” fiilini Hamza ve A‘meş “ل” harfini kesreli ve “م” harfini fethalı olarak “وَلْيَخُكْمُ” şeklinde mansûb okumuşlardır. Bu kıraate göre müzari fiil gizli bir “أَنْ” ile mansûb olmuş ve “ل” harfi de

¹⁰³ Begavî, *Me‘âlim*, IV, 178.

¹⁰⁴ Begavî’nin kıraatleri naklederken İbn Muhaysın’e nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Tevbe 9/128; Hûd 11/41; Tâhâ 20/97.

¹⁰⁵ Begavî’nin kıraatleri naklederken Hasanü’l-Basrî’ye nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/102; Âl-i İmrân 3/73, 153; Nisâ 4/90; Mâide 5/60; Tevbe 9/37, 114; Ra’d 13/43; İbrâhîm 14/34; İsrâ 17/13, 16; Hac 22/36; Rûm 30/2; Kıyâme 75/37; Mürselât 77/6.

¹⁰⁶ Arâf 7/163.

¹⁰⁷ Begavî, *Me‘âlim*, III, 293.

¹⁰⁸ bkz. Belli Bir Kesime Ortak İsim ve Sıfat Altında Atıfta Bulunması, 64.

¹⁰⁹ Begavî’nin kıraatleri naklederken A‘meş’e nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/269; Âl-i İmrân 3/73; Nisâ 4/163; Mâide 5/47; En’âm 6/99, 109; Arâf 7/105; Tevbe 9/61, 111; İbrâhîm 14/22; İsrâ 17/ 85; Tâhâ 20/81; Neml 27/49; 87; Kasas 28/6; Fâtır 35/43; Sâffât 37/94; Hadîd 57/13; Mücâdele 58/8; Cum’a 62/9.

¹¹⁰ Mâide 5/47.

“کی” “için” anlamında kullanılmıştır. Buna göre âyet “İncil ehli Allah’ın onda indirdiği ile hükmetmesi için, hükmetsin diye” anlamına gelmektedir. Diğer kıraat âlimleri ise “ل” harfini sükûnlu ve “م” harfini de meczûm olarak “وَلْيُحْكَمْ” şeklinde okumuşlardır. Bu kıraate göre “ل” emir harfi olduğu için fiil meczûm olmuştur. Buna göre âyetin anlamı “İncil ehli Allah’ın onda indirdiği ile hükmetsin” şeklinde olur.”¹¹¹ Görüldüğü üzere Begavî, kıraat farklılığının kimi durumda farklı cümle yapılarının oluşmasına yol açtığını bunun da âyetin anlamına etkide bulunduğunu belirtmiştir.

Mücâhid (ö. 103/721): Begavî’nin nakline göre “وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ” “Onlar her tepeden akın ettiği zaman”¹¹² âyetinde geçen “الْحَدَبُ” kelimesi “yüksekçe yer”; “يَنْسِلُونَ” kelimesi ise “hızlıca inerler” anlamına gelmektedir. Begavî bu kelimenin Araplarda da aynı anlamda kullanıldığını belirterek “تسلان الذئب” “kurdun hızlıca yürümesi” ifadesiyle bunu örneklendirmiştir. Begavî “حَدَبٍ يَنْسِلُونَ” ifadesinden kastedilenlerin kimler olduğu konusunda farklı görüşler olduğunu belirttikten sonra bazılarına göre bu kinayeden kastedilenlerin Ye’cuc ile Me’cuc olduğunu, bu görüşlerine delil olarak Hz. Peygamber’den rivâyet edilen “وَيَبْعَثُ اللَّهُ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ” hadis-i şerifi getirdiklerini nakletmiştir. Bazılarına göre ise bu kinayeden kastedilenler bütün yaratıklardır. Buna göre anlam bütün yaratılmışlar kabirlerinden hızlıca gelirler, şeklindedir. Begavî bu görüşü ileri sürenlerin Mücâhid’in “وَهُمْ مِنْ كُلِّ جَدَثٍ يَنْسِلُونَ” “ve onlar kabirden hızlıca gelirler” şeklindeki kıraatini delil getirdiklerini nakletmiştir. Mücâhid âyette geçen “حَدَبٍ” kelimesini “ج ve ث” harfleriyle “جَدَثٌ” şeklinde okumuştur. Nitekim âyette de “فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ” “Hemen kabirlerinden Rabblerine doğru süratle gidecekler.”¹¹³ şeklinde “جَدَثٌ” kelimesi bu anlamda kullanılmıştır.¹¹⁴ Burada Begavî âyetin tefsiri ile ilgili görüşleri naklederken âyetin “bütün yaratılmışlar kabirlerinden hızlıca gelirler” anlamına geldiğini tabiûn âlimlerinden Mücâhid’in kıraatiyle desteklemiştir.¹¹⁵ Bu durum Begavî’nin şâz kıraatleri âyetle ilgili yapılan yorumları desteklemede kullandığını göstermektedir.

¹¹¹ Begavî, *Me’âlim*, III, 65.

¹¹² Enbiyâ 21/96.

¹¹³ Yâsîn 36/51.

¹¹⁴ Begavî, *Me’âlim*, V, 354.

¹¹⁵ Begavî’nin kıraatleri naklederken Mücâhid’e nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/280; Âl-i İmrân 3/28; İsrâ 17/16; Muhammed 47/25; Kamer 54/14; Mümtehhine 60/11.

Saîd b. Cübeyr (ö. 46/664-95/713): Begavî'nin aktarımına göre tefsir ehli “*ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ*” “*Sonra insanların dalga dalga ilerlediği yerden siz de ilerleyin.*”¹¹⁶ âyetinin Kureyş ve onların müttefiki olan kabileler için bir emir olduğu görüşündedirler. Çünkü onlar vakfe için Müzdelife'den öteye geçmiyorlardı. Bunun üzerine, Yüce Allah, onlara Arafat'da vakfe yapmalarını ve diğer insanlar gibi oradan sel gibi akıp gelmelerini emretmek için bu âyeti indirmiştir. Bu âyetle kastedilen anlamın Arafat'dan sel gibi akıp gitmek olduğunu söyleyenlerin bir kısmı, âyetteki emrin bütün insanları kapsadığı için umum ifade eden bir emir olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise “*أَفَاضَ النَّاسُ*” ifadesiyle kastedilenlerin Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail olduğunu, çünkü bu ikisinin sünnetinin Arafat'tan sel gibi hızlıca akıp gelmek olduğunu söylemişlerdir. Kelbî, bundan kastedilenin Yemen ehli olduğunu ifade etmiştir. Dahhak'a göre ise bu âyet “*أَفَاضَ النَّاسُ*” kelimesine benzemektedir. Bu kelimedden kastedilenin Hz. Muhammed olduğu gibi “*أَفَاضَ النَّاسُ*” ifadesinden de kastedilen Hz. İbrahim'dir. Bu ifadedden kastedilenlerin Arafat'da vakfe yapan kişiler ya da Hz. İbrahim ve İsmail ile onlara tabi olanlar olduğu da nakledilmiştir. Zührî, bu ifadedden kastedilenin Hz. Âdem olduğunu söylemiştir. Bu görüşüne Saîd b. Cübeyr'in “*ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ*” “*Sonra, unutanın çıktığı yerden çıkınız*” şeklindeki kıraatini delil getirmiştir. Saîd b. Cübeyr “*النَّاسُ*” kelimesini “*النَّاسِي*” şeklinde okumuştur ve bununla kastedilenin kendisine emredilen şeyi unutan Hz. Âdem olduğunu belirtmiştir.¹¹⁸ Burada Begavî mezkûr âyetle geçen “*النَّاسُ*” lafzı ile ilgili kastedilenlerin kimler olduğu konusunda Zührî'nin görüşünü tabiûn âlimlerinden Saîd b. Cübeyr'in¹¹⁹ kıraatıyla desteklemiştir.

İkrime (ö. 105/723): Begavî'nin nakline göre “*قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي*” “*O, benim asamdır, dedi, ona dayanırım, onunla hayvanlarıma yaprak silkelerim.*”¹²⁰ âyetinde geçen “*وَأَهُشُّ*” fiilini İkrime “*س*” harfîyle “*أَهُشُّ*” şeklinde okumuştur.¹²¹ Buna göre kelime “uyarmak, alıkoymak” anlamına gelir. Âyetin anlamı ise “o, benim asamdır, ona dayanırım, onunla koyunlarımı alıkoyarım, onları uyarırım, dedi.”

¹¹⁶ Bakara 2/199.

¹¹⁷ Nisâ 4/54.

¹¹⁸ Begavî, *Me'âlim*, I, 230-231.

¹¹⁹ Begavî'nin kıraatleri naklederken Saîd b. Cübeyr'e nispet ederek verdiği yerlerin bir kısmı için şu âyetlerin tefsirine bkz. Neml 27/82; Mâide 5/23.

¹²⁰ Tâhâ 20/18.

¹²¹ Bu kıraat şâzıdır. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân*, 90.

şeklinde olur. Diğer kıraat âlimleri ise “ش” harfiyle “أُحْسُ” şeklinde okumuşlardır. Buna göre ise kelime “(yaprak) silkelemek” anlamına gelir ve âyetin anlamı ise; o, benim asamdır, ona dayanırım, onunla hayvanlarıma yaprak silkelerim, dedi.” şeklinde olur.”¹²² Burada Begavî’nin gerek İkrime’nin¹²³ gerekse diğer kurrânın okuyuşuna göre âyetin kazanacağı anlamı tayin ve tespiti çalışması kayda değerdir.

Katâde (ö. 117/735): Begavî’nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu tabiûn âlimlerinden biri de Katâde’dir.¹²⁴ Begavî’nin nakline göre “وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ” *“İşte sizin isteyip durduğunuz budur! denilecektir.”*¹²⁵ âyetinde geçen “تَدْعُونَ” ifadesini Yakûb “د” harfini sükûnlu olarak “تَدْعُونَ” şeklinde okumuştur. Begavî kıraat-i aşere içerisinde yer alan bu okuyuşu tabiûn âlimlerinden Katâde’nin kıraatıyla “وهي قراءة قتادة” “Bu Katâde’nin kıraatidir” ifadesiyle desteklemiştir. Begavî bu kıraat farklılığına yer vermesinin ardından “تَذَكَّرُونَ” ve “تَذَكَّرُونَ” kelimelerinde olduğu gibi bu okuyuşların herhangi bir anlam farklılığına yol açmadıklarının altını çizmiştir.¹²⁶ Burada esas üzerinde durulması gereken bir husus da Begavî’nin tabiûna ait okuyuşları on’lu sistem içerisinde yer alan kıraatleri desteklemede kullanmış olmasıdır.

A’rec (ö. 130/747): Begavî’nin nakline göre “لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ” *“Güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan kimselerle”*¹²⁷ âyetinde geçen takat, güç anlamına gelen “جُهْدُهُمْ” kelimesini A’rec “ج” harfini fetha ile “جُهْدُهُمْ” şeklinde okumuştur. “ج” harfi zamme ile okunduğunda ise Kureyş ve Hicaz ehlinin lehçesidir.¹²⁸ Kuteybe, bu iki okuyuş arasındaki anlam farklılığına değinerek bu kelime “جُهْدُهُمْ” şeklinde okunduğunda güç, takat anlamına; “جُهْدُهُمْ” şeklinde okunduğunda ise meşakkat, sıkıntı anlamına geldiğini ifade etmiştir.¹²⁹ Begavî’nin gerek A’rec’in¹³⁰ gerekse diğer kurrânın kıraatlerini naklederken Kureyş ve Hicaz ehlinin lehçelerine değinmesi onun kıraat farklılıklarından bazılarının lehçe farklılığından oluştuğu yönünde bir kanaate sahip olduğunu göstermesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır.

¹²² Begavî, *Me’âlim*, V, 268.

¹²³ Begavî’nin kıraatleri naklederken İkrime’ye nispet ederek verdiği yerler için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/283; İbrâhîm 14/50; Tevbe 9/8.

¹²⁴ Begavî’nin kıraatleri naklederken Katâde’ye nispet ederek verdiği yerler için şu âyetin tefsirine bkz. Arâf 7/100.

¹²⁵ Mülk 67/27.

¹²⁶ Begavî, *Me’âlim*, VIII, 180.

¹²⁷ Tevbe 9/79.

¹²⁸ Bu kıraat şâzıdır. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi Şevâzzi’l-Kur’ân*, 59.

¹²⁹ Begavî, *Me’âlim*, IV, 79.

¹³⁰ Begavî’nin kıraatleri naklederken A’rec’e nispet ederek verdiği yerler için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/88; En’âm 6/94; Kamer 54/54; Mü’min 40/37; Mümtahine 60/11; Kıyâme 75/2.

Talha b. Musarrıf (ö. 112/730): Begavî'nin nakline göre “ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا” “*Bu sizi haksızlıktan daha çok alıkoyar*”¹³¹ âyetinde geçen “تَعُولُوا” lafzı zulmedip haktan ayrılan kimse için kullanılmıştır. Ayrıca bu ifade ölçü ve tartıda haktan sapmak anlamında da kullanılmıştır. Begavî müfessirlerinin çoğunun bu görüşte olduğunu belirttikten sonra Mücâhid'in bu kelimeyi delalette olmak, sapmak anlamında kullandığını, Ferrâ'nın Allah'ın farz kıldığı hususlarda haddi aşmak anlamında kullandığını nakletmiştir. Daha sonra Begavî İmam-ı Şâfiî'nin bu ifadeyi geçindirmekle yükümlü olunan aile halkının çoğalması anlamında kullandığını zikretmiştir. İmam-ı Şâfiî'nin bu görüşünü de Arapların “أَعَال يَعِيلُ إِعَالَةً” şeklindeki ifadesiyle desteklemiştir. Nitekim Araplar bu ifadeyi bir kimsenin geçindirmekle yükümlü olduğu aile halkının çoğalması anlamında kullanmışlardır. Begavî İmam-ı Şâfiî'nin âyeti bu şekilde yorumlamasına delil olarak “وهي حجة لقول الشافعي رضوان الله عليه” “Şafi'nin görüşünün delili de bu kıraattir” şeklinde Talha bin Musarrıf'ın “أَلَّا تَعُولُوا” kıraatini getirmiştir. Ebû Hâtim'in de bu görüş hakkında İmam-ı Şâfiî'nin Arap dilini daha iyi bildiğini bu kelimenin bazı kabilelerce bu anlamda kullanılmış olmasının ihtimal dâhilinde olduğunu da nakletmiştir.¹³² Görüldüğü üzere Begavî tabiûna ait okuyuşları âyetinde geçen kelime ile ilgili âlimlerin görüşlerini delillendirmede kullanmıştır.¹³³

Nasr b. Âsım (ö. 89/708): Begavî'nin nakline göre “هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ” “*Bu size söylenenler gerçek olmaktan çok çok uzak!*”¹³⁴ âyetinde geçen “هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ” ifadelerini Ebû Cafer “ت” harfini kesreli olarak “هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ” şeklinde okumuştur.¹³⁵ Nasr b. Âsım ise “ت” harfini zammeli olarak “هَيْهَاتُ هَيْهَاتُ” şeklinde okumuştur. Begavî'ye göre bu okuyuşların hepsi sahih lehçelerdir. Bu kelimeleri mansûb okuyanlar “أَيْنَ وَكَيْفَ” gibi kabul etmişlerdir. Bu kelimeleri merfû okuyanlar “مَنْذُ وَقْتُ وَحَيْثُ” gibi kabul etmişlerdir. Bu kelimeleri kesreli okuyanlar ise “أَمْسٍ وَهَوْلَاءَ” gibi kabul etmişlerdir. Ayrıca kıraat âlimlerinin çoğu bu kelime üzerinde vakıf yaparken “ت” harfi üzerine vakıf yapmışlardır. Kisâî'den nakledilen bir rivâyette de “ه” harfi üzerine de vakıf yapılabileceği

¹³¹ Nisâ 4/3.

¹³² Begavî, *Me'âlim*, II, 162.

¹³³ Begavî'nin kıraatleri naklederken Talha b. Musarrıf'a nispet ederek verdiği yerler için şu âyetlerin tefsirine bkz. Rahmân 55/56; Talak 65/3.

¹³⁴ Mü'minûn 23/36.

¹³⁵ Bu kıraat şâzıdır. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kur'ân*, 99.

söylenilmiştir.¹³⁶ Burada Begavî kıraat ihtilaflarından bazılarının lehçe farklılığından oluştuğunu ve bu lehçelerin de sahih olduğunu belirtmesi kayda değerdir.

Ebû Recâ el-Utâridî (ö. 105/723-724): Begavî'nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu tabiûnlardan biri de Ebû Recâ el-Utâridî'dir.¹³⁷ Begavî'nin nakline göre “أَوْكَلَّمَا” “عَاهَدُوا عَهْدًا” “*Ne zaman onlar bir ahidde bulundularsa*”¹³⁸ bu âyette kastedilen kişiler Yahudilerdir. Onlar Eğer Hz. Muhammed peygamber olarak gönderilirse mutlaka ona iman edeceğiz dediler. Fakat Hz. Muhammed (sav) peygamber olarak gönderilince onu inkâr ettiler. Bu âyette kastedilen kişinin Mâlik b. es-Sayf olduğu da nakledilmiştir. Bu görüşe göre âyet Mâlik b. es-Sayf'ın “Allah'a yemin ederim ki, bizim kitabımızda bizden ne Muhammed'e iman etmek diye bir söz alınmıştır, ne de başka her hangi bir söz” şeklindeki ifadesinden sonra nâzil olmuştur. Bu görüşlerine Ebû Recâ el-Utâridî'nin “أَوْكَلَّمَا عُوْهُدُوا عَهْدًا” şeklindeki kıraatini¹³⁹ delil olarak getirmişlerdir.¹⁴⁰ Burada da Begavî âyette geçen ifade ile ilgili görüşleri naklederken bundan kastedilenin Mâlik b. es-Sayf olduğu şeklindeki görüşü tabiûndan Ebû Recâ el-Utâridî'nin kıraatiyle delillendirmiştir.

Âsım el-Cahderî (ö. ?): Begavî'nin kıraatleri naklederken atıfta bulunduğu tabiûnlardan biri de Âsım el-Cahderî'dir.¹⁴¹ Begavî'nin nakline göre “فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ” “*Böylece sular önceden belirlenmiş bir iş için birleşti.*”¹⁴² âyetinde geçen “الماء” “su” ifadesiyle kastedilen yerin ve göğün sularıdır. Çünkü âyette “فَالْتَقَى الْمَاءُ” olarak gelmiştir. “الإلتقاء” “Birleşme” lafzı iki ve daha fazla şeyler hakkında kullanılır, tek bir şey için kullanılmaz. Ayrıca Begavî “الماء” ifadesinin hem çoğul, hem de tekil anlamda kullanılan bir kelime olduğunu da belirtmiştir. Begavî bu görüşünü tabiûndan Âsım el-Cahderî'nin “فَالْتَقَى الْمَانِ” “İki su birleşti”¹⁴³ şeklindeki kıraatiyle desteklemiştir.¹⁴⁴

Burada ve diğer örnekler incelendiğinde Begavî'nin tabiûna atfederek naklettği kıraatleri iki amaçla kullandığı tespit edilmiştir. Birincisi âyetle ilgili nakledilen görüşü delillendirmede. Bu metotta Begavî genellikle “يَدِلْ عَلَيْهِ قِرَاءَةً” ifadesini kullanmıştır.

¹³⁶ Begavî, *Me'âlim*, V, 417.

¹³⁷ Begavî'nin kıraatleri naklederken Ebû Recâ el-Utâridî'ye nispet ederek verdiği yerler için şu âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/100; Neml 27/82; Ahzâb 33/13.

¹³⁸ Bakara 2/100.

¹³⁹ Bu kıraat şâzıdır. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kur'ân*, 16.

¹⁴⁰ Begavî, *Me'âlim*, I, 126.

¹⁴¹ Begavî'nin kıraatleri naklederken Âsım el-Cahderî'ye nispet ederek verdiği yerler için şu âyetlerin tefsirine bkz. Neml 27/82; Kamer 54/12.

¹⁴² Kamer 54/12.

¹⁴³ Bu kıraat şâzıdır. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kur'ân*, 148.

¹⁴⁴ Begavî, *Me'âlim*, VII, 428.

İkincisi ise nakledilen kıraati desteklemede. Bu metotta da Begavî genellikle kıraati naklettikten sonra “وهي قراءة” ifadesini kullanmıştır.

2.2.7. Kime Ait Olduğunu Belirtmeden “قرئ” (Temrîz Sîgasıyla) Atıfta Bulunması

Begavî tefsirinde genel olarak kıraat farklılıklarını naklederken kime ait olduğunu (isnadını) belirtmiştir. Bazen de bu hususu kapalı geçmekte ve kıraatin nispetini belirtmeden temrîz¹⁴⁵ sîgasıyla vermiştir. Begavî tefsirinde temrîz sîgasıyla atıfta bulunarak yer verdiği kıraatlerin sayısı çok azdır.¹⁴⁶ Bu durum Begavî’nin kıraatleri naklederken isnadlarıyla birlikte zikretmeye önem verdiğini göstermektedir. Begavî’nin “قرئ” lafzıyla verdiği kıraatler incelendiğinde bu lafzı şâz kıraatlerin dışında sahih kıraatleri belirtmede kullandığı görülmüştür. Buna göre Begavî’nin bu kalıbı zayıflık alameti olarak görmediği söylenebilir. Begavî’nin nakline göre “اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ” “Allah, sizi güçsüz olarak yaratan...”¹⁴⁷ âyetinde geçen “ضَعْفٍ” kelimesi “ض” harfinin zammesiyle ve fethasıyla okunmuştur. Begavî âyette geçen kelime ile ilgili kıraat farklılığını naklettikten sonra lafzın hangi lehçelerde kullanıldığını belirtmiştir.¹⁴⁸ Begavî’nin temrîz sîgasıyla naklettiği bu okuyuş, kıraat-i seb‘a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. Âsım ve Hamza “ض” harfini fethalı olarak okumuştur. On dört kıraat âlimlerinden A‘meş de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “ض” harfini zammeli okumuşlardır.¹⁴⁹

Bu konuyla ilgili diğer bir örnek de “لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ” “içmekle başlarının dönmeyeceği ve sarhoş olmayacakları”¹⁵⁰ âyetidir. Begavî bu âyette geçen “يُنْزَفُونَ” kelimesi ile ilgili kıraati naklederken de temrîz sîgasıyla vermiştir.¹⁵¹ Begavî’nin temrîz sîgasıyla naklettiği bu okuyuş, kıraat-i seb‘a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef “ز” harfini kesreli olarak okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise fethalı okumuşlardır.¹⁵² Burada üzerinde durulması gereken bir husus

¹⁴⁵ “قرئ”, “زوي”, “نقل” ve “قيل” gibi, aktarılan bir bilginin, çeşitli nedenlerle zayıf olduğuna işaret eden ifadeye temrîz sîgası denir. Ahatlı, Erdinç, “Temrîz”, *TDVİA*, XXXX, 433-434.

¹⁴⁶ Begavî’nin kıraatleri naklederken “قرئ” lafzına nispet ederek verdiği yerler için şu âyetlerin tefsirine bkz. Hûd 11/105; Rûm 30/54; Vâkıa 56/19.

¹⁴⁷ Rûm 30/54.

¹⁴⁸ Begavî, *Me‘âlim*, VI, 277.

¹⁴⁹ İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 508; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 345-346; Dimyâtî, *İthâf*, 445.

¹⁵⁰ Vâkıa 56/19.

¹⁵¹ Begavî, *Me‘âlim*, VIII, 10.

¹⁵² İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 547; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 383; Dimyâtî, *İthâf*, 529.

da Begavî bu âyette kıraati naklederken temrîz sîgasıyla atıfta bulunarak vermiş ama “لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ” “Onda baş döndürme özelliği yoktur. Onlar, onu içmekle sarhoş da olmazlar”¹⁵³ âyetinde geçen aynı kelime ile ilgili kıraat farklılığını naklederken âlimlere nispet ederek vermiştir.¹⁵⁴ Begavî’nin aynı kelime ile ilgili kıraat farklılığını tekrar aynı şekilde vermemesi tefsirinin muhtasar olmasına önem verdiğini göstermektedir. Ayrıca Begavî bu kıraati naklederken “ز” harfinin fethalı okunduğunda sarhoş olmazlar; kesreli okunduğunda ise şarapları bitmez, anlamına geldiğini de belirtmiştir.¹⁵⁵ Bu açıklamalarında Begavî, kıraat farklılığına bağlı olarak da âyetin anlamında bir değişikliğin meydana geldiğini belirtmiş olmaktadır.

Aynı şekilde Begavî “يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ” “O gün geldiği zaman Allah’ın izni olmadan hiçbir kimse konuşamaz.”¹⁵⁶ âyetinde geçen “يَأْتِ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklederken de bu kelime “ي” harfinin hazfedilmesi ve sabit olmasıyla okunmuştur, şeklinde temrîz sîgasıyla atıfta bulunarak vermiştir.¹⁵⁷ Begavî’nin naklettiği bu okuyuş da kıraat-i seb’a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. Bu kelime Nâfî, Ebû Amr, Kisâî ve Ebû Cafer vasıl halinde “ي” harfini sabit kılmışlardır. İbn Kesîr ve Yakûb hem vasıl hem de vakıf halinde “ي” harfini sabit kılmışlardır. Diğer kıraat âlimleri ise her iki durumda da tahfif amacıyla “ي” harfini hazfetmişlerdir.¹⁵⁸ Begavî’nin bu atfı, âyetin anlamında farklılaşmaya yol açmayan kıraat farklılıklarına da işaret etmiş olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir.

2.2.8. Mushaflara Atıfta Bulunması

Begavî tefsirinde, kıraatleri naklederken imâm mushafın dışındaki mushaflara da atıfta bulunmuştur. Bu mushafları bazen sahabeye bazen de bölge ve şehirlere nispet ederek vermektedir. Bu konuyla ilgili örnekler sahabe mushaflarına, bölge ve şehir mushaflarına atıfta bulunması bakımından iki kısımda incelenecektir.

Sahabeye Nispet Edilen Mushaflar: Begavî, kıraatleri naklederken sahabe mushaflarına da atıfta bulunmuştur. Begavî tefsirinde genellikle sahabeden Abdullâh b.

¹⁵³ Sâffât 37/47.

¹⁵⁴ Begavî, *Me’âlim*, VII, 40.

¹⁵⁵ Begavî, *Me’âlim*, VIII, 10

¹⁵⁶ Hûd 11/105.

¹⁵⁷ Begavî, *Me’âlim*, IV, 199.

¹⁵⁸ İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 342; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 292-293; Dimyâtî, *İthâf*, 326.

Mesûd ve Übey b. Ka‘b’in mushaflarına yer vermiştir.¹⁵⁹ Sözelimi Begavî “قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ” “De ki: “Cehennem ateşi çok daha sıcaktır.” Anlayabilselerdi!”¹⁶⁰ âyetinde geçen “يَفْقَهُونَ” kelimesinin anlamının “يَعْلَمُونَ” “keşke bilselerdi” şeklinde olduğunu belirttikten sonra âyetle ilgili bu yorumunu Abdullâh b. Mesûd’un mushafında da bu şekilde olmasıyla delillendirmiştir.¹⁶¹

Begavî aynı şekilde “إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا” “Onu adeta kendimden bile gizliyorsam da, kıyamet mutlaka gelecektir.”¹⁶² âyetinin yorumunu sahabenin mushafıyla delillendirerek vermiştir. Begavî’nin nakline göre müfessirlerin çoğu bu âyeti “kıyamet mutlaka gelecektir neredeyse ben onu kendimden dahi gizleyeceğim” şeklinde yorumlamışlardır. Übey b. Ka‘b ve Abdullâh b. Mesûd’un mushaflarında da “أَكَادُ أُخْفِيهَا” “Ben onu neredeyse kendimden dahi gizleyeceğim, dolayısıyla herhangi bir varlık onu nasıl bilebilir”¹⁶³ şeklinde gelmiştir.¹⁶⁴ Görüldüğü üzere Begavî sahabeye nispet edilen okuyuşları âyetin tefsirine sağladığı katkıya işaret etmek, o kıraat üzerinden yaptığı yorumu desteklemek ve delillendirmek için tefsirinde zikretmiştir. Böylece Begavî Kur’ân tefsirinde ve kıraatinde önemli olan bu şahsiyetlerinden aktarılan kıraatin manayı daha güçlü bir şekilde delillendireceğini göstermektedir.

Bölge ve Şehirlere Nispet Edilen Mushaflar: Begavî tefsirinde kıraatleri naklederken Hz. Osman’ın istinsâh ettirip çeşitli merkezlere gönderdiği mushaflara atıfta bulunarak vermiştir. Tefsirinde Şâm, Basra ve Mekke beldelerinin mushaflarına yer vermiştir.¹⁶⁵ Sözelimi Begavî “مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ” “İçlerinden pek azı müstesna bunu yapmazlardı.”¹⁶⁶ âyetinde geçen “قَلِيلٌ” kelimesini İbn Âmir ve Şâm ekolü istisna olmak üzere “إِلَّا قَلِيلًا” şeklinde mansûb okuduklarını zikrettikten sonra Şâm ekolünün mushaflarında da böyledir, şeklinde Şâm ekolünün mushafına da değinmiştir. Bu kıraate göre kelime mahzûf bir fiilin takdiri ile mansûb konumunda bulunmaktadır. Buna göre

¹⁵⁹ Begavî’nin kıraatleri naklederken sahabenin mushaflarına nispet ederek verdiği yerler için şu âyetlerin tefsirine bkz. Mâide 5/38; Tevbe 9/81; Tâhâ 20/15; Nûr 24/27; Hucurât 49/17; Tin 95/5.

¹⁶⁰ Tevbe 9/81.

¹⁶¹ Begavî, *Me‘âlim*, IV, 80.

¹⁶² Tâhâ 20/15.

¹⁶³ Bu kıraat şâzıdır. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî’l-Kur’ân*, 90.

¹⁶⁴ Begavî, *Me‘âlim*, V, 267-268.

¹⁶⁵ Begavî’nin kıraatleri naklederken Bölge ve şehirlerin mushaflarına nispet ederek verdiği yerler için şu âyetlerin tefsirine bkz. Nisâ 4/66; Arâf 7/141; Mâide 5/53. (Müfessirimiz bu âyette geçen kelime ile ilgili kıraat farklılığını naklederken “وَكَذَلِكَ هُوَ فِي مَصَاحِفِ أَهْلِ الْعَالِيَةِ” “Âliye ehlinin mushaflarında da böyledir.” Şeklinde vermiştir. “أَهْلِ الْعَالِيَةِ” ifadesinden kasıt Şâm ekolüdür. Bkz. Begavî, *Me‘âlim*, VI, 69.) Tevbe 9/100; Mü’minûn 23/87.

¹⁶⁶ Nisâ 4/66.

âyet “إِلَّا أَنْ يَكُونَ قَلِيلًا مِنْهُمْ” takdirinde olup “Onlardan pek az kimselerin bunu yapması müstesna” anlamına gelmektedir. Begavî diğer kıraat âlimlerinin ise bu kelimeyi merfû olarak “إِلَّا نَفَرٌ قَلِيلٌ فَعَلُوهُ” şeklinde okuduklarını naklettikten sonra buna göre takdirin “فَعَلُوهُ” fiilinin fâilidir.¹⁶⁷ Bu açıklamalarında Begavî, kıraat farklılığına göre âyetin cümle yapısında farklılık meydana geldiğini, buna bağlı olarak da âyetin anlamında bir değişikliğin meydana geldiğini belirtmiş olmaktadır.

Begavî aynı şekilde “سَيَقُولُونَ لِلَّهِ” “Allah’ındır, diyeceklerdir”¹⁶⁸ âyetinde geçen “لِلَّهِ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklederken de bölge ve şehir mushaflarına atıfta bulunarak vermiştir. Begavî’nin nakline göre kıraat âlimlerinin çoğu bu âyette ve ondan sonra gelen âyette de bu kelimeyi “لِلَّهِ” şeklinde okumuşlardır. Bu kıraate göre anlam “من مولاك؟” “senin efendin kimdir?” sorusuna verilen “لفلان” cevabı gibidir. Yani ben falancaya aidim o benim efendimdir, şeklindedir. Basra ekolü her ikisini de “الله” şeklinde okumuştur. Begavî bu kıraatin izahını yaptıktan sonra Basra ekolünün ve diğerlerinin mushaflarında da elif harfiyle “الله” şeklinde yazıldığını belirtmiştir.¹⁶⁹

Begavî aynı şekilde “رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ” “Allah onlardan razı olmuş; onlar da O’ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır.”¹⁷⁰ âyetinde geçen “جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا” ifadesini İbn Kesîr’in “جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ” şeklinde okuduğunu ve Mekke ekolünün mushaflarında da bu şekilde yazıldığını belirterek mushaflara atıfta bulunmuştur.¹⁷¹ Görüldüğü üzere Begavî çeşitli beldelerdeki mushaflara değinerek onlardaki kıraat farklılıklarına atıfta bulunmuş ve tefsirinde bunlardan istifade etmiştir.

2.3. Begavî’nin Kıraatleri İşleyiş Tarzı

2.3.1. Kıraatleri Nakletmekle Yetinmesi

Begavî tefsirinde bazen sadece kıraatleri nakletmekle yetinmiş, kıraatle ilgili tevcih ve tercihte bulunmamış, kelimelerin irab, ıstikak ve bunlara göre ifade ettiği

¹⁶⁷ Begavî, *Me’âlim*, II, 246.

¹⁶⁸ Mü’minûn 23/87.

¹⁶⁹ Begavî, *Me’âlim*, V, 426.

¹⁷⁰ Teybe 9/100.

¹⁷¹ Begavî, *Me’âlim*, IV, 89.

anlamlarıyla ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir.¹⁷² Sözelimi Begavî “وَمَا جَعَلَ أَرْوَاجَكُمْ أَلْفِي” “Kendilerine zıhar yaptığınız eşlerinizi de anneleriniz yapmamıştır.”¹⁷³ âyetinde geçen “تُظَاهِرُونَ” fiili ile ilgili sadece kıraati nakletmekle yetinmiştir. Nitekim onun aktarımına göre bu fiili Âsım “تُظَاهِرُونَ” şeklinde “ظ” harfinden sonra elif, “ت” harfini zammeli ve “ه” harfini kesreli ve şeddesiz olarak okumuştur. Hamza ve Kisâf ise “تُظَاهِرُونَ” şeklinde “ت” ve “ه” harflerini fethalı ve şeddesiz olarak okumuşlardır. İbn Âmir ise “ت” ve “ه” harflerini fethalı ve “ظ” harfini de şeddeli olarak “تُظَاهِرُونَ” şeklinde okumuştur. Diğer kıraat âlimleri ise “تُظَاهِرُونَ” şeklinde “ت” ve “ه” harflerini fethalı ve kendinden sonra elif bulunmayan şeddeli “ظ” harfi ile okumuşlardır.¹⁷⁴

Görüldüğü üzere Begavî mezkûr âyette geçen “تُظَاهِرُونَ” fiili ile dört okuyuş şekli nakletmiş ve bunları kıraat-i aşere içerisinde yer alan âlimlere atıfta bulunarak vermiştir. Begavî’nin naklettiği bu okuyuşlar kıraat-i seb‘a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır.¹⁷⁵ Kaynakların bir kısmı bu kıraate yer vermemiş¹⁷⁶ bir kısmı ise bu dört okuyuşla birlikte Yahyâ b. Vessâb ve Übey b. Ka‘b’ın mushafında yer olan okuyuşları da nakletmiştir.¹⁷⁷ Begavî ise bu fiille ilgili sadece kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları zikretmiş şâz kıraatleri nakletmemiştir.

Begavî aynı şekilde “قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ” “Sizi karanın ve denizin karanlıklarından (tehlikelerinden) kim kurtarır?”¹⁷⁸ âyetinde geçen “يُنَجِّيكُمْ” fiili ile ilgili kıraat farklılığını naklederken de sadece kıraat âlimlerine nispet ederek vermiş ve herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Begavî’nin aktarımına göre Yakûb bu kelimeyi şeddesiz olarak “يُنَجِّيكُمْ” şeklinde okumuş iken kıraat âlimlerinin çoğu ise şeddeli

¹⁷² Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/21, 74, 85, 124, 149, 165, 196, 210, 280; Âl-i İmrân 3/151, 168, 169; Nisâ 4/162; Mâide 5/23, 42; En‘âm 6/63, 68, 128; Arâf 7/58, 98, 133, 148, 161; Enfâl 8/66; Tevbe 9/111; Yûnus 10/92; Hûd 11/114; Nahl 16/78; Kehf 18/26, 44, 70, 81, 96; Tâhâ 20/131; Hac 22/29, 58; Nûr 24/43; Neml 27/21; Kasas 28/39, 82; Ahzâb 33/4, 13; Fâtır 35/33; Sâd 38/29; Fussilet 41/16; Câsiye 45/35; Tûr 52/21; Kamer 54/6; Rahmân 55/22; Hadîd 57/16; Mücâdele 58/2; Mümtehhine 60/3; Saf 61/10; Münâfikûn 63/4; Tahrîm 66/4; Cin 72/5; Tekvîr 81/6.

¹⁷³ Ahzâb 33/4.

¹⁷⁴ Begavî, *Me‘âlim*, VI, 317.

¹⁷⁵ İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 519; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 347; Dimyâtî, *İthâf*, 451-452.

¹⁷⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 43-45; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXV, 193-195; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur‘ân*, XVII, 52-55.

¹⁷⁷ İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el- Endelüsî, *el-Muharraru’l-Vecîz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz* (Thk. Abdü’s-Selâm Abdü’s-Şâfi Muhammed), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 2001, IV, 368.

¹⁷⁸ En‘âm 6/63.

olarak “يُنَجِّكُمْ” şeklinde okumuşlardır.¹⁷⁹ Kaynakların bir kısmı bu fiille ilgili kıraat farklılığına yer vermemiş¹⁸⁰ bir kısmı ise bu kıraatle ilgili tevcih ve tercihte bulunarak nakletmişlerdir.¹⁸¹

Begavî tefsirinde bu tür örnekler on’lu sistem içerisinde yer alanlar arasında olabileceği gibi, şâz kıraatler içinde de yer alabilmektedir. Bu bağlamda “وَإِنْ كَانَ مَكْرَهُمْ” “Onların tuzakları... olsa bile”¹⁸² âyetinde geçen “كَانَ” lafzı ile ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Begavî’nin nakline göre bu lafzı Hz. Ali ve İbn Abbâs (ra) “د” harfiyle “وَإِنْ كَانَ مَكْرَهُمْ” şeklinde okumuşlardır. Kıraat âlimlerinin çoğu ise “ن” harfi ile “وَإِنْ كَانَ مَكْرَهُمْ” şeklinde okumuşlardır.¹⁸³ Begavî’nin Hz. Ali ve İbn Abbâs (ra)’a nispet ettiği bu okuyuş şâz kıraatlerdendir. Kaynaklarda bu kıraat Ali b. Ebî Tâlib, Ömer b. Hattâb, İbn Abbâs ve İbn Mesûd’a nispet edilmiştir.¹⁸⁴

Bu örneklerde görüldüğü üzere Begavî kıraatleri naklederken sadece kıraat imamlarına atıfta bulunarak nakletmiştir. Kıraatlerin tevcihi, tercihi ve kıraat farklılığından ortaya çıkan anlamla ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Bu durum Begavî’nin bazen sadece kıratı nakletmekle yetindiğini göstermesi bakımından kayda değerdir.

2.3.2. Kıraatlerin Tevcihini Yapması

Begavî bazen kıraatleri sadece nakletmekle yetinmemiş onları temellendirmek için birtakım metotlar kullanmış ve kıraatleri bu çerçevede incelemiştir. Kıraatleri âyetlerden, Hz. Peygamber’in sözlerinden, mushaf hattından, sahabe ve tabiûnun okuyuşlarından, Arap şiiirinden, kelimelerinden ve lehçelerinden delil getirerek desteklemiştir. Begavî’nin kıraatleri desteklemek amacıyla kullandığı bu temellendirmeleri kıraatlerle birlikte nasıl ele aldığı alt başlıklar altında örneklerle incelenecektir.

¹⁷⁹ Begavî, *Me’âlim*, III, 152. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 259; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 258-259; Dimyâtî, *İthâf*, 265.

¹⁸⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, IX, 294-295.

¹⁸¹ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II, 357; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XIII, 22; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, VIII, 413; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, IV, 154.

¹⁸² İbrâhîm 14/46.

¹⁸³ Begavî, *Me’âlim*, IV, 360.

¹⁸⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî’l-Kur’ân*, 74; İbn Cinnî, Ebü’l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsîlî, *el-Muhtesab fî Tebyîni Vücûhi Şevâzî’l-Kırâât ve’l-Îzâhi anhâ* (Thk. Ali en-Necdî Nâsîf, Abdülhalîm en-Neccâr, Abdülfettâh İsmâîl Şiblî), Meclisü’l-A’la li’ş-Şuuni’l-İslâmiyye, Kahire 1994, I, 365.

2.3.2.1. Kıraatlerin Tevcihinde Âyetlerle İstidlâlde Bulunması

Begavî'nin kıraatleri temellendirmek için kullandığı metotlardan birisi âyetlerin şahitliğine başvurmak şeklindedir. Begavî âyetlerden delil getirerek kıraatlerin tevcihini yaparken bazen âyetin siyak ve sibakından bazen de diğer âyetlerdeki kullanımlarından örnekler vermiştir. Bu metotta önce kelime ile ilgili kıraat farklılıklarını zikretmiş daha sonra “دليله قوله تعالى”, “Onun delili Yüce Allah’ın şu âyetidir” “لقوله تعالى”, “Yüce Allah’ın şu âyeti sebebiyle” “كقوله تعالى” “Onun benzeri Yüce Allah’ın şu âyetidir” ifadeleriyle kıraatleri temellendirmede âyetleri delil olarak kullanmıştır. Begavî tefsirinde bu metoda çok geniş bir şekilde yer vermiştir.¹⁸⁵ Konu, Begavî tefsiri bağlamında seçilen bazı örnekler üzerinden ele alınacaktır.

Begavî'nin nakline göre “أَنْ يُمَدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ” “*Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi*”¹⁸⁶ âyetinde geçen “مُنْزَلِينَ” kelimesini çokluk üzerine İbn Âmir şeddeli olarak (tef’îl kalıbında ism-i meful) “مُنْزَلِينَ” şeklinde okumuştur. Diğer kıraat âlimleri ise “ز” harfini şeddesiz olarak (if’âl kalıbında) “مُنْزَلِينَ” şeklinde okumuşlardır.¹⁸⁷

Kaynakların bir kısmında her iki kıraatin tevcihi âyetlerden delil getirilerek yapılmış;¹⁸⁸ bazılarında ise bu tevcihe yer verilmemiştir.¹⁸⁹ Begavî ise sadece bu kelime ile ilgili kıraat farklılığını nakletmekle yetinmemiş her iki okuyuşun tevcihini yapmış, bunu yaparken de âyetten delil getirmiştir. Begavî kelimenin bazı âyetlerde if’al kipinde bazılarında ise tef’îl kalıbında kullanıldığını, bu iki kıraatin de bu kabilden olduğunu söylemiştir.

Konu ile ilgili bir başka örnek de “وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالِ” “*O gün dağları yürüteceğiz*”¹⁹⁰ âyetidir. Begavî'nin nakline göre mezkûr âyette geçen “نُسَيِّرُ” kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr ve İbn Âmir “ت” harfi ile ve “ي” harfini de fethalı “نُسَيِّرُ” şeklinde meçhul fiil; “الْجِبَالِ”

¹⁸⁵ Konuyla ilgili olarak Begavî'nin tefsirinde nakledilen örnekler için bkz. Bakara 2/83, 140, 185; Âl-i İmrân 3/48, 83, 115, 157, 187; Nisâ 4/24; Mâide 5/115; En’âm 6/16, 91, 114, 119; Arâf 7/62, 170; Tevbe 9/17, 37, 117; Yûnus 10/5; Ra’d 13/4, 17, 33; Nahl 16/71, 79; İsrâ 17/68, 72; Tâhâ 20/77, 102, 112; Enbiyâ 21/25, 80; Hac 22/47; Mü’minûn 23/8, Nûr 24/55; Şuarâ 26/192; Ankebût 29/50; Rûm 30/39; Sebe 34/17, 37; Yâsîn 36/39; Zümer 39/42; Mü’min 40/26; Muhammed 47/31; Fetih 48/9, 17; Hucurât 49/14; Tûr 52/21; Rahaman 55/31; Hadîd 57/23; Mücadele 58/8; Saf 61/14; Mürselât 77/23; Nebe 78/37; İnfitâr 82/9.

¹⁸⁶ Âl-i İmrân 3/124.

¹⁸⁷ Begavî, *Me’âlim*, II, 100. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 215; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 242; Dimyâtî, *İthâf*, 228.

¹⁸⁸ Fârisî, *el-Hücce*, III, 75-76.

¹⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, VIII, 234; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, V, 300.

¹⁹⁰ Kehf 18/47.

kelimesini de merfû olarak “تُسَيَّرُ الْجِبَالُ” şeklinde okumuşlardır. Buna göre anlam o günde dağlar yürütülecek, şeklindedir. Begavî “تُسَيَّرُ” şeklindeki kıraati “وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ” “*Dağlar (sallanıp) yürütüldüğünde*”¹⁹¹ âyetiyle delillendirmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise âyeti “تُسَيَّرُ الْجِبَالُ” harfî ile ve “ي” harfinin kesresiyle, “الْجِبَالُ” kelimesini de mansûb olarak “تُسَيَّرُ الْجِبَالُ” şeklinde okumuşlardır. Buna göre anlam “Dağları yürütürüz” demek olur.¹⁹²

Begavî bu kelime ile ilgili kıraat-i aşere içerisinde yer alan iki okuyuş şeklini nakletmiştir.¹⁹³ Kaynaklarda bu okuyuşlara ek olarak on dört kıraat âlimlerinden biri olan İbn Muhaysın’ın okuyuşuna da yer verilmiştir.¹⁹⁴ Begavî ise on’lu sistem içerisinde yer almayan bu kıraati zikretmemiştir. Bunun sebebi ise daha önce de ifade ettiğimiz gibi Begavî’nin kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları nakletmekle yetinmesi, on’lu sistemin dışındaki kıraatlere yer vermemesidir.

Bu ifadeyi “تُسَيَّرُ الْجِبَالُ” şeklinde “ت” harfî ile okuyanların hücceti Begavî’nin de zikrettiği “وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ” “*Dağlar, yürütüldüğü zaman*”¹⁹⁵ ve “وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ” “*Dağlar yürütülür*”¹⁹⁶ âyetleridir. “تُسَيَّرُ الْجِبَالُ” şeklinde okuyanların hücceti ise âyetin devamında gelen “وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا” “*Biz onları mahşerde toplarız da içlerinden hiçbirini bırakmayız*” ifadesidir. Bu ifadede de haber olarak gelmiştir.¹⁹⁷ Begavî ise kaynaklarda yer alan bu kıraatle ilgili tevcihlerin bütününe yer vermemiş, okuyuşla ilgili sadece bir âyetle kıraatin temellendirmesini yapmıştır. Bu durum Begavî’nin tefsirini muhtasar kılmıştır.

Konu ile ilgili bir başka örnek de “لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ” “*Nikâhtan sonra henüz dokunmadan kadınları boşarsanız.*”¹⁹⁸ âyetidir. Begavî’nin nakline göre mezkûr âyette geçen “مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ” ifadesini Hamza ve Kisâî elif harfî ile “مالم تماسوهنَّ” şeklinde mufâale vezninde okumuşlardır. Bu kıraat birleşmenin tek taraflı değil karşılıklı olmasını ifade etmektedir. Begavî bu kıraati “فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا” “*Buna imkân bulamayan kimse, hanımıyla temas etmeden önce ard arda iki ay oruç*

¹⁹¹ Tekvîr 81/3.

¹⁹² Begavî, *Me’âlim*, V, 175.

¹⁹³ İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 393; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 311

¹⁹⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî’l-Kur’ân*, 83; Abdülfettâh el-Kadî, *el-Kırââtü’s-Şâzzetü ve Tevcihuha min Lügati’l-Arab, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî*, Beyrût 1401/1981, 63.

¹⁹⁵ Tekvîr 81/3.

¹⁹⁶ Nebe 78/20.

¹⁹⁷ Fârisî, *el-Hücce*, V, 151; Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 64; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXI, 133; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIII, 295.

¹⁹⁸ Bakara 2/236.

tutar.”¹⁹⁹ âyetiyle delillendirmiştir. Nitekim âyetinde de bu fiil mufââle vezninde elif harfi ile “مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ” şeklinde gelmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise elifsiz olarak “وَلَمْ يَمَسُّنِي بَشَرٌ” “Bana herhangi bir beşer dokunmamışken”²⁰⁰ âyetiyle delillendirmiştir.²⁰¹ Burada şunu da belirtmek gerekir ki kaynaklarda Hamza, Kisâî ve Halef’e nispet edilen bu kıraati Begavî sadece Hamza ve Kisâî’ye nispet etmiştir. Bunun sebebi daha önce ifade ettiğimiz gibi Begavî’nin Halef’in okuyuşuna yer vermemiş olmasıdır.

Bu ifadeyi “مفاعلة” vezninde “تَمَسُّوهُنَّ” şeklinde okuyanların hücceti Begavî’nin de zikrettiği “مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا” “hanımıyla temas etmeden önce” âyetidir. Çünkü bu kıraat birleşmenin tek taraflı değil karşılıklı olmasını ifade etmektedir. Ayrıca “فاعل” vezninin “فعل” anlamında gelmesi de mümkündür. Arapların “طَارَقَتِ النُّعْلَ” “Ayakkabını kıldım” “عَاقَبْتُ اللِّصَّ” “Hırsızı cezalandırdım” sözlerinde olduğu gibi fiiler “فاعل” vezniyle gelmesine rağmen müşareket söz konusu değildir. Bu ifadeyi “تَمَسُّوهُنَّ” şeklinde okuyanların hücceti ise Begavî’nin de de naklettiği “وَلَمْ يَمَسُّنِي بَشَرٌ” âyetidir. Ayrıca bu manadaki lafızların çoğu, “فاعل” vezninde değil “فعل” vezninde gelmiştir. Örneğin, “لَمْ يَطْمِئْنُوهُمْ” “Onlara dokunmamıştır”²⁰² ve “فَأَنكِحُوهُمْ بِأَذْنِ أَهْلِهِنَّ” “ve onları ailelerinin izniyle nikâhlayın”²⁰³ âyetlerinde böyle bir kullanım söz konusudur.²⁰⁴ Görüldüğü üzere Begavî kelimenin farklı okunmasında aynı kelimedenden Kur’ân’da geçen diğer örnekleri dikkate alarak kıraatin tevcihini âyetten delil getirerek yapmıştır.

Bu ve benzer örneklerde görüldüğü üzere Begavî tefsirinde kıraatlerin tevcihini bazen âyetin siyak ve sibakından bazen de diğer âyetlerdeki kullanımlarından delil getirerek yapmıştır. Böylece Begavî âyetlerden delil getirmek suretiyle hem kıraatin diğer âyetlerdeki benzer kullanımları ortaya koymakta hem de kıraatler bizzat Kur’an ile temellendirilmektedir.

¹⁹⁹ Mücâdele 58/4.

²⁰⁰ Âl-i İmrân 3/47.

²⁰¹ Begavî, *Me’âlim*, I, 283-284.

²⁰² Rahmân 55/56.

²⁰³ Nisâ 4/25.

²⁰⁴ Fârisî, *el-Hücce*, II, 336-338; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 297-298; Râzî, *Mefâtihi’l-Ğayb*, VI, 147.

2.3.2.2. Kıraatlerin Tevcihinde Hz. Peygamber'in Sözleriyle İstidlâlde Bulunması

Begavî'nin kıraatleri temellendirmek için kullandığı metotlardan birisi de Hz. Peygamber'in sözlerinden delil getirmesidir. Bu metotta Begavî önce kıraatleri ve ilgili vecihleri zikretmiş, daha sonra ise Hz. Peygamber'in sözlerinden delil getirerek bu vecihleri izaha çalışmıştır.²⁰⁵

Begavî'nin nakline göre Neml 27/22. ve Sebe 34/15. âyetlerinde geçen “سَبَّأٌ” kelimesini Ebû Amr ve İbn Kesîr'den rivâyetle Bezzî “إ” harfini fethalı olarak “سَبَّأٌ” şeklinde okumuşlardır. İbn Kesîr'den rivâyetle Kuvas hemzesiz ve sükûnlu olarak “سَبَّأٌ” şeklinde okumuştur. Diğer kıraat âlimleri ise mecrûr olarak “سَبَّأٌ” şeklinde okumuşlardır.²⁰⁶ Begavî bu okuyuşları naklettikten sonra bu kelimeyi mecrûr okumayanların onu ülke ismi kıldıklarını; mecrûr okuyanların ise kişi ismi olarak kabul ettiklerini belirtmiştir. Begavî bu görüşü de Hz. Peygamber'den nakledilen şu rivâyetle delillendirmiştir: “Hz. Peygamber'e “سَبَّأٌ” hakkında sorulduğunda o “كان رجلا له عشرة من “O on tane çocuğu olan bir adamdır. Bunların altısı Yemen'e, dördü de Şâm tarafına gitmiştir.”²⁰⁷

Bu ifadeyi fethalı ve tenvinsiz yani gayrı munsarîf olarak okuyanlar bunu kabile ismi kabul etmişlerdir.²⁰⁸ Zeccâc, kabile ismi olmadığını Yemen'in Mearib denilen bölgesinde San'a ile arasında üç günlük mesafe bulunan bir şehir olduğunu söylemiştir.²⁰⁹ Begavî de gayrı munsarîf olarak okunduğunda bu kelimenin şehir ismi olduğunu zikretmiş ve kabile ismi olduğu şeklindeki görüşe yer vermemiştir.

Bu ifadeyi munsarîf olarak okuyanlar bunu bir mahalle ya da kendisine bir kavmin nispet edildiği bir şahıs ismi olarak kabul etmişlerdir.²¹⁰ Âyette geçen “سَبَّأٌ” lafzının şehir ismine verilen bir kadın adı olduğu da söylenmiştir.²¹¹ Begavî, mecrûr okuyanların şahıs ismi olarak kabul ettiklerini belirtmiş ve diğer görüşlere yer vermemiştir. Görüldüğü üzere Begavî kıraatle ilgili vecihleri zikrederken seçici davranmıştır.

²⁰⁵ Konuyla ilgili olarak Begavî'nin tefsirinde nakledilen örnek için bkz. İsrâ 17/16.

²⁰⁶ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 480; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 337; Dimyâtî, *İthâf*, 427.

²⁰⁷ Begavî, *Me'âlim*, VI, 155.

²⁰⁸ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 156.

²⁰⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 114.

²¹⁰ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 155-156.

²¹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVI, 135-137.

Kaynakların bir kısmı da Begavî'nin de zikrettiği hadis sebebiyle bu vechi tercih etmişlerdir.²¹² Begavî'nin açıklamalarıyla ilgili olarak şunu da belirtmek gerekir ki o, âyetle ilgili kıraat farklılığını nakletmiş, mecrur okuyuşun Hz. Peygamber'den gelen hadislerle paralellik arz ettiğini belirtmiş, ancak kıraatler arasında bir tercihe gitmemiştir.

Ferrâ eserinde bu kelime ile ilgili kıraat farklılığını naklederken Ebû Amr'ın bir kelimenin munsarîf ya da gayrı munsarîf olduğu bilinmezse gayr-ı munsarîf olarak kabul edilmesi gerektiği şeklindeki görüşüne yer vermiştir.²¹³ Nehhâs (ö. 338/950), Ferrâ'nın görüşünü eleştirerek bu kıraat vecihleriyle ilgili uzun tartışmalara yer vermiştir.²¹⁴ Kaynakların bir kısmı da bu tartışmalara yer vermişlerdir.²¹⁵ Begavî ise bu ifade ile ilgili kıraat vecihlerini zikrederken bu tartışmalara yer vermemiştir. Bu durum Begavî'nin tartışmalardan uzak durarak tefsirinin muhtasar olmasına önem verdiğini göstermektedir.

Konu ile ilgili bir başka örnek de “*اِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ اَشَدُّ وَطْئًا*” “*Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla*”²¹⁶ âyetidir. Begavî'nin nakline göre mezkûr âyette geçen “وَطْئًا” kelimesini İbn Âmir ve Ebû Amr “وَطْئًا” şeklinde “و” harfini esreli ve “ط” harfinden sonra elif harfiyle medli okumuşlardır. Bu kıraate göre kelime “anlaşma, muvafakat etme” anlamına gelmektedir. Begavî kelimenin bu anlamda kullanılmasına Arap kelimelerinden örnekler vermiştir. Onun ifadesine göre kişi biriyle anlaştığında “وَاطَاتُ فَلَانًا مَوَاطَاةً وَوَطْئًا” “Falanca ile uyum sağladım, anlaştım” demektedir. Buna göre âyetin anlamı “kalb, göz, kulak ve dil arasındaki uyum gecenin vakitlerinde gündüzden daha ileri derecededir” şeklinde olur. Diğer kıraat âlimleri ise “وَطْئًا” şeklinde “و” harfini fethalı ve “ط” harfini sâkin olarak okumuşlardır. Buna göre âyet “gece kalkışı namaz kılana gündüzün saatlerinden daha ağır gelir” anlamına gelir. Çünkü gece uyuma, rahat etme ve dinlenme zamanlarıdır. Begavî Hz. Peygamber'in “اللهم اشدد وطأتك على مضر” “Allah'ım, Mudar üzerindeki baskını daha da arttır” şeklindeki hadisinde de kelimenin bu anlamda kullanıldığını belirtmiş, hadisin söz konusu kıraatle paralellik arz ettiğini söylemiştir.²¹⁷ Burada şunu da belirtmek gerekir ki Begavî'nin Ebû Amr ve İbn Âmir'e atıfta bulunarak verdiği okuyuş kaynaklarda bunlarla beraber on dört kıraat âlimlerinden olan Yezîdî,

²¹² Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI, 135-137.

²¹³ Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Me'âni'l-Kur'an*, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1983, II, 289-290.

²¹⁴ Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, *I'râbü'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 2008, 695-697.

²¹⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI, 135-137.

²¹⁶ Müzzemmil 73/6.

²¹⁷ Begavî, *Me'âlim*, VIII, 253.

Hasanü'l-Basrî ve A'meş'e nispet edilerek verilmiştir.²¹⁸ Bunun sebebi daha önce ifade ettiğimiz gibi Begavî'nin kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları nakletmekle yetinmesi, on'lu sistemin dışındaki kıraatlere yer vermemesidir.

Begavî'nin anılan kıraati ve bu kıraate konu alan dilsel kullanımı hadis ile izah etme ve temellendirme yoluna gitmesi şeklindeki yaklaşıma bazı kaynaklarda da rastlamaktayız. Nitekim kaynakların bir kısmı bu iki kıraat arasındaki anlam farklılığına yer verip kıraatin tevcihini Hz. Peygamber'in sözünden delil getirerek yapmıştır.²¹⁹ Kaynakların bir kısmı ise bu kelime ile ilgili kıraat farklılığını naklederken Hz. Peygamber'in sözüyle kıraatin temellendirmesini yapmamıştır.²²⁰

Begavî tefsirinde serdedilen bu tür örnekler on'lu sistem içerisinde yer alanlar arasında olabileceği gibi, şâz kıraatler içinde de yer alabilmektedir. Bu bağlamda “إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْعًا طَوِيلًا” “Çünkü gündüzün sana uzun bir meşguliyet vardır”²²¹ âyetinde geçen “سَبْعًا” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Begavî bu kelime ile ilgili kıraati nakletmeden önce kelimenin anlamını vermiş ve buna göre tefsirini yapmıştır. Begavî'ye göre “سَبْعًا طَوِيلًا” ifadesi “uyuman ve dinlenmen için boş kalacağın uzun bir vakit vardır, o bakımdan gece kalkışını ibadetine ayır” anlamına gelir. Yahyâ b. Ya'mer (ö. 89/708), bu kelimeyi “خ” harfi ile “سَبْعًا” şeklinde okumuştur. Bu kıraate göre kelime “dinlenme ve beden hafiflemesi” anlamına gelmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in bir sözünde de bu yönde bir kullanım göze çarpmaktadır. Zira Hz. Peygamber ridasını çalmış bir hırsıza beddua eden Hz. Âişe'ye “لَا تُسَبِّحِي عَنْهُ بِدَعَائِكَ عَلَيْهِ” “Ona beddua etmek suretiyle sen onun hafiflemesini sağlama!” buyurmuştur ki bu cümlede geçen “لَا تُسَبِّحِي” lafzı beden hafiflemesi anlamında kullanılmıştır.²²² Burada görüldüğü üzere Begavî öncelikle âyetin tefsirini yapmış daha sonra ise Yahyâ b. Ya'mer'e nispet edilen şâz okuyuşa yer vererek âyeti buna göre yorumlamış, bu kıraate konu olan kullanımı ise hadislerle temellendirme yoluna gitmiştir.

²¹⁸ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 658; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 392-393; Dimyâfî, *İthâf*, 561.

²¹⁹ Fârisî, *el-Hücce*, VI, 335; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 344-345; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXX, 176; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XXI, 328-329.

²²⁰ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an*, III, 197; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXIII, 369-370; Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'an*, 1214; Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed b. Hammuş b. Muhammed el-Kaysî, *Kitâbü Müşkili İ'râbi'l-Kur'an*, (Thk. Yâsîn Muhammed es-Sivvâs), Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dımaşk tsz., II, 418.

²²¹ Müzzemmil 73/7.

²²² Begavî, *Me'âlim*, VIII, 254.

Begavî'nin âyetin tefsirini yaparken Yahyâ b. Ya' mer'e atıfta bulunarak naklettiği okuyuş şâz kıraatlere aittir.²²³ Kirmânî (ö. 500/1106'dan sonra), bu okuyuşu Yahyâ b. Ya' mer, İkrime (ö. 105/723) ve İbn Ebî Able'ye (ö. ?) nispet ederek vermiştir.²²⁴

Kaynakların bir kısmı Begavî'nin de zikrettiği gibi âyetin tefsiri esnasında bu kıraate yer vermiştir. Çoğunluğun kıraati olan “سَبَّحًا” okuyuşuna göre âyet “uyuman ve dinlenmen için boş kalacağın uzun bir vakit vardır, o bakımdan gece kalkışını ibadetine ayır” anlamına gelir. “سَبَّحًا” şeklinde okunduğunda da kelimenin uyku anlamına geldiği de nakledilmiştir.²²⁵ Ayrıca bu kelime hafiflik, genişlik ve dinlenme anlamlarına da gelir.²²⁶ Kaynakların bir kısmı ise Begavî'nin de zikrettiği gibi anılan kıraati ve bu kıraate konu alan dilsel kullanımı hadislerle izah etme ve temellendirme yoluna gitmişlerdir.²²⁷ Kaynakların bir kısmı ise kıraat farklılığını naklederken anlamını açıklamış fakat kıraatin tevcihini Hz. Peygamber'in sözüyle yapmamışlardır.²²⁸

Begavî kıraatleri tevcih ederken yaptığı yorumlar ile kendisinden sonra gelen ilim ehlini etkilemiştir. Örneğin Kurtubî bu örnek ile ilgili olarak Begavî'yi kaynak göstermiş ve onun âyetle ilgili yorumunu, kıraatin tevcihini yaptığı Hz. Peygamber'in sözünü vermiştir.²²⁹ Bu durum Begavî'nin kendinden sonraki âlimlere âyetin kıraatlere göre yorumlaması konusunda kaynaklık ettiğini göstermektedir.

Bu örneklerde de görüldüğü üzere Begavî, kıraatleri naklederken önce okuyuşları zikretmiş ve daha sonra ise Hz. Peygamber'in sözlerinden delil getirerek kıraatlerin temellendirmesini yapmıştır.

2.3.2.3. Kıraatlerin Tevcihinde Mushaf İmlâsıyla İstidlâlde Bulunması

Begavî'nin kıraatleri temellendirmek için kullandığı metotlardan birisi de mashaftan delil getirmesidir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Begavî kıraatlerin tevcihinde mushaf hattına önem vermiştir. Nitekim Begavî tefsirinin mukaddimesinde “Sahabenin üzerinde icma ettiği imâm mushafa uyan kıraatleri almak, sahabe ve tabiûnin

²²³ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzî'l-Kur'ân*, 164; Kirmânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr, *Şevâzzü'l-Kirâât* (Thk. Şimrân el-Acelî), Müessesetü'l-Belâğ, Beyrût tsz., 490.

²²⁴ Kirmânî, *Şevâzzü'l-Kirâât*, 490.

²²⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XXI, 330-331.

²²⁶ Ferrâ, bu kelimenin pamuk, keten ve yün gibi şeyleri açmak ve onları kabartmak, anlamlarına geldiğini söylemiştir. Nitekim kadına: “سَبَّحِي قطنك” “Pamuğu aç, kabart” ifadesi de bu anlamda kullanılmıştır. Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 197.

²²⁷ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 1214; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XXI, 330-331.

²²⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXIII, 376-377; Râzî, *Me'âtihi'l-Ğayb*, XXX, 177.

²²⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XXI, 330-331.

halefi durumundaki meşhur kıraat imâmların mushaf hattına uyan kıraatlerini alıp okumak, korumak ve onu terk etmemek de insanların kulluk vazifelerindendir” şeklindeki ifadesiyle bunu açıkça ortaya koymaktadır.²³⁰ Görüldüğü üzere Begavî kıraatlerden mushaf hattına uygun olan kıraatlerin okunulmasını, korunmasını ve terk edilmemesini kulluk vazifesi olarak görmektedir.²³¹ Konu, Begavî tefsirinden seçilen bazı örnekler üzerinden ele alınacaktır.

Begavî’nin nakline göre Hac 22/23. ve Fâtır 35/33. âyetlerinde geçen “لَوْلَا” kelimesini Medine ekolü ve Âsım mansûb okumuşlardır. Yakûb, Hac 22/23. âyetinde onlara muvafakat etmiştir. Begavî mushaf imlâsında kelimenin “elif” ile yazılmasının bu kıraati teyit ettiği düşüncesindedir. Diğer kıraat âlimleri ise âyetin sibakında geçen “مِنْ” ifadesine atfen mecrûr okumuşlardır.²³² Görüldüğü üzere Begavî kıraati nakletmekle yetinmemiş bu kıraatlerin temellendirmesini de yapmıştır. Bu temellendirmede mushaf imlâsını esas aldığı görülmektedir.

Begavî’nin “لَوْلَا” kıraatini mushafta “elif” ile yazılmış olmasıyla delillendirmesi şeklindeki izah tarzına bazı kaynaklarda da rastlanmaktadır.²³³

Konu ile ilgili bir başka örnek de Ahzâb 33/10, 66, 67. âyetlerinde geçen “الظُّنُونَا” “الرسولَا” “السبيلَا” kelimeleri ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre Medine, Şâm ekolleri ve Ebû Bekir bu kelimeleri vakıf ve vasıl halinde “elif” ile okumuşlardır. Begavî, mushaf imlâsında kelimenin “elif” ile yazılmasının bu kıraati teyit ettiği düşüncesindedir. Basra ekolü ve Hamza ise her iki durumda da elif harfi olmaksızın aslı üzerine “الظُّنُونُ” “الرسولُ” “السبيلُ” şeklinde okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise âyetlerin başlangıcına uymak için elif harfini vakıf halinde sabit kılmışlar, vasıl halinde ise hafzetmişlerdir.²³⁴

Bu kelimeleri elif harfi ile okuyanların hücceti mushaf hattına uymak içindir. Çünkü mushafta elif harfi ile yazılmıştır.²³⁵ Begavî de bu kelimelerin vasıl ve vakıf

²³⁰ Begavî, *Me’âlim*, I, 37. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 435; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 326; Dimyâtî, *İthâf*, 397.

²³¹ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Fâtıha 1/6; Âl-i İmrân 3/20, 28; En’âm 6/57, 96; Enfâl 8/42; Yûsuf 12/110; Enbiyâ 21/88; Hac 22/23; Mü’minûn 23/87; Ahzâb 33/10; Sâffât 37/130; Necm 53/20; Münâfıkûn 63/10.

²³² Begavî, *Me’âlim*, V, 375. “لَوْلَا” kelimesinin mecrûr okunması bazı kaynaklarda “مِنْ أَسَاوَرٍ” ifadesinin lafzına atfetmesiyle açıklanmıştır. bkz. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XVI, 499; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, III, 419-420; Fârisî, *el-Hücce*, V, 268; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 117-118; Dimyâtî, *İthâf*, 397.

²³³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIV, 346.

²³⁴ Begavî, *Me’âlim*, VI, 331. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 519-520; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 347-348; Dimyâtî, *İthâf*, 452.

²³⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 194-195.

halinde “elif” ile okunmasını mushaflarda yazılış şeklini delil getirerek kıraatin tevcihini yapmıştır.

Konuyla ilgili başka bir örnek “O, فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا” *“O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kıldı.”*²³⁶ âyetinde geçen şâz kıraatler arasında yer alan “وَجَعَلَ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin aktarımına göre bu kelimeyi Kûfe ekolü mushafa uymak suretiyle “وَجَعَلَ” mâzî fiiliyle “الَّيْلَ” kelimesini de mansûb olarak “وَجَعَلَ اللَّيْلَ” şeklinde okumuşlardır. İbrâhîm en-Nehaî (ö. 96/714), bu âyeti “فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا” *“Sabahı yarıp çıkardı ve geceyi de dinlenme zamanı kıldı”* şeklinde²³⁷ “فَالِقُ” kelimesini “فَالِقُ” şeklinde mâzî fiil olarak okumuştur.²³⁸ Burada şunu da belirtmek gerekir ki Begavî, on’lu sistem içerisinde yer alan okuyuşu şehir ekolüne (Kûfe) atıfta bulunarak vermiştir. Bununla kasteddiği ise bu şehirle özdeşleşen Âsım, Hamza ve Kisâî’dir. İbrâhîm en-Nehaî’ye nispet ederek verdiği “فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا” şeklindeki okuyuş ise şâz kıraat de yer almaktadır. İbn Hâleveyh, eserinde A‘meş’in de bu şekilde okuduğunu nakletmiştir.²³⁹

Bu ve benzeri örneklerde Begavî mushaf hattı ile kıraati temellendirmektedir. Böylece Begavî kıraatle ilgili zikredilen kelimenin mushaftaki hattına dikkat çekmiş ve mushaf hattının kıraatlerin temellendirilmesinde önemli bir ölçüt olduğunu göstermiştir.

2.3.2.4. Kıraatlerin Tevcihinde Sahabenin ve Tabiûnun Okuyuşlarıyla İstidlâlde Bulunması

Begavî’nin kıraatleri temellendirmek için kullandığı metodlardan birisi sahabe ve tabiûnun okuyuşlarından delil getirmesidir. Bu metotta Begavî kıraati okuyanlara nispet ederek verdikten sonra “دليله قراءة عبد الله بن مسعود” *“Bunun delili Abdullâh b. Mesûd’un kıraatidir”* “وهي قراءة علي والحسن” *“Bu Ali ve Hasan’ın (ö. 49/669) kıraatidir”* “ومن حجته” *“Übey’in”* “واعتبروا بقراءة أبي” *“Bunun delili İbn Mesûd’un kıraatidir”* “قراءة ابن مسعود” *“Bunun delili İbn Mesûd’un kıraatidir”*

²³⁶ En’âm 6/96.

²³⁷ Bu kıraat şâzdır. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî l-Kur’ân*, 44.

²³⁸ Begavî, *Me’âlim*, III, 171. Mezkûr âyette geçen “وَجَعَلَ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı kıraat-i seb’a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef “وَجَعَلَ اللَّيْلَ” şeklinde okumuşlardır. A‘meş de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. İbn Kesîr, Nâfi, Ebû Amr, İbn Âmir ve diğerleri de “وَجَعَلَ اللَّيْلَ” şeklinde okumuşlardır. bkz. İbn Mücâhid, *es-Sab’a*, 263; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 260; Dimyâtî, *İthâf*, 270.

²³⁹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî l-Kur’ân*, 44; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi l-Kur’ân*, VIII, 466; Ebû Hayyân, *el-Bahru l-Muhîd*, IV, 190.

kıraatine itibar ettiler” vb. ifadelerle kıraatin tevcihini yapmıştır.²⁴⁰ Sözelimi Begavî “هَٰذَاكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ” “İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah’a mahsustur.”²⁴¹ âyetinde geçen “الْحَقِّ” kelimesi ile ilgili kırat farklılığını naklederken sahabenin okuyuşuyla kıraatin temellendirmesini yapmıştır. Begavî’nin aktarımına göre bu kelimeyi Ebû Amr ve Kisâî “الْوَلَايَةُ” kelimesinin sıfatı olarak merfû okumuşlardır. Begavî on’lu sistem içerisinde yer alan bu kıraati Übey’in “هَٰذَاكَ الْوَلَايَةُ الْحَقُّ لِلَّهِ” şeklindeki okuyuşuyla desteklemiştir. Diğer kıraat âlimleri ise Allah lafzının sıfatı olarak mecrûr okumuşlardır. Begavî bu kıraatin tevcihini de “ثُمَّ رُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ” “Sonra insanlar gerçek sahipleri olan Allah’a döndürülürler.”²⁴² âyetinden delil getirerek yapmıştır. Nitekim bu âyette geçen “الْحَقِّ” kelimesi de Allah lafzının sıfatı olarak mecrûr okunmuştur.²⁴³

Kaynakların bir kısmında bu kelimenin mansûb okunduğu da nakledilmiştir.²⁴⁴ Begavî, bu kelime ile ilgili kıraat-i aşere içerisinde yer almayan mansûb okunmasıyla ilgili okuyuşa yer vermemiştir. Bu durum Begavî’nin on’lu sistemin dışında kalan ve bu yönüyle “şâz kıraat” olarak isimlendirilen okuyuşlara pek yer vermediğini göstermektedir.

Bu kelimenin merfû okunması ile ilgili üç vecih vardır. Birincisi “الْوَلَايَةُ” kelimesinin sıfatı olmasıdır. İkincisi haber olarak “هو الحق” şeklinde okunmasıdır. Üçüncüsü ise haberi hazfedilmiş mübtedâ olarak “الحق ذلك” şeklinde okunmasıdır.²⁴⁵

Bu kelimeyi mecrûr okuyanlar ise onu “الله” lafzının sıfatı olarak kabul etmişlerdir. Bunu “وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ” “Onlar Allah’ın apaçık bir gerçek olduğunu bileceklerdir”²⁴⁶ ve “ثُمَّ رُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ” “Sonra insanlar gerçek sahipleri olan Allah’a döndürülürler.” âyetleri de kuvvetlendirmektedir. Çoğunluğun kıraati bu şekilde olduğu için bu vecih tercih edilmiştir.²⁴⁷

²⁴⁰ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınmayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/88, 269; Mâide 5/107; En’âm 6/109; Tevbe 9/37; Yûnus 10/81; Secde 32/17; Fâtır 35/43; Yâsîn 36/38; Sâffât 37/12; Mü’min 40/35, 37; Mülk 67/27; Meâric 70/4; Kiyâme 75/37; Mürselât 77/6; Mutaffifîn 83/26; Alâ 87/16.

²⁴¹ Kehf 18/44.

²⁴² En’âm 6/62.

²⁴³ Begavî, *Me’âlim*, V, 173. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 392; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 311; Dimyâtî, *İthâf*, 367.

²⁴⁴ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, II, 146; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, III, 289; Nehhâs, *Î’râbü’l-Kur’ân*, 544; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, III, 589.

²⁴⁵ Dimyâtî, *İthâf*, 367

²⁴⁶ Nûr 24/25.

²⁴⁷ Fârisî, *el-Hücce*, V, 150; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 63.

Begavî, merfû okunmasıyla ilgili zikredilen üç vecihten sadece “الْوَلَايَةُ” kelimesinin sıfatı olduğu şeklindeki vechi zikretmiş ve bunu sahabeden Übey’in okuyuşuyla desteklemiştir. Mecerûr okunmasıyla ilgili vechi ise âyetten örnek vererek delillendirmiştir. Görüldüğü üzere Begavî kıraatle ilgili zikrettiği vecihleri ya âyetten ya da sahabenin okuyuşlarından örnek getirerek delillendirmiştir.

Konuyla ilgili başka bir örnek de “يُضِلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا” “*Bununla inkâr edenler saptırılır.*”²⁴⁸ âyetinde geçen “يُضِلُّ” fiilidir. Begavî’nin nakline göre Hamza, Kisâi ve Hafs “يُضِلُّ” şeklinde “ي” harfini zammeli ve “ض” harfini fethalı olarak okumuşlardır. Begavî bu fiilin meçhul okunmasını âyetin devamında gelen “رُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ” “Amellerinin kötülüğü kendilerine süslenip güzel gösterildi” ifadesinde geçen “رُيِّنَ” lafzının meçhul olmasıyla açıklamıştır. Yakûb “يُضِلُّ” şeklinde “ي” harfini zammeli ve “ض” harfini kesreli olarak okumuştur. Begavî kıraat-i aşere içerisinde yer alan bu okuyuşu tabiûn âlimlerinden Hasanü’l-Basrî ve Mücâhid’in okuyuşuyla delillendirmiştir. Bu kıraate göre anlam bununla kâfirler insanları saptırırlar, demek olur. Diğer kıraat âlimleri ise “يُضِلُّ” şeklinde “ي” harfini fethalı ve “ض” harfini kesreli olarak okumuşlardır. Bu kıraate göre anlam “الضالون” şeklindedir.²⁴⁹

Bu ifade “يُضِلُّ” okuyuşuna göre meçhul fiil konumundadır. Buna göre anlam “liderleri, onları aylardaki bu tehir etme işine sevk etmeleri sebebiyle saptırmıştır” demek olur. Bu kıraate göre fiil, mef’ulüne isnad edilmiş olur. Bunun benzeri “رُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ” âyetidir. “يُضِلُّ” okuyuşuna göre ise âyet üç şekilde te’vil edilmiştir. Birincisi bununla Allah, kâfir olanları saptırır. İkincisi ise bununla şeytan, kâfir olanları saptırır. Üçüncüsü ise bununla kâfirler, kendilerine tabi olanları ve sözlerini dinleyenleri saptırırlar. Üçüncü yorumun daha kuvvetli olduğu kabul edilmiştir. Çünkü âyette ne Allah’tan, ne de şeytan’dan bahsedilmiştir. “يُضِلُّ” okuyuşuna göre ise anlam “kâfirler onunla saptırırlar” demek olur. Buna göre sapma işi küfredenlere isnad edilmiştir. Ebû Hâtim bu okuyuşu

²⁴⁸ Tevbe 9/37.

²⁴⁹ Begavî, *Me’âlim*, IV, 47. Ayrıca Begavî’nin de zikrettiği mezkûr âyette geçen “يُضِلُّ” kelimesi ile ilgili üç okuyuş şekli kıraat-i seb’a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. Hafs, Hamza, Kisâi ve Halef “يُضِلُّ” harfini zammeli ve “ض” harfini fethalı olarak “يُضِلُّ” şeklinde okumuşlardır. Şenbuzî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Begavî ise bu okuyuşu Hamza, Kisâi ve Hafs’a nispet ederek vermiştir. Aşere kurrâsından olan Halef’in okuyuşunu zikretmemiştir. Yakûb “ي” harfini zammeli ve “ض” harfini kesreli olarak “يُضِلُّ” şeklinde okumuştur. Hasanü’l-Basrî ve Mutavve’î (ö. 371/981) de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. İbn Kesîr, Nâfi, İbn Âmir, Ebû Amr, Âsım ve diğer kıraat âlimleri “ي” harfini fethalı ve “ض” harfini kesreli olarak “يُضِلُّ” şeklinde okumuşlardır. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 314; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 279; Dimyâtî, *İthâf*, 303.

tercih etmiştir. Çünkü kâfirler haram ayları erteledikleri için sapıtmışlardır.²⁵⁰ Begavî de her üç okuyuşa göre âyetin takdiri manasını açıklamıştır. Birinci okuyuşu âyetten örnek vererek delillendirmiş, ikinci okuyuşu ise tabiûndan Mücâhid ve Hasanü'l-Basrî'nin kıraatiyle delillendirmiştir. Bu örnekte de Begavî sadece kıraati nakletmekle yetinmemiş kıraatlerin tevcihini âyetten ve tabiûn okuyuşlarından örnekler vererek yapmıştır.

Begavî tefsirinde bu tür örnekler yukarıda zikredildiği üzere on'lu sistem içerisinde yer alanlar arasında olabileceği gibi, şâz kıraatler içinde de yer alabilmektedir. Bu bağlamda “وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ” “Yahudiler: “Kalplerimiz perdelidir!” dediler.”²⁵¹ âyetinde geçen “غُلْفٌ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Begavî'nin nakline göre bu kelime “الأغلف” lafzının çoğuludur. Buna göre âyet “bizim kalplerimiz, senin söylediklerinin ulaşmasına mâni olacak örtülerle sarılıdır” anlamına gelmektedir. Begavî “وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ” “Dediler ki: “(Ey Muhammed!) Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz örtüler içerisinde”²⁵² âyetinde de böyle bir anlamın söz konusu olduğunu belirterek bu yorumu âyetle desteklemiştir. İbn Abbâs bu kelimeyi “ل” harfini zammeli olarak “غُلْفٌ” şeklinde okumuştur. Begavî şâz kıraatlerden olan İbn Abbâs'ın okuyuşunu A'rec'in kıraatiyle delillendirmiştir. Bu kıraate göre kelime “غلاف” kelimesinin çoğuludur ve âyet “bizim kalplerimiz ilimle zaten doludur. Hz.Peygamber'in ve diğerlerinin bilgilerine ihtiyacımız yoktur.” anlamına gelmektedir.²⁵³

Mezkûr âyette geçen “غُلْفٌ” kelimesini kıraat âlimlerinin çoğu “الأغلف” lafzının çoğulu olarak bu şekilde okumuşlardır. Ebû Amr ise “غلاف” lafzının çoğulu olarak “غُلْفٌ” şeklinde okumuştur.²⁵⁴ İbn Abbâs, A'rec ve İbn Muhaysın ise “غُلْفٌ” şeklinde okumuştur.²⁵⁵ Örneklerde de görüldüğü üzere Begavî hem kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşların hem de şâz kıraat âlimlerine nispet edilen okuyuşların tevcihini sahabe ve tabiûnun kıraatlerinden örnek vererek yapmıştır.

²⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XVI, 59; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, IV, 205-206.

²⁵¹ Bakara 2/88.

²⁵² Fussilet 41/5.

²⁵³ Begavî, *Me'âlim*, I, 120.

²⁵⁴ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 164; Dimyâtî, *İthâf*, 184.

²⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, II, 246. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kur'an*, 15;

2.3.2.5. Kıraatlerin Tevcihinde Arap Şiirine ve Kelamına Başvurması

Begavî, kıraatlerin temellendirmesini bazen Arap şiirinden ve kelamından delil getirerek yapmıştır.²⁵⁶ Bu bağlamda “خُشَعًا أَبْصَارُهُمْ” “Gözlerini korku bürümüş halde”²⁵⁷ âyetinde geçen “خُشَعًا” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Begavî’nin nakline göre Ebû Amr, Yakûb, Hamza ve Kisâî bu kelimeyi tekil olarak “خاشعًا” şeklinde okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise çoğul olarak “خ” harfini zammeli ve “ش” harfini şeddeli olarak “خُشَعًا” şeklinde çoğul okumuşlardır.²⁵⁸ Begavî bu kıraatı ism-i fâillerin çoğul isimlerden önce geldiklerinde tekil, çoğul, müzekker ve müennes olmalarının câiz olduğu şeklinde nahiv kuralıyla açıklamıştır. Bunu da “مررت برجال حسنٍ أَوْجُهُمْ وحسنة أَوْجُهُمْ” “Yüzü güzel olan adamlara uğradım” şeklindeki Arap kelamı ve

“وَرَجَالٍ حَسَنٍ أَوْجُهُمْ مِنْ إِيَادِ بْنِ نَزَارِ بْنِ مَعَدٍ” “Ve İyad b. Nizar b. Mead oğullarından güzel yüzlü genç delikanlılar.” şeklindeki Arap şiirinden delil getirerek temellendirmiştir. Ayrıca Begavî sahabeden Abdullâh b. Mesûd’un kıraatinde ise “خاشعة”²⁵⁹ şeklinde tekil olarak geldiğini de nakletmiştir.²⁶⁰ Burada şunu belirtmek gerekir ki Begavî’nin Abdullâh b. Mesûd’a nispet ederek zikrettiği kıraat kaynakların bir kısmında Übey b. Ka’b’a nisbet edilmiştir.²⁶¹

Bu ifadeyi “خاشعًا” şeklinde tekil olarak okuyanlar bunu öne geçmiş ism-i fâil olarak görmüş ondan sonra gelen “أَبْصَارُهُمْ” ifadesini de fâil olarak kabul etmişlerdir. Buna göre ifade fâili öne geçmiş fiil konumundadır. Hakiki müennes olmadığı için müenneslik alameti gelmemiştir. Bu ifadeyi “خُشَعًا” şeklinde çoğul okuyanların hücceti müennesliğine delil olması içindir. “خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرَاهُمْ ذِلَّةً” “Gözleri düşmüş ve kendilerini zillet kaplamış bir halde”²⁶² “وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ” “Sesler, Rahman’ın azametinden dolayı

²⁵⁶ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/143, 191, 210, 251; Âl-i İmrân 3/195; En’âm 6/33, 109, 137; Tâhâ 20/63, 64; Mü’minûn 23/20; Nûr 24/35; Neml 27/25; Sebe 34/16; Sâd 38/3; Câsiye 45/4-5; Ahkâf 46 /20, 33; Hucurât 49/1; Necm 53/12, 22; Kamer 54/7, 22. Hadîd 57/13; Tekvîr 81/24.

²⁵⁷ Kamer 54/7.

²⁵⁸ Mezkûr âyette geçen “خُشَعًا” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı kıraat-i seb’a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. Ebû Amr, Hamza, Kisâî, Yakûb ve Halef tekil olarak “خ” harfini fethalı ve kendinden sonra elif harfi ile “ش” harfini de kesreli olarak “خَاشِعًا” şeklinde okumuşlardır. On dört kıraat âlimlerinden Yezîdî (ö. 202/817) , A’mes ve Hasanü’l-Basrî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. İbn Kesîr, Nâfi, Âsım, İbn Âmir ve diğerleri cem’ olarak “خ” harfini zammeli ve “ش” harfini şeddeli olarak “خُشَعًا” şeklinde okumuşlardır. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 617-618; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 380; Dimyâtî, *İthâf*, 524.

²⁵⁹ Bu kıraat şâzıdır. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi’l-Kur’ân*, 148.

²⁶⁰ Begavî, *Me’âlim*, VII, 427.

²⁶¹ Râzî, *Me’âtili’l-Ğayb*, XXIX, 34; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhîr*, VIII, 173; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi’l-Kur’ân*, 148.

²⁶² Kalem 68/43.

kısılmıştır”²⁶³ âyetleri de bu lafzın müennesliğini göstermektedir. Ayrıca Arap kelimelerinden “مررت برجل حسن قومه” ifadesi de buna örnektir.²⁶⁴ Burada Begavî mezkûr âyetle zikredilen kelime ile ilgili kıraatin tevcihini Arap kelimeleri ve şiirinden örnekler vererek yapmış diğer kaynaklarda zikredilen bütün tevcihlere yer vermemiştir. Bu durum Begavî’nin tefsirinin muhtasar olmasına önem verdiğini göstermesi bakımından kayda değerdir.

Konuyla ilgili başka bir örnek de “تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصَيْنٍ لِلْأَكْلَيْنِ” “*Hem yağ, hem de yiyenlere katk verir*”²⁶⁵ âyetinde geçen “تَنْبُتُ” fiili ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre İbn Kesîr, Basra ekolü ve Yakûb “ت” harfini zammeli ve “ب” harfini de kesreli olarak “تَنْبُتُ” şeklinde okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “ت” harfini fethalı ve “ب” harfini de zammeli olarak “تَنْبُتُ” şeklinde okumuşlardır.²⁶⁶ Begavî bu okuyuşları naklettikten sonra her iki okuyuşa göre âyetin kazanacağı anlamları zikretmiştir. Birinci okuyuşa göre âyet “yağ veren zeytin ağacı yetişir” anlamına gelmektedir. Âyetin anlamının “bu ağaç beraberinde yağ ile birlikte yetişir” şeklinde olabileceği de söylenmiştir. İkinci okuyuşa göre âyetin anlamının ne olacağı konusunda ihtilaf vardır. Bazı âlimler “بِالدُّهْنِ” ifadesinde geçen “ب” harfinin zaid olduğunu ve âyetin anlamının da “bu ağaç beraberinde yağ ile meyvesini verir” şeklinde olacağını söylemişlerdir. Begavî bu görüşü “أَخَذَتْ ثَوْبَهُ أَخَذَتْ بِثَوْبِهِ” şeklindeki Arap kelimeleriyle örneklendirmiştir. Bazı âlimler ise “أَنْبَتُ” ve “نَبَتُ” lafızlarının anlamları aynı olan iki lehçe olduğunu söylemişlerdir. Begavî Zühre’ın şu şiirinde de bu şekilde ifade edildiğinden bahsetmiştir. “رَأَيْتُ ذَوِي الْحَاجَاتِ حَوْلَ بَيْوتِهِمْ قَطِينًا لَهُمْ حَتَّى إِذَا أَنْبَتَ الْبَقْلُ” “Ben ihtiyaç sahiplerini evlerinin etrafında gördüm, Bakla bitinceye kadar orada yerleşmişlerdi.” Nitekim şiirde geçen “أَنْبَتُ” lafzı “نَبَتُ” anlamındadır.²⁶⁷ Görüldüğü üzere Begavî bu iki kıraatin anlamları aynı olan iki lehçe olduğu şeklindeki görüşü Zühre’ın şiiriyle desteklemiştir.

Begavî’nin açıklamaları paralelindeki izahlara diğer tefsir kaynaklarında da rastlanmaktadır.²⁶⁸ Kaynaklarda bu kelimenin “تَنْبُتُ” şeklindeki okunuşuna göre iki vecih

²⁶³ Tâhâ 20/108.

²⁶⁴ Taberî, *Câmi ‘u l-Beyân*, XXII, 117-118; Zeccâc, *Me ‘âni l-Kur ‘ân*, V, 86; Fârisî, *el-Hücce*, VI, 242-243; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 297; Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-Ahkâmi l-Kur ‘ân*, XX, 78; Ebû Hayyân, *el-Bahrü l-Muhîr*, VIII, 173.

²⁶⁵ Mü’minûn 23/20.

²⁶⁶ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb ‘a*, 445; İbnü l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 328; Dimyâtî, *İthâf*, 403.

²⁶⁷ Begavî, *Me ‘âlim*, V, 414.

²⁶⁸ Ferrâ, *Me ‘âni l-Kur ‘ân*, II, 232-233; Zeccâc, *Me ‘âni l-Kur ‘ân*, IV, 10; Râzî, *Mefâtihu l-Ğayb*, XXIII, 90; Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-Ahkâmi l-Kur ‘ân*, XV, 28-29.

zikredilmiştir.²⁶⁹ Begavî de bu vecihlerden “ب” harfinin zaid olduğu görüşünü nakletmiş ve buna göre âyeti yorumlamıştır. Nitekim Begavî’nin tefsirinde genel olarak kıraat vecihlerinin çoğunluğuna temas etmeye çalıştığı görülmektedir. Bununla birlikte Begavî kaynaklarda zikredilen bütün kıraat vecihlerini eserinde zikretmemiştir. Bu durum onun bütün kıraat vecihlerini zikretmediğini, bunlar arasından muhtemelen kendisine göre doğru olanları seçtiğini göstermektedir.

Konuyla ilgili başka bir örnek de “O mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?”²⁷⁰ âyetinde geçen “أَنَّهَا” kelimesi ile ilgili kıraat ihtilâfında bulunmaktadır. Begavî’nin nakline göre bu lafız “لعل” anlamında kullanılmıştır. Begavî bu görüşü sahabeden Übey’in kıraatiyle delillendirmiştir. Nitekim Übey’in kıraatinde de “لَعَلَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ”²⁷¹ şeklinde gelmiştir. Begavî Arap kelimada ve şiirinde de böyle bir kullanımın olduğuna dikkat çekmiştir. Onun aktarımına göre Araplar “اذهب إلى السوق أنك تشتري شيئا” “Pazara git. Belki bize bir şey alırsın” ifadesinde de “أَنَّكَ” lafzını “لعل” anlamında kullanmıştır. Begavî Arap şairlerinden Adiy b. Zeyd’in şiirinde de bu şekilde kullanıldığını belirtmiştir. “أعاذل ما يدريك أن منيتي إلى ساعة في اليوم أو في ضحى الغد Ey beni kınayan, nereden bilirsin ki benim ölümüm bugünün bir saatinde yahut yarının kuşluk vaktinde (gerçekleşmeyecek).” Nitekim beyitte geçen “أن منيتي” ifadesi “لعل منيتي” anlamında kullanılmıştır.²⁷²

Görüldüğü üzere Begavî âyette geçen “أَنَّهَا” lafzının “لعل” anlamında olduğu şeklindeki görüşü temellendirmede Übey’e nispet edilen ve “şâz” olarak kabul edilen bir kıraate atıfta bulunmuştur. Bu durum Begavî’nin şâz kıraatlarla ihticacta bulunduğunu göstermektedir.²⁷³

²⁶⁹ Birincisi bu lafız rübai fiildir ve “بِالدُّهْنِ” ifadesindeki “ب” harfi zaidir. Çünkü rübai fiiller harf olmaksızın müteaddi olurlar. Bu “تَنْبِتِ الدَّهْنَ” ifadesi gibidir. Bu “وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ” “Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.”²⁶⁹ ve “وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ” “Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağlar meydana getirdi.”²⁶⁹ Âyetlerinde geçen “بِأَيْدِيكُمْ” ve “بِكُمْ” lafızlarındaki “ب” harfinin zaid gelmesi gibidir. Ayrıca “إِذَا بِأَسْمِ رَبِّكَ” âyetinde geçen “ب” harfinin okumayı emrettiğine delalet ettiği gibi bu âyetdeki “ب” harfi de bitkinin yağ için yetiştirildiğini gösterdiği de söylenilmiştir. İkincisi ise “بِالدُّهْنِ” ifadesindeki “ب” harfi zaid olmayıp mef’ulün hazfedildiğine delalet eder. Buna göre takdir “تَنْبِتِ ثَمَرَهَا بِالْدَّهْنِ” “تَنْبِتِ جَنَّا بِالْدَّهْنِ” şeklindedir. “تَنْبِتُ” şeklinde okuyanlara göre “ب” harfi müteaddi için gelmiştir ve hal mahallinde olup, “تَنْبِتُ فِيهَا بِالْدَّهْنِ” “Kendisinde yağ bulunduğu halde biter” şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fârisî, *el-Hücce*, V, 291-292; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Kesf*, II, 127.

²⁷⁰ En’âm 6/109.

²⁷¹ Ferrâ, *Me’âni l-Kur’ân*, I, 350.

²⁷² Begavî, *Me’âlim*, III, 177-178.

²⁷³ Kirmânî, *Şevâzzü l-Kırâât*, 176.

Kaynaklarda Begavî'nin de zikrettiği gibi “لَعْلَ” lafzının “لَعْلَ” anlamında olduğu Arap şiiri ve kelimadan örnekler verilerek desteklenmiştir.²⁷⁴ Begavî bu örneklerden Arap şiiri ve kelimadan birer tane olmak üzere iki örnek nakletmiştir. Kaynakların bir kısmında ise “قلت لشيبان ادن من لقائه أن تغدي القوم من شوائه” (Oğlum) Şeyban’a dedim ki, onunla karşılaşmaya (yakalamaya) çık. Olur ki, onu kızartıp beraber bizdekilere yemek olarak ikram ederiz”

“أرني جوادا مات هزلا لأنني أرى ما ترين أو بخيلا مخلدا” “Ey (sevgili) bana, (eli açık olduğu için), zayıflıktan ölen bir cömert; ya da, (cimrilik yaptığı halde) ebedileşmiş bir cimri göster. Belki ben de, sizin gördüğünüzü görürüm.”

“أعاذل ما يدريك أن منيتي إلى ساعة في اليوم أو في ضحى الغد” “Ey beni kınayan, nereden bilirsin ki benim ölümüm bugünün bir saatinde yahut yarının kuşluk vaktinde (gerçekleşmeyeceğini).” şeklindeki Arap şiirleri de bu kıraat vechini desteklemek amacıyla kullanılmıştır.²⁷⁵ Bu durum Begavî'nin kıraatle ilgili vecihleri naklederken seçici davrandığını, yaptığı açıklamaları muhtasar tuttuğu, diğer bir kısım kaynakların aksine izahattan kaçındığını göstermektedir.

Bu ve benzeri örneklerde görüldüğü üzere Begavî Arap dilinin en önemli kaynaklarından olan Arap şiiri ve kelimasını kıraatlerin tevcihinde kullanmış ve Arap dilindeki birtakım kullanımlar üzerinden kıraatleri temellendirme yoluna gitmiştir. Böylece Begavî kıraatleri izaha çalışırken Arap dilinin ifade ve üslup özelliklerini esas aldığını, onun dışına çıkmadığını, bu yönüyle de her bir kıraat doğrultusunda bir kullanımın var olduğunu göstermeye çalışmıştır. Böylece Begavî tefsirinin kıraat-tefsir ve kıraat-Arap dili ilişkisi açısından da önemli bir eser olduğunu göstermektedir.

2.3.2.6. Kıraatlerin Tevcihinde Lehçe Farklılıklarına Atıfta Bulunması

Begavî'nin kıraatleri temellendirmek için kullanmış olduğu metodlardan birisi lehçelerden delil getirmesidir. Bu metotta bazen aktardığı kıraatleri izah ederken bu tür farklı okumaların Kureyş, Hicaz, Temîm ve Huzeyl lehçeleri olduğunu belirtmiş ve lehçe ismini vermiş bazen de lehçesel farklılığa dayanan iki farklı kullanım olduğunu belirtmekle yetinmiştir.²⁷⁶ Sözelimi Begavî, “إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ” “Eğer siz (Uhud'da) bir yara

²⁷⁴ Taberî, *Câmi' u'l-Beyân*, IX, 488-489; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XIII, 151-152; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VIII, 496-498.

²⁷⁵ Fârisî, *el-Hücce*, III, 376-382; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 444-445.

²⁷⁶ Konuyla ilgili olarak Begavî'nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/87, 132, 236, 249, 283; Âl-i İmrân 3/15, 97, 140, 176; Nisâ 4/19, 145; Mâide 5/2, 13, 60;

aldıysanız”²⁷⁷ âyetinde geçen “قَرَحٌ” kelimesi ile ilgili kıraati zikrederken meseleyi lehçe farklılığı temelinde izaha çalışmıştır. Begavî’nin nakline göre Hamza ve Kisâî “ق” harfini zammeli olarak “قَرَحٌ” şeklinde okumuş iken diğer kıraat âlimleri “ق” harfini fethalı olarak “قَرَحٌ” şeklinde okumuştur.²⁷⁸ Begavî bunların “الجَهْدُ” ve “الجَهْدُ” örneklerinde olduğu gibi anlamları aynı olan iki lehçe olduklarını belirtmiştir. Begavî Ferrâ’nın bu iki okuyuş arasında anlam farkı olduğu yönündeki açıklamalarını aktarmakla birlikte bu izahı kabul edilebilir bulmamış, lehçe farklılığını esas alan izahı kabul etmiştir.²⁷⁹ Görüldüğü üzere Begavî kıraat farklılıklarından bazılarının lehçe farklılığından oluştuğunu belirtmiş “وهما لغتان معناهما واحد” demek suretiyle de bu kıraatlerin âyetin anlamında herhangi bir değişiklik meydana getirmediğinin altını çizmiştir.

Begavî’nin açıklamaları paralelindeki izahlara diğer tefsir kaynaklarında da rastlanmaktadır. Nitekim pekçok kaynak “قَرَحٌ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklettikten sonra kelimenin fethalı okunduğunda “yara”; zammeli okunduğunda ise “yaranın acısı” anlamlarına geldiğini ya da anlamları aynı olan iki lehçe oldukları bilgisine yer vermektedir.²⁸⁰ Nitekim Begavî’nin de atıfta bulunduğu üzere Ferrâ bu yönde açıklamalarda bulunmuştur.²⁸¹ Râzî, fethalı okuyuşun Tihame ve Hicaz ehlinin lehçesi; zammeli okuyuşun ise Necd ehlinin lehçesi olduğunu nakletmiştir.²⁸² Kaynakların bir kısmı bu iki okuyuş arasında tercihte bulunmuşlardır. Fârisî, eserinde Hicaz ehlinin lehçesi olduğu için fethalı okuyuşun daha evla olduğunu belirtmiştir. Çünkü Kur’ân-ı Kerim de bu lehçe ile nâzil olmuştur.²⁸³ Taberî (ö. 310/923) ise bu iki okuyuştan en doğru olanı te’vil ehlinin icması ile yaralama anlamında olan fethalı okuyuş olduğunu

En’âm 6/63, 125, 136; Arâf 7/44, 138, 146, 193, 201, 202; Enfâl 8/42; Tevbe 9/30, 79, 109; Yûnus 10/61; Yûsuf 12/23, 47, 62; Hicr 15/2, 56; Nahl 16/7, 66, 127; İsrâ 17/35, 64; Kehf 18/77, 81, 93, 94; Meryem 19/8, 23, 88; Tâhâ 20/58, 61; Enbiyâ 21/95; Hac 22/2; Mü’minûn 23/106, 110; Nûr 24/11, 55; Şuarâ 26/56; Neml 27/22; Kasas 28/8; Ahzâb 33/21, 30, 33; Sebe 34/14; Yâsîn 36/55; Sâffât 37/94; Sâd 38/15; Zuhuruf 43/57; Duhân 44/47; Muhammed 47/15; Fetih 48/29; Hucurât 49/4, 14; Rahmân 55/35; Vâkıa 56/55, 57; Mücadele 58/11; Mülk 67/3, 11; Kalem 68/51; Müddessir 74/5; Kıyâme 75/7; Mürselât 77/11; Nebe 78/23; Nâziât 79/11; Tarık 86/4; Fecr 89/16; Beled 90/20.

²⁷⁷ Ali İmran 3/140.

²⁷⁸ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 216; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 242; Dimyâtî, *İthâf*, 228-229.

²⁷⁹ Begavî, *Me’âlim*, II, 110.

²⁸⁰ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 234; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, VI, 79-80; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 470; Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 154; Fârisî, *el-Hücce*, III, 79; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 356; Muşkilu *İ’râbi’l-Kur’ân*, I, 159; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, IX, 15; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, V, 334-335.

²⁸¹ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 234.

²⁸² Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, IX, 15.

²⁸³ Fârisî, *el-Hücce*, III, 79.

nakletmiştir.²⁸⁴ Begavî on'lu sistem içerisinde yer alan bu kıraatleri naklettikten sonra anlamla ilgili değerlendirmelerde bulunmuş ve kıraat-i aşere içerisinde yer alan bu okuyuşları birbirine eşit görerek kıraatler arasında herhangi bir tercihte bulunmamıştır.

Konu ile ilgili bir başka örnek “مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ” “*Asla geri kalmayacak olan (korkunç bir ses bekliyorlar)*”²⁸⁵ âyetinde geçen “فَوَاقٍ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî'nin nakline göre Hamza ve Kisâî “ف” harfini zammeli olarak “فَوَاقٍ” şeklinde okumuş iken diğer kıraat âlimleri ise fethalı olarak “فَوَاقٍ” şeklinde okumuştur.²⁸⁶ Begavî bu kıraat ihtilafının lehçe farklılığından oluştuğunu birinci okuyuşun Temîm lehçesi, ikincisinin ise Kureyş lehçesi olduğunu belirterek bu lehçelerin isimlerini zikretmiştir. Begavî bu lehçeleri belirttikten sonra bu kıraate göre ilim ehlinin âyet hakkındaki yorumlarına yer vermiştir. İbn Abbâs ve Katâde'nin bu ifadeyi bu ses onların dönmelerine fırsat vermez, şeklinde yorumladıklarını; Dahhak'ın ise “فَوَاقٍ” lafzının, reddetme ve geri çevirme manasında olduğunu, buna göre âyetin anlamının onlara azaplarının süresinin dolup zamanının geldiğini bildiren bu korkunç ses geldiğinde, onu geri çevirip def edemezler, şeklinde yorumladığını nakletmiştir.²⁸⁷

Begavî lehçe farklılığından oluşan bu iki okunuş arasında anlam farkının olduğunu belirtmiştir. Nitekim Ferrâ ve Ebû Ubeyde, “فَوَاقٍ” şeklindeki okuyuşa göre kelimenin rahatlama ve hastalıktan iyileşme anlamına geldiğini söylemişlerdir. “فَوَاقٍ” şeklindeki zammeli okuyuşa göre ise kelime devenin bir kere sağılmasından sonra, tekrar sütlerin birikip ikinci kez sağılması arasındaki süre anlamına gelir. Buna göre âyetin anlamı azap onları bu süre kadar bile serbest bırakmaz, demek olur. Ayrıca iki okunuşta da “dönmek” manasından, istiare yapıldığı da nakledilmiştir. Çünkü iki sağılma arasında süt memeye döndüğü gibi, hasta da hastalıktan kurtulup sağlıklı hale dönmektedir.²⁸⁸ Burada da görüldüğü üzere Begavî kıraat ihtilaflarından bazılarının lehçe farklılığından ibaret olduğunu ve bu lehçelerin hangileri olduğunu belirttikten sonra, bu tür farklılıkların ise âyetin anlamında meydana getirdiği farklılıkları zikretmiştir. Ayrıca Begavî'nin

²⁸⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 79-80.

²⁸⁵ Sâd 38/15.

²⁸⁶ Mezkûr âyette geçen “فَوَاقٍ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı kıraat-i seb'a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. Hamza, Kisâî ve Halef “ف” harfini zammeli olarak “فَوَاقٍ” şeklinde okumuşlardır. A'meş de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. İbn Kesîr, Nâfi, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım ve diğerleri de “ف” harfini fethalı olarak “فَوَاقٍ” şeklinde okumuşlardır. İbn Mucâhid, *es-Seb'a*, 552; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 361; Dimyâtî, *İthâf*, 476.

²⁸⁷ Begavî, *Me'âlim*, VII, 74.

²⁸⁸ Begavî, *Me'âlim*, VII, 74.

burada kıraatlere göre oluşan anlamlarda edebî/belâğî bir yapı bulunduğunu belirtip bu şekilde bir değerlendirmeye gitmiş olması anlamlıdır.

Begavî'nin anılan kıraati ve bu kıraate konu alan dilsel kullanımı lehçelerle temellendirme yoluna gitmesi şeklindeki yaklaşıma bazı kaynaklarda da rastlamaktayız. Nitekim kaynakların bir kısmı bu iki okuyuşun lehçe farklılığından oluştuğu belirtmiş ve lehçelerin isimlerini zikretmemiştir.²⁸⁹ Dimyâtî ise eserinde “فَوَاقٍ” şeklindeki okuyuşun Temîm, Esed ve Kays lehçesi olduğunu, “فَوَاقٍ” şeklindeki okuyuşun ise Hicaz lehçesi olduğunu belirterek lehçelerin isimlerini zikretmiştir.²⁹⁰ Kaynakların bir kısmı da Begavî'nin de zikrettiği gibi “فَوَاقٍ” ve “فَوَاقٍ” şeklindeki okuyuşlardan ortaya çıkan anlam farklılığına yer vermişlerdir.²⁹¹

Begavî tefsirinde bu tür lehçe farklılığından oluşan kıraat ihtilafı on'lu sistem içerisinde yer alanlar arasında olabileceği gibi, şâz kıraatlerde de yer alabilmektedir. Bu bağlamda “وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ” “*Haydi gelsene! Dedi*”²⁹² âyetinde geçen “هَيْتَ” lafzı ile ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Begavî'nin nakline göre Kûfe ve Basra ekolleri “ه” ve “ت” harfini fethalı olarak “هَيْتَ لَكَ” şeklinde okumuşlardır. Medine ve Şâm ekolleri “ه” harfini kesreli ve “ت” harfini de fethalı olarak “هَيْتَ” şeklinde okumuşlardır. İbn Kesîr “ه” harfini fethalı ve “ت” harfini de zammeli olarak “هَيْتَ” şeklinde okumuşlardır.²⁹³ Begavî on'lu sistem içinde yer alan bu okuyuşları²⁹⁴ naklettikten sonra tabiûndan Abdurrahmân es-Sülemi ve Katâde'nin “هَيْتَ” şeklinde okuduklarını ve bu kelimenin senin için hazırlandım, anlamına geldiğini nakletmiştir. Ebû Amr ve Kisâî'nin ise Araplarda kelimenin bu anlamda kullanımı olmadığı için kabul etmediklerini belirtmiştir. Begavî birinci kıraatin Araplarda daha bilinen olduğuna dikkat çekmiş ve bunu da İbn Mesûd'dan nakledilen rivâyetle desteklemiştir. Nitekim İbn Mesûd Hz. Peygamber'in kendisine “هَيْتَ لَكَ” şeklinde okuduğunu rivâyet etmiştir. İbn Mesûd'un bu rivâyeti de ilk kıraat için delil olmaktadır. Daha sonra Begavî Ebû Ubeyde'den nakille “gel” anlamında olan bu kelimenin aslında Havranlıların lehçesi olduğunu daha sonra Hicazlıların lehçesine geçtiğini belirtmiştir. İkrime'nin de bu kelimenin Havranlıların lehçesi olduğunu

²⁸⁹ Nehhâs, *I'râbü'l-Kur'ân*, 863; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXVI, 182-183.

²⁹⁰ Dimyâtî, *İthâf*, 476.

²⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX, 35-36; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, IV, 323; Fârisî, *el-Hücce*, VI, 66-67; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, 140-141.

²⁹² Yûsuf 12/23.

²⁹³ Begavî, *Me'âlim*, IV, 227.

²⁹⁴ İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 347; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 293-294; Dimyâtî, *İthâf*, 330.

nakletmiştir. Mücâhid ve diğerlerinin ise bu ifadenin Arap lehçesinde bir şeye yönelmek, teşvik etmek anlamında olduğunu da nakletmiştir.²⁹⁵ Görüldüğü üzere Begavî âyette geçen kelime ile ilgili kıraat farklılığını naklettikten sonra lafzın hangi lehçelerde kullanıldığını ve hangi anlamlara geldiğini ilim ehlinin görüşleriyle açıklamaya çalışmıştır. Begavî'nin bu lehçelere yer vermesi tefsirinin Arap dilindeki farklı kullanımların tespit edilmesi bakımından önemli bir kaynak niteliğinde olduğunu göstermektedir.

Kaynaklarda bu kelime ile ilgili birçok okuyuş şekli nakledilmiştir. Örneğin Nehhâs bu kelime ile ilgili “هَيْتُ لَكَ” “هَيْتُ لَكَ” “هَيْتُ لَكَ” “هَيْتُ لَكَ” “هَيْتُ لَكَ” “هَيْتُ لَكَ” “هَيْتُ لَكَ” şeklinde yedi okuyuş şekli zikretmiştir.²⁹⁶ Begavî ise bu kelime ile ilgili dört okuyuş şekli nakletmiştir. Bunların üçü on'lu sistem içerisinde yer alan okuyuşlardır. Diğerisi ise Abdurrahmân es-Sülemî ve Katâde'ye nispet edilen şâz okuyuştur.²⁹⁷ Bu durum Begavî'nin kıraatleri nakleirken seçici davrandığını göstermesi bakımından kayda değerdir.

Kaynakların bir kısmı Abdullâh b. Mesûd'dan nakledilen rivâyeti delil getirerek “هَيْتُ لَكَ” şeklindeki okuyuşun en sahih olduğunu nakletmişlerdir.²⁹⁸ Begavî de bu okuyuşun Araplarda daha bilinen olduğunu belirttikten sonra İbn Mesûd'dan nakledilen rivâyetle de bu görüşü desteklemiştir. Görüldüğü üzere Begavî Abdullâh b. Mesûd'dan nakledilen rivâyeti birinci kıraatin Araplarda daha bilinen olduğu görüşünü desteklemek için kullanmıştır.

Bu ve benzeri örneklerde Begavî kıraat ihtilaflarından bir kısmının lehçe farklılığından oluştuğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca lehçe farklılıklarından oluşan kıraatlerin bir kısmının âyetin anlamını değiştirdiğini bir kısmının ise âyetin anlamına herhangi bir etkide bulunmadığını ve mana farklılığına yol açmadığını belirtmektedir. Bu durum kıraat ihtilaflarının anlaşılmasında ve izah edilmesinde lehçelerin; lehçelerin tespit edilmesinde de kıraatlerin büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

²⁹⁵ Begavî, *Me'âlim*, IV, 227.

²⁹⁶ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 446.

²⁹⁷ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, I, 337.

²⁹⁸ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 446.

2.3.3. Kıraatler Arasında Tercihle Bulunması

Begavî tefsirinde genellikle kıraatler arasında tercihte bulunmamıştır. Bu genel durumun dışında onun naklettiği kıraatler arasında zaman zaman çeşitli deliller ileri sürerek tercihte bulunduğu da tespit edilmiştir. Begavî genellikle kıraat-i aşere içerisinde yer alan kurrânın çoğunluğunun görüşünü tercih etmiştir. Begavî kıraatler arasında tercihte bulunurken çeşitli kavramlar kullanmıştır. Bunlar: “اختيار/tercih edilendir”,²⁹⁹ “أصح/Daha sahih”,³⁰⁰ “أجود/Daha uygun, daha iyi”,³⁰¹ “أفصح/Daha fasih”,³⁰² “أولى/Daha uygun”,³⁰⁴ “جيد/Daha iyi”,³⁰⁵ “فصيحة/Fasih”,³⁰³

Begavî kıraatlerle ilgili olarak kendi tercihinin yer verdiği gibi kendi dışındaki âlimlerin tercihinin de yer vermiştir. Bazen bu âlimlerin isimlerini zikretmiş bazen de bir kavim, birçoğu vb. ifadelerle vermiştir. Sözgelimi Begavî “وَآخِرُ مَنْ شَكَّلَهُ أَزْوَاجُ” “O azaba benzer çeşit çeşit başka azaplar da vardır.”³⁰⁶ âyetinde geçen “وَآخِرُ” kelimesi ile ilgili kıraati izah ettikten sonra Ebû Ubeyde’nin tercihinin yer vermiştir. Begavî’nin nakline göre Basra ekolü “أَخْرَ” şeklinde “hemze”yi zammeli okumuştur. Buna göre bu lafız “الكبرى” kelimesinin çoğulu “كَبَّرَ” olduğu gibi “أَخْرَ” kelimesinin çoğuludur. Begavî bu okuyuşu naklettikten sonra Ebû Ubeyde’nin çoğul olan bir kelimenin sıfatı da çoğul olduğu için bu kıraati tercih ettiğini belirtmiştir. Nitekim âyette “أَزْوَاجُ” lafzı çoğul olduğu için onun sıfatı olan “أَخْرَ” kelimesinin de çoğul gelmesi gerektiğini belirtmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “أَخْرَ” şeklinde “hemze”yi fethalı ve tekil okumuşlardır.³⁰⁷

Begavî aynı şekilde “إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ” “Bize doğru yolu göster.”³⁰⁸ âyetinde geçen “الصِّرَاطَ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklettikten sonra kıraat âlimlerinin çoğunluğunun tercihinin yer vermiştir. Begavî’nin nakline göre bu kelime ile ilgili üç okuyuş şekli vardır. Birincisi “الصِّرَاطَ” şeklinde okunmasıdır. İkincisi ise “السرَّاطَ” şeklinde “س” harfi ile okunmasıdır. Bu kıraati Uveys Yakûb’tan rivâyet etmiştir. Buna göre “الصِّرَاطَ” kelimesinin aslı yutmak anlamındaki “السرَّاطَ” lafzıdır ve sanki yol kendisini takip edeni yutuyormuş gibi bir anlam ifade eder. Üçüncüsü ise “الزَّرَّاطَ” “ز” harfi ile

²⁹⁹ Bakara 2/185; Kadir 97/5.

³⁰⁰ Ahzâb 33/33.

³⁰¹ Mâide 5/2.

³⁰² Âl-i İmrân 3/39.

³⁰³ Bakara 2/246.

³⁰⁴ Tâhâ 20/69.

³⁰⁵ Arâf 7/170.

³⁰⁶ Sâd 38/58.

³⁰⁷ Begavî, *Me’âlim*, VII, 99.

³⁰⁸ Fâtiha 1/6.

şeklinde okunmasıdır. Hamza “ز” harfini işmâm ile okumuştur. Begavî bu okuyuşları nakledip bunların hepsinin sahih lehçeler olduğunu belirttikten sonra kıraat âlimlerinin çoğu arasında imâm mushafının hattına uygun olduğu için “الصِّرَاطُ” şeklindeki okuyuşun tercih edildiğini zikretmiştir.³⁰⁹

2.3.3.1. Kıraatler Arasındaki Tercih Delillendirme Yöntemleri

2.3.3.1.1. Kur’ân’i Delillerle İstidlâlde Bulunması

Begavî âyetlerin te’vilini ve kıraatlerin tevcihini yaparken öncelikle diğer âyetlerden örnek getirmiş ve onlarla delillendirmiştir. Aynı şekilde Begavî kıraatler arasındaki tercihi de Kur’ân’da geçen diğer örnekleri dikkate alarak âyetlerle delillendirmiştir. Bu bağlamda “وَلْتَكْمِلُوا الْعِدَّةَ” “*Bu sayıyı tamamlamanız...*”³¹⁰ âyetinde geçen “وَلْتَكْمِلُوا” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Begavî’nin nakline göre Ebû Bekir “وَلْتَكْمِلُوا” şeklinde “م” harfini şeddeli okumuş iken diğer kıraat âlimleri ise “وَلْتَكْمِلُوا” şeklinde “م” harfini şeddesiz okumuşlardır.³¹¹ Begavî, bu iki kıraatten ikinci kıraatin “وهو الاختيار” ifadesiyle tercih edildiğini ifade etmiştir. Bu kıraatin tercih edilmesine delil olarak da “اليوم أكملت لكم دينكم” “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim*”³¹² âyetini getirmiştir. Bu âyette de “أكملت” kelimesinde “م” harfi şeddesiz olarak gelmiştir. Görüldüğü üzere Begavî tercih ettiği kıraatin temellendirmesini kelimenin başka âyetteki kullanımından delil getirerek yapmıştır.

Begavî’nin açıklamaları paralelindeki izahlara diğer tefsir kaynaklarında da rastlanmaktadır. Nitekim pekçok kaynak “وَلْتَكْمِلُوا” şeklindeki okuyuşun tevcihini “اليوم أكملت لكم دينكم” âyetiyle yapmışlardır.³¹³ Bir kısmı ise bu âyeti delil getirerek bu kıraati tercih etmişlerdir.³¹⁴ Begavî de “وَلْتَكْمِلُوا” şeklindeki okuyuşu tercih ettiğini belirtmiş ve “اليوم أكملت لكم دينكم” âyetiyle de tercihi delillendirmiştir. Her iki okuyuşta kıraat-i aşere içerisinde yer almasına rağmen âyetin delil olması sebebiyle Begavî ikinci okuyuşu tercih

³⁰⁹ Begavî, *Me’âlim*, I, 54.

³¹⁰ Bakara 2/185.

³¹¹ Mezkûr âyette geçen “وَلْتَكْمِلُوا” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı kıraat-i seb’a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. Ebû Bekir rivâyetiyle Âsım ve Yakûb “وَلْتَكْمِلُوا” şeklinde okumuşlardır. Hasanü’l-Basrî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “وَلْتَكْمِلُوا” şeklinde okumuşlardır. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 176-177; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 226; Dimyâtî, *İthâf*, 200.

³¹² Mâide 5/3.

³¹³ Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 81; Fârisî, *el-Hücce*, II, 274; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 283; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 182.

³¹⁴ Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 81; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 283.

ettiğini belirtmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da Begavî'nin tercih ettiği kıraat kurrânın çoğunluğunun okuyuşunun olmasıdır. Bu durum Begavî'nin çoğunluğun okuyuşuna önem verdiğini göstermektedir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى” “Allah sana Yahyâ'yı müjdeliyor.”³¹⁵ âyetinde geçen “يُبَشِّرُكَ” fiili ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî'nin aktarımına göre Hamza ve Yakûb bu fiili “بَشَرَ يَبْشُرُ” vezninden “يُبَشِّرُكَ” şeklinde okumuşlardır. Onlar bu kelimeyi Kur'ân'da geçtiği bütün yerlerde -Hicr 15/54 âyeti hariç bu âyetin şeddeli okunacağı konusunda ittifak vardır- bu vezinle okumuşlardır. Kisâi ise burada ve İsrâ 17/9; Kehf 18/2 ve Şûrâ 42/23. âyetlerinde onlara muvafakat etmiştir. İbn Kesîr ve Ebû Amr ise Şûrâ 42/23. âyetinde onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise şeddeli olarak “يُبَشِّرُكَ” şeklinde okumuşlardır.³¹⁶ Begavî bu kelime ile ilgili kıraati on'lu sistem içerisinde yer alan kurrâya atıfta bulunarak verdikten sonra şeddeli okuyanların “بَشَرَ يَبْشُرُ تَبْشِيرُ” vezninden okuduklarını belirtmiş ve bu şekildeki kıraatin Arap lüğatinin en fasihi olduğunun altını çizmiştir. Begavî bu tercihinin “قَبَشِرَ عِبَادٍ” “Kullarımı müjdele”³¹⁷, “وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ” “Ona İshâk'ı müjdeledik.”³¹⁸ “قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ” “Sana gerçeği müjdeledik.”³¹⁹ âyetleriyle delillendirmiştir. Daha sonra Begavî şeddesiz okuyanların ise “بَشَرَ يَبْشُرُ” vezninden okuduklarını ve bu okuyuşun ise Tihamelilerin lehçesi olduğunu belirtmiştir.³²⁰ Burada şunu belirtmek gerekir ki kaynakların bir kısmında bu fiille ilgili Humeyd b. Kays'a (ö. 130/747) nispet edilen “يُبَشِّرُكَ” şeklindeki şâz kıraate de yer verilmiştir.³²¹ Ebû Hayyan (ö. 745/1344), bu kıraati Abdullâh b. Mesûd'a atıfta bulunarak vermiştir.³²² Begavî ise bu okuyuşu on'lu sistem içerisinde yer alan kurralara nispet ederek nakletmiş ve kaynaklarda yer alan Humeyd b. Kays ve Abdullâh b. Mesûd'a nispet edilen şâz kıraate yer vermemiştir. Bunun sebebi daha öncede ifade ettiğimiz gibi Begavî'nin kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları nakletmekle yetinmesi, on'lu sistemin dışındaki kıraatlere yer vermemesidir.

³¹⁵ Âl-i İmrân 3/39.

³¹⁶ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 205-206; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 239-240; Dimyâtî, *İthâf*, 223.

³¹⁷ Zümer 39/17.

³¹⁸ Sâffât 37/112.

³¹⁹ Hicr 15/55.

³²⁰ Begavî, *Me'âlim*, II, 34.

³²¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, V, 368; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 405; Nehhâs, *Î'râbü'l-Kur'ân*, 131; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kur'ân*, 26; İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, I, 161; Râzî, *Mefâtihu'l-Gâyb*, VIII, 38; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, V, 113.

³²² Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 465.

Begavî'nin kelimenin bazı âyetlerde de “بَشَّرَ يُبَشِّرُ” vezniyle okunduğunu ve “يُبَشِّرُكَ” şeklindeki kıraatin de bu kabilden olduğunu belirtmesi şeklindeki izah tarzına bazı kaynaklarda da rastlamaktayız. Nitekim kaynakların bir kısmı bu kıraatin tevcihini âyetlerden delil getirerek yapmıştır.³²³ Ayrıca bu örnekte dikkat edilmesi gereken bir husus Begavî'nin Hamza ve Yakûb'un kıraatini değil de aşere kurrâsının çoğunluğunun okuyuşunu “وأفصحها” ifadesiyle tercih etmesidir. Bu durum Begavî'nin çoğunluğun okuyuşuna önem verdiğini göstermektedir.

Begavî'nin âyetten delil getirerek tercih ettiği kıraatlerle ilgili bir diğer örnek “قَالَ” “هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ” “Ya üzerinize savaş farz kılındığı halde, savaşmayacak olursanız?” demişti.³²⁴ âyetinde geçen “عَسَيْتُمْ” ifadesidir. Begavî'nin nakline göre bu ifadeyi Nâfi “عَسَيْتُمْ” şeklinde “س” harfini kesreli okumuştur. Diğer kıraat âlimleri ise “عَسَيْتُمْ” şeklinde “س” harfini fethalı okumuştur.³²⁵ Begavî “قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ” “Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helak eder”³²⁶ âyetinin delil olması sebebiyle “عَسَى” şeklindeki okuyuşun en fasih lehçe olduğunu belirtmiştir. Nitekim bu âyette de “عَسَى” kelimesindeki “س” harfi fethalı olarak gelmiştir.³²⁷ Burada da Begavî âyetin delil olması sebebiyle çoğunluğun okuyuşunu tercih etmiş, okuyuşunda tek kalan Nâfi'nin kıraatini tercih etmemiştir.

Kaynakların bir kısmında “عَسَيْتُمْ” şeklindeki kıraat tenkit edilmiştir. Ebû Hâtim (ö. 255/869); Nâfi, Hasanü'l-Basrî ve Talha b. Musarrıf'ın “عَسَيْتُمْ” şeklindeki kıraatlerini kabul etmeyerek bu okuyuşlarının uygun bir izahı olmadığını belirtmiştir. Eğer bu okuyuşları câiz olsaydı “فعسى الله”³²⁸ ifadesi de aynı şekilde kesreli okunurdu.³²⁹ Ebû Ubeyde de bu kıraati tenkid ederek eğer bu şekilde okumak câiz olsaydı “عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ” “Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter”³³⁰ âyetinde de “عَسَى” fiili de aynı şekilde okunurdu, demiştir.³³¹ Begavî ise kıraat-i seb'a imâmlarından olan Nâfi'nin okuyuşunu eleştirmemiş, diğer kıraati de âyetten delil getirerek tercih etmiştir. Begavî genellikle kıraatler konusunda eleştiri yapmaktan ve tenkitten uzak durmuştur.

³²³ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 343-344; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, V, 114.

³²⁴ Bakara 2/246.

³²⁵ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Sab'a*, 186; Fârisî, *el-Hücce*, II, 349-350; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 303; Dimyâtî, *İthâf*, 207.

³²⁶ Arâf 7/129.

³²⁷ Begavî, *Me'âlim*, I, 296.

³²⁸ Mâide 5/52.

³²⁹ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'an*, 103; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, IV, 229.

³³⁰ Tahrîm 66/8.

³³¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VI, 184; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 264.

2.3.3.1.2. Kurrânın Çoğunluğunun Görüşüyle İstidlâlde Bulunması

Bir kelime üzerinde farklı kıraat vecihleri olduğunda bazen kâfîlerin çoğunluğunun bir kıraati tercih etmesi kıraatler arasında tercih sebebi olarak görülmüştür. Nitekim Begavî, tercih ettiği kıraatin nedenini bazen kıraat âlimlerinin çoğunluğunun bu görüşte olmasıyla açıklamıştır. Begavî'nin nakline göre “ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُ مَا أُنْزِلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ ” *“Mûsâ şöyle dedi: ‘‘Çok iyi biliyorsun ki, bunları birer ibret olmak üzere ancak göklerin ve yerin rabbi indirdi.’’*³³² âyetinde geçen “عَلِمْتُ” fiilindeki “ت” harfini (muhâtab ta’sını) kıraat âlimlerinin çoğu “عَلِمْتُ” şeklinde fethalı okumuşlardır. Bu kıraate göre hitab Firavun’adır. Kisâî ise “عَلِمْتُ” şeklinde “ت” harfini zammeli okumuştur.³³³ Bu kıraate göre bilen kişi ile kastedilen Hz. Mûsâ’dır. Begavî, Hz. Ali’den nakledilen rivâyette de böyle bir anlamın söz konusu olduğunu belirtmiştir. Nitekim Hz. Ali: “Firavun Mûsâ’nın hak üzere olduğunu bilmedi. Şayet bilseydi iman ederdi. Fakat Mûsâ onu bildi.” demiştir. İbn Abbâs’a göre ise bilen kişiyle kastedilen Firavun’dur. Çünkü Firavun inatlığından inkâr etmiştir. Nitekim “وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا” *“Kendileri de bunlara yakinen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler.”*³³⁴ âyetinde de böyle bir anlam söz konusudur. Begavî’ye göre bu iki kıraatten birinci kıraat mana açısından daha sahihtir. Buna delil olarak da kıraat âlimlerinin çoğunluğunun bu görüşte olmasını getirmiştir. Hz. Mûsâ’nın kendisinin bildiğini söyleyerek delil getirmesinin mana açısından uygun olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Hz. Ali’den böyle bir rivâyetin olmadığını, isnad zincirinde Hz. Ali’den rivâyet eden kişinin meçhul olduğunu ifade etmiştir. Kisâî dışında da diğer kıraat âlimlerinden hiçbirinin bu kıraati tercih etmediğini ve bütün bunların birinci kıraatin daha sahih olduğuna delil olduğunu belirtmiştir.³³⁵

Görüldüğü üzere Begavî mezkûr âyette geçen “عَلِمْتُ” fiili ile ilgili kıraat farklılığını âlimlere atıfta bulunarak verdikten sonra bu farklılıklara göre âyeti yorumlamıştır. “ت” harfinin zammeli okunmasına Hz. Ali’den nakledilen rivâyetin getirilmesini isnad açısından eleştirmiş ve isnad zincirindeki kişinin meçhul olduğunu belirtmiştir. Bu durum Begavî’nin bu kıraati tercih etmemesine de neden olmuştur.

³³² İsrâ 17/102.

³³³ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 385-386; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 309; Dimyâtî, *İthâf*, 362.

³³⁴ Neml 27/14.

³³⁵ Begavî, *Me‘âlim*, V, 134.

Ayrıca Begavî mana açısından daha uygun olduğu ve kıraat âlimlerinin çoğunun görüşü olduğu için “عَلِمْتُ” kıraatini tercih ettiğini ifade etmiştir.

Begavî'nin “عَلِمْتُ/عَلِمْتُ” şeklindeki kıraatlere göre âyeti izah tarzına başka kaynaklarda da rastlanmaktadır. Kaynaklarda “عَلِمْتُ” okuyuşuyla kastedilenin Hz. Mûsâ olduğu, Hz. Ali'den nakledilen rivâyetin de bu görüşü desteklediği nakledilmiştir.³³⁶ “وَجَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا” “عَلِمْتُ” okuyuşuyla kastedilenin ise Firavun olduğu âyetinin de bu anlamı teyid ettiği belirtilmiştir. Buna göre Firavun aslında Hz. Mûsâ'ya gelen nübüvveti bildiği ama bu konuda inat etmeye devam ettiği anlatılmaktadır.³³⁷ Ayrıca âyetin devamında “وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا” “Ey Firavun! Ben de seni kesinlikle helak olmuş bir kişi olarak görüyorum” ifadesi de Mûsâ (as)'ın Firavun'a hitap ettiğini, “عَلِمْتُ” şeklindeki okuyuşun âyetin bağlamına daha uygun olduğunu göstermektedir.³³⁸ Kaynakların bir kısmında İbn Abbâs ve İbn Mesûd'un “عَلِمْتُ” şeklinde okuduğunu nakledilerek kıraatin tevcihi sahabenin okuyuşuyla yapılmıştır.³³⁹

Kaynakların bir kısmında bu iki kıraat arasında “عَلِمْتُ” şeklindeki okuyuşun tercih edildiği nakledilmiştir.³⁴⁰ Begavî de bu iki kıraatten “عَلِمْتُ” şeklindeki okuyuşu tercih ederek bu kıraatin mana açısından daha uygun olduğunu ve kıraat âlimlerinin çoğunluğunun bu görüşte olması sebebiyle daha sahih olduğunu belirtmiştir. Bu durum Begavî'nin şahsi yorumundan daha çok selefe olan bağlılığını göstermesi bakımından kayda değerdir.

2.3.3.1.3. Lügavî Delillerle İstidlâlde Bulunması

Begavî bazen tercih ettiği kıraati lügavî delillerle açıklamıştır. Sözelimi Begavî “وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا” “Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye onlara beslediğiniz kin sizi asla haddi aşmaya sürüklemesin”³⁴¹ âyetinde geçen “شَنَاٰنُ” kelimesi ile ilgili tercih ettiği kıraatin delilini sarf ve nahiv kurallarıyla yapmıştır. Begavî'nin nakline göre İbn Âmir ve Ebû Bekir “شَنَاٰنُ” şeklinde ilk “ن” harfini sâkin okumuş iken diğer kıraat âlimleri ise “شَنَاٰنُ” şeklinde ilk “ن” harfini fethalı

³³⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXI, 66; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIII, 183.

³³⁷ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 132; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XV, 107; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 263; Fârisî, *el-Hücce*, V, 122; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 52; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXI, 66; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIII, 183.

³³⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 52.

³³⁹ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 132; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXI, 66.

³⁴⁰ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 132; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 263; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 52.

³⁴¹ Mâide 5/2.

okumuşlardır.³⁴² Begavî bu okuyuşları kurrâya nispet ederek verdikten sonra bu iki okuyuşun lehçe farklılıklarından oluştuğunu söylemiştir. Ayrıca Begavî masterların çoğunlukla “فَعْلَان” vezniyle gelmesinden dolayı bu iki kıraatten fethalı okuyuşun daha uygun olduğunu belirterek bu iki okuyuş arasında tercihte bulunmuştur. Buna örnek olarak da “الضَّرَبَان” “السَّيْلَان” “النَّسْلَان” kelimelerini vermiştir.³⁴³

Kaynaklarda bu iki okuyuşla ilgili çeşitli vecihler zikredilmiştir. Bazılarında bu iki okuyuşun master olduğu;³⁴⁴ bazılarında “شَنَّان” şeklinde okunduğunda master; “شَنَّان” şeklinde okunduğunda ise sıfat olduğu nakledilmiştir.³⁴⁵ Bazılarında ise bu kelimenin “كسلان غضبان” vezninde ism-i fâil olduğu nakledilmiştir.³⁴⁶ Begavî ise bu vecihlerden sadece “شَنَّان” şeklinde okunduğunda master olmasını zikretmiştir. Görüldüğü üzere Begavî kaynaklarda zikredilen bütün kıraat vecihlerini eserinde zikretmemiştir. Bu durum onun bütün vecihleri zikretmediğini, bunlar arasından muhtemelen kendisine göre doğru olanları seçtiğini göstermektedir.

Nehhâs eserinde bu kelime ile ilgili kıraat farklılığını naklederken Ebû Hâtim ve Ebû Ubeyde’nin master olduğu için “شَنَّان” şeklindeki kıraati kabul etmediklerini belirtmiştir.³⁴⁷ Bazı âlimler ise masterların çoğunlukla “ع” harfinin fethasıyla “فَعْلَان” vezniyle gelmesinden dolayı “شَنَّان” şeklindeki kıraati tercih etmişlerdir.³⁴⁸ Begavî de bu nedenden dolayı “شَنَّان” şeklindeki okuyuşu tercih ettiğini belirtmiştir. Ayrıca bu tercihini de benzer şekilde gelen kelimelerden örnekler vererek delillendirmiştir.

Bu konu ile ilgili bir diğer örnek de “حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ” “O gece, tan yerinin ağarmasına kadar”³⁴⁹ âyetinde geçen “مَطْلَع” kelimesidir. Begavî’nin nakline göre Kisâî “مَطْلَع” şeklinde “ل” harfini kesreli okumuştur. Diğer kıraat âlimleri ise “مَطْلَع” şeklinde “ل” harfini fethalı okumuşlardır. Begavî bu kıraati, “ل” harfinin fethalı okunmasını tercih etmiştir. Bunun nedenini de bu kıraatin master olarak doğuş anlamına gelmesiyle açıklamıştır. Yani “طلع الفجر” ifadesi “طلوعا مطلعاً” anlamında kullanılmıştır. Kesreli olarak

³⁴² Begavî’nin zikrettiği bu kelime ile ilgili kıraat farklılığı kıraat-i seb’a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. İbn Âmir, Ebû Bekir, İbn Verdân, İbn Cemmâz “ن” harfini sâkin olarak “شَنَّان” şeklinde okumuşlardır. Hasanü’l-Basrî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise ilk “ن” harfini fethalı olarak “شَنَّان” şeklinde okumuşlardır. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 242; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 253-254; Dimyâtî, *İthâf*, 250.

³⁴³ Begavî, *Me’âlim*, III, 9.

³⁴⁴ Fârisî, *el-Hücce*, III, 200; Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 404.

³⁴⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XI, 134.

³⁴⁶ Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 222-223.

³⁴⁷ Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 222-223.

³⁴⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, VIII, 47-48; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XI, 134;

³⁴⁹ Kadir 97/5.

okunduğunda ise doğuş yeri anlamına geldiğini belirtmiştir.³⁵⁰ Begavî'nin açıklamalarıyla ilgili olarak şunu da belirtmek gerekir ki, kaynaklarda Kisâî, Halef, A'meş ve İbn Muhaysın'e nispet edilen bu kıraatı³⁵¹ Begavî sadece Kisâî'ye atfen vermiştir. Bunun sebebi daha önce ifade ettiğimiz gibi Begavî'nin Halef'in dışındaki kıraat-i aşerede yer alan okuyuşları nakletmekle yetinmesi, onlu sitemin dışındaki kıraatlere yer vermemesidir.

Begavî'nin “مَطْلَع” lafzı ile ilgili açıklamaları paralelindeki izahlara diğer tefsir kaynaklarında da rastlanmaktadır. Nitekim pekçok kaynak bu lafzın “مَطْلَع” şeklinde okunduğunda doğuş manasına geldiğini, buna göre âyetin “selam işi, fecir doğuncaya kadar sürer” anlamına geldiğini belirtmişlerdir. “مَطْلَع” şeklinde okunduğunda ise ismi zaman anlamında olduğunu nakletmişlerdir.³⁵²

Kaynakların bir kısmında ise kıraatler arasında tercih yapılarak mastar anlamında olduğu için “مَطْلَع” şeklindeki okunuşun daha uygun olduğu nakledilmiştir.³⁵³ Begavî de bu sebepten dolayı “مَطْلَع” şeklindeki okunuşu tercih ettiğini belirtmiştir.

Konuyla ilgili bir diğer örnek de “وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ” “Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının.”³⁵⁴ âyetinde geçen “وَالْأَرْحَامَ” kelimesidir. Begavî'nin nakline göre kıraat âlimlerinin çoğu “وَالْأَرْحَامَ” şeklinde “م” harfini fethalı okumuşlardır. Bu kıraate göre âyet “Akrabalık bağlarını koparmaktan sakının” anlamına gelmektedir. Hamza ise “وَالْأَرْحَامَ” şeklinde “م” harfini kesreli okumuştur.³⁵⁵ Buna göre âyette “تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ” şeklinde bir cümle yapısı söz konusu olup “Allah'ın adıyla ve akrabaların hatırına birbirinizden istiyorsunuz” anlamına gelmektedir. Begavî Arapların “سَأَلْتُكَ بِاللَّهِ وَالْأَرْحَامَ” “Allah ve akrabaların hatırı için senden şunu istiyorum” şeklindeki sözünde de böyle bir kullanımın

³⁵⁰ Begavî, *Me'âlim*, VIII, 492.

³⁵¹ Mezkûr âyette geçen “مَطْلَع” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı kıraat-i seb'a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. Kisâî ve Halef “ل” harfini kesreli olarak “مَطْلَع” şeklinde okumuşlardır. Şâz kıraat âlimlerinden A'meş ve İbn Muhaysın de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “ل” harfini fethalı olarak okumuşlardır. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 693; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 403; Dimyâtî, *İthâf*, 592.

³⁵² Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 280-281; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXIV, 549-550; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 348; Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 1348; Fârisî, *el-Hücce*, VI, 427-428; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 385; Müşkîlû *İ'râbi'l-Kur'ân*, II, 488; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXII, 37; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XXII, 397.

³⁵³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXIV, 549-550; Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 1348; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXII, 37.

³⁵⁴ Nisâ 4/1.

³⁵⁵ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 226; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 247; Dimyâtî, *İthâf*, 236.

olduğunu belirtmiştir. Begavî'ye göre birinci kıraat daha uygundur. Çünkü zahir bir isim mecrûr bir zamire atfedildiğinde, cer harfinin tekrarı şart olmasa da, tekrarsız kullanımı nadirdir. Nitekim Araplarda “مَرَرْتُ بِهِ وَبَرِيدٌ” şeklinde de bir kullanım söz konusudur. Bu şekilde kullanılması çok nadir olmakla beraber câizdir.”³⁵⁶

Begavî'nin anılan bu kıraati ve kıraate konu olan dilsel kullanımı izah tarzına diğer tefsir kaynaklarında da rastlanmaktadır. “وَالْأَرْحَامُ” şeklinde okuyanlara göre iki vecih vardır. Birincisi car ve mecrûrun konumuna atfedilmesinden dolayı mansûb okunmuştur. İkincisi “وَأَتَّقُوا” fiiline atfedilmesinden dolayı mansûb olmuştur. Buna göre takdir “اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَاتَّقُوا الْأَرْحَامَ” şeklindedir.³⁵⁷

Kaynakların bir kısmı da bu iki kıraat arasında “وَالْأَرْحَامُ” şeklindeki mansûb okunuşun tercih edildiği nakledilmiştir.³⁵⁸ Begavî de bu iki kıraat arasında Arapça kurallardan delil getirerek kelimenin mansûb okunmasını tercih etmiştir.

Kaynaklarda “وَالْأَرْحَامُ” şeklinde kıraatin nahivciler tarafından câiz görülmediği çirkin ve hatalı okuyuş olduğu nakledilmiştir.³⁵⁹ Bununla ilgili birçok açıklama yapılmıştır. Bazıları cer mahallindeki zamir tenvin seviyesinde olduğu için tenvine atıf yapılmadığından zamire de atıf yapılmaz, demiştir.³⁶⁰ Ayrıca açık bir ismin, cer halinde, mecrûr olmasına sebep olan açıkça ifade edilmedikçe, zamire atfedilmesi çirkin bir iştir. Bundan dolayı “مَرَرْتُ بِهِ وَبَرِيدٌ” “Ona ve Zeyd'e uğradım” şeklindeki bir ifade çirkin görülmektedir. Çünkü atfedilen ile kendisine atfedilen aynı ifadede ortaklıklar, onların her birisi ötekinin yerini tutabilir. Buna göre; Zeyd'e ve sana uğradım kastıyla “مررت بزيد وك” ifadesi câiz olmadığı gibi aynı şekilde; sana ve Zeyd'e uğradım kastıyla: “مررت بك وزيد” ifadesi de câiz değildir. Sîbeveyh'e göre ise böyle bir ifade çirkindir ve ancak şiirde bunun kullanılması câiz olur, demiştir.³⁶¹

Kaynakların bir kısmı “بِهِ وَبِالْأَرْحَامِ” şeklindeki kıraatin zayıf ve Arapça bakımından çirkin olmakla birlikte dini inanç açısından da oldukça büyük bir hata olduğunu nakletmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber: “لا تحلفوا بأبائكم” “Babalarınızın adına (babam hakkı için diye) yemin etmeyiniz” buyurmuştur. Allah'tan başkası adına yemin etmek

³⁵⁶ Begavî, *Me'âlim*, II, 159.

³⁵⁷ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 252; Nehhâs, *Î'râbü'l-Kur'ân*, 169; Fârisî, *el-Hücce*, III, 121; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 376; Müşkîlû *Î'râbü'l-Kur'ân*, I, 176.

³⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 350; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 6; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 376.

³⁵⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 6; Nehhâs, *Î'râbü'l-Kur'ân*, I, 431.

³⁶⁰ Fârisî, *el-Hücce*, III, 121-122; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 375.

³⁶¹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 6-7.

câiz olmadığına göre, akrabalık bağı adına yemin nasıl câiz olur?³⁶² Ayrıca Hz. Peygamber'in “يا أيها الناس اتقوا ربكم والأرحام” “Ey insanlar! Rabbinizden korkunuz ve akrabalık bağına kesmekten de” hadis-i şerifinde de “والأرحام” “akrabalık bağı” kelimesini fethalı okumuştur. Bütün bunlar bu kelimenin mansûb okunacağını göstermekte kesreli okunabileceğini söyleyenlerin görüşlerinin doğru olmadığını ortaya koymaktadır.³⁶³ Begavî ise aşere kurrâsından olan Hamza'nın kıraatini eleştirmekten uzak durmuştur. Begavî genellikle tefsirinde kıraatle ilgili eleştirileri, tenkidleri âlimlere nispet ederek nakletmiştir. Bu konuda kendi değerlendirmelerini açıkça zikretmemiştir. Ayrıca Begavî kaynaklarda geniş şekilde yer alan tartışmalara girmemiştir. Bu durum tefsirini gereksiz tartışmalardan uzak tutarak muhtasar olmasını sağlamıştır.³⁶⁴

Bu ve benzeri örneklerde Begavî'nin kıraatler arasında kendi tercihinin de yer verdiği görülmektedir. Begavî kıraatler arasında kendi tercihinin ifade ederken tercih ettiği kıraati bazen diğerlerinden önce zikretmiş bazen de tercih ettiği kıraat sıralamada sona yer almıştır. Bu konuda belirli bir metod takip etmemiştir. Begavî'nin tercih ettiği kıraatlere gelince o hep çoğunluğun okuyuşunu tercih etmiştir. Okuyuşlarında tek kalmış olan kurrânın kıraatini tercih etmemiştir. Ayrıca Begavî'nin tercih ettiği kıraatlerin temellendirmesini âyetten, sarf ve nahiv kurallarından delil getirerek yaptığı görülmüştür. Bazen de kıraat âlimlerinin çoğunluğunun bu görüşte olmasıyla açıklamıştır.

2.3.4. Bazı Kıraatleri Eleştiri Konusu Yapması

Kıraatler bazen nahiv ve dil kurallarına, bunların Araplar arasındaki yaygınlığı ve kullanım biçimlerine uymadığı gerekçesiyle tenkit edilmiş ve hatalı bulunmuştur. Çünkü sahih kıraatin şartlarından biri de kıraat bir vecihle de olsa Arap dilinin kaidelerine uygun olmalıdır. Begavî de kıraatleri naklederken bazen hatalı bulunan, yanlış görülen kıraatlere de yer vermiştir. Begavî genellikle hatalı bulunan kıraatleri “Nahivciler bu kıraat konusunda ihtilafa düştüler çoğunluğu bunun hatalı bir okuyuş olduğunu söylediler”, “Nahiv ehli bu kıraatten razı olmadılar”, “Ebû Amr bu kıraatin hatalı, olduğunu söyledi”, “Âişe bu kıraat kitaptan bir hatadır”, “Âişe bu kıraati kabul etmedi” şeklindeki ifadelerle ya nahiv ehline ya da sahabeye atıfta bulunarak kıraatin hatalı, yanlış olduğunu

³⁶² Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 6; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 9.

³⁶³ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 170.

³⁶⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, IX, 170.

nakletmiştir.³⁶⁵ Sözelimi Begavî “وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا” “Meleklerle, “Âdem’e secde edin” dediğimizde...”³⁶⁶ âyetinde geçen “لِلْمَلَائِكَةِ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklederken nahiv ehlinin kıraati zayıf gördüklerini nakletmiştir. Begavî’nin nakline göre Ebû Cafer “اسْجُدُوا” kelimesini “ج” harfî zammeli olduğu için “ة” harfini de ona isnaden “لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا” şeklinde zammeli okumuştur.³⁶⁷ Begavî bu okuyuşu “قَالَ رَبِّ” “Rabbim! Hükümünü ver.”³⁶⁸ âyetiyle delillendirmiştir. Nitekim âyette geçen “ب” harfî bu sebepten dolayı “قَالَ رَبُّ احْكُم” şeklinde zammeli okunmuştur. Begavî bu kıraati ve tevcihini zikrettikten sonra nahivcilerin bu kıraati zayıf gördüklerini ve bu okuyuşun yanlış olduğunu ifade ettiklerini belirtmiştir.³⁶⁹

Kaynakların bir kısmı bu kıraate yer vermemiştir.³⁷⁰ Bazı âlimler de bu kıraati naklettikten sonra bu okuyuşun hatalı, yanlış olduğunu söylemişlerdir.³⁷¹ Ebû Hayyan, bu kıraatin zayıf ve hatalı olarak görüldüğünü naklettikten sonra bu okuyuşun bir lehçe farklılığı olduğu için kârînin bu okuyuşla hata ettiğini ve yanlış olduğunu söylemenin uygun olmadığını belirtmiştir. Çünkü Ebû Cafer, Abdullâh b. Abbâs ve diğer sahabeden arz yoluyla Kur’ân’ı almış büyük kurrâdan biridir ve hocası ise kıraat-i seb‘a imâmlarından Nâfî’dir.³⁷² Begavî, bu kıraati naklederken nahivcilerin bu kıraati zayıf gördüklerini zikretmiş ve kendisi bu görüşte olduğunu belirtmemiştir.

Bu konu ile ilgili diğer bir örnek “حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا” “Nihâyet peygamberler ümitlerini kesecek hale gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi”³⁷³ âyetinde geçen “كُذِّبُوا” lafzıdır. Begavî’nin nakline göre bu âyette geçen “كُذِّبُوا” fiilini Kûfe ekolü ve Ebû Cafer şeddesiz olarak “كُذِّبُوا”

³⁶⁵ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/34; Nisâ 4/162; Yûsuf 12/110; İbrâhîm 14/22; Tâhâ 20/63; Enbiyâ 21/88; Nûr 24/27, 35; Câsiye 45/14.

³⁶⁶ Bakara 2/34.

³⁶⁷ İbn Hâleveyh, bu kıraati şâz olarak zikretmiştir. bkz. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî l-Kur’ân*, 175.

³⁶⁸ Enbiyâ 21/112.

³⁶⁹ Begavî, *Me’âlim*, I, 81. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 210; Dimyâtî, *İthâf*, 175.

³⁷⁰ Ferrâ, *Me’âni l-Kur’ân*, I, 26; Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, I, 535-543; Râzî, *Me’âtihi l-Ğayb*, II, 230-240; Nesefî, Ebû’l-Berekât Hâfizuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü t-Tenzil ve Hakâiku t-Te’vîl = Tefsîru n-Nesefî* (Thk. Yûsuf Ali Büdeyvi vd.), Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, Beyrût 1998, I, 80.

³⁷¹ Zeccâc, *Me’âni l-Kur’ân*, I, 111-112; Nehhâs, *Îrâbü l-Kur’ân*, 34; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 254; İbn Atiyye, *el-Muharraru l-Vecîz*, I, 124; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi l-Kur’ân*, I, 433-434; Ebû Hayyân, *el-Bahru l-Muhîd*, I, 302.

³⁷² Ebû Hayyân, *el-Bahru l-Muhîd*, I, 302.

³⁷³ Yûsuf 12/110.

şeklinde okumuşlardır. Begavî Hz. Âişe'nin bu kıraati uygun görmediğini belirtmiştir.³⁷⁴ Diğer kıraat âlimleri ise şeddeli “كُذِّبُوا” şeklinde okumuşlardır.³⁷⁵ Mücâhid'in “ك” harfini fethalı, “ذ” harfini şeddesiz olarak “كذِّبُوا” şeklinde okuduğu nakledilmiştir.³⁷⁶ Begavî bu fiille ilgili okuyuşları kurrâyâ nispet ederek verdikten sonra kıraatlere göre âyetin tefsirini zikretmiştir. Begavî “كُذِّبُوا” kıraatine göre âyetin iki şekilde yorumlandığını belirtmiştir. Birincisine göre âyet “peygamberler kavimlerinin iman etmelerinden ümitlerini kesip ve ümmetlerinin kendilerini yalanladıklarını, artık bundan sonra onların iman etmeyeceklerini iyice anladılar, kesin olarak bildiler” anlamına gelmektedir. İkincisine göre ise âyet “peygamberler kavimlerinden kendilerini yalanlayan kimselerin kendilerini doğrulamalarından ümitlerini kestikleri zaman kavimlerinden kendilerine iman eden kimselerin şiddetli bela ve musibetlerden ve zaferin, yardımın gecikmesinden dolayı kendilerini yalanladıklarını ve dinlerinden döndüklerini zannettiler” anlamına gelmektedir. “كُذِّبُوا” şeklindeki kıraate göre âyetin anlamı peygamberler kavimlerinin iman etmelerinden ümitlerini kesip ve ümmetlerinin kendilerini yalanladıklarını, artık bundan sonra onlardan imanın olamayacağını iyice anladılar, kesin olarak bildiler, şeklindedir. Buna göre “الظن” kelimesi “اليقين” anlamındadır. Bu Katâde'nin görüşüdür.³⁷⁷ Görüldüğü üzere bu açıklamalarında Begavî, kıraat ihtilafına göre kelimenin yapısında farklılık oluştuğunu, buna bağlı olarak da âyetin anlamında bir değişikliğin meydana geldiğini belirtmiş olmaktadır.

Begavî'nin bu kıraatle ilgili izahları diğer tefsir kaynaklarında da görülmektedir. Nitekim pek çok kaynakta bu fiilin şeddeli ve şeddesiz okunduğunda ortaya çıkan anlam farklılığı nakledilmiştir³⁷⁸ ve “كُذِّبُوا” şeklindeki kıraati Hz. Âişe'nin hoş görmediğini ifade

³⁷⁴ Rivâyet edildiğine göre Urve, Hz. Âişe'ye bu âyette geçen “كُذِّبُوا” ifadesinin şeddeli ve şeddesiz okunması ile ilgili sorduğunda Hz. Âişe şeddeli “كُذِّبُوا” şeklinde okunması gerektiğini söylemiş ve peygamberlerin Rablerine kendilerine yalan söylenildiğine karşı böyle bir zan içine düştüklerini söylemekten Allah'a sığınırız, demiştir. bkz. Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 132; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 16; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XI, 473.

³⁷⁵ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 351-352; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 296; Dimyâtî, *İthâf*, 336.

³⁷⁶ Bu okuyuş şâz kıraatlerdendir. Ebû Hayyan bu kıraati İbn Abbâs, Mücâhid ve Dahhak'a atıfta bulunarak vermiştir. bkz. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, V, 347-348; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kur'ân*, 70.

³⁷⁷ Begavî, *Me'âlim*, IV, 286.

³⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIII, 392-399; Fârisî, *el-Hücce*, IV, 441-444; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 15-16; Müşkîlî *İ'râbi'l-Kur'ân*, II, 86-87; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XVIII, 230-231; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XI, 471-473; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, V, 347-348.

edilmiştir.³⁷⁹ Bu durum Begavî'nin kıraat vecihleriyle ilgili yaptığı açıklamaların diğer kaynaklarda yapılan açıklamalarla örtüştüğünü göstermektedir.

2.3.5. Şâz Kıraatleri Zikretmesi

Begavî mütevâtir kıraatlerin yanında şâz kıraatlere de yer vermiştir. Begavî'nin naklettiği şâz kıraatler incelendiğinde bunları âyetle ilgili yorumu desteklemede, sahih kıraatleri teyid etmede, bazen de mezheplere göre fikhî meseleri açıklamada delil olarak kullandığı görülmektedir. Bu bölümde ise Begavî'nin şâz olarak değerlendirdiği kıraatler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bununla ilgili olarak Begavî tefsirinde sadece iki örnek bulunmuştur. Begavî'nin nakline göre “إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ” “Şüphesiz onların dönüşü sadece bizedir.”³⁸⁰ âyetinde geçen “إِيَابَهُمْ” kelimesini Ebû Cafer “ي” harfini şeddeli olarak “إِيَابَهُمْ” şeklinde okumuştur. Begavî bu okuyuşu zikrettikten sonra bu kıraati Zeccâc’tan başkasının câiz görmediğini ve bu kıraatin şâz olduğunu belirtmiştir.³⁸¹ Görüldüğü üzere Begavî on’lu sistem içerisinde yer alan kurrâdan biri olan Ebû Cafer’in kıraatini şâz olarak nitelemiştir.³⁸² Ayrıca üzerinde durulması gereken bir husus da Begavî'nin bu kıraati Zeccâc’tan başkası câiz görmemiştir ifadesiyle çoğunluğun görüşüne önem verdiğini göstermiş olmasıdır.

Begavî'nin de zikrettiği gibi kaynakların bir kısmında bu okuyuş şâz olarak görülmüş³⁸³ kaynakların bir kısmında ise bu okuyuşun câiz olmadığı, hatalı olduğu nakledilmiştir.³⁸⁴

Konu ile ilgili bir diğer örnekte “وَأَعْتَدْتُ لَهُنَّ مَثَكًا” “Onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladım”³⁸⁵ âyetinde geçen “مَثَكًا” kelimesidir. Begavî'nin nakline göre bu kelime şâz kıraatlerde “ت” harfi sâkin olarak “مَثَكًا” şeklinde okunmuştur.³⁸⁶ Görüldüğü üzere Begavî naklettiği kıraatin nispetini belirtmeden “مَثَكًا” “şâz kıraatlerde de “مَثَكًا” olarak okunmuştur” şeklinde vermiştir.

³⁷⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 132; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 16; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XI, 473.

³⁸⁰ Gâşiye 88/25.

³⁸¹ Begavî, *Me'âlim*, VIII, 411.

³⁸² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 400; Dimyâtî, *İthâf*, 582.

³⁸³ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi Şevâzî'l-Kur'ân*, 173; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 357-359; Kirmânî, *Şevâzzü'l-Kırâât*, 511.

³⁸⁴ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 259; Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü'l-Râbi'l-Kur'ân*, II, 473; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XXII, 255.

³⁸⁵ Yûsuf 12/31.

³⁸⁶ Begavî, *Me'âlim*, IV, 237.

Mezkûr âyette geçen “مُنْكَأً” kelimesini kıraat-i aşere imâmlarından Ebû Cafer hemzesiz ve “ك” harfini de tenvinli olarak “مَنْقَى” vezninde “مَنْكَأ” şeklinde okumuştur. Mutavve‘î ise “ت” harfî sâkin ve hemzeli olarak “مُنْكَأً” şeklinde okumuştur. Hasanü'l-Basrî ise şeddeli ve hemzeden önce ise elif harfî ile “مُنْكَأَاء” şeklinde okumuştur.³⁸⁷ Kaynaklarda bu kelime ile ilgili okuyuşlar nakledilmiştir. Bu üç okuyuş da şâz kıraatlerdendir.³⁸⁸ Begavî de bu okuyuşların şâz kıraatlerden olduğunu belirtmiş ama bu kıraatin kimlere nispet edildiğini zikretmemiştir. Begavî genellikle tefsirinde şâz kıraatlerin nispetini yaparak isimlerini tek tek zikretmiştir. Burada Begavî ya tefsirinin muhtasar olması için ya da nispeti bilindiği için bu şâz kıraati okuyanlara isnad etmemiş olabilir. Bu durum Begavî'nin bazen şâz kıraati okuyanlara atıfta bulunmadan verdiğini göstermesi bakımından kayda değerdir.

³⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 295; Dimyâtî, *İthâf*, 331.

³⁸⁸ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kur'ân*, 68; Kirmânî, *Şevâzzü'l-Kırâât*, 245.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ME‘ÂLİMU’T-TENZÎL’DE KIRAATLERİN TEFSİRE ETKİSİ

Kıraat ilmi Kur’an ilimleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle kıraat ilminin, âyetlere kazandırdığı mana zenginliği yönüyle tefsir ilmi ile çok yakın bir ilgisi bulunmaktadır. Farklı okuyuş vecihleri olan kıraatlerle mücmel olan lafızların bir başka vecih ile mübeyyen kılınması, amm olan lafızların bir başka vecih ile tahsis edilmesi, mutlak olan lafızların bir başka vecih ile mukayyet kılınması ve müşkil olan lafızların bir başka vecihle izah edilmesini sağlamıştır.¹ Bu durum sahih ve zayıf olan bütün kıraatler için geçerlidir. Özellikle sahabe kıraatleri âyette bulunan müşkil ve mücmel bir durumun giderilmesinde ve Kur’an âyetlerinin anlaşılmasında büyük katkı sağlamıştır. Bütün bunlar sebebiyledir ki hemen hemen her müfessir, farklı boyutlarda da olsa, kıraat farklarına müracaatta bulunmuştur. Bu müracaat kimi zaman âyetin mana ve delaletini tespitiye yönelik olurken, kimi zaman ise takdir edilen manayı desteklemeye yönelik olmuştur. Bu türden atıflara Begavî’de de rastlanmaktadır. Begavî, tefsirinde kıraat farklılıklarının bir kısmını sadece nakletmekle yetinmiş, bir kısmının tevcihini yapmış diğer bir bölümünü ise sahih şâz ayrımı yapmaksızın âyetin tefsirine olan katkılarını zikretmiştir.

3.1. Tefsir Değeri Açısından Kıraatler

Tefsirle olan ilişkisi bakımından kıraatler iki çeşittir: Birincisi med, imâle, tahfif, teshil, tahfif, ğunne vb. tefsirle bir ilişkisi olmayan farklılıklardır. Fonetik ihtilaflar olarak isimlendirilen bu farklılıklar âyetlerin anlamına etkisi olmayan lehçesel ve dilsel okuyuşlardır. İkincisi tefsirle ilişkili olan ve manayı etkileyen kıraatlerdir. Bunlar kurrânın kelimelerin bazı harflerinde ve harekelerindeki ihtilaflardır.² Begavî tefsirinde bu kıraat farklılıklarına yer vermiştir. Bu farklılıklar kimi zaman âyetin anlamında değişikliğe yol açmazken kimi zaman da âyetin anlamında farklılığa yol açmıştır. Bu konuyla ilgili örnekler Begavî tefsiri bağlamında alt başlıklar altında örneklerle incelenecektir.

¹ Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri*, 127-129.

² İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusî, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, ed-Dâru’t-Tunusiyye, Tunus 1984, I, 51-55.

3.1.1. Âyetin Anlamında Değişikliğe Yol Açmayan Kıraatler

3.1.1.1. Usul Farklılıkları

Usul yönünden kıraat farklılıkları kelimenin daha çok telaffuzu ile alakalı olup kıraat imâmlarının Kur'ân kıraatında takip ettikleri ve her birinin kendisine ait olan ya da diğer imâmlarla ortak oldukları kuralların öne çıkanlarıdır. Yani bu farklılıklar iki veya daha fazla kıraat farklılığının her birinin bir usule göre Kur'ân'daki bütün geçtiği yerlerde aynı kaideye göre okunmasıdır. Bu farklılıkların genellikle tefsire etki eden bir yönü de bulunmamaktadır.³ Begavî tefsirinde bu kıraat farklılıklarına da yer vermiştir. Bu kıraatlere yer verirken yeri geldiğinde bazen usulle ilgili konularda açıklamalarda da bulunmuştur. Bu konuyla ilgili örnekler alt başlıklarla incelenmeye çalışılacaktır. Esasen bu başlıkların dışında pek çok alt başlık bulunmakla birlikte, bu konuların tamamının ayrı ayrı Begavî'nin tefsirinde zikrettiği kıraatler bağlamında değerlendirilmesi bu tezin sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle bu başlıklardan, örnekleri en çok olanlar temelinde konular ele alınacak; genel değerlendirmelerde ise Begavî'nin tefsirinde zikrettiği örneklerin tamamı göz önünde bulundurulmaya çalışılacaktır.

3.1.1.1.1. Hemze İle İlgili Kıraat Farklılıkları

Kıraat imâmları hemzenin kelime içindeki durumuna göre farklı şekillerde okumuşlardır. Hemze tahkik⁴, teshil⁵, ibdâl⁶ vb. şekillerde okunmuştur. Begavî tefsirinde bu konuyla ilgili örneklerle de yer vermektedir.⁷ Sözgelimi Begavî “إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ” âyetinde geçen “ءَأَنْذَرْتَهُمْ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklederken hemzenin okunuşu açısından ele almıştır. Begavî'nin nakline göre bu kelimeyi İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî “ءَأَنْذَرْتَهُمْ” kelimesinde olduğu gibi kelimenin başında bu şekilde

³ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Yaklaşım*, 57.

⁴ Tahkik bir harfin hakkını vermek, hareke, izhar ve ğunneleri okuyuş hassasiyetinin en son imkânlarını kullanarak bir harfi diğerine karıştırmadan tane tane okumaktır. bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 205; Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 126-127.

⁵ Teshil hemze harfini kendisiyle yine kendi harekesinden olan harfin mahreci arasına koymaktır. Bu “ءَأَنْذَرْتَهُمْ” kelimesinde olduğu gibi hemze ile elif arasında; “إِنْكُمْ” lafzında olduğu gibi hemze ile “ي” harfi arasında; “وَأَنْذَرْتَهُمْ” kelimesinde olduğu gibi hemze ile “ر” harfi arasında olmak üzere üç şekilde olmaktadır. bkz. Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 133-134.

⁶ İbdâl, sâkin hemzeyi makablinin harekesi cinsinden harf-i medde çevirmektir. Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 67.

⁷ Konuyla ilgili olarak Begavî'nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bk: Bakara 2/3, 4, 6, 13, 14, 40, 61, 62, 185, 260; Âl-i İmrân 3/66; Nisâ 4/4, 32; En'âm 6/40; Arâf 7/165; Tevbe 9/12, 37, 106; Hûd 11/27; Kehf 18/98; Meryem 19/74; Hac 22/5; Şuarâ 26/176; Kasas 28/34; Ahzâb 33/4; Sebe 34/14; Necm 53/22; Meâric 70/1; Beled 90/20; Beyyine 98/6.

⁸ Bakara 2/6.

gelen iki hemzeyi tahkikle okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise ikinci hemzeyi teshil ile (yumuşatarak) okumuşlardır.⁹ Begavî bu örnekte sadece kelimeyi tahkik ve teshil ile okuyan kurrâya atıfta bulunarak vermiş ve herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Bu Begavî'nin usulle ilgili kıraat farklılığını naklederken genellikle uygulamış olduğu metodudur.

Kaynakların çoğu âyetin anlamına etkisi olmayan bu kıraate yer vermemiştir.¹⁰ Bir kısmı ise bu kıraati nakletmişlerdir.¹¹ Begavî de bu kelime ile ilgili kıraat farklılığını naklederek âyetin anlamına etkisi olsun olmasın on'lu sistem içerisinde yer alan okuyuşları tefsirinde zikrettiğini göstermektedir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de Bakara 2/13. âyetinde geçen “السُّفْهَاءُ الْآ” ifadesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Bu örnekte Begavî sadece kıraati nakletmekle yetinmemiş konuyla ilgili açıklamalarda da bulunmuştur. Begavî'nin nakline göre Kûfe ve Şâm ekolü “السُّفْهَاءُ الْآ” kelimesini ve bu şekilde iki kelimedeki gelen hemzelerin hepsini iki hemze ile okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise birincisini tahkikle; ikincisini de iki ayrı kelimedeki için tahfif maksadıyla yumuşatarak okumuşlardır. Hemzeler “أُولَئِكَ”، “أُولَئِئِ”، “هُوَ لَآءِ” gibi aynı kelimedeki bir arada geldiklerinde ise Ebû Amr ve İbn Kesîr'den rivâyetle el-Bezî tek hemze ile okumuşlardır. Ebû Cafer, Verş ve Yakûb birinci hemzeyi tahkikle ikincisini yumuşatarak okumuşlardır. Kâlûn ise birincisini yumuşatarak ikincisini ise tahkikle okumuştur.¹² Görüldüğü üzere Begavî hemzenin okunuşuyla ilgili bu kıraat farklılığını naklederken sadece âyette geçen kelimenin okunuşuna yer vermemiş aynı şekilde gelen diğer âyetlerdeki kelimeleri ve kurrânın okuyuşlarını zikretmiştir.

Tefsir kaynaklarının çoğu tefsire etkisi olmayan bu kıraate yer vermemiştir.¹³ Begavî ise kıraat-i aşerede yer alan bu okuyuşu nakletmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da Begavî bir önceki örnekte hemzenin tahkik ve teshil okunuşuyla ilgili kıraat farklılığını herhangi bir açıklamada bulunmadan sadece kurrâya nispet ederek vermiştir. Fakat bu örnekte hangi durumlarda tahkikle ve teshille

⁹ Begavî, *Me'âlim*, I, 64. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 134-138; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 207; Dimyâtî, *İthâf*, 169.

¹⁰ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 11-12; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 264-265.

¹¹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 77-82; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, I, 150; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 163; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, I, 46-47.

¹² Begavî, *Me'âlim*, I, 67. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 134-138; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 208; Dimyâtî, *İthâf*, 171.

¹³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, I, 302-305; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 155; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, II, 74-75; Neseî, *Medârikü't-Tenzîl*, I, 51-52; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, I, 190-193.

okunduğunu ve bu şekilde okuyan kurrânın ve râvilerin isimlerini tek tek zikretmiştir. Bu durum Begavî'nin aynı örnekle ilgili bir yerde açıkladığı kuralı başka bir yerde özet olarak verdiğini göstermesi bakımından kayda değerdir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de Kehf 18/94. ve Enbiyâ 21/96. âyetlerinde geçen “يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ” kelimeleri ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî'nin nakline göre bu kelimeleri Âsım hemzeli okumuş iken diğer kıraat âlimleri ise hemzesiz okumuşlardır.¹⁴ Begavî bu kıraat farklılığına yer vermesinin ardından onların lehçesel farklılığa dayanan iki farklı kullanım olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Begavî bu kıraatle ilgili hemzeli okunduğunda “أَجِيج النار” “ateşin alev alması” ifadesinden türediğini; hemzesiz okunduğunda ise Harut ve Marut gibi Arapca olmayan iki isim olduğu şeklindeki görüşü de nakletmiştir.¹⁵

Kıraat ve tefsir kaynaklarının çoğu Begavî'nin naklettiği gibi kıraat farklılığından doğan vecihleri zikretmişlerdir.¹⁶ Bazı kaynaklarda ise Accâc'a (ö. 145/762) nispet edilen “أَجُوجَ مَاْجُوجَ” şeklindeki şâz kıraate¹⁷ de yer vermişlerdir.¹⁸ Begavî ise sadece on'lu sistem içerisinde yer alan okuyuşları nakletmiştir. Bu durum Begavî'nin âyetin anlamına etkisi olmayan usulle ilgili kıraat farklılığına yer verirken sadece kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları naklettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

3.1.1.1.2. İdğam İle İlgili Kıraat Farklılıkları

Begavî tefsirinde idğam ile ilgili kıraat farklılıklarına da yer vermiştir.¹⁹ Begavî bu konuyla ilgili örnekleri naklederken bazen idğam ve idğamın çeşitleri konusunda bilgiler vermiş bazen de sadece kıraati nakletmekle yetinmiştir.²⁰ Bu bağlamda “الرَّحْمَنُ

¹⁴ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 399; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 315; Dimyâtî, *İthâf*, 372.

¹⁵ Begavî, *Me'âlim*, V, 202.

¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XV, 388; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 310; Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 554; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXI, 171; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIII, 377-378; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VI, 154.

¹⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân*, 85.

¹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXI, 171; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VI, 154.

¹⁹ İdğam birbirine eş veya birbirine yakın ya da aynı cinsten olan iki harfi birbirine katmaktır. İdğam, idğam-ı kebir ve idğam-ı sağır olmak üzere iki kısma ayrılır. Müdğam (Kendinden sonraki harfe idğam edilen birinci sâkin harf) olan birinci harf harekeli ise idğam-ı kebir; müdğam sâkin müdğamu'n-fih (İdğamın kendisinde yapıldığı ikinci harekeli harf) harekeli olursa idğam-ı sağır denilir. bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 274-275; Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahları*, 68-70.

²⁰ Konuyla ilgili olarak Begavî'nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bk: Bakara 2/2, 170; Nisâ 4/74; Mâide 5/59; Hûd 11/42; Sebe 34/9.

”الرَّحِيمَ مَالِكٍ يَوْمَ الدِّينِ“ *“Rahman ve Rahimdir. Ceza gününün tek sahibidir.”*²¹ âyetinde geçen ”الرَّحِيمَ مَالِكٍ“ ifadesi ile ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Begavî’nin nakline göre Ebû Amr “م” harfini “م” harfine idğam ederek okumuştur. Begavî bu okuyuşu naklettikten sonra hangi şartlarda idğam yapıldığını izah etmiştir. Buna göre aynı cinsten ya da aynı mahreçten olan veya mahreçleri birbirine yakın sâkin ya da harekeli harflerde idğam yapıldığını, ancak birinci harf şeddeli, tenvinli, menkûs, meftûh ya da muhâtab ta’sı olursa ve kendi mislinin dışında sâkin bir harf bulunursa o zaman idğam edilmediğini belirtmiştir. Bu bilgileri aktardıktan sonra Begavî idğamın çeşitleri hakkında da bilgi vermiş ve kurrâdan hangilerinin nerede idğam yaptığını da açıklamıştır. Buna göre harekeli olan harflerdeki idğamlar idğam-ı kebirdir. Hamza, harekeli olan harfler arasında idğam yapılabileceğini söylemiştir. Nitekim Hamza ”بَيَّتْ طَائِفَةً“²², ”وَالصَّافَّاتِ صَفًّا فَالْزَّاجِرَاتِ“²³, ”وَالذَّارِيَّاتِ ذُرًّا“²⁴ âyetlerinde ”ت“ harfini kendinden sonra gelen ”ط ذ ص“ harflere idğam ederek okumuştur. Kisâî ve Hamza idğam-ı sağır’ın sâkin harflerde oluştuğunu ifade etmişlerdir. Ancak ”ل“ harfinin ”ر“ harfinde ve ”ج“ harfinin ”د“ harfine idğamını idğam-ı sağır kabul etmemişlerdir. Diğer kıraat âlimleri ise sayılı harflerde idğam yapmışlardır.²⁵ Burada dikkat edilmesi gereken husus Begavî’nin ”diğer kıraat âlimleri sayılı harflerde idğam yapmışlardır“ ifadesiyle bu kurrâyı ve idğam yaptıkları harfleri zikretmemesidir. Böylece Begavî bu konularda detaylara girmeyerek tefsirinin muhtasar olmasını sağlamıştır.

Tefsir kaynaklarının çoğu âyetin anlamına etkisi olmayan bu kıraate yer vermemiştir.²⁶ Begavî ise bu ifade ile ilgili kıraat farklılığını naklederken idğam konusu ile ilgili bilgi verip idğam çeşitlerini de açıkladıktan sonra kıraat âlimlerinin hangi harflerde idğam yaptığını açıklamıştır. Bu, Begavî’nin usulle ilgili kıraat farklılığını naklederken uygulamış olduğu metotlardan birisidir. Begavî, kıraatleri naklederken yeri geldiğinde bazen usulle ilgili konularda örnekler verip açıklamalarda bulunmuştur. Fakat bu konularda Begavî eserinin tefsir kitabı olması ve tefsirinin muhtasar olmasını istemesi sebebiyle ayrıntılı bilgi vermemiştir.

²¹ Fâtiha 1/3-4.

²² Nisâ 4/81.

²³ Sâffât 37/1-3.

²⁴ Zâriyât 51/1.

²⁵ Begavî, *Me‘âlim*, I, 53. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. Dimyâtî, *İthâf*, 162.

²⁶ Taberî, *Câmi‘u l-Beyân*, I, 149; Zeccâc, *Me‘âni l-Kur‘ân*, I, 46; Nehhâs, *İ‘râbü l-Kur‘ân*, 13; Sa‘lebî, *el-Keşf ve l-Beyan*, I, 110-112; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 114-115; Râzî, *Mefâtihu l-Ğayb*, I, 237-240; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi l-Kur‘ân*, I, 215.

Bu konu ile ilgili bir diğer örnek de “قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا” “Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız, dediler.”²⁷ âyetinde geçen “بَلْ نَتَّبِعُ” ifadesidir. Begavî’nin nakline göre bu ifadeyi Kisâî “ل” ve “ن” harflerini birbirine idğam ederek “نَتَّبِعُ” şeklinde okumuştur.²⁸ Begavî daha sonra Hamza ve Kisâî’nin bu ifadenin dışında nerelerde idğam yaptığını açıklamıştır. Buna göre Kisâî “هَلْ” ve “بَلْ” ifadelerindeki “ل” harfini kendinden sonra gelen “ت”, “ث”, “ز”, “س”, “ص”, “ط”, “ظ” harflerine idğam ederek okumuştur. Hamza ise “ل” harfini sadece “ت”, “ث”, “س”, harflerine idğam ederek okumuştur.²⁹

Tefsir kaynaklarının çoğu âyetin anlamına etkisi olmayan bu kıraati nakletmemiş³⁰ sadece bir kısmı bu kıraate yer vermiştir.³¹

Begavî aynı şekilde “قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَتَّقُمُونَ مِنَّا” “De ki: “Ey kitap ehli! Bizden hoşlanmıyorsunuz”³² âyetinde geçen “هَلْ تَتَّقُمُونَ” ifadesini Kisâî’nin “ل” harfini “ت” harfine idğam ederek okuduğunu zikrettikten sonra, Kisâî’nin idğamlı okuduğu diğer harfleri de belirtmiştir. Buna göre Kisâî “هَلْ” edatını “ت”, “ث” ve “ن” harflerine idğam ederek okumuştur. Hamza ise “ت”, “ث” harflerine idğam ederek okuma konusunda onlara muvafakat etmiştir. Ebû Amr, sadece “هَلْ تَرَى” ifadesinde idğam ederek okumuştur.³³

Kaynakların çoğu bu kıraate yer vermemiştir.³⁴ Sadece Nehhâs eserinde kıraat âlimlerine atıfta bulunmadan harflerin yakınlığından dolayı idğam edilerek okunduğunu zikretmiştir.³⁵ Begavî ise bu okuyuşu, kıraat âlimlerine nispet ederek verdikten sonra kıraat âlimlerinin hangi harflerde idğam yaptığını açıklamıştır. Bu durum Begavî’nin âyetin anlamına etkisi olmasa da kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları naklettiğini göstermesi bakımından kayda değerdir.

²⁷ Bakara 2/170.

²⁸ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. Dimyâtî, *İthâf*, 197.

²⁹ Begavî, *Me’âlim*, I, 181.

³⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, III, 41-44; Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 75; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 356; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 15-19; Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yûsuf, *ed-Dürü’l-Mesûn fî ‘Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn* (Thk. Ahmed Muhammed el-Harrât), Dâru’l-Kalem, Dımaşk 1986, II, 226.

³¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, V, 6; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, I, 655.

³² Mâide 5/59.

³³ Begavî, *Me’âlim*, III, 74. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 6-7; Dimyâtî, *İthâf*, 41-42.

³⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, VIII, 537; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, II, 186; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyan*, IV, 84-85; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II, 260-261; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XII, 36; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, VIII, 74-75; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, III, 527.

³⁵ Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 238.

3.1.1.1.3. İmâle İle İlgili Kıraat Farklılıkları

Begavî tefsirinde imâle ile ilgili kıraat farklılıklarına da yer vermiştir.³⁶ Bu farklılıkları naklederken bazen kıraat âlimlerinin hangi kelimelerde imâle yaptığını açıklamış bazen de sadece kıraati nakletmekle yetinmiştir.³⁷ Bu bağlamda “وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ”³⁸ âyetinde geçen “أَبْصَارِهِمْ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Begavî’nin nakline göre Ebû Amr ve Kisâî bu kelimeyi imâle ile okumuşlardır. Bu okuyuşu naklettikten sonra Begavî “ر” harfinin imâle ile okunmasının şartını açıklamıştır. Buna göre elif’den sonra lamu’l-fiili kesreli “ر” harfi olan bütün kelimeler imâle ile okunur. Hamza, “القرار” kelimesinde olduğu gibi kelimenin içinde “ر” harfi tekrar edilmişse imâle ile okumuştur. Kisâî “جبارين الجار الجوار بارئكم أنصاري” “تسارع” kelimelerini imâle ile okumuştur. Ayrıca “الكبري” “الأخري” kelimelerinde olduğu gibi müenneslik alameti için gelen ve kendinden önce “ر” harfi bulunan lafızlar da imâle edilerek okunmuştur.³⁹ Görüldüğü üzere Begavî bu âyette geçen “أَبْصَارِهِمْ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını âlimlere nispet ederek vermiş ve âlimlerin hangi şartlarda imâle yaptığını tek tek açıklamıştır. Ayrıca Begavî bu kelimenin dışında imâle yapılan diğer kelimeleri de örnek vererek açıklamıştır. Burada Begavî’nin usulle ilgili kıraat farklılığından olan ve âyetin anlamına herhangi bir etkisi olmayan bu okuyuşu naklederken açıklamalarda bulunması, diğer kelimelerden örnekler vererek kurrânın okuyuşlarını zikretmesi kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları naklettiğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Nitekim mezkûr âyette geçen “أَبْصَارِهِمْ” kelimesinin imâle ile okunup okunmaması konusundaki kıraat farklılığı onlu sistem içerisinde yer almaktadır.⁴⁰

Bu konu ile ilgili bir diğer örnek de “وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ” “Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır”⁴¹ âyetinde geçen “أَعْمَىٰ” kelimesidir. Begavî’nin nakline göre kıraat âlimlerinin bazıları “أَعْمَىٰ” kelimesinin her ikisini imâle ile okumuştur. Bazıları ise imâle yapmadan fethalı okumuştur. Ebû Amr

³⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 30.

³⁷ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/7, 10, 20; En’âm 6/61; Yûnus 10/1; İsrâ 17/72; Mü’minûn 23/44.

³⁸ Bakara 2/7.

³⁹ Begavî, *Me’âlim*, I, 65.

⁴⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 207; Dimyâtî, *İthâf*, 169.

⁴¹ İsrâ 17/72.

ise birinci “أَعْمَى” kelimesini kesreli ikincisini de fethalı okumuştur.⁴² Begavî bu okuyuşları naklettikten sonra Ebû Amr’ın okuyuşuna göre âyeti yorumlamış ve bu şekilde okunması onun ahirette körlüğünün daha da şiddetli olacağını belirtmiştir. Begavî bu görüşü âyetin devamında gelen “وَأَضَلُّ سَبِيلًا” “Yolunu daha da şaşırmıştır” ifadesiyle delillendirmiştir.⁴³ Görüldüğü üzere Begavî sadece kıraati nakletmekle yetinmemiş onu âyetten delil getirerek siyak-sibak bilgisi üzerinden temellendirme yoluna gitmiştir.

Kaynaklar Ebû Amr’ın kıraatinin tevcihini şu şekilde yapmışlardır: “Birinci cümledeki “أَعْمَى” kelimesiyle, o kimsenin kendisinin bizzat kör olması kastedilmiştir. Bundan dolayı bu kelime imâle yapılmıştır. İkinci cümledeki “أَعْمَى” lafzı ism-i tafdil anlamındadır. Böyle olması halinde bu kelime tam bir ifade olmaz; imâleyi de kabul etmez. Buna göre birincisinde imâle yapılması, onun ism-i tafdil manasında olmadığına; ikincisinde ise imâle yapılmaması, onun ism-i tafdil manasında olduğuna delalet etmiştir.”⁴⁴ Kaynakların bir kısmı sadece kıraat farklılığını nakletmişlerdir.⁴⁵ Bir kısmı ise kıraat farklılığını nakletmemekle yetinmemiş kıraatin tevcihini de yapmışlardır.⁴⁶ Begavî de kıraat farklılığını naklederken ikinci “أَعْمَى” lafzının imâle yapılmadan fethalı okunmasını kendinden sonra gelen “وَأَضَلُّ سَبِيلًا” âyetini delil getirerek kıraatin tevcihini yapmıştır.

Begavî’nin nakline göre “فَرَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا” “Allah da onlardaki hastalığı arttırmıştır.”⁴⁷ âyetinde geçen “فَرَادَهُمُ” kelimesini İbn Âmir ve Hamza imâle ile okumuştur. Begavî Hamza’ya atıfta bulunarak bu okuyuşu naklettikten sonra bu kelimeye ek olarak “زاع”, “خاب”, “طاب”, “حاق”, “ضاق” lafızlarında da Hamza’nın imâle yaptığını belirtmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise bu kelimeyi imâle yapmadan okumuşlardır.⁴⁸ Burada Begavî’nin kıraatleri naklederken sadece âyette geçen kelimeyle yetinmeyip konu çerçevesinde diğer kelimeleri de aktarması kayda değerdir.

⁴² Kaynaklarda “أَعْمَى” kelimesi ile ilgili üç okuyuş şekli nakledilmiştir. İbn Kesîr, Nâfi ve İbn Âmir her iki “أَعْمَى” kelimesinde “م” harfini fethalı okumuşlardır. Ebû Bekir rivâyetiyle Âsım, Hamza ve Kisâi her ikisinde “م” harfini kesreli (imâle yaparak) okumuşlardır. Ebû Amr ise birincisinde “م” harfini kesreli (imâle yaparak) ikincisinde fethalı okumuştur. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 383; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 207; Dimyâtî, *İthâf*, 360.

⁴³ Begavî, *Me’âlim*, V, 111.

⁴⁴ Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 528; Fârisî, *el-Hücce*, V, 112-113; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, III, 538; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXI, 19; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VI, 61.

⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIII, 133.

⁴⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XV, 12; Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 528; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, III, 538; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXI, 19; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VI, 61.

⁴⁷ Bakara 2/10.

⁴⁸ Begavî, *Me’âlim*, I, 66. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 139-141; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 308; Dimyâtî, *İthâf*, 170.

Kaynakların bir kısmı anlama etkisi olmayan usulle ilgili bu kıraat farklılığına yer vermemiş⁴⁹ bir kısmı ise nakletmişlerdir.⁵⁰ Begavî ise on'lu sistem içerisinde yer alan bu kelime ile ilgili kıraat farklılığına yer vermiştir. Ayrıca bu kelimeye ek olarak imâle yapılan diğer lafızlara da yer vermiştir. Begavî'nin kıraatleri naklederken sadece âyette geçen kelimeyle yetinmeyip konu çerçevesinde diğer kelimeleri de aktarması kayda değerdir.

3.1.1.1.4. İhtilas-İşba' İle İlgili Kıraat Farklılıkları

Begavî tefsirinde ihtilas ve işba'⁵¹ ile ilgili kıraat farklılığına da yer vermiştir.⁵² Sözelimi Begavî “لَا رَيْبَ فِيهِ” “Kendisinde şüphe olmayan”⁵³ âyetinde geçen “فِيهِ” kelimesi ile ilgili kıraati naklederken işba' olarak değerlendirmiştir. Begavî'nin nakline göre İbn Kesîr bu ifadeyi vasıl halinde işba' ile okumuştur. Daha sonra Begavî işba' ile okunmanın genel kuralını zikretmiştir. Buna göre kendinden önce sâkin harf bulunmayan “و” harfi vasıl halinde işba' ile okunur. Eğer kendinden önce sâkin “ي” harfi olursa kesreli olarak “ي” harfi ile işba' yapılır. Eğer “ي” harfi olmazsa zammeli olarak “و” harfi ile işba' yapılır. Begavî bu bilgileri naklettikten sonra Hafs'ın “فِيهِ مُهَانًا”⁵⁴ âyetinde geçen “فِيهِ” lafzını kesreli olarak “ي” harfiyle işba' yaptığını zikretmiştir.⁵⁵ Görüldüğü üzere Begavî anlam üzerinde hiçbir etkisi bulunmayan usul farklarına işaret etmiş ve bu konuyla ilgili açıklamalarda bulunup genel bilgiler vermiştir.

Kaynakların bir kısmında “فِيهِ” ifadesindeki “و” harfinin okunuşuyla ilgili beş vecih zikredilmiştir. Birincisi Zührî (ö. 52/124) ve Ebü'l-Münzir'e nispet edilen “و” harfi zammeli ve “و” harfi olmaksızın “فِيهِ هُدَى” okuyuştur. Bu şâz kıraattir.⁵⁶ İkincisi İbn Kesîr'in “و” harfinden sonra “ي” nin sabit olmasıyla “فِيهِ هُدَى” okuyuşudur. Üçüncüsü

⁴⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, I, 289-293; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 176-179; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, II, 71; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, I, 300-301.

⁵⁰ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 21; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, I, 189.

⁵¹ İhtilas harfin harekesini hafif bir ses ile okumaya ya da harekenin üçte ikisini okuyup üçte birini terketmeye denir. Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 72. İşba' ise teshili câiz olan bazı harflerin mahrecinden çıkarılmasıdır. Temel, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, 79.

⁵² Konuyla ilgili olarak Begavî'nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/2, 128, 143; Âl-i İmrân 3/75; En'âm 6/90; Arâf 7/111; Nûr 24/52; Neml 27/28; Tâhâ 20/75; Zümer 39/7; Hâkka 69/12; Müzzemmil 73/20; Kureyş 106/1-2.

⁵³ Bakara 2/2.

⁵⁴ Furkân 25/69.

⁵⁵ Begavî, *Me'âlim*, I, 59. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 128-130; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 206; Dimyâtî, *İthâf*, 167.

⁵⁶ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân*, 10.

“فِيهِ هُدًى” şeklinde “ه” harfinden sonra “و” in sabit olmasıyla. Bu okuyuş da şâzdır.⁵⁷ Dördüncüsü “فِيهِ هُدًى” şeklindeki okuyuştur. Beşincisi ve en güzel olanı “فِيهِ هُدًى” şeklindeki okuyuştur.⁵⁸ Kaynakların bir kısmında ise bu kıraate yer verilmemiştir.⁵⁹ Begavî ise bu okuyuşlardan sadece kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşlara yer vermiş şâz kıraatleri zikretmemiştir. Bu durum Begavî’nin usulle ilgili kıraat farklılığını aktarırken genellikle on’lu sistem içerisinde yer alan okuyuşları naklettığını göstermesi bakımından kayda değerdir.

Bu konu ile ilgili bir diğer örnek de “Kim, Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil’e ve Mikâil’e düşman olursa”⁶⁰ âyetinde geçen “وَجَبْرِيلَ” kelimesidir. Begavî’nin nakline göre bu kelimeyi İbn Kesîr “ج” harfini fethalı ve hemzesiz olarak “فَجْلِيلَ” vezniyle “جَبْرِيلَ” şeklinde okumuştur. Begavî Arap şairlerinden Hasan’ın şiirinde de bu şekilde kullanıldığını belirtmiştir. Nitekim Hasan “وَجَبْرِيلَ رَسُولَ اللَّهِ فِينَا / وَرُوحَ الْقُدُسِ لَيْسَ لَهُ كِفَاءُ” (Cibril aramızda Allah’ın elçisidir ve Ruhu’l-kuds’tür, ona denk yoktur.) şiirinde “وَجَبْرِيلَ” olarak kullanmıştır. Hamza ve Kisâi ise “جَبْرِيلَ” kelimesini hemzeyle “سَلْسِيلَ” vezninde “جَبْرَائِيلَ” şeklinde “إِسْبَاعَ” ile okumuşlardır. Ebû Bekir ise bu kelimeyi “الإِخْتِلَاسَ” ile okumuştur.⁶¹ Burada Begavî’nin kıraat farklılığını naklederken Arap şiiriyle kıraatin tevcihini yapması onun Arap dilindeki birtakım kullanımlar üzerinden temellendirme yoluna gittiğini göstermektedir. Bu şekilde Begavî Arap dilinin ifade ve üslup özelliklerini esas aldığını göstermeye çalışmıştır.

Kaynakların bir kısmında bu kelimelerle ilgili kıraat farklılığı okuyana nispet edilmeden temrîz sîgasıyla nakledilmiştir.⁶² Begavî ise bu kıraati on’lu sistem içerisinde yer alan kurrâlara atıfta bulunarak vermiştir. Bu durum Begavî’nin kıraatleri okuyanlara nispet ederek verdiğini göstermesi bakımından kayda değerdir.

⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi‘l-Kur’ân*, I, 246.

⁵⁸ Zeccâc, *Me‘âni‘l-Kur’ân*, I, 69-70; Nehhâs, *İ‘râbü‘l-Kur’ân*, 17; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi‘l-Kur’ân*, I, 246.

⁵⁹ Taberî, *Câmi‘u‘l-Beyân*, I, 231-233; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 145-150.

⁶⁰ Bakara 2/98.

⁶¹ Begavî, *Me‘âlim*, I, 125. Mezkûr âyette geçen “وَجَبْرِيلَ” kelimesinin okunuşuyla ilgili kıraat-i seb‘a, aşere ve erbeate aşere içinde ihtilaf vardır. Nâfi, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Cafer ve Yakûb “جَبْرِيلَ” şeklinde okumuşlardır. On dört kıraat âlimlerinden Yezîdî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. İbn Kesîr “جَبْرِيلَ” şeklinde okumuştur. On dört kıraat âlimlerinden İbn Muhaysin de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Hamza, Kisâi ve Halef “جَبْرَائِيلَ” şeklinde okumuşlardır. Hasanî’l-Basrî “جَبْرَائِلَ” şeklinde okumuştur. İbn Muhaysin’den bir rivâyette “جَبْرَائِلَ” şeklinde okuyuş nakledilmiştir. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 165-167; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 219; Dimyâtî, *İthâf*, 188.

⁶² Zeccâc, *Me‘âni‘l-Kur’ân*, I, 179-180; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 301-302.

Kaynakların bir kısmında “وَجَبْرَيْلَ” kelimesi ile ilgili beş,⁶³ bazılarında yedi,⁶⁴ bazılarında on,⁶⁵ bazılarında ise on üç⁶⁶ okuyuş şekli nakledilmiştir. İbn Hâleveyh, “جَبْرَائِيلَ”, “جَبْرَيْلَ”, “جَبْرَيْنَ”, “مَيْكَيْلَ”, “مَيْكَلْ” şeklindeki okuyuşların şâz kıraatler olduğunu nakletmiştir.⁶⁷ Begavî ise bu okuyuşlardan sadece kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşlara yer vermiştir. Bu durum, Begavî’nin on’lu sistemin dışında kalan ve bu yönüyle “şâz kıraat” olarak isimlendirilen kıraatlere yer vermediğini göstermektedir. Burada esas üzerinde durulması gereken bir husus da Begavî’nin âyetin anlamına etkisi olmayan usulle ilgili kıraat farklılığını naklederken şâz kıraatleri zikretmemesidir.

Kaynakların bir kısmında ise bu kıraatler arasında tercih yapılmıştır. Örneğin Zeccâc eserinde bu kelime ile ilgili kıraat farklılıklarını naklettikten sonra “جَبْرَيْلَ” şeklindeki okuyuşun daha uygun olduğunu belirttikten sonra bunu Hz. Peygamber’in “جَبْرَيْلَ عَنْ يَمِينِهِ وَمِيكَائِيلَ عَنْ يَسَارِهِ” hadisiyle delillendirmiştir.⁶⁸ Begavî ise kıraatleri birbirine eşit görüp aralarında herhangi bir tercihte bulunmamıştır.

Kaynakların bir kısmında ise “جَبْرَيْلَ”, “جَبْرَيْلَ” ve “وَمَيْكَالَ” şeklindeki okuyuşlarla ilgili olarak Arap şiirinden şahit getirilerek kıraatlerin tevcihi yapılmıştır.⁶⁹ Begavî de Arap şiirinden şahit getirerek kıraatin tevcihini yapmıştır. Bu durum Begavî’nin kıraatleri naklederken Arap dilindeki çeşitli kullanımlara da işaret ettiğini göstermektedir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de Âl-i İmrân 3/75. âyetinde geçen “يُودَةَ”, “يُودَةَ” kelimeleri ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin aktarımına göre burada ve Nisâ 4/115, Âl-i İmrân 3/145, Şûrâ 42/20. âyetlerinde geçen “يُودَةَ”, “يُودَةَ”, “نُصْلَهُ”, “نُتُوهُ”, “نُتُولَهُ” kelimelerini Ebû Amr, Ebû Bekir ve Hamza “و” harflerini sâkin okumuşlardır. Ebû Cafer, Kâlun ve Yakûb sondaki “و” harfini kesreli olarak ihtilas ile okumuşlardır. Diğerleri ise, kesreli olarak işba‘ ile okumuşlardır. Begavî kıraat âlimlerine ve râvîlere atıfta bulunarak naklettiği bu okuyuşlardan sonra kıraatlerle ilgili vecihleri zikretmiştir. Buna göre bu harfi sâkin okuyanlar bunu hazfedilen “ي” harfinin yerinde düşünmüşlerdir. İhtilas ile kesreli okuyanlar “ي” harfine gerek duymamışlardır. Çünkü kesre, kendinden sonrakinin

⁶³ “جَبْرَيْلَ”, “جَبْرَيْلَ”, “جَبْرَائِيلَ”, “جَبْرَيْنَ”, “جَبْرَيْلَ” bkz. Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur’ân*, I, 179-180; Nehhâs, *Î‘râbü’l-Kur’ân*, 56.

⁶⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, III, 211-212.

⁶⁵ “جَبْرَائِيلَ”, “جَبْرَيْنَ”, “جَبْرَيْنَ”, “جَبْرَيْنَ”, “جَبْرَيْنَ”, “جَبْرَيْنَ”, “جَبْرَيْنَ”, “جَبْرَيْنَ”, “جَبْرَيْنَ” Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 301-302; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, II, 262-264.

⁶⁶ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, I, 485-486.

⁶⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî’l-Kur’ân*, 15-16.

⁶⁸ Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur’ân*, I, 179.

⁶⁹ Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur’ân*, I, 180; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, I, 485-486.

“ي” harfi olduğunun habercisidir. İşba‘ ile okuyanlar ise “و” harfini aslına göre okumuşlardır. Çünkü bu harfin aslı böylesi bir durumda uzatmalı okumaktır.⁷⁰ Görüldüğü üzere Begavî mezkûr âyette ve diğer âyetlerde geçen “و” harfinin okunması ile ilgili üç okuyuş şekli nakletmiştir. Birincisinde bu harfin sâkin okunması; ikincisinde bu harfin kesreli olarak ihtilas ile okunması; üçüncüsünde bu harfin kesreli olarak işba‘ ile okunmasıdır. Bu okuyuşları naklettikten sonra bu kıraatlerle ilgili vecihleri ve neden bu şekilde okunduklarını açıklamıştır. Burada Begavî’nin sadece zikrettiği âyette geçen kelimeleri değil aynı kelimelerin geçtiği diğer âyetleri de nakletmesi kayda değerdir.

Kaynakların bir kısmında “يُؤَدِّهِ” kelimesi ile ilgili “يُؤَدِّهِ”, “يُؤَدِّهِ”, “يُؤَدِّهِ”, “يُؤَدِّهِ”, “يُؤَدِّهِ” şeklinde beş okuyuş şekli nakledilmiştir.⁷¹ Kaynaklarda bu kıraatlerle ilgili olarak çeşitli vecihler de nakledilmiştir.⁷² Begavî ise bunlarla ilgili sadece on’lu sistem içerisinde yer alan üç okuyuşa yer vermiştir. Diğer şâz kıraatleri nakletmemiş ve okuyuş farklılığından ortaya çıkan vecihleri zikretmiş ve bunları açıklamıştır. Begavî tefsirinde genel olarak kıraat vecihlerinin çoğunluğuna temas etmeye çalışmakta bir kısmına ise yer vermemektedir. Begavî’nin kıraat vecihlerinin hepsine yer vermemesi, vecihleri naklederken seçici davrandığını, yaptığı açıklamaları muhtasar tuttuğu, diğer bir kısım kaynakların aksine izahattan kaçındığını göstermektedir. Bu durum Begavî’nin tefsirinin muhtasar olmasını sağlamıştır.

Kaynakların bir kısmı da bazı nahivcilerin “و” harfinin sâkin olarak okunmasının ancak şiirde kabul edilebileceğini, bazıları ise bu harfin sâkin olmasının hiçbir şekilde kabul edilmediğini, bu şekilde okuyanların hata ettiğini söylemişlerdir. Çünkü bu okunuşta şartın cevabı “و” zamiri değildir. Şartın cevabı, bu zamirden önceki kelimedir.

⁷⁰ Begavî, *Me‘âlim*, II, 56. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 207-212; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 240; Dimyâtî, *İthâf*, 225-226.

⁷¹ Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur’ân*, I, 431-433; Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 141; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, V, 176-177; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, II, 524.

⁷² Bu âyette geçen “و” harfinin sâkin okunması ile ilgili iki vecih vardır. Birincisi bu harften önceki “ي” harfi cezmi dolayısıyla şartın cevabı olmasından ötürü hazfedildiğinden “و” harfi fiilde lamu’l-fiil yerine geçmekte bu sebeple fiilin cezmedilmesi dikkate alınarak “و” harfi sâkin olmuştur. İkincisi zamir “و” harfinden önceki harf harekeli ise o zamir cezmedilerek okunmuştur. Örneğin “ضَرْبُهُ ضَرْبًا شَدِيدًا” ifadesinde de “ضَرْبُهُ” lafzında geçen zamir bundan dolayı sâkin okunmuştur. Aynı şekilde Araplar “أَنْتُمْ قَمْتُمْ” ifadelerindeki “م” harflerini sâkin olarak “أَنْتُمْ قَمْتُمْ” okumuşlardır. “و” harfinden sonra “ي” harfi getirmeksizin “يُؤَدِّهِ” şeklinde “و” harfini kesralı olarak ihtilas ile okuyanlar, bu harfin cezmedilmezden önceki lamu’l-fiilde bulunan “ي” harfinin yerine geçtiğini kabul edip “و” harfinden bedel olduğu için bu şekilde kıraat etmişlerdir. Bu harfi işba ile “يُؤَدِّهِ” şeklinde okuyanlara göre bu kelimenin aslı “يُؤَدِّهِ” ifadesidir. “و” den önceki harfin kesralı olması sebebiyle sondaki “و” harfi “ي” harfine çevrilerek okunmuştur. Bundan dolayı “ي” harfi “و” ın yerine geldiği için hazfedilmemiştir. bkz. Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 349-350.

Buradaki “و” harfî zamir olan isimdir. İsimler ise, vasıl halinde meczûm olmazlar.⁷³ Begavî “و” harfinin sâkin okunmasıyla ilgili vechi zikretmiş fakat bu vechin hatalı olduğunu ancak şiirde kabul edildiği şeklindeki görüşlere yer vermemiştir. Bu vechi zikretmesi Begavî’nin bu görüşleri benimsemediğini göstermektedir. Bu durum Begavî’nin kıraatlerin tevcihini yaparken zayıf bulduğu, kabul etmediği görüşlerin tesbit edilmesi açısından önem arz etmektedir.

3.1.1.1.5. İzafet “ي” ları

Begavî’nin tefsirinde izafet “ي” sının harekeli okunup okunmaması konusundaki kıraat farklılığına yer vermiştir.⁷⁴ Sözelimi Begavî Bakara 2/30. âyetinde geçen “إِنِّي” kelimesini izafet “ي” sının harekeli okunup okunmaması açısından ele almıştır. Begavî’nin aktarımına göre bu kelimeyi Hicaz ve Basra ekolleri “ي” harfîni fethalı olarak “إِنِّي” şeklinde okumuşlardır.⁷⁵ Begavî bu okuyuşun genellikle kendinden önce fethalı elif harfî bulunan ve izafet edilen “ي” harflerinde olduğunu, bununla beraber bazen kendinden önce zamme ve kesre bulunan elif harfinde ya da elif harfi olmayanlarda “ي” harfinin fethalı okunduğunu zikretmiştir. Bunları naklettikten sonra Begavî kurrâ arasında bu konunun ayrıntıları konusunda ihtilaf olduğunu altını çizmiştir.⁷⁶ Burada esas üzerinde durulması gereken nokta Begavî’nin bu harfîn okunuşuyla ilgili kurrâ arasında ihtilaf vardır diyerek bu ihtilaflara yer vermemesidir. Begavî’nin bu konularda ayrıntıya girmemesi tefsirinin mukaddimesinde de belirttiği gibi eserinin muhtasar olmasına verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir.

Tefsir kaynaklarının çoğu âyetin anlamına etkisi olmayan bu kıraate yer vermemişlerdir.⁷⁷ Begavî ise on’lu sistem içerisinde yer alan bu kıraate yer vermiştir. Ancak Begavî kaynaklarda uzun ve detaylı olarak anlatılan⁷⁸ bu vecihlere yer

⁷³ Ferrâ, *Me’âni l-Kur’ân*, I, 223-224; Zeccâc, *Me’âni l-Kur’ân*, I, 431-432; Râzî, *Mefâtihu l-Ğayb*, VIII, 111-112;

⁷⁴ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/30, 124, 125, 258; En’âm 6/162; Arâf 7/144; Yûsuf 12/19; Meryem 19/5; Tâhâ 20/43; Lukmân 31/13; Yâsîn 36/22; Kafirun 109/6.

⁷⁵ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 411-418; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 210; Dimyâtî, *İthâf*, 174.

⁷⁶ Begavî, *Me’âlim*, I, 38.

⁷⁷ Taberî, *Câmi ‘u l-Beyân*, I, 507-510; Zeccâc, *Me’âni l-Kur’ân*, I, 109; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 252-253; Râzî, *Mefâtihu l-Ğayb*, II, 190; Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-Ahkâmi l-Kur’ân*, I, 415; Ebû Hayyân, *el-Bahru l-Muhît*, I, 292-293.

⁷⁸ Bu âyette geçen izafet “ي” sını fethalı okuyanlara göre “عَصَايَ غُلَامَايَ” kelimelerinde olduğu gibi mütekellim zamirinin asıl harekesi fethadır. Bu kelimelerde de mütekellim zamirinden önce harekesiz

vermemiştir. Eserinin kıraat kitabı değil tefsir kitabı olması ve tefsirinin de muhtasar olmasını istemesi gibi nedenlerden dolayı bu vecihlere kısa ve öz bir şekilde yer vermiştir.

Konuyla ilgili bir diğer örnek Bakara 2/125. âyetinde geçen “بَيِّتِي” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre burada ve Hac 22/26. âyetlerinde geçen “بَيِّتِي” kelimesini Medine ekolü ve Hafs “ي” harfini fethalı olarak “بَيِّتِي” şeklinde okumuşlardır. Ayrıca Hafs Nûh 71/28 âyetinde geçen bu kelimede de “ي” harfini fethalı okumuştur.⁷⁹

Tefsir kaynaklarının çoğu âyetin anlamına etkisi olmayan bu kıraate yer vermemiş;⁸⁰ bir kısmı ise sadece kıraati nakletmekle yetinmiştir.⁸¹ Begavî ise bu lafzın geçtiği diğer âyetleri de zikrederek on’lu sistem içerisinde yer alan bu okuyuşu nakletmiştir.

Konuyla ilgili bir diğer örnek “(Kardeşi) قَالَ ابْنُ أُمِّ لَنْ الْقَوْمِ اسْتَزَعُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونِي” *“Ey anamın oğlu! ‘Kavmim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı.”*⁸² âyetinde geçen “يَا ابْنُ أُمِّ” ifadesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin aktarımına göre bu âyette ve Tâhâ 20/94. âyetinde geçen “يَا ابْنُ أُمِّ” ifadesini Kûfe ve Şâm ekolleri “م” harfini kesreli olarak “يَا ابْنُ أُمِّ” şeklinde okumuşlardır. Buna göre âyette “يَا ابْنُ أُمِّ” şeklinde bir takdir söz konusu olup “Ey Anamın oğlu” manasına gelmektedir. Begavî bu okuyuşta izafet “ي” sının hazfedildiğine delil olması için kesre harekesinin kullanıldığını belirtmiştir. Begavî böyle bir kullanımın “قُلْ يَا عِبَادِ” *“De ki: Ey! Kullarım”*⁸³ âyetinde de söz konusu olduğunu belirtmiştir. Bu âyette de “عِبَادِ” şeklinde kesreli olarak gelmesi izafet “ي” sının hazfedildiğini göstermek içindir. Hicaz, Basra ekolü ve Hafs “م” harfini fethalı okumuşlardır.⁸⁴ Buna göre âyetin anlamı “Ey! Kölemin oğlu” demek olur. Begavî

elif bulunmaktadır. Bu durumlarda bu zamirin asıl harekesi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu zamirlerden sonra fethalı hemze geldiğinde aslı üzere fethalı olarak okunmuştur. Çünkü hemze kendinden önceki harfin harekesini de fethaya çevirmektedir. “يَقْرَأُ يَبْرَأُ” fiillerinde hemzeden önce bulunan harflerin fethalı olmasının sebebi fiillerin sonunda bulunan hemzelerdir. Bu hemzeler olmasaydı bu fiiller bu vezinde gelmeyeceklerdi. İzafet “ي” sının telaffuzda kolaylık olması için sâkin okunduğu da belirtilmiştir. bkz. Fârisî, *el-Hücce*, I, 415-418.

⁷⁹ Begavî, *Me’âlim*, I, 148. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 197-198; Dimyâtî, *İthâf*, 192.

⁸⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, II, 532-534; Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 62; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 320; Râzî, *Mefâtihu’l-Gâyib*, IV, 56-57; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, I, 553.

⁸¹ Sa’lebi, *el-Keşf ve’l-Beyan*, I, 272; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, I, 272.

⁸² Arâf 7/150.

⁸³ Zümer 39/10.

⁸⁴ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 295; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 272; Dimyâtî, *İthâf*, 290.

bunun “خمس عشر” “حضر موت” ifadeleri gibi tek bir isim kabul edilerek fetha üzere mebni kılındığını da belirtmiştir.⁸⁵ Burada Begavî’nin her iki okuyuşa göre âyetin alacağı cümle yapısının tahliline çalışmış olması, cümle kurgusunun farklılığına bağlı olarak ortaya çıkan anlam farklılığına temas etmiş olması önem arz etmektedir.

Begavî’nin açıklamaları paralelindeki izahlara diğer kaynaklarda da rastlanmaktadır. Nitekim pekçok kaynak “يا ابْنُ أُمِّ” şeklinde okunduğunda iki vecih olduğunu nakletmişlerdir. Birincisi bu iki lafız çok kullanıldığı için “خمس عشر” gibi tek bir isim yapılarak fetha üzere mebni kılınmıştır. İkincisi bu ifade izafet “ي” sından bedel olan elif’in hazfedilmesi üzere fethalı olarak gelmiştir. Bu görüşün izafet “ي” sının münada dışında hazfedilemeyeceği kuralından dolayı uzak olduğu da nakledilmiştir. “يا ابْنُ أُمِّ” şeklinde “م” harfini kesreli okunması ise mütekellim zamirine muzaf olan ismin izafet “ي” sının hazfedilmesine delil teşkil etmesi içindir.⁸⁶ Begavî ise bu kıraat vecihlerinden “يا ابْنُ أُمِّ” şeklinde okunmasıyla ilgili “خمس عشر” gibi tek bir isim yapılarak fetha üzere mebni kılındığını; “يا ابْنُ أُمِّ” şeklinde okunmasıyla ilgili olarak da mütekellim zamirine muzaf olan ismin izafet “ي” sının hazfedilmesine delil teşkil etmesi için kesreli okunduğu şeklinde her okuyuşla ilgili birer vecih zikretmiştir. Görüldüğü üzere Begavî kıraatlerle ilgili kaynaklarda yer alan bütün vecihleri zikretmemiş muhtemelen kendisine göre doğru olan vecihleri zikretmiştir. Bu durum Begavî’nin kıraatlerin tevcihini yaparken zayıf bulduğu, kabul etmediği görüşlerin tespit edilmesi açısından önem arz etmektedir.

Tefsir kaynaklarının çoğu bu kıraat farklılığını nakletmiştir.⁸⁷ Kaynakların bir kısmı ise kıraat vecihleriyle ilgili tartışmalara geniş bir şekilde yer vermiştir. Örneğin Kurtubî (ö. 671/1273), “م” harfinin fethalı okunmasının elifin hazfedilmesine delil olarak geldiği şeklindeki vechin Basralılara göre yanlış olduğunu; “م” harfinin kesreli okunduğunda “Ey kölemin oğlu gel” şeklindeki ifadeye benzemesinin de Ahfeş ve Ebû Hâtim’e göre uzak bir ihtimal olduğunu belirterek bu tartışmaları nakletmiştir.⁸⁸ Begavî ise bu ifade ile ilgili kıraat vecihlerini zikrederken bu tartışmalara yer vermemiştir. Bu

⁸⁵ Begavî, *Me’âlim*, III, 284.

⁸⁶ Mekî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü İ’râbi’l-Kur’ân*, I, 331; *el-Keşf*, I, 478-479; Dimyâtî, *İthâf*, 290.

⁸⁷ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 394; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, X, 457-458; Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 324; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, II, 378; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II, 512; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX, 342. Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhîd*, IV, 394.

⁸⁸ Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 324; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX, 342

durum Begavî'nin tartışmalardan uzak durarak tefsirinin muhtasar olmasına önem verdiğini göstermektedir.

Bu ve benzeri örnekler incelendiğinde Begavî'nin naklettiği usulle ilgili kırat farklılıkları onun kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları zikrettiğini göstermektedir. Tefsir kaynaklarının çoğu bu kıraatleri âyetin anlamına etkisi olmadığı için zikretmemişlerdir. Begavî ise on'lu sistem içerisinde yer alan bu okuyuşları nakletmeye önem vermiştir. Ayrıca Begavî, kıraatleri naklederken yeri geldiğinde bazen usulle ilgili konularda örnekler verip açıklamalarda bulunmuştur. Fakat bu konularda Begavî eserinin tefsir kitabı olması ve tefsirinin muhtasar olmasını istemesi sebebiyle ayrıntılı bilgi vermemiştir. Begavî usulle ilgili kırat farklılığını naklederken dikkat çeken diğer bir husus da bu okuyuşlardan sadece kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşlara yer vermesi şâz kıraatleri zikretmemesidir. Bu durum Begavî'nin usulle ilgili kıraat farklılığını naklederken genel olarak on'lu sistem içerisinde yer alan okuyuşları naklettiğini göstermesi bakımından kayda değerdir.

Begavî'nin usulle ilgili kıraat farklılığını naklederken üzerinde durulması gereken bir husus da Begavî'nin bu harfin okunuşuyla ilgili “kurrâ arasında ihtilaf vardır” diyerek bu ihtilaflara yer vermemesidir. Örneğin “إِبْرَاهِيمَ”⁸⁹ kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklederken de “قرأ ابن عامر إبراهيم بالألف في أكثر المواضع” “İbn Âmir bu kelimeyi birçok yerde elif harfiyle okumuştur” şeklinde “في أكثر المواضع” “birçok yerde” konusunda ayrıntıya girmemiştir.⁹⁰ Begavî'nin bu konularda ayrıntıya girmemesi yazdığı eserin tefsir kitabı olması ve tefsirinin mukaddimesinde de belirttiği gibi eserinin muhtasar olmasına verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir.

3.1.1.2. Ferşî Farklılıklar

Ferş yönünden kıraat farklılıkları, kelimelerin vahye istinaden farklı biçimlerde okunması demektir. Kıraat kitaplarında ferşu'l-huruf olarak ele alınmaktadır.⁹¹ Ferşî farklılıkların bir kısmı âyetin anlamına etki ederek anlam farklılığı oluşturmaktadır. Bir kısmı ise âyetin anlamında herhangi bir değişiklik oluşturmamaktadır. Begavî de tefsirinde bu farklılıklara yer vermiştir. Bu bölümde Begavî tefsiri bağlamında âyetin anlamında herhangi bir değişiklik oluşturmamayan ferşî farklılıklar incelenecektir.

⁸⁹ Bakara 2/124.

⁹⁰ Buna benzer örnekler için verilen âyetlerin tefsirine bkz. Bakara 2/164, 183.

⁹¹ Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Yaklaşım*, 70.

Sözgelimi Begavî “وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا” “*Yolculuğuna gücü yetenlerin hacetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.*”⁹² âyetinde geçen “حُجُّ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklederken bu okuyuşların âyetin anlamında bir değişiklik oluşturmadığını belirtmiştir. Begavî'nin aktarımına göre bu kelimeyi Ebû Cafer, Hamza, Kisâî ve Hafs “حُجُّ” şeklinde “ح” harfini kesreli okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “حَجَّ” şeklinde “ح” harfini fethalı okumuşlardır.⁹³ Begavî hareke farklılığından oluşan bu kıraatin Hicaz ehlinin lehçesi olduğunu belirttikten sonra bu iki lehçenin fasih olduğunu ve âyetin anlamında herhangi bir değişikliğe yol açmadığını belirtmiştir.⁹⁴

Kaynaklarda her iki okuyuşla ilgili çeşitli vecihler zikredilmiştir. Bazıları her iki okuyuşun mastar olduğunu; bazıları da fethalı okuyuşun mastar, kesreli okuyuşun ise isim olduğunu nakletmişlerdir.⁹⁵ Bazı kaynaklarda ise bu kıraat farklılığının lehçelerle olan ilişkisi açıklanmıştır. Fethalı okuyuşun Hicaz lehçesi, kesreli okuyuşun ise Necd lehçesi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu iki okuyuşun anlamları aynı olan iki farklı lehçe olduğu da ifade edilmiştir.⁹⁶ Begavî, bu vecihlerin hepsini tefsirinde nakletmemiş sadece fethalı okuyuşun Hicaz lehçesi olduğunu ve her iki okuyuşun da âyetin anlamına herhangi bir etkide bulunmadığını belirtmiştir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek “هَدَيْنِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قَيِّمًا” “*Rabbim beni doğru bir yola, dosdoğru bir dine iletti*”⁹⁷ âyetinde geçen “قَيِّمًا” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî'nin aktarımına göre bu kelimeyi Kûfe ve Şâm ekolleri “قَيِّمًا” şeklinde “ق” harfini kesreli “ي” harfini de şeddesiz ve fethalı olarak okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “قَيِّمًا” şeklinde “ق” harfini fethalı ve “ي” harfini şeddeli ve kesreli olarak okumuşlardır.⁹⁸ Begavî bu atfının ardından “ومعناهما واحد” demek suretiyle bu kıraatlerin âyetin anlamında herhangi bir farklılık oluşturmadığını belirtmiştir.⁹⁹ Begavî'nin bu son açıklaması, kıraat farklılıklarının her zaman mana farklılığına yol açmadığı, kimi

⁹² Âl-i İmrân 3/97.

⁹³ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 214; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 241; Dimyâtî, *İthâf*, 227.

⁹⁴ Begavî, *Me'âlim*, II, 72.

⁹⁵ Fârisî, *el-Hücce*, III, 71-73; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 353-354.

⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, V, 617; Râzî, *Mefâtihu'l-Gâyb*, VIII, 166; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, III, 12.

⁹⁷ En'âm 6/161.

⁹⁸ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 274; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 267; Dimyâtî, *İthâf*, 278.

⁹⁹ Begavî, *Me'âlim*, III, 211.

durumda her kıraatin aynı anlama delalet ettiği yönünde bir değerlendirmeyi içermesi bakımından önem arz etmektedir.

Kaynaklarda bu kelime ile ilgili vecihler zikredilerek okuyuşlara göre mastar ya da sıfat olduğu nakledilmiştir.¹⁰⁰ Kaynakların bir kısmı ise bu okuyuşları naklederken meseleyi lehçe farklılığı temelinde izaha çalışmış, bu okuyuşların anlamları aynı olan iki lehçe olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹ Begavî de bu kelime ile ilgili kıraati izah ederken anlamları aynı olan lehçe farklılığını esas alan görüşü nakletmiştir.

Begavî tefsirinde bu tür örnekler yukarıda zikredildiği üzere on'lu sistem içerisinde yer alanlar arasında olabileceği gibi, şâz kıraatler içinde de yer alabilmektedir. Bu bağlamda “وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقِبْتُمْ” “Eğer eşlerinizden biri kâfirlere kaçarsa ve siz de onlarla çarpışıp ganimet alırsanız”¹⁰² âyetinde geçen “فَعَاقِبْتُمْ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Begavî'nin nakline göre bu kelimeyi Humeyd el-A'rec “فَعَقِبْتُمْ” şeklinde şeddeli okumuştur. Zührî ise “فَعَقِبْتُمْ” şeklinde şeddesiz ve elif harfi olmaksızın okumuştur. Mücâhid, “فَاعَقِبْتُمْ” şeklinde okumuştur.¹⁰³ Begavî bu okuyuşları naklettikten sonra bütün bunların aynı anlamı ihtiva eden, âyetin anlamında değişiklik oluşturmayan lehçeler olduğunu belirtmiştir. Buna göre “وَاعْقَبْ وَتَعَقَّبْ” “وَاعْقَبْ وَتَعَقَّبْ” “وَاعْقَبْ وَتَعَقَّبْ” “وَاعْقَبْ وَتَعَقَّبْ” şeklinde okuyuşlar “ganimet alırsanız” anlamına gelmektedir.¹⁰⁴

Begavî'nin bu fiille ilgili zikrettiği okuyuşların hepsi şâz okuyuşlardır.¹⁰⁵ İbn Cinnî (ö. 392/1001), bu fiille ilgili A'rec'in “فَعَقِبْتُمْ”; İbrâhîm en-Nehaî, Zührî ve Yahyâ'nın “فَعَقِبْتُمْ”; Mesruk'un (ö. 63/683) ise “فَعَقِبْتُمْ” şeklinde okuduklarını nakletmiştir.¹⁰⁶ Dimyâtî, Begavî'nin A'rec'e atıfta bulunarak naklettiği okuyuşu Hasanü'l-Basrî'ye nispet ederek vermiştir.¹⁰⁷ Kaynakların bir kısmı bu fiille ilgili okuyuşları “قَرَى” (temrîz sîgası) lafzına atıfta bulunarak vermiştir.¹⁰⁸ Begavî ise naklettiği okuyuşların kimlere ait olduğunu tek tek zikretmiştir. Bu durum Begavî'nin genellikle atıfta bulunduğu şâz kıraatlerin kimlere ait olduğunu açıkça belirtmesi bakımından kayda değerdir.

¹⁰⁰ Fârisî, *el-Hücce*, III, 439-440; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 458-459; *Müşkilu'l-Râbi'l-Kur'ân*, I, 301.

¹⁰¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, X, 45; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX, 138.

¹⁰² Mümtehhine 60/11.

¹⁰³ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. Dimyâtî, *İthâf*, 540.

¹⁰⁴ Begavî, *Me'âlim*, VIII, 99.

¹⁰⁵ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân*, 156.

¹⁰⁶ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, II, 319-320.

¹⁰⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 540.

¹⁰⁸ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 160; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, VI, 98; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIX, 308.

Bu ve benzeri örneklerde Begavî kıraat farklılıklarının her zaman mana farklılığına yol açmadığını, bazen aynı anlama delalet ettiğini belirtmesi bakımından önem arz etmektedir.

3.1.2. Âyetin Anlamında Değişikliğe Yol Açan Kıraatler

Kıraat ihtilaflarının bir kısmı âyetin anlamını etkileyerek farklı manalar oluşturmaktadır. Begavî, tefsirinde genellikle naklettiği kıraatlerin âyetlerin anlamına olan katkısını açıkça zikretmiştir.¹⁰⁹ Bu şekilde Begavî tefsirinde kıraatlerden ve onların, âyetlerin tefsirine olan katkılarından önemli ölçüde istifade etmiştir. Konu Begavî tefsiri bağlamında birkaç örnek üzerinden ele alınıp Begavî'nin bu bağlamda izlediği metod tespit edilmeye çalışılacaktır.

Begavî'nin nakline göre “لَا جَزَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ” *“Hiç şüphe yok ki onlara cehennem vardır ve onlar oraya en önde sokulacaklardır.”*¹¹⁰ âyetinde geçen “مُفْرَطُونَ” kelimesini Nâfi “مُفْرَطُونَ” şeklinde “ر” harfini kesreli okumuştur. Bu kıraate göre kelime onlar aşırı gitmişlerdir, anlamına gelmektedir. Ebû Cafer ise “مُفْرَطُونَ” şeklinde “ر” harfini şeddeli ve kesreli okumuştur. Bu kıraate göre anlam ise onlar Allah'ın emrini yerine getirmemişlerdir, şeklindedir. Diğer kıraat âlimleri ise “مُفْرَطُونَ” şeklinde “ر” harfini fethalı ve şeddesiz okumuşlardır.¹¹¹ Begavî bu kıraate göre âyetin anlamı konusunda âlimlerin farklı görüşler ileri sürdüğünü belirttikten sonra bunları zikretmiştir. İbn Abbâs'a göre âyet “onlar ateşte unutulmuşlardır” anlamına gelmektedir. Saîd b. Cübeyr'e göre ise “onlar uzaklaştırılmışlardır”, Mukatil'e göre ise “onlar terkedilmişler, bırakılmışlardır”, Katâde'ye göre ise “onlar cehenneme çabucak, acele ile götürüleceklerdir”, Ferrâ'ya göre ise “onlar cehenneme önden götürüleceklerdir” anlamına gelmektedir. Begavî Hz. Peygamber'in bir sözünde de böyle bir kullanımın olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim Hz. Peygamber “أَنَا فَرَطَكُمْ عَلَى الْحَوْضِ” “Ben sizin aranızda Havz'a en önce varacak olanım” buyurmuştur ki bu cümlede geçen “فرطكم”

¹⁰⁹ Konuyla ilgili olarak Begavî'nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/85, 106, 119, 144, 165, 213, 219, 222, 229, 240, 259, 260, 271, 281; Âl-i İmrân 3/13, 36, 73, 125, 146, 161, 178, 188; Nisâ 4/25, 29, 34, 94, 163; En'âm 6/98, 105, 111, 145, 159; Arâf 7/143, 146, 163, 172, 190, 201; Enfâl 8/9, 59; Tevbe 9/61, 79, 90; Yûnus 10/2; Hûd 11/7, 46, 123; Yûsuf 12/24, 110; Nahl 16/62, 127; İsrâ 17/13, 16, 92; Kehf 18/44, 81, 85; Tâhâ 20/81, 97; Mü'minûn 23/67, 110; Neml 27/66; Kasas 28/23, 48; Ahzâb 33/40; Yâsîn 36/80; Sâffât 37/12, 47; Sâd 38/15; Necm 53/12; Vâkıa 56/89; Tahrîm 66/3; Müzzemmil 73/6, 7.

¹¹⁰ Nahl 16/62.

¹¹¹ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 374; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 304; Dimyâtî, *İthâf*, 352.

kelimesi “en önce varacak” anlamında kullanılmıştır.¹¹² Burada görüldüğü üzere Begavî her okuyuşa göre âyetin anlamında değişikliğin meydana geldiğini belirtmiş ve bu kıraate konu olan kullanımı Hz. Peygamber’in sözüyle temellendirme yoluna gitmiştir.

Begavî’nin kıraat ihtilafından ortaya çıkan anlam farklılığını açıklaması ve kıraate konu olan dilsel kullanımı hadisle izah etme ve temellendirme yoluna gitmesi şeklindeki izahlara diğer tefsir kaynaklarında da rastlanmaktadır.¹¹³

Bu konu ile ilgili bir diğer örnek de “وَإِنظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ تُنْشَرُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا” *“Hele o kemiklere bak! Onları nasıl birbirinin üzerine kaldırıyoruz? Sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?”*¹¹⁴ âyetinde geçen “نُشِرُهَا” kelimesidir. Begavî’nin nakline göre bu kelimeyi Hicaz ve Basra ekolü “نُشِرُهَا” şeklinde “ر” harfî ile okumuşlardır. Bu kıraate göre kelime “onu dirilttiğimizde” anlamına gelmektedir. Begavî kelimenin bu anlamda kullanılmasını “تَمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ” *“Sonra dilediği zaman onu diriltir”*¹¹⁵ ve “وَإِلَيْهِ النُّشُورُ” *“Dönüş ancak Allah’adır.”*¹¹⁶ âyetleriyle delillendirmiştir. Nitekim bu âyetlerde geçen “أَنْشَرَهُ اللهُ الْمَيِّتَ” ve “أَنْشَرَهُ” kelimeleri de diriltmek anlamında kullanılmıştır. Begavî “أَنْشَرَهُ اللهُ الْمَيِّتَ” “Allah ölüyü bir diriltmeyle diriltti.” şeklindeki Arap kelimada da böyle bir kullanımın söz konusu olduğunu belirtmiştir. Nitekim âyetlerde ve Arapların sözlerinde de “نُشِرَ” kelimesi “diriltme” anlamında kullanılmıştır. Diğer kıraat âlimleri ise “ز” harfî ile “نُشِرُهَا” şeklinde okumuşlardır.¹¹⁷ Begavî bu kelimenin de Araplarda “أَنْشَرْتَهُ فَنَشَرَ” “Onu kaldırdım o da kalktı” şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Buna göre anlam “onu yerden kaldırdığımızda yani bedendeki yerlerine döndürdüğümüzde onların bir kısmını bir kısmının üzerine nasıl yükseltiyoruz” demek olur.”¹¹⁸ Görüldüğü üzere Begavî kıraat farklılıklarını nakletmekle yetinmemiş, bu kıraatlerin temellendirmesini de yapmıştır. Bu

¹¹² Begavî, *Me’âlim*, V, 26-27.

¹¹³ Ferrâ, *Me’âni l-Kur’ân*, II, 107-108; Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, XIV, 267; Zeccâc, *Me’âni l-Kur’ân*, III, 207-208; Nehhâs, *l-râbü l-Kur’ân*, 503; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 38; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, III, 445; Râzî, *Mefâtihu l-Ğayb*, XX, 63; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi l-Kur’ân*, XII, 347-348; Ebû Hayyân, *el-Bahru l-Muhîd*, V, 490-491.

¹¹⁴ Bakara 2/259.

¹¹⁵ Abese 80/ 22.

¹¹⁶ Mülk 67/15.

¹¹⁷ Mezkûr âyette geçen “نُشِرُهَا” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı kıraat-i seb’a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. İbn Âmir, Âsım, Hamza, Kisâ ve Halef “نُشِرُهَا” şeklinde okumuşlardır. On dört kıraat âlimlerinden A‘meş de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri “نُشِرُهَا” şeklinde okumuşlardır. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 189; İbnü l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 231; Dimyâtî, *İthâf*, 208.

¹¹⁸ Begavî, *Me’âlim*, I, 320.

temellendirmede başka âyetlerdeki kullanımları ve Arap dilindeki birtakım kullanımları, ifade ve uslupları esas aldığı görülmektedir.

Kaynaklarda Hasanü'l-Basrî'ye nispet edilen “تَنْشُرُهَا” şeklindeki kıraate de yer verilmiştir.¹¹⁹ Begavî ise bu kelime ile ilgili on'lu sistem içerisinde yer alan kıraatleri nakletmiş ve on dört kıraat âlimlerinden olan Hasanü'l-Basrî'nin okuyuşuna yer vermemiştir. Bunun sebebi daha önce de ifade ettiğimiz gibi Begavî'nin kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları nakletmekle yetinmesi, on'lu sistemin dışındaki kıraatlere yer vermemesidir.

Kaynakların çoğu bu fiile ilgili okuyuşları zikrederken Begavî'nin de naklettiği gibi kıraat ihtilafından doğan anlam farklılığına yer vermişlerdir. Nitekim pekçok kaynak “تَنْشُرُهَا” şeklinde okunduğunda âyetin “o kemiklere bak! Ölümünden sonra onlara nasıl tekrar hayat verip diriltiyoruz” anlamına geldiğini, “تَنْشُرُهَا” şeklinde okunduğunda ise âyetin “o kemiklere dikkat et! Topraktaki yerlerinden kaldırıp diriltmek için onları nasıl sahibinin cesedinde birleştirip yerli yerine koyuyoruz” anlamına geldiğini nakletmişlerdir.¹²⁰ Görüldüğü üzere kıraat ihtilafından ortaya çıkan anlam farklılığı birbirleriyle bir bütünlük arz etmektedir. Çünkü kemiklerin diriltilebilmesi için, önce bir tertip ve düzen içinde bir araya getirilmesi, birleşmesi ve dizilmesi gerekir. Yüce Allah, önce kemikleri belli bir tertip ve düzen üzerine yerleştirip dizmiş; sonra da üzerlerine damarları, sinirleri, etleri ve derileri yayarak koymuştur. Böylece onlara can verip, diriltmiştir.¹²¹

Konuyla ilgili başka bir örnek de “وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا” “Biz bir memleketi helak etmek istediğimizde, onun elebaşlarına (itaati) emrederiz de”¹²² âyetinde geçen “أَمَرْنَا” kelimesidir. Begavî'nin nakline göre bu kelimeyi Mücâhid “م” harfini şeddeli olarak “أَمَرْنَا” şeklinde okumuştur. Bu kıraate göre anlam “onların kötülerini onlara musallat eder, yönetici kılırsınız” demek olur. Hasanü'l-Basrî, Katâde ve Yakûb “أَمَرْنَا” şeklinde hemzeden sonra elif harfi ile (med olarak) okumuşlardır. Bu kıraate göre

¹¹⁹ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 173; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IV, 617-618; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 344; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 491; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, VII, 39; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, IV, 305-306; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 305.

¹²⁰ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 173; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IV, 617-618; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 344; Fârisî, *el-Hücce*, II, 379-382; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 310-312; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 491; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, VII, 39; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, IV, 305-306; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, II, 305.

¹²¹ Tuğral, Rahim, “Farklı Kıraatlerin Tefsirdeki Yeri”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi VII*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1992, 274.

¹²² İsrâ 17/16.

kelimenin anlamı ise “çoğalttık” demektir. Diğer kıraat âlimleri ise şeddesiz ve medsiz olarak “أَمَرْنَا” şeklinde okumuşlardır.¹²³ Bu kıraate göre anlam “biz onlara itaati emrederiz” demek olur. Anlamın biz onları yönetici kılarız ya da onları çoğaltırız şekillerinde olması da mümkündür. Begavî bu kelimenin çoğaltmak anlamında olduğuna delil olarak Hz. Peygamber’den nakledilen “خير المال مهرة مأمورة” “En hayırlı mal, çokça nesil veren kısraktır” şeklindeki rivâyeti getirmiştir. Nitekim bu rivâyette de “مأمورة” lafzı çokluk anlamında kullanılmıştır. Begavî bu okuyuşları, bunlara göre âyetin anlamını verdikten sonra Ebû Ubeyde’nin kıraatler arasında çoğunluğun okuyuşunu tercih ettiğini bunun nedenini ise bu okuyuşun emretmek, yönetici kılmak ve çoğaltmak anlamlarını içermesiyle açıklamıştır.¹²⁴ Burada Begavî’nin kıraatlere göre âyetin kazanacağı anlamın tayin ve tespitine çalışması ve Hz. Peygamber’in sözünden şahit getirerek kıraatin tevcihini yapması kayda değerdir.

Kaynakların çoğu Begavî’nin zikrettiği gibi kıraat ihtilafından ortaya çıkan anlam farklılığına değinmişlerdir. Buna göre fiil “أَمَرْنَا” şeklinde okunduğunda âyet üç farklı anlama gelmektedir. Birincisi âyet “onların müfretlerine itaat etmelerini emrettik ama orada fışk yaptılar” anlamına gelmektedir.¹²⁵ İkincisi âyet “onların müfretlerini çoğaltırız” anlamına gelmektedir. Kaynakların bir kısmı da bu anlamı Begavî’nin de zikrettiği hadis-i şerif ile desteklemişlerdir.¹²⁶ Kisâî fiilin bu anlamda kullanıldığını kabul etmemiş ancak “أَمَرْنَا” şeklinde okunduğunda çoğaltmak anlamına geldiğini belirtmiştir.¹²⁷ Üçüncüsü bu fiil “أَمَرْنَا” anlamındadır. Buna göre âyetin anlamı “müfretlerini onların başına yönetici yaparak musallat ederiz” şeklindedir.¹²⁸

¹²³ Mezkûr âyette geçen “أَمَرْنَا” fiili ile ilgili kıraat farklılığı kıraat-i seb‘a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. Kıraat-i aşere imâmlarından Yakûb hemzeyi medli olarak “فاعل” vezninde “أَمَرْنَا” şeklinde okumuştur. Ayrıca İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım ve Nâfi’den bu şekilde okudukları nakledilmiştir. On dört kıraat âlimlerinden Hasanü’l-Basrî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise hemzeyi medsiz olarak “أَمَرْنَا” şeklinde okumuşlardır. Ebû Amr’ın “أَمَرْنَا” şeklinde okuduğu da rivâyet edilmiştir. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 379; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 306; Dimyâtî, *İthâf*, 356.

¹²⁴ Begavî, *Me‘âlim*, V, 83.

¹²⁵ Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-Muhîr*, VI, 15.

¹²⁶ Fârisî, *el-Hücce*, V, 92; İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, II, 16; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XX, 176; Semîn el-Halebî, *ed-Dürü’l-Mesûn*, VII, 329.

¹²⁷ Nehhâs, Ebû Cafer, *Me‘âni’l-Kur‘ân-ı Kerîm*, (Thk. Muhammed Ali es-Sabuni), Min Turasi’l-İslâmi, Mekke 1408/1988, IV, 135.

¹²⁸ Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, II, 119; Nehhâs, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, IV, 135; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, XIV, 527-532; Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, III, 231-232; Fârisî, *el-Hücce*, V, 91-93; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XX, 178; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur‘ân*, XIII, 45-46.

Bu ve benzeri örneklerde görüldüğü gibi kıraatler konuya farklı açılardan yaklaşmakta ve bir kıraate göre bir anlam diğer bir kıraate göre başka bir anlam oluşturarak âyetler farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Begavî de kıraat ihtilafından ortaya çıkan anlam farklılıklarına yer vererek âyetin farklı şekillerde yorumlanmasını sağlamıştır.

3.1.3. Takdir Edilen Anlamı Teyid Ettiği Düşünülen Kıraatler

Begavî, âyetin anlamını bazen kıraatlerle desteklemiştir. Bu bağlamda öncelikle âyetle ilgili görüşleri zikretmiştir. Daha sonra ise bu görüşleri kıraatlerle desteklemiş, teyid etmiştir. Begavî âyetin anlamını desteklemede genellikle sahabe ve tabiûna nispet edilen şâz kıraatleri kullanmıştır.¹²⁹ Sözgelimi Begavî “وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ” “Çünkü onların ilerisinde kral vardı”¹³⁰ âyetinde geçen “وَراءَهُمْ” lafzının te’vilini yaptıktan sonra tercih ettiği görüşü İbn Abbâs’ın kıraatiyle desteklemiştir. Begavî’ye göre bu kelime “onların önünde” anlamına gelmektedir. Buna göre âyetin anlamı ise “melik onların önündedir” demek olur. Begavî “مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ” “Önünde ise cehennem vardır”¹³¹ âyetinde de böyle bir kullanımın söz konusu olduğunu belirterek bu görüşü âyetle delillendirmiştir. Nitekim âyette geçen “وَرائِهِ” lafzı “onların önünde” anlamında kullanılmıştır. “وَراءَهُمْ” lafzının “onların arkalarında” anlamında olduğu da nakledilmiştir. Buna göre âyetin anlamı “hükümdar onların arkalarında idi ve ona döneceklerdi” demek olur. Begavî göre birinci görüş daha sahihtir. Buna delil olarak da İbn Abbâs’ın kıraatini getirmiştir. İbn Abbâs “وَكَانَ أَمَامَهُمْ مَلِكٌ” “Onların önünde hükümdar vardı” şeklinde okumuştur.¹³² Burada görüldüğü üzere Begavî âyetle ilgili görüşleri zikrettikten sonra tercih ettiği görüşün delilini İbn Abbâs’ın kıraatiyle yapmıştır.

Bazı kaynaklarda mezkûr âyette geçen “وَراءَهُمْ” kelimesinin “onların önünde” anlamına geldiği İbn Abbâs’ın kıraatiyle delillendirilmiştir.¹³³ Begavî de mezkûr âyette

¹²⁹ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/100, 137, 198, 238; Âl-i İmrân 3/7, 30, 81, 175; Nisâ 4/3, 117, 129, 140; Mâide 5/60, 89; Arâf 7/105, 145; Tevbe 9/19, 81, 114; Yûnus 10/24; Hûd 11/81; Ra’d 13/43; İsrâ 17/106; Kehf 18/25, 79, 94; Meryem 19/26; Tâhâ 20/15; Hac 22/13; Mü’minûn 23/35; Nûr 24/27, 35; Sebe 34/14; Yâsîn 36/38; Zuhuruf 43/45; Muhammed 47/22; Zâriyât 51/56; Cum’a 62/9; Müddessir 74/6; Leyl 92/3; İhlâs 112/1.

¹³⁰ Kehf 18/79.

¹³¹ İbrâhîm 14/16.

¹³² Begavî, *Me’âlim*, V, 194.

¹³³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XV, 354; Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyan*, VI, 186-187; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIII, 349.

zikredilen kelimenin iki anlamda kullanıldığını belirttikten sonra kelimenin “onların önünde” manasına geldiğini İbn Abbâs’ın kıraatiyle desteklemiştir. Bu durum Begavî’nin naklettiği görüşlerde konuyla ilgi bir rivâyet varsa onu mutlaka bulup, açıklamalarını bu yolla destekleme yoluna gittiğini göstermektedir. Bu nedenle şâz kıraatler Begavî için önemli bir kaynak olmuştur.

Konu ile ilgili bir başka örnek de “إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَّا” “*Onlar Allah’ı bırakıp ancak dişilere tapıyorlar.*”¹³⁴ âyetinde geçen “إِنَّا” kelimesidir. Begavî’ye göre bu kelime “putlar” anlamına gelmektedir. Bununla kastedilen Lat, Uzza ve Menat putlarıdır. Nitekim her kabile tapındıkları putları hakkında “أَنْتَى بَنِي فَلَان” “Filan oğullarının dişisi” ifadesini kullanırlardı. Ayrıca her bir put ile birlikte, put hizmetkârlarına ve kâhinlere görünen, onlarla konuşan bir de şeytanları vardı. Begavî bu yorumun delilini âyetin devamında gelen “وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا” “*Başkasından değil, isyankâr şeytandan dilekte bulunuyorlar.*” ifadesini getirmiştir. Begavî bu görüşü naklettikten sonra müfessirlerinin çoğunun bu görüşte olduğunu altını çizmiştir. Begavî “إِنَّا” kelimesi ile kastedilenin “إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَنَّا” “putlar” olduğu görüşünü naklettikten sonra İbn Abbâs’ın “إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَنَّا” şeklindeki kıraatinin bu görüşün doğruluğuna delil olduğunu zikretmiştir.¹³⁵

Kaynakların bir kısmı birinci görüşün -bu kelime ile kastedilenin putlar-doğruluğuna Begavî’nin de naklettiği İbn Abbâs’ın “إِنَّا أَنَّا” “Yalnız putlara” şeklindeki kıraatini delil olarak getirmişlerdir.¹³⁶ Bazı kaynaklar ise Hz. Âişe’nin “إِنَّا أَوْثَان” “yalnız putlara taparlar” şeklindeki okuyuşunu da bu te’vilin doğruluğuna delil olarak getirmişlerdir.¹³⁷ Begavî ise bu kıraate yer vermemiştir. Bu durum Begavî’nin âyetin yorumunu destekleyen şâz kıraatleri nakletme konusunda seçici davrandığını göstermektedir. Bu şekilde Begavî tefsirinin muhtasar olmasını sağlamıştır.

Konu ile ilgili bir başka örnek de “إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ” “*O şeytan sizi ancak kendi dostlarıyla korkutur*”¹³⁸ âyetinde geçen “يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ” ifadesidir. Begavî’ye göre bu ifade “şeytan sizi dostlarıyla korkutur” anlamına gelmektedir. Begavî bu anlamı Übey b. Ka’b’ın kıraatiyle desteklemiştir. Nitekim Übey b. Ka’b “يُخَوِّفُكُمْ بِأَوْلِيَاءِهِ” şeklinde okumuştur. Buna göre anlam “şeytan müminleri kâfirlerle korkutur” demek olur.

¹³⁴ Nisâ 4/117.

¹³⁵ Begavî, *Me’âlim*, II, 288.

¹³⁶ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 288-289;

¹³⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, VII, 486-490; Râzî, *Me’âtihi’l-Ğayb*, XI, 46; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, VII, 133; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, III, 367-368.

¹³⁸ Âl-i İmrân 3/175.

Süddî'ye göre âyet “Şeytan sizi kâfirlerin kalabalıkları ile korkutur.” anlamına gelmektedir. Begavî Süddî'nin bu yorumunun Abdullâh b. Mesûd'un “يَخَوْفُكُمْ أَوْلِيَاءُهُ” şeklindeki kıraatiyle temellendirmiştir.¹³⁹ Görüldüğü üzere Begavî âyetin yorumuyla ilgili iki görüş nakletmiş ve bunları da Übey b. Ka'b ve Abdullâh b. Mesûd'un kıraatleriyle desteklemiştir.

İbn Cinnî Begavî'nin Abdullâh b. Mesûd'a atıfta bulunarak verdiği okuyuşu İbn Abbâs, İkrime ve Âtâ'ya nispet ederek vermiştir. Begavî'nin Übey b. Ka'b'a atıfta bulunarak verdiği okuyuşu ise nakletmemiştir.¹⁴⁰ Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu kıraat –İbn Cinnî hariç- Begavî'den önceki pek çok kaynakta yer almamaktadır.¹⁴¹ Begavî'den sonraki kaynakların bir kısmında da yer almaktadır.¹⁴² Bu durum Begavî'nin âlimler tarafından çok kullanılmasa da âyetlerin tefsirine ışık tutan kıraat rivâyetlerini tespit ettiğini ve bu kıraatleri tefsirinde etkili bir şekilde kullandığını göstermektedir. Ayrıca bu durum Begavî'nin şâz kıraatlerin tefsirde kullanılması bakımından kendisinden sonraki âlimleri etkilediği de söylenilebilir.

3.2. Filolojik Yorumun Konusu Olan Kıraatler

Kıraatle ilgili temel kaynaklarda yorumlar yapılırken filolojik tahliller önemli yer tutmaktadır. Begavî de tefsirinde kıraatleri naklederken bu tahlillere geniş bir şekilde yer vermiştir. Bu bağlamda Begavî kelimelerin mana özellikleri yanında lafzî hususiyetlerine de vurgu yaparak, nahiv ve sarf bilim dallarının verilerinden yararlanmış; kıraatlerle ilgili yeri geldiğinde sarfî ve nahvî tahliller yapmış ve bunlarla ilgili kurallara atıfta bulunmuştur. Begavî'nin tefsirinde yer alan bu konuyla ilgili örnekler sarf ve nahiv yönünden kıraat farklılıkları olmak üzere iki başlık altında incelenmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Sarf Yönünden Kıraat Farklılıkları

Begavî kıraatleri izah ederken kelimelerin sarf açısından yapıları hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Sarf yönünden kıraat farklılıkları isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısımda incelenecektir. Esasen bu başlık altında konuyla ilgili pek çok alt başlık bulunmakla birlikte, bunların tamamının incelenmesi çalışmanın sınırları çerçevesinde

¹³⁹ Begavî, *Me'âlim*, II, 139.

¹⁴⁰ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, I, 177.

¹⁴¹ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 248; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 121; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 490; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, III, 214-215; İbn Haleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân*, 30.

¹⁴² Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, IX, 105.

mümkün değildir. Bu nedenle bu başlıklardan, örnekleri en çok olanlar temelinde konular ele alınacak ve Begavî'nin tefsirinde zikrettiği örneklerin tamamı göz önünde bulundurularak genel değerlendirme yapılacaktır.

3.2.1.1. İsim ile İgili Kıraat Farklılıkları

3.2.1.1.1. Kelimenin Fiil Ya da İsim Okunması İle İlgili Vecihler

İsimle ilgili kıraat farklılığını oluşturan konulardan birisi kelimenin fiil ya da isim olarak okunabilmesidir. Begavî tefsirinde bu konuyla ilgili kıraat farklılıklarına da yer vermiştir.¹⁴³ Sözelimi Begavî “إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ” “Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir.”¹⁴⁴ âyetinde geçen “عَمَلٌ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını isim ve fiil okunması açısından ele almıştır. Begavî'nin nakline göre Kisâi ve Yakûb “م” harfini esreli “ل” harfini de fethalı olarak “عَمَلٌ” şeklinde mâzî fiil; “غَيْرٌ” kelimesini de (mef’ul) mansûb olarak “غَيْرٌ” şeklinde okumuşlardır. Bu kıraate göre anlam “o salih olmayan şirk ve yalanlama gibi ameller işlemiştir” demek olur. Diğer kıraat âlimleri ise “م” harfini fethalı “ل” harfini tenvinli ve zammeli “غَيْرٌ” kelimesini de merfû olarak “عَمَلٌ غَيْرٌ” şeklinde okumuşlardır.¹⁴⁵ Bu kıraate göre anlam “Yüce Allah Hz. Nûh’a senin onun (oğlunun) kurtulması için yaptığın dua uygun değildir” demek olur.¹⁴⁶ Görüldüğü üzere Begavî, kıraat farklılığının kimi durumda isim ve fiil olarak farklı cümle yapılarının oluşmasına yol açtığını bunun da âyetin anlamına etkiye bulunduğunu ifade etmiştir.

Bu âyeti “إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ” şeklinde okuyanlar iki görüş ileri sürmüşlerdir. Birincisi “إِنَّهُ” ifadesindeki zamir, Hz. Nûh’un isteğine racidir, Buna göre âyetin takdiri Begavî'nin de zikrettiği gibi “إِنْ سَأَلْتُكَ أَنْ تَكْفُرَ بِمَا كُنْتَ تَعْبُدُ مِنْ دُونِي فَكَفَرْتَ بِمَا كُنْتَ تَعْبُدُ مِنْ دُونِي” “Benden kâfir birini kurtarmamı istemen, doğru bir iş değildir” şeklindedir. Âyetin takdirinin “إِنْ سَأَلْتُكَ مَا لَيْسَ” “Hakkında bilgi sahibi olmadığın birşeyi istemen doğru bir iş değildir” şeklinde olabileceği de nakledilmiştir. İkincisi bu zamirin Hz. Nûh’un oğluna raci olmasının da muhtemel olduğu söylenilmiştir. Bu âyeti “إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ” şeklinde

¹⁴³ Konuyla ilgili olarak Begavî'nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Mâide 5/60; En’âm 6/96; Hûd 11/46; Ra’d 13/43; İbrâhîm 14/19; Hac 22/11; Nûr 24/45; Şuarâ 26/111; Neml 27/81; Secde 32/6-7; Yâsîn 36/81; Beled 90/13-14.

¹⁴⁴ Hûd 11/46.

¹⁴⁵ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 334; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 289; Dimyâtî, *İthâf*, 321.

¹⁴⁶ Begavî, *Me’âlim*, IV, 180.

okuyanlara göre “إِنَّهُ” ifadesindeki zamir, Hz. Nûh’un oğluna racidir.¹⁴⁷ Bu kıraate göre “عمل” mâzî fiil, “غير” kelimesi de mef’ulün bih veya mahzûf bir mastarın sıfatı olarak mansûb okunmuştur. Bu kıraate göre takdir “إِنَّ ابْنَكَ عَمَلًا غَيْرَ صَالِحٍ” şeklindedir.¹⁴⁸ Begavî bu kıraate göre zaminin Hz. Nûh’un isteğine raci olduğunu ifade etmiştir. Buna göre âyetin anlamının “Yüce Allah Hz. Nûh’a senin oğlunun kurtulması için yaptığın dua uygun değildir” şeklinde olduğunu belirtmiştir. Âlimlerin bir kısmı da Begavî’nin zikrettiği “إِنَّهُ” zamininin Hz. Nûh’un isteğine raci olması yönündeki görüşü benimsemişlerdir.¹⁴⁹ Bir kısmı ise bir peygamberin Allah’tan uygun olmayan şeyleri istemesinin muhal olması fikrinden hareketle buradaki zamiri Hz. Nûh’un oğluna raci kılmışlardır.¹⁵⁰ Görüldüğü üzere Begavî tefsirinde genel olarak kıraat vecihlerinin çoğunluğuna temas etmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte onun kaynaklarda zikredilen bütün kıraat vecihlerine yer vermemiş muhtemelen bunlar içinde doğru bulduğu, zayıf bulmadığı vecihleri zikretmekle iktifâ etmiştir.

Bu konuyla ilgili bir diğer örnek de “أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ” “Allah’ın, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattığını görmedin mi?”¹⁵¹ âyetinde geçen “خَلَقَ” “yarattı” fiili ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre Hamza ve Kisâî burada ve Nûr 24/45. âyetlerinde geçen “خَلَقَ” fiilini ism-i fâil ve muzaf olarak “خَالِقٌ” şeklinde okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “خَلَقَ” şeklinde mâzî fiil ve “وَالْأَرْضَ” “كُلُّ” ifadelerini de mef’ul olarak mansûb okumuşlardır.¹⁵²

Kaynakların çoğu Begavî’nin de zikrettiği gibi bu kelime ile ilgili kıraat farklılığını nakletmiştir.¹⁵³ Burada şunu belirtmek gerekir ki, Begavî’nin kıraat ihtilafları ile ilgili yaptığı açıklamalarının diğer âlimlerin yaptığı izahlarla örtüştüğü ancak onun bu bilgileri çok özlü bir şekilde verdiği görülmektedir. Bu durum Begavî’nin tefsirinin muhtasar olmasını istediği için bu vecihleri kısa ve öz bir şekilde verdiğini göstermektedir.

¹⁴⁷ Fârisî, *el-Hücce*, IV, 342-343; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 531; *Müşkilü İ’râbi’l-Kur’ân*, I, 406; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, V, 229; Semîn el-Halebî, *ed-Dürü’l-Mesûn*, VI, 336.

¹⁴⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 531.

¹⁴⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XII, 436; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XVIII, 4.

¹⁵⁰ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, III, 204; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, V, 229-230; Semîn el-Halebî, *ed-Dürü’l-Mesûn*, VI, 336-337.

¹⁵¹ İbrâhîm 14/19.

¹⁵² Begavî, *Me’âlim*, IV, 343. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 362; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 298; Dimyâtî, *İthâf*, 342.

¹⁵³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XIII, 625; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XIX, 108; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 125; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 25; Dimyâtî, *İthâf*, 342.

Konuyla ilgili başka bir örnek de “قُلْ كَفَىٰ بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ” “De ki: “Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve bir de yanında kitap (Kuran) bilgisi bulunanlar yeter.” âyetinde geçen şâz kıraatler arasında yer alan “وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ” ifadesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre bu ifadede kastedilen Yüce Allah’tır. Begavî bu görüşünü Abdullâh b. Abbâs’ın “وَمَنْ عِنْدَهُ” şeklindeki kıraatiyle delillendirmiştir. Bu kıraate göre anlam “Yüce Allah’ın katındandır” şeklindedir. Hasanü’l-Basrî ve Saîd b. Cübeyr ise bu ifadeyi “م” ve “د” harfin kesresiyle “وَمَنْ عِنْدِهِ” ve “عِلْمُ الْكِتَابِ” ifadesini de meçhul fiil olarak “عِلْمُ الْكِتَابِ” şeklinde okumuşlardır. Begavî bu kıraatlerine delil olarak “وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا” “Kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik”¹⁵⁴ ve “الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ” “Rahman, Kur’ân’ı öğretti.”¹⁵⁵ âyetlerini getirmişlerdir.¹⁵⁶ Begavî tabiûndan olan Hasanü’l-Basrî ve Saîd b. Cübeyr’in kıraatlerinde isim olan “عِلْمُ الْكِتَابِ” ifadesinin “عِلْمُ الْكِتَابِ” şeklinde meçhul fiil okunduğunu zikretmiştir. Bu kıraate göre Kur’ân’ın mucize olmasını bilmek, ancak, Yüce Allah’ın o kuluna Kur’ân ilmini öğretmesiyle mümkün olur, şeklindeki anlamı âyetlerden delil getirerek açıklamıştır.

Kaynaklarda mezkûr âyette geçen bu ifade ile ilgili üç okuyuş şekli nakledilmiştir. Birincisi A‘meş’ten rivâyet edilen kıraat “وَمَنْ عِنْدِهِ عِلْمُ الْكِتَابِ”; ikincisi Ali, İbn Semeyfe’ ve Hasanü’l-Basrî’ye nispet edilen kıraat “وَمَنْ عِنْدِهِ عِلْمُ الْكِتَابِ”; üçüncüsü ise çoğunluğun kıraati “وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ”.¹⁵⁷ Begavî ise Abdullâh b. Abbâs, Hasanü’l-Basrî ve Saîd b. Cübeyr’e nispet edilen okuyuşları âyetin yorumunu desteklemek amacıyla zikretmiştir.

“وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ” şeklindeki kıraate göre âyetin tefsiri hususunda birçok görüş ileri sürülmüştür.¹⁵⁸ Bu görüşlerden biri de âyette geçen “وَمَنْ عِنْدَهُ” ifadesiyle Yüce Allah

¹⁵⁴ Kehf 18/65.

¹⁵⁵ Rahmân 55/1-2.

¹⁵⁶ Begavî, *Me‘âlim*, IV, 328-329.

¹⁵⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî’l-Kur’ân*, 72; İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, I, 358; Ukberî, Ebü’l-Bekâ Muhibbüddin Abdullâh b. Hüseyin b. Abdullâh, *et-Tibyân fî İ‘râbî’l-Kur’ân* (Thk. Ali Muhammed Bicâvî), Dâru’l-Cîl, Beyrût 1987, II, 488.

¹⁵⁸ Bununla, ehl-i kitaptan olup, Allah’ın Resulüne iman edenler kastedilmiştir. Bunlar Abdullâh b. Selam, Selman el- Fârisî ve Temîmü’l-Dârî’dir. Saîd b. Cübeyr’in bu görüşü kabul etmeyerek Mekki olan bu sûrede Abdullâh b. Selam ve arkadaşlarının kastedilmesinin mümkün olmadığını, onların hicretten sonra Medine’de iman ettiklerini belirttiği rivâyet edilmiştir. Bununla Hz. Peygamber ve Ali b. Ebî Tâlib’in kastedildiği de nakledilmiştir. Bu ifade ile kastedilen Kur’ân-ı Kerim’dir. Buna göre âyetin manası; katında Kur’ân ilmi olan, şeklinde olur. Bu ifadeyle “Katında Tevrat ve İncil’in ilmi olanlar” kastedilmiştir. Yani, bu iki kitabı bilen herkes, Hz. Muhammed’in peygamber olarak gönderileceğini de bilir. bkz. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XIII, 584; Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur’ân*, III, 152; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, XII, 98-99. Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XIX, 71-72; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî’l-Kur’ân*, 72.

kendisini kastedmiştir. Begavî'nin de naklettiği görüş budur. Kaynakların bir kısmında da bu görüş Begavî'nin de zikrettiği Abdullâh b. Abbâs'ın kıraatiyle desteklenmiştir.¹⁵⁹ Bu durum Begavî'nin sahabe ve tabiûna nispet edilen kıraatleri âyetin yorumunu desteklemek için zikrettiğini göstermektedir.

3.2.1.1.2. Mastar Okunuşuna Göre Kıraat Farklılığı

İsimle ilgili kıraat farklılığını oluşturan konulardan birisi de bir kelimenin bazen isim bazen de mastar¹⁶⁰ olarak okunabilmesidir. Begavî tefsirinde bu konuyla ilgili kıraatleri naklederken bazen anlam farklılığına değinmiş bazen de isim veya mastar olduğunu ifade ederek sadece kıraat farklılığını zikretmiştir. Bazen de bunların lehçe farklılıklarından oluştuğunu belirtmiştir.¹⁶¹ Sözelimi Begavî Kehf 18/93, 94. âyetlerinde geçen “السَّائِينَ” ve “سَاءًا” kelimeleri ile ilgili kıraati izah ederken mastar olarak değerlendirmiştir. Begavî'nin nakline göre İbn Kesîr, Ebû Amr ve Hafs “س” harflerini fethalı olarak okumuşlardır. Hamza ve Kisâi “سَاءًا” kelimesinin fethalı okunması konusunda onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “س” harfini zammeli olarak “السَّائِينَ” “سَاءًا” şeklinde okumuşlardır. Yâsîn 36/9. âyetinde geçen “سَاءًا” kelimesini de Hamza, Kisâi ve Hafs fethalı olarak okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise zammeli okumuşlardır. Begavî bu kıraatleri naklettikten sonra bu okuyuşların anlamları aynı olan iki lehçe olduğunu belirtmiştir. İkrime ve Ebû Amr ise bu iki okuyuş arasında anlam farkı olduğunu, Allah (c.c.) tarafından yaratılmış olup da insanların herhangi bir katkıda bulunmadıkları engeller için zammeli okuyuş (“السَّائِينَ” “سَاءًا”); insan tarafından yapılmış olan engeller için de fethalı okuyuş (“السَّائِينَ” “سَاءًا”) kullanıldığını belirtmişlerdir. Bu okuyuşlardan “سَاءًا” şeklinde fethalı okunduğunda mastar, “سَاءًا” şeklinde zammeli okunduğunda ise isim olduğu da nakledilmiştir.¹⁶² Begavî âyette geçen “السَّائِينَ” ve “سَاءًا” kelimeleri ile ilgili kıraat farklılığını kurrâya atıfta bulunarak verdikten sonra hareke

¹⁵⁹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 152; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XIX, 71-72.

¹⁶⁰ İş ve oluşu, şahsa ve zamana bağlı olmadan anlatan kelimelere mastar denir. Haşimi, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafa, *el-Kavâidu'l-Esasiyye li'l-Lügati'l-Arabiyye*, (Thk. Muhammed Ahmed Kâsım), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 1424/2003, 281.

¹⁶¹ Konuyla ilgili olarak Begavî'nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/236, 249; Âl-i İmrân 3/28; Nisâ 4/31; En'âm 6/125; Tevbe 9/98; Yûsuf 12/64; Kehf 18/88, 93; Meryem 19/34; Hac 22/34; Fussilet 41/10; Duhân 44/51; Muhammed 47/26; Vâkıa 56/55; Beled 90/13-14; Kadir 97/5.

¹⁶² Begavî, *Me'âlim*, V, 201. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 399; Dimyâtî, *İthâf*, 372.

değişikliğinden ortaya çıkan anlam farklılığını açıklamış ve kelimenin fethalı okunduğunda mastar zammeli okunduğunda isim olduğunu belirtmiştir.

Begavî'nin açıklamaları paralelindeki izahlara diğer tefsir kaynaklarında da rastlanmaktadır.¹⁶³ Ancak Begavî'nin de zikrettiği İkrime'den nakledilen rivayet bazı kaynaklarda eleştirilmiştir. Örneğin Taberî bu kıraati izah ederken şu şekilde değerlendirmede bulunmuştur: “Bana göre her iki kıraat de sahihtir. Çünkü bu iki kıraatten hangisini okursa kişi isabet etmiş olur. Fethalı ve zammeli okunuş arasında herhangi bir anlam farkı yoktur. Bu konuda te’vil ehli de anlam farklılığını belirtmemiştir. Anlam farklılığı ile ilgili İkrime’den yapılan nakil ise Eyyüp’ten yapılmıştır. Bu râvi de sika değildir.”¹⁶⁴ Begavî, Taberî'nin eleştirdiği İkrime’den nakledilen rivayeti aktarmakla birlikte bu izahı kabul edilebilir bulmamış, anlamları aynı olan lehçe farklılığını esas alan izahı kabul etmiştir.

Bu konu ile ilgili bir diğer örnek de Hac 22/34. âyetinde geçen “مَنْسُكًا” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî'nin nakline göre burada ve Hac 22/67. âyetinde geçen bu kelimeyi Hamza ve Kisâî “س” harfini kesreli olarak “مَنْسُكًا” şeklinde okumuşlardır. Begavî bu kıraate göre kelimenin “المجلس المطلع” ifadeleri gibi ism-i mekân anlamında kullanıldığını ve buna göre anlamın kurban kesilen yer olduğunu belirtmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “المدخل” “giriş” ve “المخرج” “çıkış” kelimeleri gibi mastar olmak üzere “س” harfini fethalı okumuşlardır.¹⁶⁵ Begavî bu okuyuşa göre âyetin “kan akıtmak ve kurban kesmek” anlamında olduğunu zikretmiştir.¹⁶⁶ Begavî, burada “مَنْسُكًا” kelimesinin fethalı ve kesreli okunması ile ilgili kıraat farklılığını âlimlere atıfta bulunarak verdikten sonra fethalı okuyuşu mastar olarak değerlendirip örneklerle açıklamıştır. Ayrıca Begavî mezkûr âyette zikredilen kelimenin diğer âyetlerdeki kullanımına da yer vererek kurrânın okuyuşlarını zikretmiştir. Bu durum Begavî'nin kıraatleri naklederken kelimenin diğer âyetlerdeki okunuşlarını da zikrettiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

¹⁶³ Sa‘lebî, *el-Keşf ve l-Beyân*, VI, 193; Vâhidî, Ali b. Ahmed b. Muhammed, *et-Tefsîru l-Basît*, Camiatü l-İmâm Muhammed b. Suudi l-İslâmiyye İmâdetü l-Bahsi l-İlmî, Riyad tsz., XIV, 139-140; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, III, 613; Râzî, *Mefâtihu l-Gayb*, XXI, 170; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi l-Kur‘ân*, XIII, 383-384.

¹⁶⁴ Taberî, *Câmi u l-Beyân*, XV, 385-386.

¹⁶⁵ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 436; İbnü l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 326; Dimyâtî, *İthâf*, 398.

¹⁶⁶ Begavî, *Me‘âlim*, V, 385.

Kaynaklardan bazıları bu kıraate yer vermemiştir.¹⁶⁷ Bazıları ise mezkûr âyette geçen kelimenin fethalı ve kesreli okunduğunu zikredip anlam farklılığını belirtmişlerdir.¹⁶⁸ Begavî ise mezkûr âyette geçen kelime ile ilgili kıraati naklederken fethalı veya kesreli okunduğunda isim veya mastar olduğunu açıklayarak bununla ilgili örnekler vermiştir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “فَسَارُبُونَ شَرْبَ الْهَيْمِ” “*Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz.*”¹⁶⁹ âyetinde geçen “شَرْبَ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre Medine ekolü, Âsım ve Hamza “ش” harfini zammeli okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “ش” harfini fethalı okumuşlardır.¹⁷⁰ Begavî bu kıraat farklılığına yer vermesinin ardından “الضَّعْفُ” ifadelerinde olduğu gibi bunların lehçesel farklılığa dayanan iki farklı kullanım olduğunu belirttikten sonra fethalı okunduğunda mastar olduğunu; zammeli okunduğunda ise mastar anlamında isim olduğunu zikretmiştir.¹⁷¹ Burada Begavî “شَرْبَ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklederken fethalı okunduğunda mastar zammeli okunduğunda ise isim olduğunu ve bu iki okuyuş şeklinin de lehçe farklılıklarından oluştuğunu belirtmiştir.

Bazı kaynaklar, mezkûr âyette geçen “شَرْبَ” kelimesinin “ش” harfinin fethalı ve zammeli olarak iki şekilde okunduğunu fethalı okuyuşun mastar; zammeli okuyuşun da isim olduğunu nakletmişlerdir.¹⁷² Bazı kaynaklarda ise “ش” harfinin fethalı, zammeli ve kesreli olarak üç şekilde okunduğu nakledilmiştir.¹⁷³ Begavî ise sadece mezkûr âyette geçen kelime ile ilgili olarak fethalı ve zammeli okuyuşu zikretmiştir. Kesreli okuyuşa yer vermemiştir. Kelimenin kesreli okuyuşu da kıraat-i seb‘a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almamaktadır.¹⁷⁴ Bu durum Begavî’nin on’lu sistem içerisinde yer alan okuyuşları nakletmeye önem verdiğini göstermektedir.

¹⁶⁷ Taberî, *Câmi‘u l-Beyân*, XVI, 550.

¹⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 195; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi l-Kur‘ân*, XIV, 391; Neseî, *Medârikü t-Tenzîl*, II, 440.

¹⁶⁹ Vâkıa 56/55.

¹⁷⁰ Mezkûr âyette geçen “شَرْبَ” kelimesini Nâfî, Hamza, Âsım ve Ebû Cafer “شَرْبَ” şeklinde okumuşlardır. Hasanü’l-Basrî ve A‘meş de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “شَرْبَ” şeklinde okumuşlardır. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 623; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 383; Dimyâtî, *İthâf*, 530.

¹⁷¹ Begavî, *Me‘âlim*, VIII, 19.

¹⁷² Ahfeş, Ebü’l-Hasan Saîd b. Mes‘ade Ahfeş el-Evsat, *Kitâbu Me‘âni l-Kur‘ân*, (Thk. Hüdâ Mahmûd Karâ’a), Mektebetü l-Hancî, Kahire 1990, II, 532; Taberî, *Câmi‘u l-Beyân*, XXII, 342.

¹⁷³ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 305; Sa‘lebî, *el-Keşf ve l-Beyân*, IX, 214; Ukberî, *et-Tibyân*, II, 738; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi l-Kur‘ân*, XX, 204-205.

¹⁷⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 383; Dimyâtî, *İthâf*, 530.

3.2.1.1.3. İsimlerin Tekil ve Çoğul Okunuşlara Göre Kıraat Farklılığı

İsimle ilgili kıraat farklılığını oluşturan konulardan birisi de ismin tekil veya çoğul okunmasıdır. Begavî tefsirinde bu konuyla ilgili pek çok örnek bulunmaktadır. Müfessir, bu konuyla ilgili kıraatleri naklederken farklı yöntemler uygulamıştır. Bazen sadece kıraati nakletmekle yetinmiş bazen de bu kıraatin anlam üzerindeki etkileriyle ilgili yorumlar yapmıştır.¹⁷⁵ Sözgelimi Begavî “مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللَّهِ” “Allah’a ortak koşanlar Allah’ın mescitlerini imar etme selahiyetleri yoktur.”¹⁷⁶ âyetinde geçen “مَسَاجِدَ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklederken ismin tekil-çoğul okunması açısından ele almıştır. Begavî’nin nakline göre İbn Kesîr ve Basra ekolü bu ifadeyi “مَسْجِدَ اللَّهِ” şeklinde tekil okumuştur. Bu kıraate göre âyette kastedilen Mescid-i Haram’dır. Begavî “وَعِمَارَةٌ” “قَالَ يَفْرُبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ” “مَسْجِدِ الْحَرَامِ” “Mescid-i Haram’ın imar ve bakım işini”¹⁷⁷ ve “مَسْجِدِ الْحَرَامِ” “Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar.”¹⁷⁸ âyetlerinde de böyle bir kullanımın söz konusu olduğunu belirterek bu kıraati âyetle delillendirmiştir. Nitekim bu âyetlerde de kelime tekil olarak kullanılmış ve ondan Mescid-i Haram kastedilmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “مَسْجِدَ اللَّهِ” şeklinde çoğul okumuşlardır.¹⁷⁹ Begavî bu kıraati naklettikten sonra bununla kastedilenin ne olduğu konusunda âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Hasanü’l-Basrî Mescid-i Haram’ın bütün mescidlerin kiblesi olmasından dolayı bu ifadeyle kastedilenin Mescid-i Haram olduğunu belirtmiştir. Ferrâ ise bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “Araplar bazen tekil yerine çoğul; çoğul yerine de tekil ifade kullanmışlardır. Nitekim bir kimse sadece belli bir ata binmekle birlikte “أَخَذْتُ فِي رُكُوبِ الْبَرَادِينِ” “Ata binmeye başladım” şeklinde tekil ifade yerine çoğul ifade kullanmıştır. Yine “فَلَانٌ كَثِيرٌ” “الدرهم والدينار” “Falanca, dirhemi, parası çok olan bir kimsedir” burada “الدرهم والدينار” kelimeleri ile kastedilen “الدرهم والدنانير” çoğul ifadelerdir.”¹⁸⁰ Burada Begavî “مَسَاجِدَ”

¹⁷⁵ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/184, 285; Âl-i İmrân 3/39; Mâide 5/60, 67; En’âm 6/115, 124; Arâf 7/144, 161, 172; Tevbe 9/18, 24, 103; Yûnus 10/33; Yûsuf 12/7, 10; Ra’d 13/42; İsrâ 17/7, 92; Tâhâ 20/81; Enbiyâ 21/104; Mü’minûn 23/8, 14; Ankebût 29/50; Fâtır 35/40; Lukmân 31/ 20; Sebe 34/15; Sâd 38/45, 58; Yâsîn 36/41; Zümer 39/61; Fussilet 41/47; Şûrâ 42/37; Zuhruf 43/24, 33, 38; Kamer 54/ 7; Vâkıa 56/75; Haşr 59/14; Mücâdele 58/11; Tahrîm 66/12; Meâric 70/33.

¹⁷⁶ Tevbe 9/17.

¹⁷⁷ Tevbe 9/19.

¹⁷⁸ Tevbe 9/28.

¹⁷⁹ Kaynaklarda, mezkûr âyette geçen “مَسَاجِدَ اللَّهِ” ifadesi İbn Kesîr, Ebû Amr, Yakûb, İbn Muhaysîn ve Yezîdî’ye nispet edilerek tekil okudukları, diğer kıraat âlimlerinin ise çoğul okudukları nakledilmiştir. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 313; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 278; Dimyâtî, *İthâf*, 302.

¹⁸⁰ Begavî, *Me’âlim*, IV, 20.

kelimesinin tekil veya çoğul okunması ile ilgili kıraat farklılığını nakletmekle yetinmemiş bu kıraatlerin temellendirmesini de yapmıştır. Bu temellendirmede başka âyetlerdeki kullanımları ve Arap kelimelerini esas almıştır.

Begavî'nin bu kıraat farklılığı ile ilgili yaptığı açıklamalara diğer kaynaklarda da rastlanmaktadır. Nitekim pekçok kaynak bu kelimenin tekil okunduğunda bununla kastedilenin Mescid-i Haram olduğunu belirtmiş ve bunu da Begavî'nin zikrettiği Tevbe 9/19, 28. âyetleriyle delillendirmiştir.¹⁸¹ Ayrıca bu kelimenin tekil olup anlamının çoğul olduğu da söylenilmiştir. Araplarda da bu şekilde kullanılmıştır. Buna göre bu ifadeden kastedilen Mescid-i Haramın da içinde bulunduğu bütün mescidlerdir.¹⁸² Begavî de Ferrâ'dan nakille Arapların bazen tekil yerine çoğul; çoğul yerine tekil lafız kullandıklarını belirtmiş ve Arap kelimelerinden örneklerle bu görüşü zikretmiştir. Bu kelime çoğul okunduğunda ise bütün mescidlerin kastedildiği belirtilmiştir.¹⁸³ Begavî'nin bu kıraat farklılığı ile ilgili yaptığı açıklamaların, diğer âlimlerin yaptığı izahlarla uyum içinde olduğu; ancak Begavî'nin bu bilgileri çok özlü bir şekilde verdiği görülmektedir.

Bu konu ile ilgili bir diğer örnek “كُلُّ أَمَنٍ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ” “Mü'minlerin hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandı.”¹⁸⁴ âyetinde geçen “وَكُتُبِهِ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî'nin nakline göre bu kelimeyi Hamza ve Kisâî tekil olarak “وَكِتَابِهِ” şeklinde okumuşlardır. Begavî bu kıraati zikrettikten sonra buna göre âyetin manasıyla ilgili olarak iki şekilde yorum yapıldığını belirtmiştir. Birincisi bu kelimeyle kastedilen Kur'ân-ı Kerim'dir. İkincisi ise bu kelimeyle bütün ilahi kitapların kastedildiğini yani “kitap” cins bir isim olup bütün semavi kitapları içerdiğini belirtmiştir. Begavî bu görüşü “فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ” “Allah rahmetinin müjdecileri ve azabının habercileri olmak üzere peygamberler gönderdi ve beraberlerinde hak ile ilgili kitap indirdi.”¹⁸⁵ âyetiyle desteklemiştir. Nitekim bu âyette de geçen “الْكِتَابَ” ifadesinden kastedilen bütün ilahi kitaplardır. Begavî birinci okuyuşu ve bu okuyuşla kastedilen anlamları naklettikten sonra diğer kıraat âlimlerinin “وَكُتُبِهِ” şeklinde çoğul okuduklarını zikretmiştir.¹⁸⁶ Bu kıraate göre “وَكِتْبَهُ” kelimesi Allah'ın

¹⁸¹ Fârisî, *el-Hücce*, IV, 179; Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 500.

¹⁸² Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 426-427.

¹⁸³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 375-376; Vâhidî, *Tefsîru'l-Basît*, 329-330; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd*, V, 21; Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 500; Dimyâtî, *İthâf*, 302.

¹⁸⁴ Bakara 2/285.

¹⁸⁵ Bakara 2/213.

¹⁸⁶ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 237; Dimyâtî, *İthâf*, 214.

peygamberlere indirdiği bütün kitaplara delalet etmektedir. Buna delil olarak “وَمَنْ يَكْفُرْ” “بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ” “*Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse*”¹⁸⁷ âyetini zikretmiştir. Nitekim âyette de bu kelime “وَكُتُبِهِ” şeklinde çoğul okunmuştur.¹⁸⁸ Burada görüldüğü üzere Begavî naklettiği her iki okuyuşun tevcihini âyetten delil getirerek yapmıştır. Bu durum Begavî’nin sadece kıraati nakletmekle yetinmediğini kıraatin temellendirmesini yaptığını göstermektedir. Bu temellendirmede kelimenin başka âyetlerdeki kullanımlarını esas aldığı görülmektedir.

Kaynakların bir kısmı Begavî’nin zikrettiği gibi bu kıraat farklılığına yer vermişlerdir.¹⁸⁹ Zemahşerî ise bu kelime ile ilgili İbn Abbâs’ın “وَكُتَابِهِ” şeklindeki kıraatini nakletmiştir. Bununla kastedilenin ise Kur’ân ya da diğer ilahi kitaplar olduğunu ve “وَكُتَابِهِ” ifadesinin “وَكُتُبِهِ” ifadesinden daha geniş anlamlar içerdiğini belirtmiştir. Bunun nedeni ise bir kelimenin müfredi kullanıldığında o ve o cinsten olan herşey kastedilmiş olur. Ondan hiçbir şey çıkarılmaz. Yani kitap kelimesiyle sadece Kur’ân değil onun cinsi olan bütün ilahi kitaplar kastedilir. Çoğula gelince sadece onunla kendi cinsinden olanlar kastedilir.¹⁹⁰ Begavî de âyette geçen “وَكُتُبِهِ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklederken kelimenin tekil ve çoğul okunduğunda hangi manaların kastedildiğini zikretmiş ve bunları âyetten örnekler vererek delillendirmiştir.

Begavî tefsirinde bu tür örnekler yukarıda zikredildiği üzere kıraat-i aşere içerisinde yer alanlar arasında olabileceği gibi, şâz kıraatler içinde de yer alabilmektedir. Bu bağlamda “إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ” “*Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sâkinanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar*”¹⁹¹ âyetinde geçen “وَنَهَرٍ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Begavî bu kelime ile ilgili kıraati nakletmeden önce kelimenin anlamını vermiş ve buna göre âyetin yorumunu yapmış daha sonra bu kıraati zikretmiştir. Begavî’nin şâz kıraatleri nakildeki genel tavrının bu olduğu söylenebilir. Begavî’ye göre bu kelimeyle kastedilen su, şarap, bal ve sudan akan ırmaklardır. Begavî kelimeyle kastedilen anlamları verdikten sonra bu kelimenin tekil olarak gelmesinin sebebini âyet sonu oluşuyla açıklamıştır. Begavî Dahhak’a göre bu kelimenin aydınlık ve bolluk içerisinde oldukları, anlamına geldiğini ifade etmiştir. Begavî bu görüşü naklettikten sonra A‘rec’in de bu kelimeyi “وَنَهَرٍ” şeklinde okuduğunu zikretmiştir. Buna göre bu kelime

¹⁸⁷ Nisâ 4/136.

¹⁸⁸ Begavî, *Me‘âlim*, I, 356.

¹⁸⁹ Taberî, *Câmi‘u l-Beyân*, V, 149; Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi l-Kur’ân*, IV, 496.

¹⁹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 519.

¹⁹¹ Kamer 54/54.

“نهار” “gündüz” kelimesinin çoğuludur ve onların geceleri olmayacak, hep gündüz içinde olacaklardır, anlamına gelmektedir. Böylece Begavî Dahhak’ın görüşünü A’rec’in kıraatiyle teyid etmiştir.¹⁹²

Begavî’nin A’rec’e atıfta bulunarak naklettiği “وَنُهْرٍ” şeklindeki okuyuş kaynaklarda Talha b. Musarrıf ve Katâde’ye nispet edilmiştir.¹⁹³ Bu okuyuş şâz kıraatlerdendir.¹⁹⁴

“وَنُهْرٍ” kelimesi ile ilgili iki vecih vardır. Birincisi “فَعْلٌ” vezninin cem’i teksirinin “فُعْلٌ” olduğu gibi “نُهْرٍ” kelimesinin çoğulu da “نُهْرٍ” lafzıdır. Buna benzer olarak “أَسْدٌ أُسْدٌ” kelimeleridir.¹⁹⁵ İkincisi Begavî’nin de naklettiği “نهار” “gündüz” kelimesinin çoğulu olmasıdır. Buna göre anlam onların geceleri olmayacak, hep gündüz içindedirler, demek olur.¹⁹⁶ Bu lafzın tekil olduğu halde çoğul anlamını verdiği, tekil olarak gelmesinin nedeninin ise âyet sonu olduğu da nakledilmiştir.¹⁹⁷ Begavî, bu kelime ile kastedilen anlamları verdikten sonra tekil olarak gelmesinin nedeninin âyet sonuna uymak için olduğunu ifade etmiştir. Âyetle ilgili Dahhak’ın görüşünü nakletmiş ve bunu da A’rec’in kıraatiyle desteklemiştir. “وَنُهْرٍ” şeklinde çoğul okuduğunu zikrettikten sonra bu kıraate göre kelimenin anlamını vermiştir.

Begavî’den önceki kaynakların çoğu -Sa’lebî dışında- bu kıraate yer vermemiştir.¹⁹⁸ Bu durum Begavî’nin bu kıraati Sa’lebî’nin tefsirinden naklettiğini göstermektedir.

3.2.1.1.4. İsmi Yapısındaki Harf ve Hareke Değişikliği Açısından Kıraat Vecihleri

Begavî tefsirinde ismin yapısındaki harf ve hareke değişikliğinden oluşan kıraat farklılığına da yer vermiştir.¹⁹⁹ Sözgelimi Begavî “وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ”

¹⁹² Begavî, *Me’âlim*, VII, 437.

¹⁹³ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, II, 300; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XX, 109; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 182.

¹⁹⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî’l-Kur’ân*, 149; İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, II, 300.

¹⁹⁵ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, II, 300.

¹⁹⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXIX, 80; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XX, 109; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 182.

¹⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XX, 109.

¹⁹⁸ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, III, 111; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXII, 167; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 93.

¹⁹⁹ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/208, 265; Nisâ 4/19, 25, 31, 37; En’âm 6/143; Arâf 7/57; Kehf 18/34, 59; Meryem 19/73, 88; Tâhâ 20/87; Enbiyâ 21/58, 98; Mü’minûn 23/29; Kasas 28/15; Ahzâb 33/13, 68; Zuhruf 43/19, 56; Fetih 48/11; Rahmân 55/24; Tahrîm 66/8; Meâric 70/43; Cin 72/19; Müddessir 74/5; Tekvîr 81/24; Hümeze 104/9.

“Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O’dur.”²⁰⁰ âyetinde geçen “بُشْرًا” lafzı ile ilgili kıraat farklılığını kelimenin yapısında oluşan harf değişikliği açısından ele almıştır. Begavî’nin nakline göre bu kelimeyi Âsım “ب” harfini zammeli ve “ش” harfini sâkin olarak “بُشْرًا” şeklinde okumuştur. Buna göre âyet “yağmuru müjdeleyen rüzgârlar” anlamına gelmektedir. Begavî “وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيحَ مُبَشِّرَاتٍ” *“Müjdeciler olarak rüzgârları göndermesi de Allah’ın (varlık ve kudretinin) delillerindendir.”*²⁰¹ âyetinde de böyle bir kullanımın söz konusu olduğunu belirterek bu kıraati âyetle delillendirmiştir. Nitekim bu âyette de rüzgârlar “بُشْرًا” “müjdeleyici” olarak nitelenmiştir. Hamza ve Kisâi ise “بُشْرًا” kelimesini fethalı “ن” harfî ile “نُشْرًا” şeklinde okumuşlardır. Bu kıraate göre kelime “güzel, hoş yumuşak rüzgâr yayan” anlamına gelmektedir. Buna göre âyetin anlamı ise “her yere dağıtıp yayan güzel ve yumuşak rüzgârlar getiren o’dur.” şeklinde olur. Begavî kıraati ve buna göre âyetin anlamını zikrettikten sonra bunun temellendirmesini de “وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا” *“Yaydıkça yayanlara”*²⁰² âyetiyle yapmıştır. İbn Âmir ise zammeli “ن” harfî ile ve “ش” harfini de sâkin olarak “نُشْرًا” şeklinde okumuştur. Diğer kıraat âlimleri ise “ن” ve “ش” harflerini zammeli olarak “نُشُورًا” kelimesinin çoğulu “نُشْرًا” şeklinde okumuşlardır.²⁰³ Buna göre bu kelime “صبور” ve “رسول” lafızlarına benzemektedir. Nitekim bunların çoğulu da “صُبُور” ve “رُسُل” şeklinde kullanılmıştır. Bu kıraate göre “نُشْرًا” ifadesi “dağıtmak, parçalamak” anlamına gelmektedir ve âyetin anlamı ise “her taraftan dağıtılmış rüzgârlar getiren o’dur” şeklinde olur.²⁰⁴ Burada görüldüğü üzere Begavî her kıraate göre âyetin anlamında oluşan farklılığı zikretmiş ve bunları âyetlerden delil getirerek kıraatin tevcihini yapmıştır. Böylece Begavî âyetlerden delil getirmek suretiyle hem kıraatin diğer âyetlerdeki benzer kullanımları ortaya koymuş hem de kıraatleri bizzat Kur’an ile temellendirmiştir.

Bazı kaynaklarda da “بُشْرًا” kelimesi ile ilgili Begavî’nin zikrettiği bu kıraatlere ek olarak “حَبْلِي” vezni üzerinde “بُشْرِي”; “ب” ile “ش” harflerini zammeli olarak “بُشْرًا”; “ب” harfî fethalı ve “ش” harfî sâkin olarak “بُشْرًا” şeklinde okuyuşlar da nakledilmiştir. Bu

²⁰⁰ Arâf 7/57.

²⁰¹ Rûm 30/46.

²⁰² Mürselât 77/3.

²⁰³ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 283; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 269-270; Dimyâtî, *İthâf*, 284.

²⁰⁴ Begavî, *Me’âlim*, III, 238.

okuyuşlar şâz kıraatlere dendir.²⁰⁵ Begavî, bu kelime ile ilgili on'lu sistem içerisinde yer alan okuyuşları nakletmekle yetinmiş, şâz kıraatleri zikretmemiştir.

Kaynaklarda bu kelimenin okuyuşlarıyla ilgili olarak vecihler zikredilmiştir.²⁰⁶ Bu vecihler incelendiğinde genellikle Begavî'nin naklettikleriyle örtüştüğünü ancak onun bilgileri özlü bir şekilde verdiği görülmektedir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de kelimenin yapısında oluşan hareke değişikliği ile ilgili kıraat farklılığıdır. Bu bağlamda “إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ” “Bu, öncekilerin geleneklerinden başka bir şey değildir.”²⁰⁷ âyeti örnek verilebilir. Begavî'nin nakline göre bu âyette geçen “خُلُقُ” kelimesini İbn Kesîr, Ebû Cafer, Ebû Amr, Kisâî ve Yakûb “خ” harfini fethalı ve “ل” harfini sâkin olarak “خُلُقُ” şeklinde okumuşlardır. Buna göre âyette “اختلاق الأولين وكنبهم” şeklinde bir cümle yapısı söz konusu olup “Öncekilerin yalan ve uydurmaları” anlamına gelmektedir. Begavî “وتخلفون إفكاً” “ve yalan uyduruyorsunuz”²⁰⁸ âyetinde de böyle bir kullanımın olduğunu belirterek kelimenin bu anlama geldiğini âyetle delillendirmiştir. Nitekim bu âyette de kelime “خُلُقُ” ifadesinden türemiş ve uydurma, yalan anlamında kullanılmıştır. Diğer kıraat âlimleri ise “خ” ve “ل” harflerini zammeli olarak “خُلُقُ” şeklinde okumuşlardır.²⁰⁹ Bu kıraate göre âyet “bizim yaratılışımız bizden öncekilerin yaratılışı gibidir. Yani onların yaşadıkları gibi yaşarsınız sonra ölürüz. Öldükten sonra diriliş ve hesap diye bir şey de yoktur” anlamına gelmektedir.²¹⁰ Burada Begavî'nin her iki okuyuşa göre âyetin alacağı cümle kurgusunu

²⁰⁵ Nehhâs, *Î'râbü'l-Kur'an*, 309; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'an*, 49-50; İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, I, 255; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, IX, 253.

²⁰⁶ Bu kelimeyi “نُشْرَا” şeklinde okuyanlara göre bu kelime “نُشْر” ya da “نَاشِر” kelimelerinin çoğuludur. Buna benzer olarak “رُسُلٌ”, “شُهُدٌ”, “قُتِلَ”, “رُسُلٌ”, “رَسُولٌ”, “شَاهِدٌ”, “قَاتِلٌ” lafızları getirilebilir. Bunların çoğulları da “رُسُلٌ”, “شُهُدٌ”, “قُتِلَ”, “رُسُلٌ”, “رَسُولٌ”, “شَاهِدٌ”, “قَاتِلٌ” kelimeleridir. Bu kıraate göre bu kelime, yayılan (diriltlen) anlamına gelir. Âyetin anlamı ise biz yayılan rüzgârla yeri diriltiriz. Bu kelimeyi “نُشْرَا” şeklinde okuyanlara göre de bu kelime “رَسُولٌ” ve “نُشْرَا” lafızlarının çoğulları “رُسُلٌ” ve “كُنُبٌ” kelimeleri gibidir. Hafiflik maksadıyla “ش” harfinin zammesi sâkin olarak “نُشْرَا” şeklinde okunmuştur. Bu kelimeyi “نُشْرَا” şeklinde okuyanlara göre ise mastardır. Bu şekilde mastar olarak okuyanlar kendisinden önce gelen fiilin amel ettiğini kabul etmişlerdir. Buna göre “هو الذي ينشر الرياح نشرًا” “O, rüzgârları alabildiğine yayan” şeklinde takdir edilmiştir. Âyetin anlamı da rüzgârlar adeta katlayıp dürülmüş iken sonradan estirilmeleri esnasında yayılmıştır, şeklindedir. Ayrıca bu kelimenin hal konu-munda mastar olması da mümkündür. Buna göre takdir “هو الذي يرسل الرياح محيية للأرض” “O, rüzgârları yeryüzünü diriltecek bir halde gönderendir” şeklinde olur. Bu kelimeyi “نُشْرَا” şeklinde okuyanlara göre ise bu lafız “بَشِيرٌ” “Müjdecî” ifadesinin çoğuludur. Rüzgârlar yağmur müjdesini getirenlerdir, anlamına gelir. Bunun delil de Yüce Allah'ın “وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيحَ مُبَشِّرَاتٍ” “Rüzgârları, yağmurun müjdecileri olarak göndermesi, Allah'ın (varlık ve kudretinin) delillerindendir.” Rûm 30/46 Kelam-ı ilahisidir. bkz. Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 465-466; *Müşkilü Î'râbü'l-Kur'an*, I, 321; Râzî, *Mefâtihu'l-Gâyib*, XIV, 145.

²⁰⁷ Şuarâ 26/137.

²⁰⁸ Ankebût 29/17.

²⁰⁹ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 472; İbnü'l-Cezerî, *en-Nesr*, II, 335-336; Dimyâtî, *İthâf*, 423.

²¹⁰ Begavî, *Me'âlim*, VI, 123-124.

belirtmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan anlam farklılığına temas etmiş olması önem arz etmektedir.

Bazı kaynaklarda Ebû Kulâbe'den nakledilen “خ” harfi zammeli ve “ل” harfi sâkin olan “خُلُقٌ”²¹¹ şeklindeki okuyuşa da yer verilmiştir.²¹² Begavî şâz olan bu kıraati zikretmemiştir. Bunun sebebi daha önce de ifade ettiğimiz gibi Begavî'nin on'lu sistem içerisinde yer alan okuyuşları nakletmekle yetinmesidir.

Kaynakların bir kısmı da bu kelime ile ilgili kıraat farklılığını naklettikten sonra tercihte bulunmuşlardır.²¹³ Begavî kıraat-i aşere içerisinde yer alan bu iki okuyuşu birbirine eşit görerek aralarında herhangi bir tercihte bulunmamıştır.

Mezkûr âyette zikredilen kelimedeki hareke farklılığından oluşan kıraat ihtilafı kelimenin anlamına da etki etmektedir. Begavî'nin zikrettiği gibi kaynakların çoğu bu anlam farklılığını zikretmiştir. “خُلُقٌ” şeklinde okunduğunda iki görüş ileri sürülmüştür. Birincisi bu kelime “yaratılmak” anlamına gelir. Buna göre anlam “biz de öncekiler gibi yaratıldık. Yani onlar gibi yaşarız, ölürüz ve diriltilmeyiz” demek olur. İkincisi ise Begavî'nin de zikrettiği “öncekilerin yalan ve uydurmaları” anlamına gelir. Bu ifade “خُلُقٌ” şeklinde okunduğunda ise “adet ve gelenek” anlamına gelir. Buna göre âyetin anlamı “bu, öncekilerin geleneklerinden başka bir şey değildir” demek olur.²¹⁴ Görüldüğü üzere kıraatler sayesinde çok geniş manalar elde edilmekte ve Begavî de tefsirinde bunları zikrederek bu kıraatlerden faydalanmaktadır.

Konuyla ilgili bir diğer örnek de “وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ” “Peygamber, görülmeyenler hakkında söylediklerinden ötürü töhmet altında tutulamaz.”²¹⁵ âyetinde geçen “بِضَنِينٍ” lafzıyla ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî'nin nakline göre bu kelimeyi Mekke, Basra ekolü ve Kisâî “ظ” harfi ile “بِظَنِينٍ” şeklinde okumuşlardır. Bu okuyuşa göre kelime “töhmet altında olan” anlamına gelmektedir. Begavî kelimenin bu anlamda kullanılmasını Arap kelimelerinden örnek vererek desteklemiştir. Onun ifadesine göre Araplar “فلان يظن بـمال ويظن” “Falanca töhmet altında tutan bir zanla malı zannetti” ifadesini

²¹¹ Bu şâz kıraatlere Ebû Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî 'l-Kur'ân*, 109.

²¹² Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi 'l-Kur'ân*, XVI, 60; Ebû Hayyân, *el-Bahru 'l-Muhît*, VII, 33.

²¹³ Taberî, *Câmi 'u 'l-Beyân*, XVII, 616; Nehhâs, *Î'râbü 'l-Kur'ân*, 684; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 151.

²¹⁴ Ferrâ, *Me'âni 'l-Kur'ân*, II, 281; Taberî, *Câmi 'u 'l-Beyân*, XVII, 614-615; Zeccâc, *Me'âni 'l-Kur'ân*, IV, 97; Fârisî, *el-Hücce*, V, 365; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 151; Râzî, *Me'âtihi 'l-Ğayb*, XXIV, 158; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi 'l-Kur'ân*, XVI, 59-60.

²¹⁵ Tekvîr 81/24.

kullanmışlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “بُظْنَيْنِ” şeklinde “ض” harfiyle okumuşlardır.²¹⁶ Bu okuyuşa göre kelime “cimri, kıskanan” anlamına gelmektedir. Begavî Araplarda bu anlamda “ضننت به” ifadesinin kullanıldığını belirtmiştir. Buna göre âyet “Hz. Peygamber Allah’ın kendisine bildirdiği gaybi bilgileri size bildirme konusunda cimrilik etmiyor, aksine size haber veriyor, öğretiyor. Kâhinlerin kendilerine sakladığı gibi kendisine saklamıyor ve kâhinlerin yaptığı gibi gaybi bilgiler karşılığında herhangi bir ücret de almıyor” anlamına gelmektedir.²¹⁷

Burada Begavî “بُظْنَيْنِ” okunuşuna göre kelimenin “töhmetsizlik altında olan” anlamına geldiğini; “بُظْنَيْنِ” şeklindeki okunuşta ise kelimenin anlamının “cimrilik etmek” olduğunu belirtmiş ve bu anlamları da Arap kelimeleriyle desteklemiştir. Görüldüğü gibi her iki kıraat âyete her yönüyle tam bir uygunluk arz etmekte ve çok daha geniş bir anlam kazandırmaktadır. Begavî de her iki okuyuş şeklinin ortaya çıkardığı anlam çeşitliliğine tefsirinde yer vermiş ve bu şekilde kıraatlerden istifade etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da Begavî’nin kıraat farklılıklarını Arap dilindeki birtakım kullanımlar üzerinden temellendirme yoluna gitmiş olmasıdır. Böylece Begavî kıraat farklılıklarını naklederken Arap dilinin ifade ve üslup özelliklerini esas aldığını, onun dışına çıkmadığını, bu yönüyle de her bir kıraat doğrultusunda bir kullanımın var olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Kaynaklarda mezkûr âyette geçen kelime ile ilgili kıraat farklılığının anlama olan etkisi Begavî’nin de naklettiği şekilde yer almaktadır. Örneğin Ferrâ “بُظْنَيْنِ” şeklinde okunduğunda cimrilik yapmak anlamına geldiğini buna göre Hz. Peygamber’e verilen gaybi bilgiler son derece kıymetli olmasına rağmen, hiçbirini size bildirme konusunda cimrilik etmediğini, gizlemediğini belirterek âyeti yorumlamıştır.²¹⁸ Fârisî de aynı şekilde eserinde Hz. Peygamber’in gaybla ilgili haberler verdiğini, bilgileri kâhinlerin sakladığı gibi saklamadığını, hepsini açıkladığını ve bu açıklamalar karşısında kâhinlerin yaptığı gibi herhangi bir ücret talep etmediğini belirterek âyeti yorumlamıştır.²¹⁹ “بُظْنَيْنِ” şeklinde okunuşuna göre ise âyetin anlamının Hz. Peygamber Kur’ân konusunda müttehem

²¹⁶ Mezkûr âyette geçen “بُظْنَيْنِ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığı kıraat-i seb’a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. İbn Kesir, Ebû Amr, Kisâi ve Ruveys “بُظْنَيْنِ” şeklinde okumuşlardır. İbn Muhaysin ve Yezîdî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “بُظْنَيْنِ” şeklinde okumuşlardır. bkz. İbn Mucâhid, *es-Seb’a*, 673; İbnü’l-Cezerî, *en-Nesr*, II, 398-399; Dimyâtî, *İthâf*, 573-574.

²¹⁷ Begavî, *Me’âlim*, VIII, 351.

²¹⁸ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, III, 242-243.

²¹⁹ Fârisî, *el-Hücce*, VI, 381.

(töhmüt altında olan) değildir. Aksine o, Allah adına söylediği her sözde güvenilir bir zattır, şeklinde olduğu nakledilmiştir.²²⁰ Bu lafzın zayıf anlamında olduğu da söylenilmiştir. Nitekim Arapçada “رجل ضئيل” “zayıf adam” anlamında kullanılmıştır.²²¹ Begavî kelimenin bu anlamda kullanılmasına yer vermemiştir. Bu durum Begavî’nin kıraatle ilgili vecihleri naklederken seçici davrandığını, muhtemelen zikrettiği vecihler içinde doğru bulduklarını nakletmekle yetindiğini göstermektedir.

Kaynaklarda bu iki okuyuş arasında “بِطْنَيْنِ” şeklindeki kıraatin tercih edildiği, kâfirlerin Hz. Peygamber’i cimri bulmadıkları, fakat töhmüt altında tuttukları nakledilmiştir. Bu nedenle âyette, Hz. Peygamber’in töhmüte müstehak olmadığını söylemek, cimri olmadığını söylemekten daha evladır. Nitekim âyetteki “عَلَى الْغَيْبِ” ifadesi de bunu gerektirir. Eğer bu lafızla, Hz. Peygamber’in cimri olmadığı anlatılmak istenseydi ifadenin “بِالْغَيْبِ” şeklinde olması gerekirdi. Çünkü genelde hep bu manada bu lafız “ب” harf-i ceriyle “بِطْنَيْنِ” şeklinde kullanılmıştır.²²² Begavî bu kıraate göre kelimenin “cimrilik yapmak” anlamında olduğu yönündeki açıklamaları aktarmakla birlikte bu izahı kabul edilebilir bulmamış, Araplarda bu anlamda “ضننت به” ifadesinin kullanıldığını belirtmiştir.

Bu ve benzeri örneklerde Begavî, âyetlerle ilgili çoğunlukla kıraat-i aşere içerisinde yer alan bazen de yer almayan kıraat ihtilaflarının pek çoğuna tefsirinde yer vermiştir. O, kıraatleri sadece nakletmekle yetinmemiş, genellikle onların tevcihini de yapmıştır. Begavî, kıraat vecihleri ile ilgili bilgilere genellikle özet bir şekilde değinmiştir. Bütün bu özellikleriyle Begavî tefsiri kıraatler ve onların tevcihi açısından önemli bir kaynak niteliğindedir.

3.2.1.2. Fiille İlgili Kıraat Farklılıkları

3.2.1.2.1. Fiillerin Malûm ve Meçhul Okunması Açısından Vecihler

Fiillerle ilgili kıraat farklılıklardan birisi de fiillerin malûm ve meçhul²²³ okunmasıdır. Bununla ilgili olarak Begavî tefsirinde birçok örnek bulunmaktadır. Begavî

²²⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXIV, 169-170; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, V, 293; Fârisî, *el-Hücce*, VI, 380-381; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 364; *Müşkilü’l-Râbi’l-Kur’ân*, II, 459-460; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXXI, 75; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XXII, 116-117; Dimyâtî, *İthâf*, 573-574.

²²¹ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, III, 242-243; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXIV, 169-170; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XXII, 116-117.

²²² Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXXI, 75; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XXII, 116-117.

²²³ Ma’lum, faili zikrolunan fiillere denir. Meçhul, ise faili hazfolununca mef’ulünü merfûlaştırıp naib-i fail olarak alan fiillere denilir. Bir cümlede fail açıktan gösterilirken bazı nedenlerle failin gizlenmesi de

genellikle meçhul lafzı yerine “على غير تسمية الفاعل” “Fâili belirtilmeden” ifadesini kullanmıştır.²²⁴ Sözelimi Begavî “وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ” “Neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır.”²²⁵ âyetinde geçen “فَصَّلَ” ve “حَرَّمَ” fiillerini malûm ve meçhul okunması açısından ele almıştır. Begavî’nin nakline göre Medine ekolü, Yakûb ve Hafs bu fiilleri “فَصَّلَ” ve “حَرَّمَ” şeklinde fethalı okumuştur. Buna göre anlam “Allah size haram kıldığı şeyleri açıklamıştır” demek olur. Begavî malûm okuyuşun delilinin, âyetin öncesinde geçmekte olan “اسْمُ اللَّهِ” “üzerlerine Allah ismi anılmış olanlardan” ifadesi olduğunu belirtmiştir. İbn Kesîr, İbn Âmir ve Ebû Amr “ف” ve “ح” harflerini zammeli “ص” ve “ر” harflerini de kesreli “فَصَّلَ” ve “حَرَّمَ” olarak fâili belirtilmemiş (meçhul) şekilde okumuşlardır. Begavî meçhul okuyanların delilinin de âyetin öncesinde geçen “ذَكَرَ” fiilinin olduğunu belirtmiştir. Hamza, Kisâî ve Ebû Bekir ise “فَصَّلَ” fiilini malûm; “حَرَّمَ” fiilini de meçhul olarak “حَرَّمَ” şeklinde okumuşlardır.²²⁶ Begavî bu kıraatin delilini “حرمت عليكم الميتة والدم” “Allah size ölmüş hayvan, kan ve domuz etini... haram kılmıştır.”²²⁷ âyetiyle yapmıştır. Çünkü bu âyette haram kılınan şeyler açıklanmıştır. Buna göre âyetin anlamı “Allah size neyin haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır” demek olur.”²²⁸ Görüldüğü üzere Begavî sadece kıraati nakletmekle yetinmemiş, fiilin malûm ve meçhul okunmasını âyetin siyak-sibak bilgisi üzerinden temellendirme yoluna gitmiştir. Bu şekilde Begavî âyetlerden delil getirmek suretiyle kıraatleri bizzat Kur’an ile temellendirmiştir.

mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hişâm, Ebû Abdillâh Cemâluddin el-Ensarî el-Mısriyyî, *Şerhu Katru’n-Nedâ ve Bellu’s-Sadâ*, (Thk. İrfan Matracî), Müessesetü’l-Kutubi’s-Sekafiyye, Beyrût, tsz., 239-240.

²²⁴ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Nisâ 4/11, 42; Mâide 5/107; En’âm 6/119; Tevbe 9/66, 109; Yûsuf 12/110; Ra’d 13/43; Tâhâ 20/102; Enbiyâ 21/25, 104; Nûr 24/36, 55; Fâtır 35/36; Zümer 39/42; Zuhuruf 43/19; Muhammed 47/25; Kamer 54/45; Hadîd 57/8; Tekvîr 81/9; Mutaffifîn 83/24.

²²⁵ En’âm 6/119.

²²⁶ Mezkûr âyette geçen “فَصَّلَ” ve “حَرَّمَ” fiilleri ilgili üç okuyuş şekli kıraat-i seb’a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir her iki fiili “فَصَّلَ” ve “حَرَّمَ” olarak meçhul şekilde okumuşlardır. İbn Muhaysin ve Yezîdî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Nâfi, Hafs, Ebû Cafer, Yakûb her ikisini fethalı “فَصَّلَ” ve “حَرَّمَ” olarak malûm şekilde okumuşlardır. Hasanü’l-Basrî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Ebû Bekir, Hamza ve Kisâî birincisini fethalı “فَصَّلَ”; ikincisini zammeli olarak “حَرَّمَ” şeklinde okumuşlardır. Halef de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. bkz. Dimyâtî, *İthâf*, 272.

²²⁷ Mâide 5/3.

²²⁸ Begavî, *Me’âlim*, III, 182.

Begavî'den önceki ve sonraki kıraat ve tefsir kaynaklarının çoğu mezkûr âyetle geçen kelime ile ilgili üç okuyuş şeklini nakletmişlerdir.²²⁹ Bazı kaynaklarda şâz kıraatlerden olan Atiyye el-Avfi'nin “فَصَلَ” şeklindeki şeddesiz okuyuş da nakledilmiştir.²³⁰ Begavî bu fiille ilgili Atiyye'den nakledilen şâz kıraate de yer vermemiştir. Bunun sebebi daha önce ifade ettiğimiz gibi Begavî'nin on'lu sistem içerisinde yer alan kıraatleri nakletmekle yetinmesi, kıraat-i aşere'nin dışındaki okuyuşlara yer vermemesidir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “فَنَجِّي مَنْ نَشَاءُ” “*Böylece dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi*”²³¹ âyetinde geçen “فَنَجِّي” fiili ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî'nin nakline göre bu fiili kıraat âlimlerinin çoğu iki “ن” harfi ile “نَجِّي” şeklinde okumuşlardır. Buna göre âyetin anlamı “biz dilediğimizi kurtarıyoruz” demek olur. İbn Âmir, Hamza, Âsım ve Yakûb “نَجِّي” şeklinde zammeli tek “ن” harfi ile “ج” harfini şeddeli ve “ي” harfini fethalı fâili belirtilmemiş (meçhul) olarak okumuşlardır.²³² Begavî mushaf imlâsında kelimenin “نَجِّي” şeklinde yazılmasının bu kıraati teyit ettiği düşüncesindedir. Begavî bu okuyuşu ve tevcihini zikrettikten sonra bu kıraat göre kelimenin irabı hakkında bilgi vermiştir. Buna göre “مَنْ” ref mahallindedir. Buna göre âyetin anlamı “dilediğimiz kimse kurtuluşa erdirilmişti” demek olur. Birinci kıraate göre ise “مَنْ” nasb mahallindedir.²³³ Görüldüğü üzere Begavî bu fiille ilgili kıraat farklılığını nakletmekle yetinmemiş, bu kıraatlerin temellendirmesini de yapmıştır. Bu temellendirmede mushaf imlâsını esas aldığı görülmektedir.

Kaynaklarda bu fiille ilgili İbn Muhaysın ve Nasr b. Âsım'a nispet edilen “فَنَجَّا” şeklinde şâz okuyuş da yer almaktadır.²³⁴ Begavî ise bu fiille ilgili on'lu sistem içerisinde yer alan okuyuşları nakletmiştir. Öncelikle çoğunluğun kıraatini daha sonra ise bu kıraate muhalif olan kurrânın isimlerini tek tek zikretmiştir. Begavî'nin İbn Muhaysın ve Nasr b. Âsım'a nispet edilen şâz kıraate yer vermemesi onun genellikle şâz kıraatleri zikretmediğini, kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları nakletmeye önem verdiğini göstermektedir.

²²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IX, 514; Fârisî, *el-Hücce*, III, 390-391; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 448-449; Ukberî, *et-Tibyân*, I, 356; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX, 9; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, IV, 214.

²³⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX, 10; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, IV, 214;

²³¹ Yûsuf 12/110.

²³² Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 296; Dimyâtî, *İthâf*, 336.

²³³ Begavî, *Me'âlim*, IV, 287.

²³⁴ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân*, 70; Abdülfettâh el-Kadî, *el-Kırââtü's-Şâzzetü*, 57.

Kaynaklarda bu iki okuyuş arasında tercihe de yer verilmiştir. Örneğin Taberî, ise bu kelime ile ilgili dört okuyuş şeklini naklettikten sonra bu okuyuşlar içerisinde en doğru olanın Emsar kurrâsının kıraati olan “فَنُجِّي مَنْ نَشَاءُ” şeklindeki okuyuş olduğunu söyleyerek kıraatler arasında tercihini belirtmiştir.²³⁵ Râzî de bu kelime ile ilgili kıraat farklılığını naklettikten sonra Ebû Ubeyde’nin mushafta tek “ن” harfi ile yazıldığı için bu okuyuşu tercih ettiğini belirtmiştir.²³⁶ Begavî ise on’lu sistem içerisinde yer alan bu okuyuşları naklettikten sonra mushaf hattıyla “نُجِّي” şeklindeki kıraatin tevcihini yapmış ve bu iki okuyuşu birbirine eşit görerek kıraatler arasında bir tercihte bulunmamıştır.

Kaynaklarda bu kıraatlerle ilgili vecihler zikredilmiştir.²³⁷ Begavî’nin tefsirinde kıraatle ilgili zikredilen bütün vecihleri aktarmadığı, yaptığı açıklamaları muhtasar tuttuğu, diğer bir kısım kaynakların aksine izahattan kaçındığı görülmektedir.

Begavî tefsirinde bu tür örnekler kıraat-i aşere içerisinde yer alanlar arasında olabileceği gibi, şâz kıraatler içinde de yer alabilmektedir. Bu bağlamda “وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ” “Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi gûnahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman”²³⁸ âyetinde geçen “سُئِلَتْ” ve “فُتِلَتْ” fiilleri ile ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Begavî’nin nakline göre kıraat âlimlerinin çoğu bu fiilleri meçhul olarak “فُتِلَتْ” şeklinde okumuşlardır. Ebû Cafer ise “فُتِلَتْ” kelimesini şeddeli olarak “فُتِلَتْ” şeklinde okumuştur.²³⁹ Buna göre anlam diri diri gömülen kız çocuğuna, onu öldüren kimseyi azarlamak üzere soru sorulduğu zaman demektir. Bundan dolayı kız çocuğu da “فُتِلْتُ بِغَيْرِ ذَنْبٍ” “Günahsız olarak öldürüldüm” demiştir. Begavî kıraat-i aşere içerisinde yer alan bu okuyuşları naklettikten sonra Cabir b. Zeyd’in (ö. 93/711-712) ise bu âyeti “وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سَأِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ” “diri diri gömülen kız çocuğu, hangi gûnahtan ötürü öldürüldüğünü sorduğu zaman” şeklinde “سُئِلَتْ” meçhul fiilini “سَأِلَتْ” şeklinde malûm

²³⁵ Taberî, *Câmi‘u l-Beyân*, XIII, 399-400.

²³⁶ Râzî, *Mefâtihu l-Ğayb*, XVIII, 231.

²³⁷ Zeccâc eserinde bu okuyuşlarla ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: “فَنُجِّي” şeklinde okuyanlar ilk “ن” harfinin istikbal anlamını verdiği için gelecek zaman anlamında kabul etmişlerdir. “فَنُجِّي” şeklinde “ي” harfini sâkin olarak okuyanlar ise iki “ن” harfinin bir arada bulunmasından dolayı ikinci “ن” harfini hafzetmişlerdir. Bu duruma benzer olarak “أَنْتَ تَبَيَّنُ هَذَا الْأَمْرَ” “Sen bu işi açıklıyorsun” ifadesinde yer alan “تَبَيَّنُ” fiilinin aslı “تَبَيَّنَ” şeklinde olduğu ve iki “ت” harfinin bir arada bulunmasından dolayı ilk “ت” harfi hafzedilmiştir. “فَنَجَّا مَنْ نَشَاءُ” şeklinde okuyanlar ise “جَاءَهُمْ نَصْرُنَا” “Onlara bizim yardımımız geldi” âyetindeki ifadeye atıf yaparak “فَنَجَّا” şeklinde mâzî fiil olarak okumuşlardır. “فَنُجِّي” şeklinde meçhul mâzî fiil olarak okuyanlar ise “مَنْ” ifadesini ref‘ mahallinde kabul etmişlerdir. Zeccâc, *Me‘âni l-Kur‘ân*, III, 132-133

²³⁸ Tekvîr 81/8-9.

²³⁹ Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 397; Dimyâtî, *İthâf*, 573.

fiil olarak okuduğunun rivâyet edildiğini zikretmiştir. Begavî Ebü'd-Dûhâ'nın da bu şekilde okuduğunu belirtmiştir.²⁴⁰

Begavî'nin Cabir b. Zeyd ve Ebû 'd-Duha'ya atıfta bulunarak naklettiği “سَأَلْتُ” şeklindeki okunuş şâz kıraatlerdendir. Bu okuyuş kaynaklarda Hz. Ali, Übey, İbn Abbâs, İkrime, Mücâhid ve Zeyd b. Ali'ye nispet edilerek verilmiştir.²⁴¹ Bazı kaynaklar ise bu kıraate yer vermemiştir.²⁴² Kaynakların bir kısmında ise “ت” harfi kesreli olarak “وَإِذَا” şeklindeki kıraatte yer almaktadır.²⁴³ Hasanü'l-Basrî ve A'rec ise “س” harfini kesreli ve kendinden sonra “ي” harfi ile “سَيَلْتُ” şeklinde okumuşlardır.²⁴⁴ Begavî ise bu fiillerle ilgili olarak ilk önce aşere kurrâsından çoğunluğun okuyuşunu ve sonra bu okuyuşa muhalif olan Ebû Cafer'in okuyuşunu nakletmiştir. Bu okuyuşlara göre âyeti yorumladıktan sonra şâz kıraatlerden olan Cabir b. Zeyd'in ve Ebü'd-Dûhâ'nın okuyuşlarına yer vermiş ve bu okuyuşlara göre de âyetin tefsirini yapmıştır. Bu şekilde Begavî sahih ve şâz kıraatlerle âyeti farklı şekillerde yorumlamıştır. Ayrıca Begavî kaynaklarda yer alan diğer şâz kıraatlere ise tefsirinde yer vermemiştir. Bu da Begavî'nin kıraat ihtilaflarını naklederken seçici davrandığını göstermektedir.

Begavî'den önceki ve sonraki tefsir kaynaklarının bir kısmı mezkûr âyette geçen kıraate yer vermiştir. Ahfeş, bu fiille ilgili kıraatlerden sadece “سَأَلْتُ” şeklindeki okuyuşu nakletmiştir.²⁴⁵ Zeccâc ise eserinde bu kıraate yer verip manasının “سَأَلْتُ لِلنَّاسِ” “*Sen mi insanlara dedin*”²⁴⁶ âyetinde olduğu gibi tevbih (azarlama) ifade ettiğini nakletmektedir.²⁴⁷ Kurtubî de aynı şekilde nakletmiştir.²⁴⁸ Taberî ise bu kıraati nakledip anlam farklılığını verdikten sonra bu kıraatler arasında tercih yaparak en doğru olan kıraatin “سُئِلْتُ” şeklinde okunmasıdır, şeklinde ifade etmiştir.²⁴⁹ Begavî ise bu fiillerle ilgili sahih ve şâz kıraatleri okuyanlara nispet ederek verdikten sonra kıraat farklılığından ortaya çıkan manalara yer vermiş ve kıraatler arasında herhangi bir tercihte de bulunmamıştır. Bu durum Begavî'nin açıklamasını yaptığı âyetle ilgili olarak nakledilen kıraatlerden sahih-şâz ayrımı yapmaksızın tefsirinde istifade ettiğini ve onun tefsirine

²⁴⁰ Begavî, *Me'âlim*, VIII, 348.

²⁴¹ İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî'l-Kur'ân*, 169.

²⁴² İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, II, 353; Abdülfettâh el-Kadî, *el-Kirââtü's-Şâzzetü*, 92.

²⁴³ Kirmânî, *Şevâzzü'l-Kirâât*, 505.

²⁴⁴ Kirmânî, *Şevâzzü'l-Kirâât*, 505; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd*, VIII, 425.

²⁴⁵ Ahfeş, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 568.

²⁴⁶ Mâide 5/116.

²⁴⁷ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 290.

²⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XXII, 104.

²⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXIV, 147.

aldığı kıraatleri öncelikle Kur’ân tefsirine olan katkılarını göz önünde bulundurduğunu göstermektedir.

3.2.1.2.2. Fiillerin Farklı Vezinlerle Okunması Açısından Kıraat Vecihleri

Begavî tefsirinde fiillerin farklı vezinlerle²⁵⁰ okunmasıyla ortaya çıkan kıraat vecihlerine de yer vermiştir. Begavî konu ile ilgili örnekleri zikrederken çok az vezin adlarına yer vermiştir. Genellikle şeddeli, şeddesiz, elifli, elifsiz vb. şekillerde fiillerde meydana gelen değişiklikleri zikretmiştir.²⁵¹ Sözelimi Begavî “مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا” “Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah’a güzel bir borç (isteyene faizsiz ödünç) verecek yok mu?”²⁵² âyetinde geçen “فَيُضَاعِفُهُ” fiili ile ilgili kıraat farklılığını naklederken fiilin farklı vezinlerle okunması açısından ele almıştır. Begavî’nin nakline göre İbn Kesîr, Ebû Cafer, İbn Âmir ve Yakûb şeddeli olarak “فَيُضَاعِفُهُ” şeklinde okumuşlardır. Ebû Amr ise Ahzâb 33/30. âyetinde geçen “يُضَاعَفُ” kelimesini şeddeli (يُضَاعَفُ) okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise elif harfî ile şeddesiz olarak (“مفاعلة” vezninde) “فَيُضَاعِفُهُ” şeklinde okumuşlardır.²⁵³ Begavî bu kıraat farklılığına yer vermesinin ardından “فَيُضَاعِفُهُ” ve “فَيُضَاعِفُهُ” şeklindeki okunuşlarının lehçesel farklılığa dayanan iki farklı kullanım olduğunu belirtmiştir. Şeddeli vezinde okuyanların delilini ise âyetin devamında gelen “أَضْعَافًا كَثِيرَةً” “kat kat fazlasıyla” ifadesiyle vermiştir. Bu vezinle gelmesinin de çokluk için olduğunu altını çizmiştir.²⁵⁴ Burada görüldüğü üzere Begavî fiilin farklı vezinlerle okunması ile ilgili kıraat

²⁵⁰ Fiiller sülasi (üç harfli), rubai (dört harfli), humasi (beş harfli) ve südası (altı harfli) vezinlerde gelebilir. Sülasi olan bir fiil bu kalıplardan birine geçtiği zaman genellikle asıl anlamı değişerek farklı anlamlar oluşmaktadır. Örneğin bir fiil “إفعال” veznine aktarıldığında geçişli hale gelir, geçişli ise geçiş derecesi artmış olur. “تفعيل” veznine aktarıldığında ise bazen İAzîm (nesne almayan) bir fiil geçişli (nesne alan) hale getirilir. Ayrıca bir işin çok, kuvvetli, aşırı ve şiddetli yapılmasını ifade eder. Geniş bilgi için bkz. el-Hamlevî, Ahmet, *Şeze’l-Urf fi Fenni’s-Sarf*, (Thk. Mustafa Ahmed Abdulalim), Mektebetü’l-Mearif, Riyâd, 1422/2001, 27-36.

²⁵¹ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/78, 143, 173, 245, 279; Âl-i İmrân 3/28, 39, 79, 146, 169, 195; Mâide 5/89, 115; En’âm 6/33, 44, 63, 114, 122, 125; Arâf 7/54, 62, 127, 141, 165, 170, 193; Enfâl 8/18; Tevbe 9/90; Yûnus 10/103; Hûd 11/ 5; Yûsuf 12/110; Ra’d 13/39; İsrâ 17/16; Kehf 18/17, 33, 81, 85; Meryem 19/25, 72; Enbiyâ 21/87, 96; Hac 22/40, 51, 58; Mü’minûn 23/15; Nûr 24/35, 55; Furkân 25/25; Neml 27/66; Ankebût 29/32, 33, 34; Sebe 34/19, 20; Yâsîn 36/68; Sâd 38/57; Zümer 39/71; Muhammed 47/22; Mucâdele 58/8; Haşr 59/2; Mümtehine 60/10, 11; Saf 61/10; Tahrîm 66/3; Mürselât 77/23; Nebe 78/19; Tekvîr 81/10, 12; İnfitâr 82/7; Tarık 86/4; Kureyş 106/1.

²⁵² Bakara 2/245.

²⁵³ Bu kıraatle ilgili olarak bkz. İbn Mucâhid, *es-Seb’a*, 184-185; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 228.

²⁵⁴ Begavî, *Me’âlim*, I, 294-295.

ihtilaflarından bazılarının lehçe farklılığından ibaret olduğunu, bu tür farklılıkların ise âyetin anlamına herhangi bir etkide bulunmadığını belirtmiş olmaktadır.

Dimyâtî bu fiille ilgili kıraat farklılığını naklederken “فَيْضًا عَفَا” fiilinde elif harfinin hazfedilmesi ve “ع” harfinin şeddeli okunması konusunda ihtilaf olduğunu, Kur’ân’da bu kelimenin on yerde²⁵⁵ birbirinden farklı şekillerde okunduğunu ifade etmiştir.²⁵⁶ Begavî de bu fiille ilgili kıraat farklılığını naklederken aşere kurrâsına atıfta bulunarak vermiş ve çoğunluğa muhalif okuyan kurrânın isimlerini tek tek zikretmiştir. Ayrıca Begavî diğer âyetlerde geçen bu fiille ilgili kurrânın okuyuşlarını da zikretmiştir. Bu Begavî’nin kıraatleri naklederken uygulamış olduğu bir metottur. O sadece zikredilen âyette geçen fiille ilgili okuyuşları nakletmemiş bu fiilin geçtiği diğer âyetlere de yer vererek aşere kurrâsının okuyuşlarını zikretmiştir.

Bazı kaynaklarda mezkûr âyette geçen fiille ilgili kıraat farklılığı nakledilirken Begavî’nin de belirttiği gibi bu iki okuyuşun lehçe farklılıklarından oluştuğu nakledilmiştir.²⁵⁷

Begavî bu fiille ilgili kıraatin hüccetini de âyetin sıbakında geçen “أَضْعَافًا كَثِيرَةً” ifadesiyle yapmıştır. Begavî’den sonraki âlimler eserlerinde onu kaynak göstererek kıraatin hüccetini Begavî’nin zikrettiği gibi vermişlerdir.²⁵⁸ Bu durum Begavî’nin zikrettiği kıraat vecihleri konusunda kendisinden sonra gelen âlimlere kaynaklık ettiğini göstermektedir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ” “Bedevilerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler.”²⁵⁹ âyetinde geçen “الْمُعَذِّرُونَ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin aktarımına göre bu kelimeyi Yakûb ve Mücâhid şeddesiz olarak “الْمُعْذِرُونَ” şeklinde okumuşlardır. Bu kıraate göre anlam “onlar özürlerini ileri sürmede mübalağa yapmışlar, ileri gitmişlerdir” şeklindedir. Begavî Araplarda da böyle bir kullanımın söz konusu olduğunu belirtmiştir. Nitekim Araplar uyaran kişinin artık mazeret hususunda alabildiğine ileri gitmesi anlamında “لَقَدْ أَعْذَرَ مَنْ

²⁵⁵ Bakara 2/245; Âl-i İmrân 3/130; Nisâ 4/40; Hûd 11/20; Furkân 25/20; Ahzâb 33/30; Hadîd 57/11, 18; Teğâbün 64/17; Dimyâtî, *İthâf*, 206.

²⁵⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 206.

²⁵⁷ Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, *Bahru'l-Ulûm = Tefsîru's-Semerkandî* (Thk. Ali Muhammed Muavviz, vd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1993, I, 217; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, II, 206; Vâhidî, *Tefsîru'l-Basît*, IV, 313; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, VI, 181; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, IV, 227.

²⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, IV, 227.

²⁵⁹ Tevbe 9/90.

”أَنْذَرُ” ifadesini kullanmıştır. Begavî bu kıraatı ve tevehhini naklettikten sonra diğer kıraat âlimlerinin ise bu kelimeyi “الْمُعْذِرُونَ” şeklinde şeddelli okuduklarını belirtmiştir.²⁶⁰ Buna göre kelime “işî eksik yapanlar” anlamına gelmektedir. Begavî bu okuyuşu naklettikten sonra Ferrâ’nın bu kelime ile ilgili “الْمُعْذِرُونَ” kelimesinin aslının “المعتذرون” olduğunu “ت” harfinin “ذ” harfine idğam edildiğini ve “ت” harfinin harekesinin “ع” harfine nakledildiği, şeklindeki yorumuna yer vermiştir.²⁶¹ Burada Begavî zikredilen bu örnekte fiil kalıbında meydana gelen değişiklikten kaynaklanan anlam farklılığını açıklamış ve bunu Arap kelimayla desteklemiştir.

Kaynaklarda mezkûr âyette geçen kelimenin farklı vezinlerle okunması açısından ortaya çıkan anlam farklılığına yer vermişlerdir.²⁶² Ancak Begavî’nin Ferrâ’dan naklettiği “الْمُعْذِرُونَ” kelimesinin aslının “المعتذرون” olduğunu “ت” harfinin “ذ” harfine idğam edildiğini ve “ت” harfinin harekesinin “ع” harfine nakledildiği, şeklindeki görüş eleştirilmiştir. Örneğin Nehhâs kıraatle ilgili bu vechi reddederek “الْمُعْذِرُونَ” kelimesinin aslının “المعتذرون” ifadesinin olmasının mümkün olmadığını belirterek idğamlı okunduğunda anlam karışıklığının ortaya çıktığını, Halîl ve Sîbeveyh gibi dil âlimlerinin de bu ifadede idğamın uzak bir ihtimal olduğunu ifade ettiklerini belirtmiştir.²⁶³ Begavî ise diğer kaynakların zikrettiği bu tartışmalara girmeden kıraat vecihleri ile ilgili âlimlerin görüşlerini nakletmiştir. Bu durum Begavî’nin tefsirini muhtasar kılmıştır.

Bu konuyla ilgili bir diğer örnek de “بَلِ إِدْرَاكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ” “*Ahîret (gününün gerçekleşeceği) hakkında bilgi (peygamberler aracılığı ile) onlara peş peşe gelmiştir.*”²⁶⁴ âyetinde geçen “إِدْرَاكَ” fiili ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre Ebû Cafer, İbn Kesîr ve Ebû Amr bu fiili “أَفْعَل” vezni üzerinde “أَدْرَكَ” şeklinde okumuşlardır. Buna göre fiil “ulaşmak, ilhak olmak” anlamına gelmektedir. Begavî fiilin Araplarda da bu anlamda kullanıldığını belirtmiştir. Nitekim Araplar ilme ulaştığı zaman “أَدْرَكَهُ عِلْمِي” ifadesini kullanmışlardır. Bu kıraate göre âyet “dünyada cahil oldukları ve kendilerine

²⁶⁰ Mezkûr âyette geçen kelime ile ilgili kıraat farklılığı kıraat-i seb‘a’da yer almamaktadır. Kıraat-i aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. Aşere kurrâsından Yakûb bu kelimeyi “أَكْرَمَ يَكْرَم” fiilinin vezniyle “أَعْدَرَ يَعْدَر” şeklinde ve bu fiilden türemiş olarak “الْمُعْذِرُونَ” şeklinde okumuştur. Şenbuzî de bu şekilde okuyarak ona muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “الْمُعْذِرُونَ” şeklinde okumuşlardır. bkz. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 280; Dimyâtî, *İthâf*, 305-306.

²⁶¹ Begavî, *Me‘âlim*, IV, 83.

²⁶² Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 447-448; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, XI, 620-621; Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, II, 464; Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XVI, 162-163.

²⁶³ Nehhâs, *İ‘râbü’l-Kur‘ân*, 379.

²⁶⁴ Neml 27/66.

“بلى أدرك” İbn Abbâs’tan; “بل أدرك” Hasanü’l-Basrî’den; “بل تدارك” Übey b. Ka’b’tan²⁶⁸; “بلى أدرك” İbn Abbâs’tan; “أم تدارك” Übey’den rivâyet edilmiştir.²⁶⁹ Begavî ise bu fiille ilgili kıraat farklılığını naklederken aşere kurrâsına atıfta bulunarak vermiştir. Öncelikle çoğunluğun kıraatine muhalif olan kurrânın isimlerini tek tek zikrederek okuyuşlarını nakletmiş daha sonra ise “وقرأ الآخرون” ifadesiyle çoğunluğun okunuşuna yer vermiştir. Begavî bu fiille ilgili kaynaklarda yer alan okuyuşların hepsine yer vermeyip sadece kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları ve anlamı desteklemek için İbn Abbâs ve Übey’in okuyuşlarını zikretmiştir. Bu durum Begavî’nin kıraatleri naklederken seçici davrandığını ve genel olarak on’lu sistemin dışında yer alan okuyuşlara yer vermediğini göstermektedir.

3.2.1.2.3. Fiillerin Müennes ve Müzekker Okunması Açısından Kıraat Vecihleri

Begavî tefsirinde fiillerin müennes ve müzekker okunması bakımından ortaya çıkan kıraat vecihlerine de yer vermiştir.²⁷⁰ Sözelimi Begavî “يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ” (*hepsi*) *tek bir su ile sulanır.*”²⁷¹ âyetinde geçen “يُسْقَى” fiili ilgili kıraati izah ederken müennes ve müzekker okunması açısından ele almıştır. Begavî’nin nakline bu fiili İbn Âmir, Âsım ve Yakûb “ي” harfi ile “يُسْقَى” şeklinde okumuşlardır. Bu kıraate göre anlam “bütün bunlar aynı su ile sulanır” demek olur. Diğer kıraat âlimleri ise “ت” harfi ile “تُسْقَى” şeklinde okumuşlardır.²⁷² Begavî bu kıraatin tevcihini âyetin siyakından ve sibakından delil getirerek yapmıştır. Buna göre âyetin öncesinde geçen “جَنَّتْ” “bağlar” kelimesi bu kıraatin müennes okunmasının delilidir. Aynı şekilde âyetin devamında gelen “وَنُفِضِلُ” “Onlardan bir kısmını lezzetlerinde, bir kısmından üstün kılıyoruz” ifadesinde geçen “بَعْضَهَا” lafzı da bu okuyuşun delilidir. Çünkü burada “بَعْضَهَا”

²⁶⁸ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, II, 142-143.

²⁶⁹ Kurtubî, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur‘ân*, XVI, 197-199.

²⁷⁰ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/48; Âl-i İmrân 3/39; ; En‘âm 6/23, 135, 139; Tevbe 9/54; Ra’d 13/16; İsrâ 17/44; Meryem 19/25, 90; Tâhâ 20/133; Lukmân 31/34; Ahzâb 33/36; Duhân 44/45; Mücâdele 58/7; Kasas 28/57.

²⁷¹ Ra’d 13/4.

²⁷² Kıraat kaynaklarında bu fiilin “يُسْقَى” ve “تُسْقَى” olmak üzere iki şekilde okunduğu nakledilmiştir. Bu iki okuyuş da kıraat-i seb‘a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. İbn Âmir, Âsım ve Yakûb “يُسْقَى” şeklinde okumuşlardır. Şâz kıraat imâmlarından İbn Muhaysın ve Hasanü’l-Basrî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “تُسْقَى” şeklinde okumuşlardır. bkz. İbn Mücâhid, *es-Sab‘a*, 356-357; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 297; Dimyâtî, *İthâf*, 338.

“Onlardan bir kısmı” derken müennes zamir kullanılmış, müzekker zamir “بَعْضُهُ” kullanılmamıştır.²⁷³

Bazı kaynaklarda ise bu kelime ile ilgili kıraat farklılığını “ي” ve “ت” harfleri ile okunmuştur şeklinde temrîz sîgasına atıfta bulunularak nakledilmiştir.²⁷⁴ Begavî ise kıraat farklılığını naklederken kıraat-i aşere imâmlarına nispet ederek vermiştir. Öncelikle çoğunluğa aykırı okuyan kurrânın isimlerini tek tek zikretmiş daha sonra ise çoğunluğun kıraatini “diğerleri” ifadesiyle nakletmiştir.

Kaynaklarda mezkûr âyette geçen fiilin müennes olarak okunmasının hücceti Begavî’nin de zikrettiği âyetin siyak ve sibakında geçen “جَنَاتٍ” ve “وَنُفُصِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ” ifadeleri nakledilmiştir.²⁷⁵ Kaynakların bir kısmında ise bu lafzın müennes ve müzekker olarak okunmasının hücceti “أَعْنَابٍ” “üzümler” kelimesi olduğu ve bu kelimenin “الأنعام” gibi hem müzekker hem de müennes olan bir lafız olduğu da nakledilmiştir.²⁷⁶ Begavî ise kıraatle ilgili bu vechi zikretmemiştir. Bu durum Begavî’nin kaynaklarda yer alan bütün kıraat vecihlerini nakletmediğini, kıraatle ilgili vecihleri zikrederken seçici davrandığını göstermektedir. Begavî muhtemelen bunlar arasından kendisine göre doğru olanları seçmekte ya da tefsirinin muhtasar olmasını istediği için bunları zikretmemektedir.

Bu konu ile ilgili bir diğer örnek de “وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ” “Hiç kimseden şefaât kabul olunmaz”²⁷⁷ âyetinde geçen “وَلَا يُقْبَلُ” fiili ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre İbn Kesîr ve Yakûb “شَفَاعَةٌ” kelimesinden dolayı bu fiili “ت” harfî ile “وَلَا تُقْبَلُ” şeklinde müennes olarak okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “ي” harfî ile “وَلَا يُقْبَلُ” şeklinde okumuşlardır.²⁷⁸ Begavî’ye göre “الشِّفَاعَةُ ve الشِّفْعَةُ” şeklindeki bu iki okuyuş aralarında anlam farklılığı olmayan “الموعظة ve الوعظ” kelimelerine benzemektedir. Bunlar mana bakımından müzekker lafız bakımından ise müennestir. Begavî bu duruma

²⁷³ Begavî, *Me’âlim*, IV, 294.

²⁷⁴ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, III, 138; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, III, 333.

²⁷⁵ Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 467; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XIX, 9; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 12.

²⁷⁶ Ahfeş, *Me’âni’l-Kur’ân*, II, 401; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XIII, 427.

²⁷⁷ Bakara 2/48.

²⁷⁸ Kıraat kaynaklarında “وَلَا يُقْبَلُ” kelimesi “وَلَا يُقْبَلُ” ve “وَلَا تُقْبَلُ” olmak üzere iki şekilde okunduğu ifade edilmiştir. Bu iki okuyuş da kıraat-i seb’a ve aşere içerisinde yer almaktadır. İbn Kesîr, Ebû Amr ve Yakûb “شَفَاعَةٌ” kelimesinden dolayı “وَلَا تُقْبَلُ” şeklinde okumuşlardır. Şâz kıraat imâmlarından İbn Muhaysın ve Yezîdî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. İbn Âmir, Hamza, Kisâî ve Nâfi müzekker olarak “وَلَا يُقْبَلُ” şeklinde okumuşlardır. bkz. İbn Mucâhid, *es-Seb’a*, 154; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 212; Dimyâtî, *İthâf*, 177.

örnek olarak “فَمَنْ جَاءَهُ”²⁷⁹ ve “قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ”²⁸⁰ “Rabbinizden size bir öğüt gelmiştir.”²⁷⁹ ve “فَمَنْ جَاءَهُ”²⁸⁰ âyetlerini vermiştir. Bu âyetlerde geçen “الموعظة” kelimesi incelendiğinde birinci âyette müennes bir fiille ikinci âyette müzekker bir fiille gelmiştir. Her iki şekilde gelmesi anlamının değişmediğini göstermektedir.²⁸¹ Burada Begavî fiilin müennes ve müzekker okunması ile ilgili kıraat farklılığını nakletmekle yetinmemiş, kıraatle ilgili vecihleri zikretmiş ve bunu da başka âyetlerdeki kullanımlardan delil getirerek kıraatin temellendirmesini yapmıştır.

Kaynaklarda bu fiilin müennes ve müzekker okunması ile ilgili vecihler zikredilmiştir. “وَلَا يُقْبَلُ” şeklinde müzekker olmasının sebebi şöyle açıklanmaktadır. Birincisi; fâil ile fiilin arası açılınca (tefrik) müennes yerine geçmiştir ve müzekker okumak daha güzel olmuştur.²⁸² İkincisi; “شفاعة” kelimesinin müennesliği hakiki olmayınca mana üzerine hamledilerek müzekker olmuştur. Üçüncüsü; İbn Mesûd “Kur’ân’da müzekker mi müennes mi diye ihtilaf ettiğinizde kelimeyi müzekker yapın” demiştir. Bundan dolayı müzekker olarak okumak daha uygundur.²⁸³ Begavî ise bu vecihlerden sadece ikinci vechi tefsirinde zikretmiş diğerlerini nakletmemiştir. Bu durum Begavî’nin tefsirinde kaynaklarda yer alan bütün kıraat vecihlerini nakletmediğini, muhtemelen bu vecihler arasından kendisine göre doğru olanları seçtiğini ya da ihtisar amacıyla zikretmediğini göstermektedir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ”²⁸⁴ “Melekler ona şöyle seslendiler.”²⁸⁴ ifadesinde geçen “فَنَادَتْهُ” fiili ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre bu fiili Hamza ve Kisâ ile “فناداه” şeklinde okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “ت” harfi ile “فَنَادَتْهُ” şeklinde okumuşlardır.²⁸⁵ Begavî’ye göre bu fiili “ت” harfi ile okuyanlar “فَنَادَتْهُ” lafzını müennes kabul etmişlerdir. Nitekim bazı kelimeler müzekker olmalarına rağmen

²⁷⁹ Yûnus 10/57.

²⁸⁰ Bakara 2/275.

²⁸¹ Begavî, *Me’âlim*, I, 90.

²⁸² Ahfeş, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 95-96; Fârisî, *el-Hücce*, II, 53.

²⁸³ Fârisî, *el-Hücce*, II, 53.

²⁸⁴ Âl-i İmrân 3/39.

²⁸⁵ Kıraat-i seb’a ve aşere içerisinde yer alan mezkûr âyette geçen bu fiil “فَنَادَتْهُ” (müennes) ve “فناداه” (müzekker) olmak üzere iki şekilde okunmuştur. Kıraat-i aşere imâmlarından Hamza, Kisâ ve Halef “فناداه” şeklinde okumuşlardır. Ondört kıraat imâmından A’meş de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. İbn Kesîr, Nâfi, Âsım, Ebû Amr ve İbn Âmir “فَنَادَتْهُ” şeklinde okumuşlardır. Fiil cem’i mükessere isnad edildiğinde müzekker çoğula itibar edilerek müzekker; müennes çoğula itibar edilerek de müennes okunması câiz olur. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 205; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 239; Dimyâtî, *İthâf*, 22.

çoğul olduklarında ve fiil öne geçtiğinde müennes okunmuştur. Begavî bu fiilin müennes okunmasının nedenini Arapça kurallarla açıkladıktan sonra “قَالَتِ الْأَعْرَابُ”²⁸⁶ âyetinde de buna benzer bir kullanım olduğunu belirtmiştir. Begavî bütün bunlardan dolayı bu fiilin müennes okunmasının daha güzel olduğunu belirterek okuyuşlar arasında tercihinin yer vermiştir. Begavî Abdullâh b. Mesûd’un ise Kur’ân’ın her yerinde geçen “الْمَلَائِكَةُ” lafzını müzekker olarak kabul ettiğini belirtmiştir. Bu konuyla ilgili olarak da Ebû Ubeyde’nin görüşünü nakletmiştir. Ebû Ubeyde, Abdullah b. Mesûd’un “Eğer “ي” ve “ت” harfleri arasında ihtilafa düştüğünüz zaman onu “ي” harfi ile okuyun yani Kur’ân’da onu müzekker yapın.” ifadesini müşriklerin “Melekler Allah’ın kızlarıdır” sözüne muhalefet olması için söylediğini belirtmiştir.²⁸⁷ Nehhâs Ebû Ubeyde’nin tercihinin de bu şekilde olduğunu naklettikten sonra bu görüşlere karşı çıkarak şöyle demiştir: “Bu kendisinden hiçbir şey elde edilmeyen bir delildir. Çünkü Araplar “قال الرجال” “Erkekler dedi” ifadesini hem müzekker hem de müennes olarak kullanmışlardır. “النساء” “Kadınlar” kelimesinde de aynı şekilde kullanmışlardır. Ayrıca Kur’ân’da da “وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ” şeklinde müennes olarak da kullanılmıştır. Fakat böyle diyen müşriklere karşı yüce Allah’ın: “أَشْهَدُوا خَلْقَهُمْ” “Acaba onlar yaratılışlarına tanık mı oldular”²⁸⁸ buyruğu aleyhlerine delildir. Yani onlar böyle bir şeye tanık olmadıkları için meleklerin dışı olduklarını nasıl söyleyebilirler? Böylelikle onların bu iddialarının bizzat bir hevadan ibaret olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak “فَنَادَاهُ” “Ona seslendiler” buyruğunun çoğulun müzekker kabul edilmesi esasına göre böyle gelmesi câizdir. Aynı manadaki “فَنَادَتْهُ” buyruğu ise çoğulun müennes kabul edilmesine göredir.²⁸⁹ Begavî Abdullâh b. Mesûd’dan nakledilen rivâyeti fiilin müzekker okunmasının vechi olarak zikretmiş ve bununla ilgili Ebû Ubeyde’nin görüşüne de yer vermiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Begavî’nin Abdullâh b. Mesûd’dan böyle bir rivâyete rağmen diğer kıraati tercih etmesidir. Begavî diğer kıraatle ilgili vecihleri daha kuvvetli gördüğü için tercih etmiş olabilir. Nitekim diğer kıraati âyetle ve Arapça kaidelerle delillendirmiştir.

Fârisî, eserinde ise bu kelime ile ilgili kıraat farklılığını naklettikten sonra şöyle demiştir: “Kırık çoğul bakımından akıllı varlıklar müennes yapıldıklarında akli olmayan varlıklar durumunda kullanılır. Melekler kelimesi de bu şekildedir. Nitekim kırık çoğul

²⁸⁶ Hucurât 49/14.

²⁸⁷ Begavî, *Me’âlim*, II, 33.

²⁸⁸ Zuhurf 43/19.

²⁸⁹ Nehhâs, *Îrâbü’l-Kur’ân*, 131.

olan “هي الجذوع” “onlar ağaç kökleridir” “هي الجمال” “onlar develerdir” “هي الرجال” “onlar erkeklerdir” bu kelimeler müennes zamirlerle kullanılmıştır. Âyette de “قَالَتِ الْأَعْرَابُ” “Araplar dediler ki”²⁹⁰ bu şekilde gelmiştir. Bu kullanımlara bakılarak bunların müennes olduğunu iddia etmek uygun değildir. Çünkü gerçekte bunlar müennes değildir. Melekler lafzı da böyledir. “وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَكَةُ” âyetini meleklerin müennesliğine delil olarak getirenler şu âyetlerde “وَالْمَلَكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيَهُمْ” “Melekler de ellerini uzatmış olarak...”²⁹¹, “وَالْمَلَكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ” “Melekler de her kapıdan onların yanına gelip...”²⁹² müzekkerliği konusunda delil olarak kullanmışlardır.”²⁹³

Taberî, ise bu fiille ilgili kıraat farklılığını naklettikten sonra bu iki okuyuş şeklinin bilinen kıraatler olduğunu, kıraat farklılığından dolayı mana açısından bir ihtilaf olmadığı için her iki kıraatle de okuyanın isabet etmiş olduğunu söylemiştir.²⁹⁴ Begavî ise bu fiille ilgili kıraat farklılığını naklettikten sonra “كَانَ التَّائِيثُ فِيهَا أَحْسَنَ” “Müennes okunması daha güzeldir” ifadesiyle tercihte bulunmuştur. Bu tercihinin de müzekker olmalarına rağmen çoğul olduklarında ve fiil öne geçtiğinde müennes okunur, şeklindeki Arapça kaideyle açıklamıştır. Daha sonra bu kuralı “قَالَتِ الْأَعْرَابُ” âyetiyle desteklemiştir. Görüldüğü gibi Begavî tercih ettiği kıraatin tevcihinin âyetten ve Arapça kaidelerden örnek vererek delillendirmiştir. Bu durum Begavî’nin kıraatleri tercihinde Arapça kaidelerine uygun olmasının belirleyici rol oynadığını göstermesi bakımından kayda değerdir.

3.2.1.2.4. Fiillerin Farklı Sîgalarla Okunması Açısından Kıraat Vecihleri

Fiillerle ilgili kıraat farklılıklardan birisi de fiilin farklı sîgalarla okunması açısından kıraat vecihleridir. Bu belağatta iltifat sanatı olarak geçmektedir.²⁹⁵ Begavî tefsirinde bu konuyla ilgili kırat farklılıklarına da yer vermiştir. Bazen bunların anlama olan etkilerini açıklamış bazen de sadece kıraati nakletmekle yetinmiştir. Begavî bu metotta genellikle “ي”, “ت” ve “ن” harfleri ile okunmuştur, şeklinde vermiştir. Bazen de

²⁹⁰ Hucurât 49/14.

²⁹¹ En’âm 6/93.

²⁹² Ra’d 13/23.

²⁹³ Fârisî, Ebû Ali el-Hasen b. Abdi’l- Ğaffâr, *el-Hucce li’l-Kurrâi’s-Seb’*, (Thk. Bedreddîn Kahvecî, Beşîr Cuvîcâfî), Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, Beyrût 1991, III, 37.

²⁹⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, V, 365.

²⁹⁵ İltifat; sözü bir sîgadan diğerine çevirmektir. Örneğin üçüncü şahıs kipinden (ğâib sîgasından) ikinci şahıs kipine (muhâtab sîgasına), ikinci şahıs kipinden üçüncü şahıs kipine, aynı şekilde üçüncü şahıs kipinden birinci şahıs kipine (mütekellime), birinci şahıs kipinden üçüncü şahıs kipine intikalle oluşmaktadır. Ayrıca geçmiş zamanlı (mâzî) fiilin gelecek zamana ya da gelecek zamanlı fiilin geçmiş zamana intikali ile de oluşmaktadır. el-Esmer, *Ulumu’l-Belagat*, 169.

ğâib sîgası, muhâtab sîgası ve mütekellim sîgasıyla okunmuştur, şeklinde şahıs kiplerinin adını zikretmiştir.²⁹⁶ Sözelimi Begavî “لَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ” “الله شَدِيدُ الْعَذَابِ” *“Zulmedenler azaba uğrayacakları zaman bütün kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi!”*²⁹⁷ âyetinde geçen “لَوْ يَرَى” ifadesi ile ilgili kıraati izah ederken muhâtab ve ğâib sîgalarıyla okunması açısından ele almıştır. Begavî'nin nakline göre bu ifadeyi Nâfî, İbn Âmir ve Yakûb “ت” harfîyle “لَوْ يَرَى” şeklinde okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “ي” harfîyle “لَوْ يَرَى” şeklinde okumuşlardır. Begavî bu kıraati naklettikten sonra okuyuşlara göre âyetin anlamını zikretmiştir. Bu ifadeyi “ت” harfî ile okuyanlara göre âyetin manası Ey Muhammed! Kendilerine zulmedenlerin en şiddetli azab içinde olduğunu keşke görsen, çok zor bir durum olduğunu kesinlikle bilirdin, demek olur. Âyetin anlamının “Ey Muhammed! De ki: “Ey zalim! Eğer zulmedenleri görsen yani akibetlerinin ne kadar şiddetli bir azabla sonlandığını görseydiniz o vakit rezil edici bir durum olduğunu kesinlikle bilirdin” şeklinde olduğu da söylenilmiştir. Bunu “ي” harfî ile okuyanlara göre âyetin manası kendilerine zulmedenler Allah'ın azabının şiddetini gördüklerinde Allah'ı inkâr edip ve faydası olmayan putları ilah edinmekle kendilerine verdikleri zararı anlayacaklardır, demek olur.”²⁹⁸

Bu örnekte Begavî fiilin muhâtab ve ğâib sîgalarıyla okunması ile ilgili kıraat vecihlerini açıklamış ve bunlara göre âyetin takdiri manalarını izah etmiştir. Begavî “لَوْ يَرَى” şeklindeki okunuşa göre âyetin takdirinin iki şekilde olduğunu birincisinde muhâtabın Peygamber Efendimiz, ikincisinde ise muhâtabın zalimler olduğunu belirterek buna göre âyeti yorumlamıştır. “لَوْ يَرَى” şeklinde okunduğunda ise muhâtabın zalimler olduğunu belirtmiş ve buna göre âyetin takdiri manasını vermiştir.

Kaynaklarda “لَوْ يَرَى” şeklinde okunduğunda muhâtabın kim olduğu konusunda iki görüş ileri sürülmüştür. Birincisi, muhâtab ve “لَوْ يَرَى” fiilinin fâili kendisine Kur'ân

²⁹⁶ Konuyla ilgili olarak Begavî'nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/74, 85, 149, 285; Âl-i İmrân 3/12, 48, 57, 81, 83, 115, 156, 180; Nisâ 4/13, 114, 152, 162; En'âm 6/22, 32, 91, 132; Arâf 7/161; Enfâl 8/39; Tevbe 9/126; Yûnus 10/5, 45; Hûd 11/104; Yûsuf 12/12, 49, 63, 76; Ra'd 13/4; Nahl 16/11, 48; İsrâ 17/7, 69, Kehf 18/26, 51; Tâhâ 20/13, 80; Enbiyâ 21/45, 80; Hac 22/45, 47; Nûr 24/57; Furkân 25/8; Neml 27/49; Rûm 30/39; Sebe 34/9, 17; Mü'min 40/15, 58; Fussilet 41/19; Şûrâ 42/25; Câsiye 45/6, 14; Ahkâf 46/12; Muhammed 47/31; Fetih 48/9, 17; Kâf 50/30; Kamer 54/26; Rahmân 55/31.

²⁹⁷ Bakara 2/165.

²⁹⁸ Begavî, *Me'âlim*, I, 179. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 173; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 224; Dimyâtî, *İthâf*, 196.

indiği için Hz. Peygamber'dir.²⁹⁹ İkincisi ise muhâtab zalimlerdir. Buna göre âyetin takdiri “قُلْ يَا مُحَمَّدُ لِلظَّالِمِينَ” “Ey Muhammed! Zalimlere söyle” şeklinde olur.³⁰⁰ Begavî de “ولو ترى” şeklindeki okunuşa göre âyetin takdiri manasını aynı şekilde iki vecihle açıklamıştır. “ولو يرى” şeklindeki kıraate göre takdirin “وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ لَعَلُّهُمْ” “Eğer zulmedenler dünyada iken ahiret azabını görecektelerse hiç şüphesiz onlar bunu gördükleri vakit gücün bütünüyle yalnızca Allah'ın olduğunu da bileceklerdir.” şeklinde olduğu da ifade edilmiştir.³⁰¹ Bazı âlimler, bu iki kıraat arasında tercihte bulunmuştur.³⁰² Begavî ise bu ifadenin “ت” ve “ي” harfleriyle okunuşlara göre âyetin takdiri manasını açıklamış her iki okuyuşu birbirine eşit görerek kıraatler arasında herhangi bir tercihte bulunmamıştır. Begavî'nin de tefsir ettiği bu âyetle ilgili olarak nakledilen kıraat ihtilafları ve onların yorumları diğer kaynaklarda aktarılan bilgilerle örtüşmektedir. Ancak kaynaklarda detaylı olarak verilen mezkûr kıraatle ilgili vecihlerin, Begavî'nin tefsirinde özet bir şekilde verildiği müşahade edilmektedir.

Konu ile ilgili diğer bir örnek de “وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ” “Ve Allah ona kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretecek”³⁰³ âyetinde geçen “وَيُعَلِّمُهُ” fiili ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî'nin aktarımına göre bu fiili Medine ekolü, Âsım ve Yakûb “ي” harfi ile “وَيُعَلِّمُهُ” şeklinde gâib sîgasıyla okumuşlardır. Bu kıraatin delili ise daha önce geçen “كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ” “Öyle ama Allah dilediğini yaratır”³⁰⁴ âyetidir. Bazıları da bu fiili “Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir kelimeyi müjdeliyor.”³⁰⁵ âyetinde geçen “يُيَسِّرُكَ” fiiline atfederek “ي” harfi ile okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “ن” harfi ile “وَنُعَلِّمُهُ” şeklinde tazim olarak okumuşlardır. Bu kıraate göre âyetin anlamı ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretiriz, şeklindedir. Bu kıraate benzer olarak “ذَلِكَ” “(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir.”³⁰⁶ âyetidir. Bu âyette de “نُوحِيهِ” fiili tazîm olarak mütekellim sîgasıyla

²⁹⁹ Bu görüşe delil olarak “وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ تَرَى الَّذِينَ” “Kıyamet günü görürsün” (Zümer 39/60) “وَلَوْ تَرَى إِذْ وَقَفُوا” “Sen onları, kaçıp kurtulamayacakları zaman bir görsen!” (En'âm 6/27) “وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ” “Melekler, kâfirlerin canlarını alırken bir görseydin” âyetleri de bu görüşü desteklemektedir. Bu âyetlerde de muhâtab Hz. Peygamber'dir. Enfâl, 8/50. bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 271-272.

³⁰⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 271-272.

³⁰¹ Ahfeş, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 97; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 238; Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 74; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, I, 645.

³⁰² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III, 22; Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 74; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 273; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 7.

³⁰³ Âl-i İmrân 3/48.

³⁰⁴ Âl-i İmrân 3/47.

³⁰⁵ Âl-i İmrân 3/45.

³⁰⁶ Âl-i İmrân 3/44.

gelmiştir.³⁰⁷ Bu örnekte görüldüğü üzere Begavî sadece fiilin farklı sîgalarla okunmasıyla ilgili kıraati nakletmekle yetinmemiş âyetlerden delil getirerek kıraatlerin tevcihini yapmış ve kıraat ihtilafından ortaya çıkan anlam farklılığını da açıklamıştır.

Begavî'nin açıklamaları paralelindeki izahlara diğer tefsir kaynaklarında da rastlanmaktadır. Bu ifadeyi “يُعَلِّمُهُ” şeklinde okuyanlar daha önceki âyette geçen “يُسِّرُكَ” ve “يَخْلُقُ” fiillerine atfetmişlerdir. “نُعَلِّمُهُ” şeklinde okuyanlar ise Yüce Allah'ın kendisinden haber vermesi olarak kabul etmişlerdir. Buna göre anlam işte böylece biz, dilediğimizi yaratıyor ve dilediğimize kitabı ve hikmeti öğretiyoruz, şeklindedir.³⁰⁸ Bazı âlimler kıraatler arasında tercihe yer verirken³⁰⁹ Begavî kıraatleri birbirine eşit görerek kıraatler arasında herhangi bir tercihte bulunmamıştır.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ” “*Hayır, sen (onların haline) şaştın, onlar ise alay ediyorlar.*”³¹⁰ âyetinde geçen “عَجِبْتَ” fiili ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî'nin nakline göre Hamza ve Kisâî “ت” zahirini zamme ile (mütakellim sîgası olarak) “عَجِبْتَ” şeklinde okumuşlardır. Begavî İbn Mesûd ve İbn Abbâs'ın kıraatinin de bu şekilde olduğunu belirterek bu kıraati onların okuyuşlarıyla desteklemiştir. Bu kıraate göre anlam “Ben şaşıyorum” şeklindedir. Burada Yüce Allah'ın şaşırmayı kulların şaşırmaya gibi değildir. Nitekim “فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ” “*Alay edenler var ya, işte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir.*”³¹¹ “تَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ” “*Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu!*”³¹² âyetlerinde de durum böyledir. Begavî'ye göre Yüce Allah'ın alayı elbette ki kulların alayı gibi değildir. O halde, Allah hakkında söz konusu olan taaccüb, Yüce Allah'ın o durumu çirkin görerek kendilerine büyük bir azabın isabet etmesi ya da, o durumu güzel görerek kendilerine büyük bir mükâfaatın verilmesi manasına hamledilmiştir. Begavî Hz. Peygamber'in bir sözünde de bu yönde bir kullanım olduğunu belirtmiştir. Nitekim Hz. Peygamber “عجب ربكم من شاب ليست له صبوة” “*Rabbimiz, kendisinde zevk ve sefaya karşı bir eğilim olamayan gence taaccüb etmiştir (beğenmiştir)*” buyurmuştur. Diğer kıraat âlimleri ise “ت” zahirini fethalı olarak (muhâtab sîgasıyla) “عَجِبْتَ” şeklinde okumuşlardır. Begavî bu kıraate göre hitabın Hz.

³⁰⁷ Begavî, *Me'âlim*, II, 39. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 206; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 240; Dimyâtî, *İthâf*, 223.

³⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, V, 415-416; Fârisî, *el-Hüccce*, III, 43; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 344; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII, 59.

³⁰⁹ Nehhâs, *I'râbü'l-Kur'ân*, 134; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 344.

³¹⁰ Sâffât 37/12.

³¹¹ Tevbe 9/79.

³¹² Tevbe 9/67.

Peygamber’e olduğunu anlamın ise sen onların yalanlamalarına şaşırdın, şeklinde olduğunu belirtmiştir. Katâde, Hz. Peygamber’in Kur’ân indiğinde Kur’ân’ı dinleyen herkesin ona iman edeceğini düşündüğü için müşriklerin iman etmemelerine ve Kur’ân’ı işittiklerinde alay etmelerine şaşırdığını, bundan dolayı Yüce Allah “بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ” “Hayır, sen (onların haline) şaştın, onlar ise alay ediyorlar.” buyurduğunu belirterek âyeti bu şekilde yorumlamıştır.³¹³ Begavî burada “عَجِبْتَ” fiili ile ilgili kıraat farklılığını naklederken muhâtab ve mütekellim sîgaları açısından ele almıştır. Genel olarak yaptığı gibi kıraat farklılığını naklederken aşere kurrâsına nispet ederek isnadını zikretmiştir. Ayrıca Begavî on’lu sistem içerisinde yer alan Hamza ve Kisâî’nin kıraatlerini “وهي قراءة ابن مسعود وابن عباس” “Bu İbn Mesûd ve İbn Abbâs’ın kıraatleridir” şeklinde sahabenin okuyuşundan delil getirerek kıraatin temellendirmesini yapmıştır. Kıraat ihtilafından ortaya çıkan anlam farklılığını âyet ve hadislerle desteklemiş ve ilim ehlinin görüşleriyle âyeti tefsir etmiştir.

Kıraat ve tefsir kaynakları Begavî’nin naklettiği gibi bu ifadenin mütekellim ve muhâtab sîgalarıyla okunması açısından anlam farklılığını açıklamış ve bunu âyetlerle desteklemişlerdir.³¹⁴ Bu ifadeyi muhâtab sîgasıyla “عَجِبْتَ” şeklinde okuyanlara göre âyet Hz. Peygamber’e hitab etmektedir. Buna göre anlam sen, sana indirilen Kur’ân-ı Kerim’den ötürü şaşıryorken, onlar ise onunla alay etmektedir.³¹⁵

Bu ifadeyi mütekellim sîgasıyla “عَجِبْتُ” şeklinde okuyanlar bunu Ali b. Ebî Tâlib ve İbn Mesûd’un okuyuşuyla desteklemişlerdir.³¹⁶ Ferrâ, bu sebepten dolayı bu kıraati tercih ettiğini ifade etmiştir.³¹⁷ Begavî de bu kıraatin tevcihini Hz. Ali ve İbn Mesûd’un okuyuşuyla yapmış ama kıraatler arasında herhangi bir tercihte bulunmamıştır. Bu durum Begavî’nin şâz okuyuşları kıraatlerin tercihinde delil olarak kabul etmediğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

³¹³ Begavî, *Me’âlim*, VII, 36. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 547; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 356; Dimyâtî, *İthâf*, 472.

³¹⁴ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, V, 415-416; Fârisî, *el-Hücce*, III, 43; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 344; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, VIII, 59.

³¹⁵ Fârisî, *el-Hücce*, VI, 53.

³¹⁶ Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 833.

³¹⁷ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, II, 384.

3.2.1.2.5. Haber-İnşâ Yönünden Kıraat Vecihleri

Kıraat ihtilafına neden olan hususlardan biri de fiilin haber (bildirme) ya da inşâ (dilek) şeklinde okunmasıdır.³¹⁸ Begavî tefsirinde bu konuyla ilgili kıraat farklılıklarına da yer vermiştir.³¹⁹ Sözelimi Begavî “أَتَخَذْنَاهُمْ سَحْرِيًّا أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ” “(Cehennemlik değillerdi de) biz onları alaya mı almış olduk, yoksa (buradalar da) gözlerimizden mi kaçtılar?”³²⁰ âyetinde geçen “أَتَخَذْنَاهُمْ” ifadesi ile ilgili kıraati izah ederken haber-inşâ(soru) olarak değerlendirmiştir. Begavî’nin nakline göre Basra ekolü, Hamza ve Kisâî vasıl halinde “أَ” harfini hazfederek “مِنَ الْأَشْرَارِ أَتَخَذْنَاهُمْ” şeklinde; vakıf halinde ise hemzeyi kesreli olarak “إِنَّا أَخَذْنَاهُمْ” şeklinde okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise kat’i ve fethalı elif harfî ile soru yapısı olmak üzere “أَتَخَذْنَاهُمْ” şeklinde okumuşlardır.³²¹ Begavî bu kıraat farklılığını kurrâya nispet ederek verdikten sonra Meânî âlimlerinin tercihinin yer vermiştir. Onlar, birinci okuyuşun daha uygun olduğunu, çünkü soru yapısını gerektiren bir durum bulunmadığını, o kâfirlerin, müminlerle alay etmiş olduklarını zaten bilinen bir şey olduğunu belirtmiştir. Birinci kıraate göre âyetin devamında gelen “أَمْ” edatı, “بَلْ” “bilakis” manasında olur. Buna göre anlam onlar, hakir oldukları için o kimseleri terk ettiler yahut da gözleri onlardan uzaklaştığı için “Niye onları görmüyoruz?” dediler şeklinde olup, onların hakir görmeleri “Onları eğlence edinirdik” şeklindeki sözleriyle ifade edilmiştir. Elif harfini fethalı okuyanlar, bu okuyuşun soru için olmayıp, “أَمْ” edatına (bağlacına) uyum sağlaması için olduğunu söylemişlerdir. Bundan dolayı hemzenin fethalı olarak gelmesi lafzidir, mana bakımından değildir. Begavî bu okuyuşlara göre âyetin tefsirini yaptıktan sonra bu konuyla ilgili Ferrâ’nın görüşüne yer vermiştir. Ferrâ

³¹⁸ Arap edebiyatında sözü söyleyene; o bu sözünde doğrudur veya yalancısı diyebileceğimiz doğru ve yalan olma ihtimali olan her kelama haber denir. Bunun zıddı ise yani sözü söyleyene o bu sözünde doğrudur veya yalancısı diyemeyeceğimiz kelama ise inşâ denir. Haber cümlesinin gayesi muhâtaba bir haberi duyurmaktır. İnşâ ifade eden cümleler ise taleb ifade eden (emir, temenni, istifham ve nida) ve taleb ifade etmeyen olmak üzere iki kısma ayrılır. bkz. el-Esmer, Raci, *Ulumu’l-Belagat*, Dâru’l-Ceyl, Beyrût, 1426/2005, 20-26.

³¹⁹ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilen örnekler için bkz. Bakara 2/83, 125, 259; Arâf 7/113, 123; Yûnus 10/81; Yûsuf 12/90; Ra’d 13/5; İsrâ 17/93; Kehf 18/26; Tâhâ 20/77, 112; Enbiyâ 21/4, 112; Mü’minûn 23/112; Neml 27/67; Ankebût 29/28; Sâffât 37/153; Sâd 38/62-63; Zuhuruf 43/24; Ahkâf 46/20; Vâkıa 56/47, 66; Kalem 68/14; Cin 72/20; Nâziât 79/10-11.

³²⁰ Sâd 38/63.

³²¹ Mezûr âyette geçen “أَتَخَذْنَاهُمْ” ifadesi ile ilgili kıraat farklılığı kıraat-i seb’a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. Ebû Amr, Hamza, Kisâî, Yakûb ve Halef önceki âyetle birleştirdiklerinde vasıl hemzesi, başlangıç cümlesi olarak okuduklarında ise kesreli hemze ile haber olarak okumuşlardır. Şâz kıraat imâmlarından A’mes ve Yezîdî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmişlerdir. İbn Kesîr, Nâfî, İbn Âmir ve Âsım vasıl ve başlangıç cümlelerinde de fethalı kat’i hemzesiyle okumuşlardır. bkz. İbn Mucâhid, *es-Seb’a*, 556; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 361-362; Dimyâtî, *İthâf*, 478.

bu ifadenin azarlama ve şaşkınlık bildiren bir soru yapısı olduğunu ifade etmiştir. “أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ” “Yoksa gözler onlardan başka tarafa mı kaymıştır” buyruğu da eğer âyetin başı istifham ile okunmuş ise bu durumda “أَمْ” “yoksa” eşitlik anlamını verir. İstifhamsız olarak okunmuş ise bu durumda “بَلْ” “Hayır” anlamında olur.³²² Begavî, fiilin haber ve soru yapısında okunması ile ilgili kıraat farklılığına bağlı olarak ortaya çıkan vecihleri açıklamış, bunlara göre âyeti yorumlamıştır.

Âyette geçen “أَتَخَذْنَاهُمْ” ifadesinin haber ve soru yapısında olmak üzere iki okuyuş şekli vardır. Haber şeklinde okuyanların hücceti şöyledir: “فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِحْرِيًّا حَتَّىٰ أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِي” “Siz ise onlarla alay ediyordunuz. O kadar ki onlar size beni anmayı unutturdu”³²³ âyetinde de belirtildiği gibi onların müminlerle alay ettikleri kesin olarak bilindiği için soru yapısında gelmesinin uygun olmamasıdır.³²⁴ Ayrıca daha önceki âyette “وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رَجُلًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ” “Yine şöyle derler: “Dünyada kendilerini kötü saydığımız adamları acaba neden göremiyoruz?”³²⁵ şeklinde soru yapısıyla gelmiştir. Bu âyette de haber olarak gelmesi gerekir, denilmiştir.³²⁶

Soru yapısında okuyanlar ise azarlama ifade eden ve şaşkınlık bildiren bir yapı olduğunu belirtmişlerdir. Bundan dolayı soru yapısıyla gelmesi bu işi yapmadıklarına dair bir haber verme değildir. Aksine onlar dünyada müminlerle alay ettiklerini kesin olarak biliyorlardı ve bu yüzden birbirlerini azarlıyorlardı.³²⁷ Begavî de bu görüşü Ferrâ’ya nispet ederek vermiştir.

Nehhâs, mezkûr âyette geçen kelime ile ilgili kıraat farklılıklarını naklettikten sonra Ebû Ubeyde ve Ebû Hâtim’in haber şeklinde okunan kıraate meylettiklerini, kâfirlerin, müminlerle alay etmiş olduklarının kesin olarak bilindiğini ve daha önceki âyette de soru yapısıyla geldiği için burada da haber olarak gelmesi gerektiği şeklindeki delillerinin uygun olmadığını, bu âyetteki istifhamın azarlama ifade eden ve şaşkınlık bildiren bir yapı olduğunu belirtmiştir.³²⁸ Kaynakların bir kısmında da aynı şekilde bu iki kıraat arasında tercihe yer verilmiştir.³²⁹ Begavî, bu kıraat farklılığından ortaya çıkan anlamları ilim ehlinin görüşlerine yer vererek açıklamış ve bu okuyuşlarla ilgili “قال أهل

³²² Begavî, *Me’âlim*, VII, 100.

³²³ Mü’minûn 23/110.

³²⁴ Fârisî, *el-Hücce*, VI, 83; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 233-234.

³²⁵ Sâd 38/62.

³²⁶ Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, XX, 137; Râzî, *Mefâtihu l-Ğayb*, XXVI, 223.

³²⁷ Ferrâ, *Me’âni l-Kur’ân*, II, 411; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 234.

³²⁸ Nehhâs, *Îrâbü l-Kur’ân*, 872.

³²⁹ Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, XX, 137; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 234.

“المعاني: القراءة الأولى أولى؛” Meânî ehli birinci kıraatin daha uygun olduğunu söylemiştir” şeklinde Meânî ehlinin tercihini belirtmiş ve bu tercihin nedenini de kâfirlerin, müminlerle alay etmiş oldukları kesin olarak bilindiği için soru yapısının uygun olmadığı görüşüyle açıklamıştır. Ebû Ubeyde ve Ebû Hâtim de bu şekildeki ifadeleriyle haber şeklindeki kıraati tercih etmişlerdir. Begavî “أهل المعاني” ifadesiyle bu iki âlimi kastetmiş olabilir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا” “Kim de inanmış olarak salih ameller işlerse, o ne zulme uğramaktan korkar, ne yoksun bırakılmaktan.”³³⁰ âyetinde geçen “فَلَا يَخَافُ” fiili ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre İbn Kesîr bu ifadeyi “وَمَنْ يَعْمَلْ” “kim... işlerse” buyruğunun cevabı olmak üzere “فَلَا يَخَفُ” şeklinde meczûm okumuştur. Diğer kıraat âlimleri haber olarak merfû ile “فَلَا يَخَافُ” şeklinde okumuşlardır.³³¹ Burada Begavî bu fiille ilgili kıraat farklılığını haber-inşâ/nehî okunması açısından ele alarak nakletmiştir.

Begavî’den önceki kaynakların bir kısmı bu kıraate yer vermemiştir.³³² Begavî ise hemen hemen her âyette geçen kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları nakletmeye özen göstermiştir.

Bu konuyla ilgili bir diğer örnek de “قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ” “Allah, (inkârcılara) “Yeryüzünde kaç sene kaldınız?” dedi.”³³³ âyetinde geçen “قَالَ” fiili ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre Hamza ve Kisâî “قل كم لبئتم” şeklinde emir olarak okumuşlardır. Buna göre âyette “قولوا أيها الكافرون” şeklinde bir cümle yapısı söz konusu olup “Ey Kâfirler! Söyleyiniz” anlamına gelmektedir. Begavî “قل كم لبئتم” ifadesinin tek kişiye emir olarak görülsede, bundan maksat çoğul olduğunu ya da “قل يا أيها الكافرون” şeklinde hitâbın onlardan her biri için olduğunu belirtmiştir. İbn Kesîr ise “قَالَ أَنْ لَبِئْتُمْ” ifadesini de “قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ”³³⁴ ifadesini de “قل كم لبئتم” ifadesini emir olarak “قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ” şeklinde haber olarak okumuştur. Çünkü ikinci “قَالَ” ifadesi cevaptır. Diğer kıraat âlimleri ise her ikisinde de “قَالَ” şeklinde okumuşlardır.³³⁵ Bu kıraate göre anlam ise Yüce Allah

³³⁰ Tâhâ 20/112.

³³¹ Begavî, *Me’âlim*, V, 296. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Sab’u*, 424; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 322; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 107; Dimyâtî, *İthâf*, 389.

³³² Ahfeş, *Me’âni’l-Kur’ân*, II, 445; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XVI, 175-178; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, III, 377; Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 595.

³³³ Mü’minûn 23/112.

³³⁴ Mü’minûn 23/114.

³³⁵ İbn Kesîr’den iki okuyuş şekli nakledilmiştir. Birincisi Bezzi İbn Kesîr’in “قل كم لبئتم” emir; “قَالَ أَنْ لَبِئْتُمْ” haber olarak okuduğunu nakletmiştir. İkincisi de Kunbul İbn Kesîr’in “قل كم لبئتم” “قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ” şeklinde her ikisini de emir olarak okuduğunu nakletmiştir. Hamza ve Kisâî “قل كم لبئتم” “قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ” şeklinde her

kıyamet gününde kâfirlere siz dünyada ve kabirde kaç sene kaldınız? demek olur.³³⁶ Burada Begavî'nin kıraatlere göre âyetin alacağı cümle yapısının tahliline çalışmış olması, cümle kurgusunun farklılığına bağlı olarak ortaya çıkan anlam değişikliğine temas etmiş olması kayda değerdir.

Bu kelime “قَالَ إِنْ لَبِئْتُمْ”; “قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ” şeklinde emir olarak okunduğunda üç anlama gelme ihtimali vardır. Birincisi “Siz yeryüzünde ne kadar kaldınız? deyiniz”. Böylelikle ifade tek kişiye emir olmakla birlikte, kasıt çoğuldur. İkincisi bu, öldükten sonra diriliş günü meleğe dünyada kaldıkları süreye dair soru sorması için verilecek bir emirdir. Üçüncüsü ise söyle Ey kâfir! Ne kadar kaldınız? şeklindedir.³³⁷

Bu kelime “قَالَ إِنْ لَبِئْتُمْ”; “قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ” şeklinde haber olarak okunduğunda ise siz yeryüzünde kaç sene kaldınız?” diyecek, anlamında haber veren bir ifade olarak okumuşlardır. Yani yüce Allah ya melekler yahut onlara, ne kadar süre kaldınız, diye soracaktır.³³⁸ Âyette geçen kelimenin haber ve emir olarak okunuşlarını aktaran Begavî, sadece bu kıraat ihtilaflarını nakletmekle yetinmemiş, ayrıca bunlara göre âyetin takdiri yorumunu yaparak açıklamıştır. Begavî kıraatleri tevcih ederken yaptığı yorumlar ile kendisinden sonraki âlimleri etkilediği de görülmektedir. Bu örnekte de emir olarak okunduğunda yaptığı yorum kendisinden sonraki müellifler tarafından nakledilmiştir.³³⁹ Bu durum Begavî'nin kıraatler konusunda kendisinden sonrakilere kaynaklık ettiğini göstermektedir.

Bu ve benzeri örneklerde Begavî genellikle kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları ve bazen de şâz kıraatleri genellikle tefsirinde aktarmış ve bu kıraatlerle ilgili muhtemel sarf bilgilerini zikretmiştir. Bu bilgileri aktarırken seçici davrandığı, kaynaklarda yer alan bütün bilgileri nakletmediği görülmektedir. Begavî kıraatleri tevcih ederken kendisinden önceki kaynaklardan etkilense de yaptığı yeni yorumlar ile kendisinden sonraki âlimleri de etkilediği görülmektedir.

ikisini emir olarak okumuşlardır. Şâz kıraat âlimlerinden İbn Muhaysın ve A'meş de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Nâfi, Ebû Amr, Âsım ve İbn Âmir “قَالَ إِنْ لَبِئْتُمْ”; “قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ” şeklinde her ikisini haber olarak okumuşlardır. Ebû Amr, Hamza, Kisâi ve İbn Âmir bunları idğamlı olarak, diğer kıraat âlimleri ise idğamsız bir şekilde okumuşlardır. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 449; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 132; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 330; Dimyâtî, *İthâf*, 406.

³³⁶ Begavî, *Me'âlim*, V, 432.

³³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XV, 129-130; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XV, 96-97.

³³⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XV, 129-130; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 253; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XV, 96-97; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIII, 127; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, VI, 390.

³³⁹ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâluddin Abdurrahmân b. Ali, *Zâdû'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût 1987, V, 494-495; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XV, 97.

3.2.1.3. Harflerle İlgili Kıraat Farklılıkları

Kıraatlerde farklı okuyuşların tezahürü olarak harflerle ilgili muhtelif kıraat örnekleri de bulunmaktadır. Bunlar bir harfin yerine diğerinin okunması, harfin hazfedilip hazfedilmemesi vb. şekillerde olmaktadır. Begavî tefsirinde bu konuyla ilgili örneklerle de yer vermiştir.³⁴⁰ Sözgelimi Begavî “وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ” “Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir”³⁴¹ âyetinde geçen “فِيمَا كَسَبَتْ” ifadesi ile ilgili kıraat farklılığını naklederken harfin hazfedilip hazfedilmemesi açısından ele almıştır. Begavî’nin nakline göre bu ifadeyi Şâm ve Medine ekolü “ف” harfi olmaksızın “بِمَا كَسَبَتْ” şeklinde okumuşlardır.³⁴² Bu kıraati naklettikten sonra Begavî bu okuyuş şeklinin onların mushaflarında da olduğunu belirterek imâm mushafının dışındaki mushaflara da atıfta bulunmuştur. Begavî bu okuyuşa göre âyetin başındaki “ما”nın “الذي” (ism-i mevsul) olduğunu belirterek kelimenin irabıyla ilgili bilgi de vermiştir.³⁴³ Burada esas üzerinde durulması gereken nokta Begavî’nin mezkûr âyette geçen ifadede “ف” harfinin hazfedilip veya hazfedilmemesi ile ilgili kıraat farklılığını Şâm ve Medine ekollerine atıfta bulunarak verdikten sonra bu hazfin Şâm ve Medine ekolünün mushaflarında da olduğunu belirtmiş olmasıdır. Bilindiği gibi bu tür hazflerin bazıları imâm mushafında mevcut iken; bir kısmı ise bu mushaflarda bulunmamaktadır. Begavî de kıraat farklılığını naklederken Hz. Osman’ın istinsâh ettirdiği mushafın dışındaki bu mushaflara da değinmiştir.

Kaynaklarda mezkûr âyette geçen “فِيمَا كَسَبَتْ” ifadesinde “ف” harfinin hazfedilip hazfedilmemesi ile vecihler nakledilmiştir. Buna göre “فِيمَا كَسَبَتْ” ifadesi “ف” harfi ile okunduğunda şartın cevabı olarak kabul edilmiştir. Bu görüşü kabul edenler “وَأِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ” “Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allah’a ortak koşmuş olursunuz.”³⁴⁴ âyetini delil olarak getirmişlerdir. Bu âyette de “إِنْ” şartının cevabında “ف” harfi hazfedilmiştir.³⁴⁵ “ف” harfi olmaksızın okunduğunda ise üç vecih söz konusudur.

³⁴⁰ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilen örnekler için bkz. Bakara 2/116; Âl-i İmrân 3/81,133; Nisâ 4/78; Mâide 5/32, 47; Arâf 7/43, 75; Tevbe 9/107; İbrâhîm 14/46; Meryem 19/24; Enbiyâ 21/30; Hac 22/15; Şuarâ 26/217; Kasas 28/37; Ankebût 29/66; Secde 32/24; Yâsîn 36/32; Zümer 39/9; Mü’min 40/21; Şûrâ 42/30; Zuhuruf 43/35; Hadîd 57/24; Hâkka 69/9; Tarık 86/4; Şems 91/15.

³⁴¹ Şûrâ 42/30.

³⁴² Mezkûr âyette geçen “فِيمَا” ifadesinde “ف” harfinin hazfedilip hazfedilmemesi konusunda kıraat âlimleri arasında ihtilaf olmuştur. Nâfi, İbn Âmir ve Ebû Cafer “ف” harfi olmaksızın “بِمَا كَسَبَتْ” şeklinde okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “ف” harfi ile okumuşlardır. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 581; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 367; Dimyâtî, *İthâf*, 492.

³⁴³ Begavî, *Me’âlim*, VII, 195.

³⁴⁴ En’âm 6/121.

³⁴⁵ Fârisî, *el-Hücce*, VI, 129; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVIII, 478.

Birincisi “ما” harfî “الذي” manasında olduğu için “ف” harfine ihtiyaç yoktur. Begavî de “ف” harfinin hazfedilmesi konusunda bu vechi zikretmiştir. İkincisi “ما” şart edatıdır ve cevabına gelen “ف” harfî hazfedilmiştir. Üçüncüsü ise “ما” şart edatıdır ve mâzî fiile geldiğinde lafız üzerinde hiçbir şey amel etmediği için “ف” harfinin hazfedilmesi de câiz olmuştur.³⁴⁶ Begavî ise bu vecihlerden sadece tek bir tanesini zikretmiştir. Bu durum Begavî’nin kaynaklarda zikredilen bütün kıraat vecihlerini eserinde zikretmediğini, bunlar arasından muhtemelen kendisine göre doğru olanları seçtiğini göstermektedir. Bu da Begavî’nin kıraatlerin tevcihini yaparken zayıf bulduğu, kabul etmediği görüşlerin tesbit edilmesi açısından önem arz etmektedir.

Kaynakların bir kısmı ise kıraat farklılığını naklederken imâm mushafının dışındaki mushaflara nispet ederek vermişlerdir.³⁴⁷ Bir kısmı ise bu mushaflara değinmemiştir.³⁴⁸ Begavî ise “وَكَذَلِكَ هُوَ فِي مَصَاحِفِهِمْ” “Onların (Şâm ve Medine ehlinin) mushaflarında da böyledir” ifadesiyle imâm mushafının dışındaki mushaflara da yer vermiştir.

Kaynakların bir kısmında bu iki kıraat arasında tercihte bulunarak nakledilmiştir. Örneğin Mekkî b. Ebî Tâlib, bu âyette geçen ifade ile ilgili kıraat farklılığını nakledip bu vecihleri zikrettikten sonra “ما” şart edatı olduğu için “ف” harfinin hazfedilmesi anlam açısından daha uygundur diyerek tercihte bulunmuştur.³⁴⁹ Nehhâs da kıraat farklılığını naklettikten sonra “ف” harfinin hazfedilmesi ile ilgili üç vecih zikretmiş ve bunlardan en doğru olanın “ما” şart edatı olup mâzî fiil üzerine geldiğinde “ف” harfinin hazfedilmesini zikretmiştir.³⁵⁰ Begavî bu harfin hazfedilmesinde ortaya çıkan vechi nahiv kurallarıyla açıklamış ve bu iki kıraati birbirine denk sayarak kıraatler arasında herhangi bir tercihte bulunmamıştır.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي” “*Bunun üzerine (Cebrâil) ağacın altından ona şöyle seslendi: “Uzülme!”*”³⁵¹ âyetinde geçen “مِنْ” harfî ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin aktarımına göre Ebû Cafer, Nâfî, Hamza, Kisâî ve Hafs “م” harfini kesreli (harfî cer) olarak “مِنْ”; kendinden sonraki “تَحْتِهَا” kelimesini de mecrûr

³⁴⁶ Nehhâs, *Î’râbü’l-Kur’ân*, 930. Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 251; *Müşkilü Î’râbi’l-Kur’ân*, II, 277-278; Dimyâtî, *İthâf*, 492.

³⁴⁷ Nehhâs, *Î’râbü’l-Kur’ân*, 930; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 251; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXVII, 173.

³⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVIII, 478-479.

³⁴⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü Î’râbi’l-Kur’ân*, II, 278

³⁵⁰ Nehhâs, *Î’râbü’l-Kur’ân*, 930.

³⁵¹ Meryem 19/24.

olarak “مَنْ تَحْتَهَا” şeklinde okumuşlardır. Bu kıraate göre ona seslenen Cebrâil (as)’dır. Hz. Meryem bir vadinin üzerindeyken Cebrâil (as)’ın vadinin arkasından ona seslendiği nakledilmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “م” ve “ت” harflerini fethalı olarak “مَنْ تَحْتَهَا” şeklinde okumuşlardır.³⁵² Begavî bu kıraate göre anlamın “alt tarafında olan kimse ona seslendi” şeklinde olduğunu belirtmiştir. Bu kıraate göre ona seslenen kişinin dağ eteğinin alt tarafında olan Cebrâil (as)’ın olduğu ifade edilmiştir. Ona seslenen kişinin Hz. Îsâ olduğu da nakledilmiştir.³⁵³ Görüldüğü üzere Begavî âyette geçen “مَنْ” harfî ile ilgili kıraat farklılığını “مَنْ” ve “مَنْ” şeklinde hareke farklılığı açısından ele almış ve kıraatlere göre âyeti yorumlamıştır.

Begavî’nin zikrettiği gibi kaynaklarda da bu iki okuyuşla ilgili anlam farklılığına yer verilmiştir. “مَنْ تَحْتَهَا” şeklinde okunduğunda fâilin kim olduğu konusunda iki görüş ileri sürülmüştür. Birincisi, fâil Hz. Îsâ’dır. Buna göre âyetin takdiri “فناداها عيسى من تحت” “Îsâ ona elbisesinin altından nida etti” şeklindedir. İkincisi, fâil Cebrâil (as)’dır. Buna göre âyetin anlamı Cebrâil (as) ona vadinin alt tarafından nida etti, demek olur. Buna benzer kullanım “تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ” “Altından ırmaklar akan Cennetlerdir”³⁵⁴ âyetinde de vardır. “مَنْ تَحْتَهَا” şeklinde okunduğunda ise fâilin yine Hz. Îsâ ve Cebrâil (as) olduğu şeklinde iki görüş zikredilmiştir.³⁵⁵

Bazı kaynaklarda ise bu iki okuyuşta fâilin sadece birine nispet edildiği konusunda yorumlar yapılmıştır. Mekkî b. Ebî Tâlib de “مَنْ تَحْتَهَا” şeklindeki okuyuşta fâilin Cebrâil (as) olması; “مَنْ تَحْتَهَا” kıraatinde ise fâilin Hz. Îsâ olması anlam açısından daha kuvvetlidir, demiştir.³⁵⁶ Nehhâs da ikinci kıraate göre kastedilenin sadece Hz. Îsâ olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁷ Begavî de birinci okuyuşta kastedilenin sadece Cebrâil (as) olduğunu; ikinci okuyuşta ise Cebrâil (as) ya da Hz. Îsâ olabileceğini nakletmiştir.

Begavî tefsirinde bu tür örnekler yukarıda zikredildiği üzere kıraat-i aşere içerisinde yer alanlar arasında olabileceği gibi, şâz kıraatler içinde de yer alabilmektedir.

³⁵² Mezkûr âyette geçen “مَنْ” harfinin okunuşu ile ilgili kıraat âlimleri ihtilaf etmiştir. Ebû Cafer, Nâfî, Hamza, Kisâî, Hafs ve Halef “مَنْ تَحْتَهَا” şeklinde okumuşlardır. Şâz kıraat âlimlerinden İbn Muhaysın, Hasanü’l-Basrî ve A’meş de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “مَنْ تَحْتَهَا” şeklinde okumuşlardır. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 408-409; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 318; Dimyâtî, *İthâf*, 377.

³⁵³ Begavî, *Me’âlim*, V, 226.

³⁵⁴ Bakara 2/25.

³⁵⁵ Nehhâs, *Î’râbü’l-Kur’ân*, 563; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 86-87; *Müşkilü Î’râbi’l-Kur’ân*, II, 52; Dimyâtî, *İthâf*, 377.

³⁵⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 87.

³⁵⁷ Nehhâs, *Î’râbü’l-Kur’ân*, 563

Bu bağlamda “حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ” “Bana, Allah’a karşı sadece gerçeği söylemem yaraşır”³⁵⁸ âyetinde geçen “على” harfi ile ilgili kıraat farklılığı örnek verilebilir. Begavî’ye göre bu âyet “hakikati söylemek müstesna Allah hakkında söz söylememek bana yaraşır” anlamına gelmektedir. Âyette geçen “على” harfi “ب” harfi anlamında kullanılmıştır. Begavî Araplarda da böyle bir kullanımın söz konusu olduğunu belirterek bunu Arap kelimeleriyle delillendirmiştir. Nitekim Araplar “رَمِيتَ بِالْقَوْسِ: رميت على القوس” “Yay ile attım” ve “وَجِئْتُ عَلَى حَالٍ حَسَنَةٍ: وجئت بحال حسنة” “Güzel bir hal ile geldim” şeklindeki ifadelerde “على” harfini “ب” harfi anlamında kullanmışlardır. Begavî Übey b. Ka’b ile A’mes’in kıraatlerinde de bu şekilde kullanıldığını belirtmiştir. Onların kıraatlerinde de “حَقِيقٌ بَأَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ” şeklinde “على” yerine “ب” harfi kullanılmıştır.³⁵⁹ Nâfi ise “ي” harfini şeddeli olarak “عَلَيْ” şeklinde okumuştur.³⁶⁰ Bu kıraate göre anlam hakikati söylemek müstesna, Allah hakkında söz söylememek bana vaciptir, şeklinde olmaktadır.³⁶¹ Görüldüğü üzere Begavî önce âyetin tefsirini yapmış daha sonra naklettiği görüşü şâz kıraatlerden olan Übey b. Ka’b ile A’mes’in okuyuşuyla delillendirmiştir. En son olarak da kıraat-i seb’a imâmlarından Nâfi’nin okuyuşunu zikretmiştir. Bu durum Begavî’nin kıraatleri âyetlerin tefsirinde kullanmış olduğunun göstergesidir.

Abdullâh b. Mesûd “على” harfi yerine “ب” harfi ile “حَقِيقٌ بَأَنْ لَا أَقُولَ” şeklinde okumuştur. Bu kıraat şâzdır.³⁶² Begavî bu şâz kıraati Übey ve A’mes’e atıfta bulunarak vermiştir. Kaynakların çoğunda ise bu kıraat Abdullâh b. Mesûd’a nispet edilmiştir.³⁶³ Sa’lebî de tefsirinde A’mes’e atıfta bulunarak vermiştir.³⁶⁴

Kurtubî de Begavî’yi kaynak göstererek Übey ve A’mes’e atıfta bulunmuş fakat diğer kaynaklarda Abdullâh b. Mesûd’a nispet edildiğini belirtmiştir.³⁶⁵ Görüldüğü üzere Begavî’nin Übey’e atıfta bulunarak zikrettiği bu kıraat ihtilafı, pek çok müellifin

³⁵⁸ Arâf 7/105.

³⁵⁹ Bu kıraat şâzdır. İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi’l-Kur’ân*, 50.

³⁶⁰ Kaynaklarda mezkûr âyette geçen “على” harfi ile ilgili üç okuyuş şekli nakledilmiştir. Bunlardan ikisi mütevâtir biri de şâz kıraattir. Nâfi “ي” harfini şeddeli olarak “عَلَيْ” şeklinde okumuştur. Şâz kıraat âlimlerinden Hasanü’l-Basrî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “على” şeklinde okumuştur. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 287; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 270; Dimyâtî, *İthâf*, 286.

³⁶¹ Begavî, *Me’âlim*, III, 262.

³⁶² İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi’l-Kur’ân*, 50; Kirmânî, *Şevâzzü’l-Kırâât*, 191.

³⁶³ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 286; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzzi’l-Kur’ân*, 50; Kirmânî, *Şevâzzü’l-Kırâât*, 191; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XIV, 200.

³⁶⁴ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, IV, 267.

³⁶⁵ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, IX, 292-293.

kitabında bulunmamaktadır. Bu durum, zikredilen kıraatin Übey’e nispet edilmesinin yaygın olmadığını göstermektedir. Kurtubî de buna dikkat çekerek Begavî’yi kaynak olarak kullanmıştır. Bu da kıraatlerle ilgili olarak Begavî’nin kendinden sonrakilere kaynaklık ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynaklarda bu okuyuşlarla ilgili vecihler yer almıştır.³⁶⁶ Begavî ise bu vecihlere yer vermemiş sadece kıraati âyetin tefsiri konusunda delil olarak zikretmiş ve kıraate göre âyeti yorumlamıştır. Bu durum Begavî’nin şâz kıraatlerden öncelikle âyetin tefsiri konusunda faydalandığını göstermektedir.

Kaynakların bir kısmı da Begavî’nin naklettiği gibi kıraate göre âyetin anlamını Arap kelimelerinden ve sahabenin okuyuşlarından delil getirerek açıklamışlardır.³⁶⁷ Begavî âyette geçen “على” harfinin “ب” harfi anlamında kullanıldığını belirttikten sonra bu görüşünü “يدل عليه قراءة أبي والأعمش” “Übey ve A’mes’in kıraatleri buna delildir” şeklinde şâz kıraatlerden Übey ve A’mes’in kıraatlerini örnek vererek delillendirmiştir. Ayrıca Begavî Arap kelimelerinden örnekler vererek de kıraatin tevcihini yapmıştır.

3.2.2. Nahiv Yönünden Kıraat Farklılıkları

Begavî tefsirinde kıraatleri naklederken bazen nahiv kuralları açısından açıklamalarda bulunmuştur. Konu Begavî tefsiri bağlamında örnekleri en çok olan alt başlıklar temelinde ele alınacak; Begavî’nin bu tür kıraat ihtilaflarını tefsirinde nasıl zikrettiği ve bu farklılıklardan nasıl istifade ettiği saptanmaya çalışılacaktır.

³⁶⁶ Bu ifade “على” şeklinde okunduğunda mütekellim “ي” sına izafet edilmiştir. İki “ي” harfi yan yana gelince birincisi ikincisine idğam edilmiş ve izafetin göstergesi olarak fetha ile harekelenmiştir. Ayrıca bu kıraate göre “حَقَّقُ” “حَقَّ” harfleri vacip olmak anlamına gelir ve “على” harfi ile müteaddi olurlar. “وَجَبَ” kelimesi “على” harfi ile geçişli olduğu gibi bu harfler de bu anlamda kullanıldığında “على” harfi ile müteaddi olurlar. Nitekim “فَحَقَّقْ عَلَيْنَا قَوْلَ رَبِّنَا” “Artık Rabbimizin sözü (azap) bizim hakkımızda gerçekleşti” “فَحَقَّقْ عَلَيْنَا الْقَوْلَ” “Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir” âyetlerinde de “حَقَّ” lafzı “على” ile müteaddi olmuştur. “على” şeklinde okunduğunda ise mütekellim “ي” sına izafet edilmemiştir. Bu kıraate göre “على”nın “ب” harfi anlamında olması câizdir. Aynı şekilde “وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ” “Bir de, tehdit ederek her yol üstüne oturmayın.” Âyetinde geçen “بِكُلِّ صِرَاطٍ” ifadesi “على” takdirindedir. bkz. Fârisî, , *el-Hücce*, IV, 56-57; Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 469-470.

³⁶⁷ Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, X, 342-343; Râzî, *Mefâtihu l-Ğayb*, XIV, 200; Kurtubî, *el-Câmi li-Ahkâmi l-Kur’ân*, IX, 292-293.

3.2.2.1. Mübtedâ-Haber Okunması Açısından Vecihler

Begavî tefsirinde kıraatleri izah ederken irabla bağlantılı olarak kelimenin mübtedâ-haber³⁶⁸ okunması ile ilgili vecihlere de yer vermiştir.³⁶⁹ Sözgelimi Begavî “قَالَ” “اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ” “Yüce Allah, şöyle diyecek: “Bugün, doğrulara, doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür.”³⁷⁰ âyetinde geçen “يَوْمٌ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklederken mübtedâ-haber okunması açısından ele almıştır. Begavî’nin nakline göre Nâfî “يَوْمٌ” şeklinde “م” harfini fethalı okumuştur. Begavî bu kelimenin mansûb olmasını öncesinde bulunan “فِي” edatının hazfedilmesiyle açıklamıştır. Buna göre âyette “تَكُونُ هَذِهِ الْأَشْيَاءُ فِي يَوْمٍ” şeklinde bir cümle yapısı söz konusu olup “Bu şeyler o günde meydana gelecektir” manasına gelmektedir. Diğer kıraat âlimleri ise bunu “يَوْمٌ” şeklinde okumuşlardır.³⁷¹ Begavî bu okuyuşa göre kelimenin merfu olmasını “هَذَا” lafzının haberi olmasıyla açıklamıştır. Buna göre âyetin anlamı “dünyada doğru (sadık) olanlara bu doğrulukları ahirette fayda verir. Yalan söyleyecek olsalar Yüce Allah ağızlarına mühür vurur ve azaları konuşuverir. Onlar da rezil olurlar” demek olur.³⁷² Görüldüğü üzere Begavî “يَوْمٌ” lafzının merfû okunduğunda “هَذَا” nin haberi; mansûb okunduğunda ise zarf olduğu şeklinde kıraat farklılığından ortaya çıkan irab vecihlerini açıklamış ve bu vecihlere göre âyetin takdiri manasını vermiştir. Burada Begavî’nin her iki okuyuşa göre âyetin alacağı cümle yapısının tahliline çalışmış olması, cümle kurgusunun farklılığına bağlı olarak ortaya çıkan anlam farklılığına temas etmiş olması önem arz etmektedir.

Mezkûr âyette geçen “يَوْمٌ” kelimesinin “يَوْمٌ” şeklinde tenvinli okunduğu da nakledilmiştir. Bu kıraati Zemahşerî, A‘meş’e³⁷³; İbn Atiyye ise Hasan b. Abbâs eş-Şâmi’ye nispet ederek vermiştir.³⁷⁴ Begavî ise kıraatleri naklederken on’lu sistem içerisinde yer alan okuyuşları nakletmiş bu şâz kıraate yer vermemiştir.

³⁶⁸ Mübtedâ isim cümlesinin ilk ögesidir ve merfûdur. Haber ise cümlenin ikinci ögesidir. Mübtedânın durumu hakkında bilgi verir. İbn Hişâm, *Şerhu Katru’n-Nedâ*, 170-172.

³⁶⁹ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Âl-i İmrân 3/154; Mâide 5/119; Arâf 7/26; Yûnus 10/23; İbrâhîm 14/2; Nahl 16/12; Mü’minûn 23/92; Nûr 24/6; Lukmân 31/1-2; Sâd 38/84; Fussilet 41/10; Duhân 44/6-7; Câsiye 45/21; Müzzemmil 73/9; İnsân 76/21; Nebe 78/37.

³⁷⁰ Mâide 5/119.

³⁷¹ Bu kıratle ilgili olarak bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 250; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 256; Dimyâtî, *İthâf*, 258.

³⁷² Begavî, *Me‘âlim*, III, 123.

³⁷³ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II, 318.

³⁷⁴ İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-Vecîz*, II, 264.

Kaynaklarda bu kelimenin merfû ve mansûb okunmasıyla ilgili çeşitli vecihler zikredilmiştir.³⁷⁵ Buna göre merfû okuyanlar “هَذَا” ifadesinin haberi kılmışlardır.³⁷⁶ Bu lafzı mansûb okuyanlar iki vecihle açıklamışlardır. Birincisi “قَالَ” fiilinin zarfı olarak görülmektedir. Buna göre âyet “قَالَ اللَّهُ: هَذَا لَعِيسَى فِي يَوْمٍ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ” takdirinde olup “Allah bu sözü Îsâ’ya doğrulara, doğruluklarının fayda verdiği gün söyledi.” anlamına gelmektedir. İkincisi ise isim olmayan bir kelimeye (fiile) izafe edilen “يوم” kelimesi “يومئذ” kelimesinde olduğu gibi fetha üzere mebni olmasıdır.³⁷⁷ Begavî mansûb okunmasının vechini başında bulunan “في” edatının hazfedilmesiyle açıklamıştır. Takdirini de “تكون هذه الأشياء في يوم” “Bu şeyler o günde meydana gelecektir.” şeklinde birinci veche benzer olarak vermiştir. İkinci veche ise yer vermemiştir. Bu durum Begavî’nin kaynaklarda zikredilen bu vecihlerden sadece kendi tercih ettiği irab vecihlerine göre âyetleri yorumladığı söylenebilir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “اللَّهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ” “Göklerdeki ve yerdeki her şey kendisine ait olan Allah’ın...”³⁷⁸ âyetinde geçen “اللَّهُ” lafzı ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin aktarımına göre bu kelimeyi Ebû Cafer ve İbn Âmir istinaf (başlangıç) cümlesi olarak merfû ile “اللَّهُ” şeklinde okumuşlardır. Buna kıraate göre bu lafızdan sonra gelen “الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ” ifadesi onun haberidir. Diğer kıraat âlimleri ise daha önceki âyette geçen “الْعَزِيزُ الْحَمِيدُ” ifadesinin sıfatı olarak mecrûr ile “اللَّهُ” şeklinde okumuşlardır. Yakûb, “اللَّهُ” lafzını vasıl halinde mecrûr okumuştur. Ebû Amr ise

³⁷⁵ Buna göre merfû okuyanlar “هَذَا” ifadesinin haberi kılmışlar ve “يَوْم” lafzını da “يَنْفَع” ifadesine izafet etmişlerdir. Mübtedâ ve haberden oluşan bu cümle “قَالَ” ifadesinin mef’ulü olduğu için nasb konumundadır. Bu “قَالَ زَيْدٌ: عمرو أخوك” “Zeyd, Amr senin kardeşindir, dedi.” İfadesine benzer. Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Kesf*, I, 424.

³⁷⁶ Buna göre merfû okuyanlar “هَذَا” ifadesinin haberi kılmışlar ve “يَوْم” lafzını da “يَنْفَع” ifadesine izafet etmişlerdir. Mübtedâ ve haberden oluşan bu cümle “قَالَ” ifadesinin mef’ulü olduğu için nasb konumundadır. Bu “قَالَ زَيْدٌ: عمرو أخوك” “Zeyd, Amr senin kardeşindir, dedi.” İfadesine benzer. Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Kesf*, I, 424.

³⁷⁷ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 326-327; Fârisî, *el-Hücce*, III, 283-284; Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilu l-Râbi’l-Kur’ân*, I, 255; *el-Kesf*, I, 423-424; Dimyâtî, *İthâf*, 258. Zeccâc ise bazılarının iddia ettiği gibi “يوم” lafzının merfû konumunda olduğu halde fiile izafe edildiği için mansûb olduğu görüşünün hatalı olduğunu ve Basralıların da buna katılmadığını, ancak izafe mâzî fiil gibi mebni olana yapıldığında uygun olduğunu söylemiştir. Geniş bilgi için bkz. Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, II, 224-225

³⁷⁸ İbrâhîm 14/2.

bu lafzın mecrûr okunmasının takdim ve tehir üzerine olduğunu belirtmiştir.³⁷⁹ Begavî bu okuyuşa göre âyetin takdirinin “إِلَى صِرَاطِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ” şeklinde olduğunu belirtmiştir.³⁸⁰

Kaynaklarda bu kelimenin merfû okunmasıyla ilgili iki vecih zikredilmiştir. Birincisi “اللَّهُ” lafzının mübtedâ olarak merfû; “الَّذِي” kelimesinin de onun haberi olmasıdır. İkincisi ise “الَّذِي” lafzının “اللَّهُ” ifadesinin sıfatı, haberinin ise gizli olmasıdır. duğu da söylenilmiştir. Bu kelimenin mecrûr okunmasıyla ilgili ise üç vecih zikredilmiştir. Birincisi “الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ” ifadesinden bedel olmasıdır. İkincisi bu ifadede atf-i beyan olmasıdır.³⁸¹ Üçüncüsü ise sıfat olmasıdır. Ancak sıfat mevsuftan önce zikredilmiştir. Bu “مررت بالظريف زيد” “Zarif Zeyd’e uğradım” ifadesine benzemektedir.³⁸² Ayrıca bazı kaynaklarda “اللَّهُ” lafzının Yüce Rabbimizin özel adı olduğu için sıfat olamayacağını çünkü sıfat olan bir kelimenin ancak müştak (türeme) özelliği taşıması gerektiğini, bundan dolayı bu âyette bedel olduğu söylenilmiştir.³⁸³

Begavî tefsirinde bu kelimenin merfû okunması ile ilgili “اللَّهُ” lafzını mübtedâ; “الَّذِي” lafzını da haber; mecrûr okunması ile ilgili olarak da “الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ” ifadesinin sıfatı olması şeklinde iki okuyuşla yukarıda zikredilen vecihlerden tek vechi zikretmiştir, diğer vecihlere temas etmemiştir Begavî’nin kıraat ihtilafları arasındaki irab vecihlerinden bir kısmını tefsirinde yer vermemesi zikretmediği irab ihtimallerine sıcak bakmadığı, bunlar arasından sadece kendi tercih ettiği irab vecihlerine göre âyetleri tefsir ettiği söylenebilir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ” “Allah, şöyle dedi: “İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum”³⁸⁴ âyetinde geçen “فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ” ifadesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre bu ifadede birinci “فَالْحَقُّ” lafzını Âsım, Hamza ve Yakûb mübtedâ olarak merfû okumuşlardır. Bu kıraate göre haber, mahzûf (lafızdan kaldırılmış) “مَنْ” zarfıdır. Buna göre âyette “الْحَقُّ مَنِي” şeklinde bir takdir söz konusu olup “Hak bendendir” manasına gelmektedir. İkinci “وَالْحَقُّ” lafzını ise mansûb okumuşlardır. Buna göre ifade “وَأَنَا أَقُولُ الْحَقُّ” takdirinde olup “Ben doğruyu söylüyorum” anlamına

³⁷⁹ Bu âyette geçen “اللَّهُ” lafzının merfû ve mecrûr olarak iki şekilde okunması kıraat-i seb’a, aşere ve erbeate aşere içerisinde yer almaktadır. İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza ve Kisâi mecrûr olarak “اللَّهُ” şeklinde okumuşlardır. Nâfi, İbn Âmir ve Ebû Cafer vasil ve ibtida halinde merfû olarak “اللَّهُ” şeklinde okumuşlardır. On dört kıraat imâmlarından Hasanü’l-Basrî de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. Ruveys ise sadece ibtida halinde merfû okuyarak onlara muvafakat etmiştir. bkz. İbn Mucâhid, *es-Seb’a*, 362; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 298; Dimyâtî, *İthâf*, 341.

³⁸⁰ Begavî, *Me’âlim*, IV, 334.

³⁸¹ Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 25; Dimyâtî, *İthâf*, 341.

³⁸² Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 103-104.

³⁸³ Fârisî, *el-Hücce*, V, 25-28; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XIX, 76-78; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XII, 103-104.

³⁸⁴ Sâd 38/84.

gelmektedir. Diğer kıraat âlimleri ise her iki “الحق” lafzını mansûb okumuşlardır.³⁸⁵ Begavî, bu kıraate göre kelimenin cümledeki konumu hakkında şu görüşleri nakletmiştir. Birinci “الحق” lafzının “الإغراء” (teşvik ve yöneltme) olarak değerlendirilip mansûb olduğu, bu durumda ifadenin “الزم الحق” takdirinde olup “Hakka sarıl” anlamına geldiği; ikinci “الحق” lafzının ise “أقول” fiilinin mef’ulü olduğu için mansûb olduğu nakledilmiştir. Ayrıca birinci “فَالْحَقُّ” lafzının, yemin konumunda olduğu, kelimenin öncesinde gelen “ب” harf-i ceri hazfedildiği için kesre ile harekelenmeyip fetha ile harekelenerek mansûb olduğu; ikinci “الحق” lafzının ise “أقول” fiilinin mef’ulü olduğu için mansûb olduğu nakledilmiştir.³⁸⁶

Bazı kaynaklarda birinci “فَالْحَقُّ” lafzı ya da her iki “فَالْحَقُّ” kelimesinin mecrûr okunduğu da nakledilmiştir.³⁸⁷ Begavî bu ifade ile ilgili kıraat farklılığını naklederken Halef’in dışındaki on’lu sistem içerisinde yer alan kurrâya atıfta bulunarak vermiştir. Ayrıca mecrûr okunması ile ilgili şâz kıraati nakletmemiştir. Görüldüğü gibi Begavî kıraat-i aşerede yer alan okuyuşları nakletmektedir.

Bu âyetin “فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ” şeklinde ilk gelen “الْحَقُّ” lafzının merfû, ikincisinin mansûb okunmasıyla ilgili iki vecih zikredilmiştir. Birincisi hazfedilmiş bir mübtedânın haberi olarak merfû olmasıdır. Buna göre takdir “أنا الحق” şeklindedir. İkincisi ise “الْحَقُّ” kelimesi haberi hazfedilmiş mübtedâ konumundadır. Buna göre takdir “الحق مَنِي” şeklindedir.³⁸⁸ Begavî de bu okuyuşla ilgili olarak ikinci vechi zikretmiş ve âyetin takdirinin “الحق مَنِي” “Hak bendendir” şeklinde olduğunu belirtmiştir.

Bu âyeti “فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ” şeklinde her ikisini mansûb olarak okuyanlara göre ise iki vecih vardır. Birincisi “فَالْحَقُّ” kelimesi hazfedilmiş bir fiille mansûb olmuştur. İkincisi kasem ve cer harfinin hazfî dolayısıyla mansûb olmuştur. Ayrıca birinci “الحق” kelimesinin “الإغراء” (teşvik ve yöneltme) olarak değerlendirildiği için mansûb olduğu nakledilmiştir.³⁸⁹ Begavî ise “فَالْحَقُّ” kelimesinin merfû okunduğunda haberi hazfedilmiş

³⁸⁵ Bu kıraatle ilgili olarak bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 557; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 362; Dimyâtî, *İthâf*, 479.

³⁸⁶ Begavî, *Me’âlim*, VII, 103.

³⁸⁷ Ferrâ, *Me’âni l-Kur’ân*, II, 412-413; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fî Şevâzî l-Kur’ân*, 131.

³⁸⁸ Fârisî, *el-Hücce*, VI, 87-88; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 234-235.

³⁸⁹ Bu âyeti “فَالْحَقُّ وَالْحَقُّ أَقُولُ” şeklinde her ikisini mansûb olarak okuyanlara göre ise iki vecih vardır. Birincisi “فَالْحَقُّ” kelimesi hazfedilmiş bir fiille mansûb olmuştur. Bu fiil şu âyetlerde açıkça zikredilen fiildir. “وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ” “Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirecektir.” (Yûnus 10/82) “لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ” “Allah’ın hakkı ortaya çıkarması ve batılı ortadan kaldırması içindi” Enfâl, 8/8 İkincisi kasem ve cer harfinin hazfî dolayısıyla mansûb olmuştur. “اللَّهُ لَأَفْعَلَنَّ” “Allah adına yemin ederim ki mutlaka yapacağım” demeye benzer. Buna göre takdir “الْحَقُّ لَأَمْلِيَنَّ جَهَنَّمَ” “Andolsun ki cehenneme dolduracağım” şeklinde olur. Ayrıca “وَالْحَقُّ أَقُولُ” “Ben de şu hakkı söyleyeyim” anlamındaki cümle de kasem ile

mübtedâ olduğunu, mansûb okunduğunda ise “الإغراء” (teşvik ve yöneltme), “أقول” fiilinin mef’ulü ya da yemin konumunda olup “ب” harf-i ceri hazfedildiği için fetha ile harekelendiğini ifade etmiştir. Mecerûr okunması ile ilgili okuyuşa ve vecihlerine yer vermemiştir.³⁹⁰ Görüldüğü üzere Begavî kıraatleri sadece nakletmekle yetinmemiş, genellikle onların tevcihini de yapmıştır. Begavî, kıraatlerin tevcihini yaparken, kaynaklarda o kıraatin tevcihi ile ilgili zikredilen bütün bilgileri aktarmamış, kendisine göre doğru olan ihtimalleri eserinde zikretmiştir. Begavî, kıraat vecihleri ile alakalı bilgilere genel bir metot olarak üzere özet bir şekilde değinmiş, zaruri olmadıkça detaylı bilgi vermekten kaçınmıştır.

3.2.2.2. Sıfat okunması ile ilgili vecihler

Begavî tefsirinde kıraatleri izah ederken irabla bağlantılı olarak kelimenin sıfat³⁹¹ okunması ile ilgili vecihlere de yer vermiştir.³⁹² Sözelimi Begavî “وَجَعَلَ فِيهَا رَوْاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا” “O, dört gün içinde (dört evrede), yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti.”³⁹³ âyetinde geçen “سَوَاءٌ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığını naklederken sıfat olarak değerlendirmiştir. Begavî’nin nakline göre bu kelimeyi Ebû Cafer mübtedâ olarak “سَوَاءٌ” şeklinde merfû okumuştur. Buna göre âyette “هي سَوَاءٌ” şeklinde bir cümle yapısı söz konusudur. Yakûb ise “فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ” ifadesinin sıfatı olarak “سَوَاءٌ” şeklinde mecrûr okumuştur. Diğer kıraat

hakkında kasem edilen (yemin edilen) şey arasına ara cümlesi olarak gelmiştir. Bu da anlatılan şeyleri te’kid olarak gelmiştir. Âlimlerin bir kısmı ise birinci “الحق” kelimesinin “الإغراء” (teşvik ve yöneltme) olarak değerlendirdikleri için mansûb olduğunu söylemişlerdir. Buna göre takdir “اتَّبِعُوا الْحَقَّ وَاسْمَعُوا الْحَقَّ” “الزَّمِ الْحَقَّ” “hakka tabi olun, hakkı dinleyin, hakka sarılın” şeklinde olur. bkz. Fârisî, *el-Hücce*, VI, 87-88; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 234-235.

³⁹⁰ Bu kelimeyi mecrûr olarak okuyanlara gelince bununla ilgili iki görüş vardır. Birincisine göre burada kasem harfi hazfedildiği için mecrûr okunmuştur. Bir kimsenin “اللَّهُ لَا فِعْلَ” “Aziz ve celil olan Allah hakkı için yemin ediyorum ki, mutlaka bunu yapacağım” demesine benzer. Sîbeveyh de bu görüşü benimsemiştir. Ancak Ebû Abbâs onun görüşünü hatalı bularak kesralı okunuşu câiz görmemiştir. Çünkü cer edatları (ki yemin harfleri de bunlardandır) hazfedilmezler. İkinci ise baştaki “ف” harfi kasem (yemin) “و” indan bedel olarak gelmiştir. Geniş bilgi için bkz. Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, XVIII, 241-242.

³⁹¹ Sıfat (النعت) tabi olduğu ismi niteleyen ifadelere denir. Nitelediği isme mevsuf (موصوف) ya da “منعوت” denilir. bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Katru’n-Nedâ*, 365-370.

³⁹² Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/184; Nisâ 4/90, 95; Mâide 5/95, 106; En’âm 6/23, 160; Arâf 7/59, 65; Enfâl 8/18; Tevbe 9/61; İbrâhîm 14/50; İsrâ 17/38; Kehf 18/44, 88; Nûr 24/31; Neml 27/7; Ankebût 29/25; Lukmân 31/20; Sebe 34/3, 5, 37; Sâffât 37/6; Müzzemmil 73/9; Bürûc 85/15, 22.

³⁹³ Fussilet 41/10.

âlimleri ise “إِستوى” fiilinin mastarı olarak “سَوَاءً” şeklinde mansûb okumuşlardır. Buna göre âyet “isteyenlere bu rızıktan eşit olarak verilir” anlamına gelmektedir.³⁹⁴

Begavî’nin anılan bu kıraati ve kıraate konu olan dilsel kullanımı irabla bağlantılı izah tarzına diğer tefsir kaynaklarında da rastlanmaktadır. Nitekim pekçok kaynak bu kelimenin merfû okunduğunda mübtedâ olduğunu, mansûb okunduğunda ise “إِستوى” fiilinin mastarı olduğunu, mecrûr okunduğunda ise “فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ” ifadesinin sıfatı olduğunu nakletmiştir.³⁹⁵

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولَى الضَّرَرِ” “Mü’minlerden özür sahibi olmaksızın (cihatten geri kalıp) oturanlarla cihad edenler eşit olmazlar”³⁹⁶ âyetinde geçen “غَيْرُ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre bu kelimeyi Medine ekolü, İbn Âmir ve Kisâî “ر” harfinin fethasıyla “غَيْرُ” şeklinde okumuşlardır. Bu kıraate göre âyet “özür sahibi olanlar müstesna” anlamına gelmektedir. Diğer kıraat âlimleri ise, “غَيْرُ” şeklinde “الْقَاعِدُونَ” “oturanlar” lafzının sıfatı olarak merfû okumuşlardır. Bu kıraate göre âyetin anlamı “özür sahibi olmayıp oturan kimselerle..” demek olur.³⁹⁷

Kaynaklarda Ebû Hayve’nin (ö. 203/818) bu kelimeyi “غَيْرُ” şeklinde okuduğu nakledilmiştir.³⁹⁸ Begavî ise bu kelime ile ilgili şâz kıraatlerden olan mecrûr okunuşu nakletmemiş, on’lu sistem içerisinde yer alan merfû ve mansûb okuyuşa yer vermiştir.

Bu kelime mansûb okunduğunda iki vecih vardır. Birincisi bunun, “الْقَاعِدُونَ” kelimesinden müstesna olmasıdır. Buna göre mana, özrü bulunmayanlar hariç oturan kimselerle cihada gidenler denk olmaz, şeklindedir. İkincisi ise bu okuyuşa göre bu kelime “الْقَاعِدُونَ” ifadesinden hal olmasıdır. Yani, sağlıklı oldukları halde oturan kimseler ile cihada gidenler bir olmaz, şeklindedir.³⁹⁹

Bu kelime merfû okunduğunda ise iki vecih vardır. Birincisi “الْقَاعِدُونَ” kelimesinin sıfatı olmasıdır. Buna göre âyetin manası özür sahibi olmadan oturanlarla, Allah yolunda

³⁹⁴ Begavî, *Me’âlim*, VII, 165.

³⁹⁵ Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, XX, 390; Zeccâc, *Me’âni l-Kur’ân*, 381; Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilu l-Râbi l-Kur’ân*, II, 270; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, V, 370; Râzî, *Me’âtihi l-Ğayb*, XXVII, 104; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi l-Kur’ân*, XVIII, 396; Ebû Hayyân, *el-Bahru l-Muhîr*, VII, 465; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 366; Dimyâtî, *İthâf*, 488.

³⁹⁶ Nisâ 4/95.

³⁹⁷ Begavî, *Me’âlim*, II, 270. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 237; Fârisî, *el-Hücce*, III, 178-180; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 251; Dimyâtî, *İthâf*, 245.

³⁹⁸ Ferrâ, *Me’âni l-Kur’ân*, I, 284; Nehhâs, *l-Râbü l-Kur’ân*, 201; Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilu l-Râbi l-Kur’ân*, I, 202; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi l-Kur’ân*, VII, 59.

³⁹⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilu l-Râbi l-Kur’ân*, I, 202.

mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar, demek olur. Buna benzer olarak şu âyet getirilmiştir: “صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ” “Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine değil” âyetinde “غَيْرِ” kelimesi “الَّذِينَ” lafzının sıfatı olarak gelmiştir. İkincisi ise “الْقَاعِدُونَ” lafzından bedel olmasıdır.⁴⁰⁰

Taberî’ye göre bu kelimenin mansûb okunması daha uygundur. Çünkü “غَيْرِ أُولَى” ifadesi “الضَّرَرِ” ifadesi “لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ” “Müminlerden Allah yolunda canlarıyla ve mallarıyla cihad edenlerle oturanlar bir olmaz.” âyetinden sonra nâzil olmuş ve bu lafız âyetin hükmünü hususileştirmiştir.⁴⁰¹ Begavî ise bu kelime ile ilgili kıraati izah ederken merfû okunmasını irab vecihlerinden sıfat olarak değerlendirmiş ve buna göre âyetin takdiri manasını açıklamıştır. Mansûb okunduğunda ise müstesna olduğunu belirtmiş ve buna göre âyeti yorumlamıştır. Ayrıca Begavî her iki okuyuşu birbirine eşit görerek kıraatler arasında herhangi bir tercihte bulunmamıştır.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ” “O, korunmuş bir levhada (Levhi Mahfuz’dadır.)”⁴⁰² âyetinde geçen “مَّحْفُوظٍ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin aktarımına göre bu kelimeyi Nâfi “بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ” “Hayır, o (yalanlamakta oldukları kitap) şanı yüce bir Kur’ân’dır”⁴⁰³ âyetinde geçen “قُرْآنٌ” lafzının sıfatı olarak “فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ” şeklinde merfû okumuştur. Çünkü Kur’ân tamamen değiştirilmekten ve bozulmaktan korunmuştur. Begavî buna delil olarak “إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ” “Kur’ân’ı biz indirdik ve yine onu biz koruyacağız.”⁴⁰⁴ âyetini getirmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise bu kelimeyi “لَوْحٍ” kelimesinin sıfatı olarak “فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ” şeklinde mecrûr okumuştur. Buna göre anlam “Kur’ân korunmuş bir levhadadır” demek olur.⁴⁰⁵

Ayrıca bu kelimeyi A’rec, Zeyd b. Ali ve İbn Muhaysın’ın de merfû okuduğu nakledilmiştir.⁴⁰⁶ Begavî ise bu kelimeyi merfû okuyanlardan sadece Nâfi’nin ismini zikretmiştir. Bu durum Begavî’nin kıraatleri naklederken on’lu sistem içerisinde yer alan kurrâya atıfta bulunarak naklettiğini göstermesi bakımından kayda değerdir.

Begavî’nin açıklamaları paralelindeki izahlara diğer kaynaklarda da rastlanmaktadır. Kıraat ve tefsir kaynaklarının çoğu bu kelimenin “قُرْآنٌ” lafzının sıfatı

⁴⁰⁰ Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 201; Mekî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü İ’râbi’l-Kur’ân*, I, 202.

⁴⁰¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, VII, 366.

⁴⁰² Bürûc 85/22.

⁴⁰³ Bürûc 85/21.

⁴⁰⁴ Hicr 15/9.

⁴⁰⁵ Begavî, *Me’âlim*, VIII, 389. Bu kıraatle ilgili olarak ayrıca bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 678; Fârisî, *el-Hücce*, III, 178-180; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 399; Dimyâtî, *İthâf*, 578.

⁴⁰⁶ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, VIII, 446.

olarak merfû okunduğunu; “لَوْحٌ” kelimesinin sıfatı olarak mecrûr okunduğunu nakletmişlerdir. Mecrûr okunduğunda anlam Kur’ân korunmuş bir levhadadır, demek olur. Merfû okunduğunda ise Kur’ân bir levhada korunmuştur ya da korunmuş Kur’ân bir levhadadır, demek olur.⁴⁰⁷ Ayrıca Begavî bu kıraat farklılığını naklederken merfû okunmasının tevcihini “إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ” “*Kur’ân’ı biz indirdik ve yine onu biz koruyacağız.*” âyetiyle yapmıştır. Görüldüğü gibi Begavî sadece kıraati nakletmekle yetinmemiş farklı okuyuşlarla ortaya çıkan vecihleri zikretmiş ve âyeti de buna göre yorumlamıştır. Ayrıca âyetten şahit getirerek kıraatin tevcihini yapmıştır.

Ele alınan örneklerde Begavî’nin naklettiği irab vecihlerinde konuyla ilgili bilgileri özet bir şekilde verdiği, genellikle detay sayılabilecek izahattan kaçındığı görülmektedir. Ayrıca kıraatlerin tevcihiyle ilgili bilgileri aktarma konusunda Begavî’nin seçici davrandığı, doğru bulmadığı görüşleri, irab vecihlerini tefsirinde zikretmediği anlaşılmaktadır. Onun bu metodu tefsirinin mukaddimesinde de zikrettiği gibi tefsirini muhtasar bir eser yapma isteğinden kaynaklanması muhtemel görünmektedir.

3.2.2.3. Atıf Sebebiyle Oluşan Vecihler

Begavî tefsirinde kıraatleri izah ederken irabla bağlantılı olarak atıf⁴⁰⁸ sebebiyle oluşan yani kelimenin, başka bir ifadenin lafzına veya mahalline atfedilmesinden kaynaklanan irab değişiklikleriyle ilgili kıraat vecihlerine de yer vermiştir.⁴⁰⁹ Sözelimi Begavî “لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ” “*Ey Rabbim beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam.*”⁴¹⁰ âyetinde geçen “وَأَكُنْ” fiili ile ilgili kıraat farklılığını naklederken atıf sebebiyle oluşan kıraat vecihlerine yer vermiştir. Begavî’nin nakline göre bu fiili Ebû Amr temenni cümlesinin cevabına bağlı olarak ve “أَكُنْ” ifadesinin lafzı üzerine atfederek “ن” harfini fethalı ve “و” harfiyle “أَكُنْ” şeklinde okumuştur. Begavî bu kıraati naklettikten sonra bu fiildeki “و” harfinin ihtisar

⁴⁰⁷ Ferrâ, *Me’âni l-Kur’ân*, III, 254; Ahfeş, *Me’âni l-Kur’ân*, II, 575-576; Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, XXIV, 286-287; Zeccâc, *Me’âni l-Kur’ân*, V, 309; Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 369; Müşkilu l-Râbi l-Kur’ân, II, 468; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâm l-Kur’ân*, XXII, 200; Ebû Hayyân, *el-Bahrû l-Muhît*, VIII, 446.

⁴⁰⁸ Atıf “عطف البيان” ve “عطف النسق” olmak üzere iki çeşittir. “عطف البيان” bir ismi izah etmek için ona ilave edilen diğer isme denilir. “عطف النسق” ise cümle içinde ismi isme veya zamire, fiili fiile bağlamaya denir. Atf-ı nesak “وَفَتْ ثُمَّ أَوْ أَمْ” vb. harfler kullanılarak yapılır. Bu atıf harflerinden sonra gelen kelimeye “المعطوف”; önce gelen kelimeye ise “المعطوف عليه” denir. bkz. İbn Hişâm, *Şerhu Katru’n-Nedâ*, 380-395.

⁴⁰⁹ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/210; Âl-i İmrân 3/80; Mâide 5/6, 53; Arâf 7/26, 54; Tevbe 9/100; Yûnus 10/61; Ra’d 13/4; Tâhâ 20/31-32; Hac 22/23; Lukmân 31/6, 27; Şûrâ 42/51; Rahmân 55/12, 35; Münâfikûn 63/10; Müzzemmil 73/20; İnsân 76/21.

⁴¹⁰ Münâfikûn 63/10.

maksadıyla mushaftan hazfedildiğini belirtmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise “ن” harfini sâkin olarak “أَكُنْ” şeklinde okumuşlardır.⁴¹¹ Begavî bu şekilde okuyanların “ف” harfi olmaksızın “أَكُنْ” lafzını “أَصْدَقْ” ifadesinin lafzına atfettiklerini belirtmiştir. Çünkü “ف” harfi olmadığı zaman “أَصْدَقْ” fiili meczûm okunmuştur. Bu okuyuşa göre âyette “إِنْ أَخَّرْتَنِي عَنْ آيَاتِي الْكَرِيمَاتِ” şeklinde bir cümle yapısı söz konusu olup “Ey Rabbim beni yakın bir zamana kadar geciktirirsen sadaka veririm ve iyilerden olurum” manasına gelmektedir. Begavî bu kıraati ve kıraate göre âyetin takdiri manasını zikrettikten sonra mushafta da böyle yazıldığı için “و” harfi hazfedilmiştir ifadesiyle kıraatin tevcihini mushaf imlâsından delil getirerek yapmıştır.⁴¹² Begavî bu örnekte “وَأَكُنْ” fiilinin kendinden önceki ifadenin ya lafzına ya da bulunduğu konumuna atıfla mansûb ve meczûm okunduğunu belirtmiş ve kıraat farklılığına göre âyetin takdiri manasını açıklamıştır.

Kaynaklarda Ubeyd b. Umeyr’in bu kelimeyi (ö.?) ise merfû olarak “أَكُونُ” şeklinde okuduğu nakledilmiştir. Buna göre anlam “أَنَا أَكُونُ” takdirindedir. Bu okuyuş şâz kıraatlardendir.⁴¹³ Begavî ise kıraat farklılığını naklederken on’lu sistem içerisinde yer alan kurrâya atıfta bulunarak vermiştir. Ubeyd b. Umeyr’e nispet edilen şâz kıraate yer vermemiştir. Bu durum Begavî’nin on’lu sistem içerisinde yer alan okuyuşları naklettiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bu kelimeyi meczûm okuyanlar ise “فَأَصْدَقْ” ifadesinin mahalli üzerine atfetmişlerdir. Çünkü bu ifadenin konumu temenni cümlesinin cevabı olduğu için meczûmdur. Bu durum kendisine “ف” harfi dâhil olmadan önce böyleydi. Temenni cümlesinin cevabı olanlar kendilerine “ف” ve “و” harfi dâhil olmadan önce meczûm okunurlar.⁴¹⁴ Bu “مَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ” “Allah, kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek kimse yoktur. Allah, onları (azgınlıkları içinde) bırakır”⁴¹⁵ âyetinde “وَيَذَرُهُمْ” şeklinde okuyanların kıraatine benzemektedir.⁴¹⁶ Begavî de bu fiilin meczûm okunmasını

⁴¹¹ Kaynaklarda mezkûr âyette geçen “وَأَكُنْ” fiilini kıraat-i aşere imâmlarından İbn Kesîr, Nâfî, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî meczûm olarak “أَكُنْ” şeklinde okumuşlardır. Ebû Amr ise “أَكُونُ” şeklinde okumuştur. On dört kıraat âlimlerinden Hasanü'l-Basrî, Yezîdî ve İbn Muhaysın de bu şekilde okuyarak onlara muvafakat etmiştir. bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb'a*, 637; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 388; Dimyâtî, *İthâf*, 543-544.

⁴¹² Begavî, *Me'âlim*, VIII, 134.

⁴¹³ Kirmânî, *Şevâzû'l-Kirâât*, 475; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, VI, 129; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-Muhît*, VIII, 271; Ebü's-Suûd, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddîn İmâd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm = Tefsîru Ebü's-Suûd*, Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, Riyâd tsz., V, 336.

⁴¹⁴ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 160; Mekî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 322-323; Müşkîlû'l-Râbi'l-Kur'ân, 381;

⁴¹⁵ Arâf 7/186.

⁴¹⁶ Fârisî, *el-Hücce*, VI, 294; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XX, 508.

temenni cümlesinin cevabına bağlı olarak ve “فَأَصَدَّقَ” ifadesinin lafzı üzerine olmasıyla açıklamıştır.

Bu kelimeyi mansûb okuyanlar bunu “فَأَصَدَّقَ” ifadesinin lafzı üzerine atfetmişlerdir. Çünkü “فَأَصَدَّقَ” fiili gizli bir “أَنْ” edatıyla mansûb olmuştur.⁴¹⁷ Bu okuyuşa delil olarak Übey b. Ka‘b’ın “فَأَتَصَدَّقَ وَأَكُونُ” şeklindeki kıraati verilmiştir.⁴¹⁸ Bu fiilin Abdullâh b. Mesûd’un mushafında “فَقُولَا” ifadesinin “و” harfî olmaksızın “فَقُلَا” şeklinde yazıldığı gibi “أَكُنْ” şeklinde olduğu da nakledilmiştir.⁴¹⁹ Begavî de bu fiilin “فَأَصَدَّقَ” ifadesinin lafzına atfen mansûb olduğunu ve “أَكُونُ” fiilindeki “و” harfinin ihtisar maksadıyla mushaftan hazfedildiğini açıklamıştır.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوَاظٌ مِّنْ نَّارٍ وَنُحَاسٌ” “*Üstünüze ateşten yalın bir alevle kıpkızıl bir duman gönderilir*”⁴²⁰ âyetinde geçen “وَنُحَاسٌ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre İbn Kesîr ve Ebû Amr bu kelimeyi “نَارٍ” ifadesinin lafzına atfen “وَنُحَاسٍ” şeklinde mecrûr okumuşlardır. Diğer kıraat âlimleri ise “شَوَاظٌ” ifadesine atfen “وَنُحَاسٍ” şeklinde merfû okumuşlardır.⁴²¹ Begavî bu kelimenin merfû okunmasına göre âyetin “sizin üzerinize bazen ateşten yalın bir alev yükseltilir ve bazen de duman gönderilir” anlamına geldiğini belirtmiştir. Anlamın “ateş ve dumanın beraber gönderildiği” şeklinde olabileceğini de zikretmiştir. Bu kelimeyi mecrûr okuyanlar ise “نَارٍ” kelimesine atfetmişlerdir. Begavî’ye göre bu görüş zayıftır. Çünkü bu kıraate göre âyette “شَوَاظٌ مِّنْ نُّحَاسٍ” şeklindeki bir cümle kurgusu söz konusu olduğundan bu takdir uygun değildir. Begavî âyette “شَوَاظٌ مِّنْ نَّارٍ وَشَيْءٌ مِّنْ نُحَاسٍ” “Ateşten bir alev ve dumandan da bir parça...” şeklinde bir cümle söz konusu olduğunda bu atfin uygun olduğunu belirtmiştir.⁴²²

⁴¹⁷ Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 160; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, XXII, 673; Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, V, 178; Fârisî, *el-Hücce*, VI, 293-294; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 322-323; *Müşkilu İ‘râbi’l-Kur‘ân*, II, 381.

⁴¹⁸ Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 160; Fârisî, *el-Hücce*, VI, 294.

⁴¹⁹ Ferrâ, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, 160.

⁴²⁰ Rahmân 55/35.

⁴²¹ Bu kıraatle ilgili olarak bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb‘a*, 621; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 381; Dimyâtî, *İthâf*, 527.

⁴²² Begavî, *Me‘âlim*, VII, 448.

Tefsir kaynaklarının bir kısmı Begavî'nin zikrettiği gibi bu kıraatle ilgili vecihlere yer vermiştir.⁴²³ Kaynakların bir kısmı bu kıraati nakletmemiş⁴²⁴ bir kısmı ise kıraatin isnadını zikretmeden sadece merfû ve mecrûr okunduğunu nakletmişlerdir.⁴²⁵

Bu kelime “شَوَاطُ” lafzına atfen merfû okunmuştur. Bu kıraate göre âyetin anlamı “üzerinize kendisine duman karışmayan halis bir ateş gönderilir, başka bir sefer de duman gönderilir” demek olur. Buna göre her biri başlı başına bir azaptır.⁴²⁶ Begavî merfû okunduğunda âyetin anlamı ile ilgili iki görüş zikretmiştir. Birincisi sizin üzerinize bazen ateşten yalın bir alev yükseltilir ve bazen de duman gönderilir; ikincisi ise ateş ve duman beraber gönderilir, şeklindedir.

Bu kelime “نَارٍ” lafzına atfen mecrûr okunmuştur. Bu kıraate göre anlamın “شَوَاطُ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٍ” “Ateşeten bir alev ve duman...” şeklinde olduğu fakat anlam açısından bunun uygun olmadığı nakledilmiştir. Bundan dolayı âyetin takdirinin “شَوَاطُ مِنْ نَارٍ وَشَيْءٍ مِنْ نُحَاسٍ” şeklinde olduğunda doğru olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu kıraatle ilgili başka bir vecih de “شَوَاطُ” ifadesinin “نَارٍ” (ateş) ve “نُحَاسٍ” (duman) karışımından oluşan bir alev olduğu da nakledilmiştir.⁴²⁷ Begavî de bu kıraatle ilgili her iki vechi nakletmiştir ve âyetin “شَوَاطُ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٍ” şeklinde takdir edildiğinde bunun zayıf olduğunu doğru olanın ise “شَوَاطُ مِنْ نَارٍ وَشَيْءٍ مِنْ نُحَاسٍ” şeklinde olduğunu nakletmiştir.

Konu ile ilgili bir diğer örnek de “هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ” “Onlar (böyle davranmakla), bulut gölgeleri içinde Allah’ın (azabının) ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?”⁴²⁸ âyetinde geçen “وَالْمَلَائِكَةُ” kelimesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî'nin nakline göre bu kelimeyi Ebû Cafer “من مع الغمام” ifadesine atfederek “وَالْمَلَائِكَةُ” şeklinde mecrûr okumuştur. Bu kıraate göre ifade “مع الملكة” takdirinde olup âyetin anlamı “onlar ancak Allah’ın meleklerle birlikte buluttan gölgeler içinde gelmesine mi bakıyorlar yahut gelmesini mi bekliyorlar” demek olur. Begavî Arapların “أقبل الأمير في العسكر” “Komutan askerlere yöneldi” ifadesinde de böyle bir kullanımın olduğunu belirtmiştir. Bu ifade de “في العسكر” anlamındadır.

⁴²³ Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 1078; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIX, 116; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, XX, 141-142.

⁴²⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXII, 224-226; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, V, 101-102.

⁴²⁵ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, VI, 14.

⁴²⁶ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 117; Fârisî, *el-Hücce*, VI, 250; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 302; *Müşkilu İ'râbi'l-Kur'ân*, II, 344.

⁴²⁷ Fârisî, *el-Hücce*, VI, 250-252; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, II, 302; *Müşkilu İ'râbi'l-Kur'ân*, II, 344.

⁴²⁸ Bakara 2/210.

Diğer kıraat âlimleri ise “وَالْمَلَائِكَةُ” şeklinde merfû okumuşlardır.⁴²⁹ Buna göre âyet “onlar ancak Allah’ın ve meleklerin buluttan gölgeler içinde gelmesini beklerler” anlamına gelmektedir.⁴³⁰

Bu kelimenin mecrûr okunmasıyla ilgili iki vecih vardır. Birincisi “وَالْمَلَائِكَةُ” lafzının “فِي ظُلُلٍ” ifadesine atfedilmesidir.⁴³¹ İkincisi Begavî’nin de naklettiği “وَالْمَلَائِكَةُ” lafzının “مِنَ الْغَمَامِ” ifadesine atfedilmesidir.⁴³² Merfû okuyanlar ise “الله” ismine atfetmişlerdir. Buna göre âyet “يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ وَالْمَلَائِكَةُ” takdirinde olup “onlar ancak Allah’ın ve meleklerin gelmesini beklerler.” Anlamına gelmektedir.⁴³³ Begavî tefsirinde bu kelimenin merfû ve mecrûr okunması ile ilgili yukarıda zikredilen vecihlerden tek vechi zikretmiştir, diğerlerine temas etmemiştir. Buna göre, Begavî’nin genellikle kendisinin de kabul ettiği irab vecihlerine tefsirinde yer verdiği görülmektedir.

Âlimlerin bir kısmı bu iki kıraat arasında tercihte bulunmuşlardır. Nehhâs âyette geçen kelime ile ilgili kıraat farklılığını naklettikten sonra merfû okumanın en uygun olduğunu belirtmiş ve buna delil olarak da “هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ الْمَلِكَةُ” “(Ey Muhammed!) Onlar (iman etmek için) ancak kendilerine meleklerin gelmesini beklerler”⁴³⁴, “وَجَاءَ رَبُّكَ” “*Rabbinin buyruğu ve saf saf dizilmiş olarak melekler geldiği*”⁴³⁵ âyetlerini ve Abdullâh b. Mesûd’un “هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ وَالْمَلَائِكَةُ فِي ظُلُلٍ مِّنَ الْغَمَامِ” şeklindeki kıraatini getirmiştir. Âyetlerde ve Abdullâh b. Mesûd’un kıraatinde de “وَالْمَلَائِكَةُ” lafzı merfû gelmiştir.⁴³⁶ Taberî de En’âm 6/158. ve Fecr 89/22. âyetlerinde olduğu gibi merfû okumanın daha doğru olduğunu söylemiştir.⁴³⁷ Ferrâ da Abdullâh b. Mesûd’un kıraatinde bu şekilde olduğu için merfû okumanın daha uygun olduğunu söylemiştir.⁴³⁸ Begavî ise bu kelime ile ilgili kıraatleri eşit görerek aralarında tercihte bulunmamıştır. Bu durum Begavî’nin kıraatleri tercihinde şâz kıraatlerin delil olmadığını göstermektedir. Ayrıca Begavî âyette geçen kelime ile ilgili kıraatleri nakletmekle yetinmemiş, farklı okuyuşlara göre âyetin takdiri manasını vermiştir. Kıraatin temellendirmesini de Arap kelimelerinden örnek vererek yapmıştır. Bu durum Begavî’nin kıraatleri izah ederken kıraat-tefsir

⁴²⁹ Bu kıraatle ilgili olarak bkz. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 227; Dimyâtî, *İthâf*, 202.

⁴³⁰ Begavî, *Me’âlim*, I, 241.

⁴³¹ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 124.

⁴³² Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, III, 396; Dimyâtî, *İthâf*, 202.

⁴³³ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 124; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 280-281.

⁴³⁴ En’âm 6/158.

⁴³⁵ Fecr 89/22.

⁴³⁶ Nehhâs, *İ’râbü’l-Kur’ân*, 89.

⁴³⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, III, 607.

⁴³⁸ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 124.

ilişkisine işaret etmenin yanı sıra, kıraat-Arap dili bağına da temas ettiğini göstermektedir. Bu yönüyle Begavî tefsiri Arap dilindeki farklı kullanımların tespit edilmesi bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir.

3.3. Fikhî Yorumun Konusu Olan Kıraatler

Kıraatler sonucu âyetlerin farklı şekillerde yorumlanması, âyetten ortaya çıkması muhtemel olan fikhî hükümleri de etkilemektedir. Begavî tefsirinde bu farklılıklara da yer vermiştir.⁴³⁹ Sözelimi Begavî “إِلَى الصَّلَاةِ فَاعْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ” *“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın.”*⁴⁴⁰ âyetinde geçen “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesi ile ilgili kıraati naklederken okuyuş farklılığından ortaya çıkan fikhî hükümlere yer vermiştir. Begavî’nin nakline göre Nâfi, İbn Âmir, Kisâi, Yakûb ve Hafs “ل” harfini fethalı olarak “وَأَرْجُلَكُمْ” şeklinde okumuş iken diğer kıraat âlimleri ise “ل” harfini kesreli olarak “وَأَرْجُلَكُمْ” şeklinde okumuşlardır.⁴⁴¹ Begavî bu okuyuşları kıraat âlimlerine nispet ederek verdikten sonra kıraatle ilgili vecihleri ve buna göre âyetin yorumunu yapmıştır. Bu kelime mansûb okunduğunda “فَاعْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ” ifadesine atfedildiğini buna göre anlamın “Ayaklarınızı yıkayın” şeklinde olduğunu belirtmiştir. Begavî bu kelimenin mecrûr okunduğunda mesh etme anlamına geldiğini âlimlerin çok azının bu görüşte olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Begavî İbn Abbâs’ın “الوضوء غسلةً ومسحاً” “Abdest iki yıkamak ve iki meshetmekten ibarettir” ve Şa’bi’nin “Cebrâil mesih (hüküm) ile indi ve: “Görmüyor musun teyemmüm yapan kişi abdestte yıkanan yerleri meshediyor, onda meshedilen yerlere ise dokunmuyor” şeklindeki rivâyetlerini nakletmiştir. Taberî’nin ise abdest alan kişinin mest üzerine meshetmek ile ayakları yıkamak arasında serbest olduğu şeklindeki görüşünü de zikretmiştir.

Begavî mecrûr okunuşa göre ayakların meshedilmesi ile ilgili görüşü ve bu konudaki rivâyetleri naklettikten sonra sahabe, tabiûn ve âlimlerin çoğuna göre ayakları

⁴³⁹ Konuyla ilgili olarak Begavî’nin tefsirinde nakledilip de bu çalışmaya alınamayan diğer örnekler için bkz. Bakara 2/184, 198, 222, 282; Nisâ 4/12, 43; Mâide 5/6, 89; Cum’a 62/9.

⁴⁴⁰ Mâide 5/6.

⁴⁴¹ Mezkûr âyette geçen “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesi ile ilgili üç okuyuş şekli vardır. Nâfi, İbn Âmir, Hafs, Kisâi ve Yakûb “وَأَرْجُلَكُمْ” şeklinde okumuşlardır. İbn Kesîr, Hamza ve Ebû Amr “وَأَرْجُلَكُمْ” şeklinde okumuşlardır. On dört kıraat imâmından Hasanü’l-Basrî ise mübtedâ olarak “وَأَرْجُلَكُمْ” şeklinde okumuştur. bkz. İbn Mücâhid, *es-Sab’a*, 242-243; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 254; Dimyâtî, *İthâf*, 251.

yıkamanın vacip olduğunu zikretmiş ve bu konuyla ilgili vecihleri nakletmiştir. Buna göre “الأرجل” kelimesinin sonunun mecrûr oluşu, onun gibi mecrûr olan “بِرْءُوسِكُمْ” (baş) ifadesiyle hükümde ortaklığa değil, lafzen onunla yan yana gelmesine (komşuluğuna) binaen olmuştur. Begavî bu vechi “عذاب يوم أليم” âyetinden delil getirerek açıklamıştır. Nitekim bu âyette “أليم” kelimesi “عذاب” lafzının sıfatıdır. Çünkü acı verici olan gün değil azaptır. Bununla birlikte daha yakınında bulunan “يوم” lafzının irabını alarak merfû olmuştur. Begavî bu vechi âyetle delillendirdikten sonra Arap kelimelerinden örnek vererek de desteklemiştir. Buna göre “جُرْ ضَبِّ خَرِبٍ” terkihi de böyledir; “خَرِبٍ” aslında “جُرْ” sıfatı olmasına rağmen onunla komşu olan “ضَبِّ” lafzının irabını alarak onun gibi mecrûr olmuştur. Begavî bu vecihleri naklettikten sonra ayakları yıkamanın vacip olduğuna delil olarak hadis-i şerifleri zikretmiştir.⁴⁴² Begavî, âyette geçen kıraat farklılıklarını naklettikten sonra abdestte ayakları yıkama ve meshetme ile ilgili fıkhi hükümleri bu kıraatlara dayandırarak açıklamıştır. Ayakları meshetmeyi ve yıkamayı savunanların görüşlerini delillendirdikleri vecihlere yer vermiş ve bunları hadislerle ve sahabenin görüşleriyle desteklemiştir.

Mezkûr âyette geçen “أَرْجُلٍ” kelimesinin farklı okuyuşu âyete farklı anlamlar verilmesine ve mezhep imâmları arasında ayakların yıkanması ve meshedilmesi konusunda ihtilafa neden olmuştur. Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî ve Zeydiyye mezhebi fethalı okunmasını göz önüne alarak ayakların yıkanmasını gerekli görmüşlerdir. Zahirîyye mezhebi her iki kıraati göz önüne alarak ayakların hem yıkanmasını hem de meshetmesini gerekli görmüşlerdir. Caferî mezhebi ise kesreli okunmasını göz önüne alarak ayakların meshedilmesinin gerektiğini söylemişlerdir.⁴⁴³

⁴⁴² Abdullâh b. Amr şöyle anlattı: “Bir yolculukta Allah’ın Resulü bizden geride kaldı. Bize yetiştiğinde, ikinci namazı geçmek üzereydi. Biz de bu sebeple abdest alıyor ve ayaklarımızı meshediyorduk. Bize yüksek sesle: “Vay şu ökçelerin ateşten haline” diye seslendi. Osman’ın kölesi Humran şöyle anlattı : “Hz. Osman’ı abdest alırken gördüm; eline üç defa su döktü, sonra ağzına ve burnuna su verdi ve sümküdü. Sonra yüzünü üç defa yıkadı. Sonra üç defa sağ elini dirseğe kadar yıkadı. Sonra sol elini dirseğe kadar üç defa yıkadı. Sonra başını meshetti. Sonra sağ ayağını üç, sonrada sol ayağını üç defa yıkadı ve şöyle dedi : “Allah’ın Resulü benim gibi abdest aldı ve sonra şöyle buyurdu : “Her kim benim bu şekilde abdestimi alır, sonra, aklından başka birşey geçirmeksizin iki rekat namaz kılsa geçmiş günahları bağışlanır.” Bazıları ise “وَأَرْجُلُكُمْ” ifadesinden mestler üzerine meshetmenin kastedildiğini söylemişlerdir. Yani “وَأَرْجُلُكُمْ” denilmiş, ancak ayaklara giyilen şeyler kastedilmiştir. Bu üslubun benzeri “Hz. Peygamber rukû ettiğinde ellerini dizlerinin üzerine koyardı.” rivâyetinden maksat dizinin çıplak oluşu, el ile diz arasında giysinin bulunmayışı değildir. Yine, “filan kişi emirin başını, elini öptü” denilirken, o halde başta sarık ve elde eldivenin bulunması, bu ifadenin yanlış olduğu anlamına gelmez. Begavî, *Me‘âlim*, III, 22-24.

⁴⁴³ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, III, 452; Ayrıca geniş bilgi için bkz. İbn Rüşd, Ebû’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid*, (Thk. Ali Muhammed Muavvîd, Ahmed Abdü’l-Mevcûd), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 2010, 21-23.

“أَرْجُلُ” kelimesinin kesreli okunması ile ağırlıklı görüş, civar yani kendisine daha yakın kesreli bir kelimedenden sonra geldiği için bu harekeyi aldığı şeklindedir.⁴⁴⁴ Zeccâc, Nehhâs ve Ebû Hayyan gibi müfessirler ise “أَرْجُلُ” kelimesinin mücaveret dolayısıyla kesreli okunmasına, civarın kusur sayılması ve sadece zaruret gereği şiirde başvurulacak bir yöntem olması gibi sebeplerden dolayı Kur’ân’da civarı câiz görmemişlerdir.⁴⁴⁵ Begavî “الأرجل” kelimesinin sonunun mecrûr oluşunu, onun gibi mecrûr olan “بُرُؤُسِكُمْ” (baş) ifadesiyle hükümde ortaklığa değil, lafzen onunla yan yana gelmesi ve lafzen komşuluğa binaen olduğunu belirtmiştir.

Bu konu ile ilgili bir diğer örnek “وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي” “Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: “O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın”⁴⁴⁶ âyetinde geçen “يَطْهُرْنَ” ifadesi ile ilgili kıraat farklılığıdır. Begavî’nin nakline göre Ebû Bekir’in rivâyetiyle Âsım, Kisâî ve Hamza “يَطْهُرْنَ” şeklinde “ط” ve “ه” harflerini şeddeli okumuşlardır. Bu kıraate göre anlam “gusledinceye kadar” demek olur. Diğer kıraat alimleri ise “ط” harfini sâkin ve “ه” harfini zammeli olarak okumuşlardır.⁴⁴⁷ Bu kıraate göre anlam “kanları kesilip hayızdan temizleninceye kadar” demek olur. Begavî bu okuyuşları ve bunlara göre ortaya çıkan anlam farklılığını izah ettikten sonra bu konuyla ilgili fikhî hükümlere yer vermiştir. Buna göre oruç dışında gusletmedikçe ya da su yok iken teyemmüm yapmadıkça kanın kesilmesi ile hayızın engellediği hususlardan birinin haramlığı kalkmaz. Hayızlı gece kanı kesildiğinde ve oruca niyet ettiğinde guslü gündüze kalır, orucu da sıhhatli olur. Hayız halinde iken boşama ise bidat olur. Erkek kadını kanın kesilmesi sonrası ve gusletmesinden önce boşarsa bidat olmaz. Ebû Hanîfe’ye göre hayız hali on günden fazla devam eden kadının kanı kesildiğinde gusletmeden önce kocasıyla cins-i münasebeti câizdir. İlim ehlinin çoğunluğuna göre ise hayızlı bir kadın gusletmedikçe veya suyun olmaması durumunda teyemmüm yapmadıkça cins-i münasebeti haramdır. Çünkü Yüce Allah bunu kanın kesilmesi ve gusûl olmak üzere iki şarta bağlamıştır. Âyette “حَتَّى يَطْهُرْنَ” ifadesi hayızdan

⁴⁴⁴ Ahfeş, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 277; Ebû Ubeyde, Ma’mer b. el- Müsennâ et-Teymî, *Mecâzü’l-Kur’ân* (Thk. Fuat Sezgin), Mektebetü’l-Hâncî, Kahire 1954, I, 155.

⁴⁴⁵ Nehhâs, *Îrâbü’l-Kur’ân*, 225; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, III, 452.

⁴⁴⁶ Bakara 2/222.

⁴⁴⁷ Bu kıraatle ilgili olarak bkz. İbn Mücâhid, *es-Seb’a*, 182; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 227; Dimyâtî, *İthâf*, 203.

temizleninceye kadar; “فَإِذَا تَطَهَّرْنَ” ifadesi de güslettiklerinde anlamı kastedilmiştir. Bu ifadeyi “يَطْهَرْنَ” şeklinde okuyanlara göre ise anlam gusledinceye kadar şeklindedir. “وَإِنْ” kelimeleri de bu anlamda kullanılmıştır. Bu kıraate göre hayızlı kadının gusletmeden önce cins-i münasebeti helal değildir.⁴⁴⁹ Görüldüğü üzere Begavî önce âyette geçen “يَطْهَرْنَ” fiili ile ilgili kıraat farklılığını kurrâya nispet ederek vermiştir. Daha sonra ise bu kıraatlerden oluşan anlam farklılığını ve ortaya çıkan fikhî hükümleri açıklamıştır. Hanefi mezhebine göre kadının hayız kanı kesildiğinde gusletmeden önce kocasıyla cins-i münasebetinin câiz olduğunu, âlimlerin çoğunluğuna göre ise hayızlı bir kadın gusletmedikçe veya suyun olmaması durumunda teyümmüm yapmadıkça cins-i münasbetin haram olduğunu belirtmiştir. Begavî bu kıraat ihtilafından ortaya çıkan anlam farklılığının tevcihini âyetlerle yapmıştır. Ayrıca Begavî hayızla ilgili diğer fikhî hükümlere de yer vermiştir. Bu durum Begavî’nin fikhî konulardaki yetkinliğini göstermektedir.

Bu fiili şeddetsiz olarak “يَطْهَرْنَ” şeklinde okuyanlar bunu kanın kesilmesi anlamında almışlardır. Bu kıraate göre anlam onların hayız kanları kesilmedikçe onlara yaklaşmayın, şeklindedir. Bu fiili şeddeli olarak “يَطْهَرْنَ” şeklinde okuyanlar bunu gusletmek anlamında almışlardır. Buna göre ayaetin anlamı ise kadın yıkanınca kadar ona yaklaşmayın, şeklindedir. Buna delil olarak da âyetin devamında gelen “فَإِذَا تَطَهَّرْنَ” “iyice temizlendikleri zaman” buyruğunu getirmişlerdir. Bu kıraate göre kadına yaklaşmanın mübah olması kanın kesilmesi ve gusletmek olmak üzere iki şarta bağlamışlardır.⁴⁵⁰

Kaynakların bir kısmı mezkûr âyette geçen fiille ilgili kıraat farklılığını naklederken Abdullâh ’ın kıraatine⁴⁵¹ ve Enes b. Mâlik’in (ö. 93/711) mushafında⁴⁵² geçen okuyuşa da yer vermişlerdir. Begavî ise bu kıraatlere tefsirinde yer vermemiştir. Begavî genellikle şâz kıraatleri âyetle ilgili te’villeri desteklemek amacıyla tefsirinde kullanmıştır. Begavî bu şâz okuyuşları anlama etkisi olmadığı için nakletmemiş olabilir.

⁴⁴⁸ Mâide 5/6.

⁴⁴⁹ Begavî, Me’âlim, I, 258-259.

⁴⁵⁰ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 143; Fârisî, *el-Hücce*, II, 321-323; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, I, 293-294.

⁴⁵¹ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, I, 143; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 434; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, I, 486; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, II, 178.

⁴⁵² Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, I, 486; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhît*, II, 178.

Kaynakların bir kısmı ise bu kıraatler arasında tercihe yer vermişlerdir.⁴⁵³ Begavî ise her iki kıraati birbirine eşit görerek kıraatler arasında herhangi bir tercihte bulunmamıştır. Begavî'nin kıraatleri nakildeki genel tavrının bu olduğu söylenebilir.

Begavî tefsirinde bu tür örnekler kıraat-i aşere içerisinde yer alanlar arasında olabileceği gibi, şâz kıraatler içinde de yer alabilmektedir. Bu bağlamda “فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ”⁴⁵⁴ “Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun keffareti üç gün oruç tutmaktır.”⁴⁵⁴ âyeti örnek verilebilir. Begavî'ye göre bir kimse yemin keffaretinde yedirme, giydirme veya köle azat etmeye güç yettiremezse üç gün oruç tutması gerekir. Buradaki acziyetten maksat malının kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin asli ihtiyaçlarından fazla olmamasıdır. Begavî yemin keffaretinde tutulması gereken orucun peşpeşe aynı günlerde mi ya da farklı günlerde tutulacağı konusunda ihtilaf olduğunu belirtmiştir. Bazılarına göre peşpeşe tutmak vacip değildir isterse peşpeşe tutar isterse ayrı tutar. Şafî'ye göre peşpeşe tutmak daha faziletlidir. Bazılarına göre ise zihar ve adam öldürme keffaretlerine kıyasla yemin keffaretinde de peşpeşe oruç tutmak vaciptir, demişlerdir. Begavî, Sevrî (ö. 161/778) ve Ebû Hanîfe'nin de bu görüşte olduğunu zikretmiştir. Bu görüşlerinin delili de İbn Mesûd'un “فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ” “Peşpeşe üç gün oruç tutması gerekir” şeklindeki kıraati olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁵ Görüldüğü üzere Begavî yemin keffaretinde yedirme, giydirme veya köle azat etmeye güç yettirmeyen kişinin tutması gereken üç günlük orucu peşpeşe mi ya da ayrı günlerde mi tutması konusundaki fikhî hükümler ile ilgili görüşleri naklederken şâz kıraatten de delil getirerek açıklamıştır. Burada esas üzerinde durulması gereken husus Begavî'nin ise bu âyette geçen fikhî hükümle ilgili delilleri zikretmesi fakat herhangi bir tercihte bulunmamasıdır. Bu durum Begavî'nin şâz kıraatleri fikhî hükümlerde delil olarak kabul etmediğini göstermiştir. Eğer delil olarak kabul etseydi keffaret yemininde peşpeşe üç gün oruç tutulması gerektiğini tercih ederdi.

Bazı kaynaklarda bu âyetin tefsiri yapılırken Begavî'nin de naklettiği gibi yemin keffaretinde üç günlük orucun peşpeşe mi ya da ayrı mı tutulacağı konusundaki fikhî hükme yer verilmiştir. Üç günlük orucun art arda tutulacağı şeklindeki görüşün ise İbn Mesûd'un “فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ” kıraatiyle delillendirildiği nakledilmiştir.⁴⁵⁶

⁴⁵³ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, 143; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III, 732; Fârisî, *el-Hücce*, II, 321-322; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Kesf*, I, 294.

⁴⁵⁴ Mâide 5/89.

⁴⁵⁵ Begavî, *Me'âlim*, III, 92-93.

⁴⁵⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VIII, 652-654; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II, 287-288; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XII, 82-83; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, VIII, 152; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, IV, 14.

Bazı kaynaklarda bu fikhî hükümler arasında tercih yapılmıştır. Örneğin Râzî, bu fikhî hükümleri naklettikten sonra tercihte bulunarak şâz kıraatin delil getirilerek hüküm verilmesinin kabul edilemeyeceğini, mütevâtir olarak nakledilmeyenlerin câiz görülmesi Râfizîlerin ve mülhidlerin Kur'ân hakkındaki yorumlarının da benimsendiği anlamına geldiğini, bunun ise batıl olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁷ Taberî de bu hükümler arasında tercihte bulunmuştur.⁴⁵⁸ Begavî ise bu âyette geçen fikhî hükümle ilgili delilleri zikretmiş fakat herhangi bir tercihte bulunmamıştır.

⁴⁵⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XII, 82-83.

⁴⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VIII, 654.

SONUÇ

Begavî; tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat gibi ilimlerde çok değerli eserler vermiştir. Begavî tefsiri gerek içeriği gerekse kullandığı kaynaklar itibariyle dinî ilimler yönünden önemli bir eserdir. Begavî tefsirinin mukaddimesinde tefsiri yazmasındaki amacını belirtmiş ve tefsirini yazarken faydalandığı kaynakları isnadlarıyla beraber vermiştir. Bu isnadları tefsiri esnasında sözün uzamasından çekindiği için vermediğini ifade etmiştir. Daha sonra mukaddimesinde üç fasılla Kur’ân ilimleriyle ilgili bilgi vermiştir. Begavî bu bilgileri verdikten sonra mushaf tertibine göre Fâtiha sûresinden başlayarak Nâs sûresine kadar Kur’ân-ı Kerim’i sûre sûre ve âyet âyet tefsir etmiştir. Begavî her sûrenin tefsirine başlamadan önce sûrenin adı, âyet sayısı, nerede nâzil olduğu ve hangi olay hakkında indirildiği hususunda bilgiler vermiştir.

Begavî, mukaddimesinde Kur’ân ilimleriyle ilgili bilgilere yer verdiği gibi kıraat ilmiyle ilgili bilgilere de yer vermiştir. Tefsirinin mukaddimesinde kıraatlerin önemini ve bu konudaki hassasiyetini “İnsanlar Kur’ân ahkâmına tabi olmakla ve ondaki hadleri/emir-nehiyleri korumakla kulluk vazifelerini nasıl yerine getiriyorlarsa, onu okumak, sahabenin üzerinde icma ettiği imâm mushafına uyan kıraatleri almak, sahabe ve tabiûnun halefi durumundaki meşhur kıraat imâmların mushaf hattına uyan kıraatlerini alıp okumak, korumak ve onu terk etmemek de kulluk vazifelerindendir” ifadeleriyle ortaya koymuştur. Bu ifadelerin de gösterdiği üzere Begavî, Kur’ân’ın emir ve nehiyelerine uygun hareket etmeyi nasıl Müslümanlığın bir gereği olarak görmüş ise, kıraat imâmları tarafından aktarılan kıraatleri korumayı ve terk etmemeyi de yine Müslümanlığın bir gereği olarak görmüştür.

Begavî tefsirinin mukaddimesinde kıraat kaynaklarıyla ilgili olarak kıraat silsilesini şu şekilde vermiştir: Begavî→Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Mukrî el-Mervezî→Ebû Kâsım Tâhir b. Ali es-Sayrafi→İbn Mihrân. Buna göre Begavî’nin kıraat kaynakları İbn Mihrân’ın *el-Ğâye fi’l-Kırââti’l-‘Aşr* adlı eserine dayanmakta olup kıraat-i aşere imâmları olarak bilinen meşhur kurrânın kıraatlerini içermektedir. Begavî bir kıraatin makbul olabilmesinin en temel şartının sened itibariyle sahih olması ve onun Hz. Peygamber’e kadar gitmesi olduğu gerçeğinden hareketle Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Mukrî el-Mervezî’den hem tilâvet hem de rivâyet yoluyla aldığı bu kıraatlerin sahabeye kadar giden isnad zincirlerini vermiştir. Begavî’nin kıraatteki en

temel kaynağı İbn Mihrân olmakla birlikte, özellikle zikrettiği kıraatlerle ilgili gerçekleştirdiği değerlendirmelerinde birtakım kaynaklardan yararlanma yoluna gittiği görülmektedir. Bütün bunlar Begavî tefsirinde nakledilen kıraat vecihlerinin pek çok kaynaktan derlendiğini göstermektedir.

Kıraat kaynaklarında Begavî kıraat-i aşereyi bir araya toplayan şahsiyetlerden biri olarak tanıtılmaktadır. Buna göre Begavî sahih kıraat olarak on kıraati benimsemektedir. Fakat Begavî tefsirinin mukaddimesinde dokuz kıraat imâmının senedlerini zikretmiş, gelenekte kıraat-i aşere içerisinde onuncu sırada yer verilen Halef'in kıraatine değinmemiştir. Bunun muhtemel sebebi olarak Halef'in Kûfe kıraat imâmlarından olması, kıraatinin de Kûfelilerin kıraatinden farkı olmaması gösterilebilir.

Begavî'nin kıraatlere yönelik atıflarına bakıldığında bu atıfların genellikle kıraat-i aşere (on'lu sistem) içerisinde yer alan kıraatlerle sınırlı bir muhtevaya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, Begavî'nin on'lu sistemin dışında kalan ve bu yönüyle “şâz kıraat” olarak isimlendirilen kıraatlere pek yer vermediği şeklinde bir sonucu dillendirmeyi mümkün kılmaktadır. Nâdiren atıfta bulunduğu şâz kıraatleri ise genellikle âyete yüklediği anlam ve delaleti destekleme sadedinde zikretmiştir.

Begavî tefsiri kıraatleri nitelendirmede oldukça zengin bir kavram içeriğine sahiptir. Bazen kıraatleri okuyuşlarını sahih kabul ettiği on kıraat imâmına, râvilere, şâz kıraat imâmlarına, sahabeye, tabiûna şeklinde okuyanlara atıfta bulunarak vermektedir. Bazen de kıraatleri Haremeyn, Hicaz, Irak, Kûfe, Mekke, Medine, Basra ve Şâm Ekolleri gibi bölge ve şehir isimlerine atıfta bulunarak vermektedir. Bazen de kıraatleri sahabenin ya da Hz. Osman'ın istinsâh ettirip çeşitli merkezlere gönderdiği mushaflara da nispet ederek vermektedir.

Begavî tefsirinde genel olarak kıraatleri naklederken kime ait olduğunu (isnadını) zikretmiştir. Begavî'nin zikrettiği okuyuşlardan genellikle çoğunluğa aykırı okuyan kurrâyı tek tek belirtmesi kıraat âlimlerinin, kıraatleri naklederken takip ettiği metoda uyduğunu göstermektedir. Ayrıca bu durum Begavî'nin hadisçi olma kimliğinin tefsire yansımaları ve isnadları zikretmesindeki hassasiyetinin göstergesi de olabilir. Begavî genel olarak kıraatleri kimlerin okuduğunu zikretmekle beraber bazen kime ait olduğunu belirtmeden temrîz sîgasıyla ve belli bir kesime ortak isim ve sıfat (el-cumhur/çoğunluk” veya “el-ma'rûfe/bilinen”) altında atıfta bulunduğu da tespit edilmiştir. Begavî'nin bunlarla atıfta bulunduğu kıraatler incelendiğinde temrîz sîgasını şâz kıraatlerin dışında

on'lu sistem içerisinde yer alan kıraatleri belirtmede kullandığı görülmüştür. Buna göre Begavî'nin bu kalıbı zayıflık alameti olarak görmediği söylenilebilir. “el-cumhur/çoğunluk” sıfatını da kıraat-i aşere (on'lu sistem) imâm ve râvilerini kastettiği; “el-ma'rûfe/bilinen” sıfatını da sahabe ve tabiûna ait şâz kıraatlerin karşısı anlamında “on kıraat imâmına ait kıraatler” için kullandığı anlaşılmaktadır.

Begavî tefsirinde çoğunlukla âyetin tefsirine etkisi olan kıraatleri nakletmekle birlikte âyetin anlamına etkisi olmayan -hemzenin okunuşu, idğam-izhar, imâle, ihtilas-işba‘, izafet “ي” harfinin okunuşu gibi- usul yönünden kıraat farklılıklarına yer vermiştir. Tefsir kaynaklarının çoğu bu kıraatleri anlama etkisi olmadığı için zikretmemişlerdir. Begavî ise on'lu sistem içerisinde yer alan bu okuyuşları nakletmeye önem vermiştir. Ayrıca Begavî, bu kıraatleri naklederken yeri geldiğinde bazen usulle ilgili konularda örnekler verip açıklamalarda bulunmuştur. Fakat bu konularda Begavî eserinin tefsir kitabı olması ve tefsirinin muhtasar olmasını istemesi sebebiyle ayrıntılı bilgi vermemiştir. Begavî usulle ilgili kırat farklılığını naklederken dikkat çeken diğer bir husus da bu okuyuşlardan sadece kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşlara yer vermesi şâz kıraatleri zikretmemesidir. Bu durum Begavî'nin usulle ilgili kıraat farklılığını naklederken genel olarak on'lu sistem içerisinde yer alan okuyuşları naklettığını göstermektedir.

Begavî, şâz kıraatlerin, tefsirde kullanımı konusunda kendisine özgü bir metot takip etmiştir. Begavî sahabe ve tabiûndan nakledilen kıraatlerden iki hususta faydalanmıştır. Birincisi âyetin tefsirine sağladığı katkıya işaret etmek, o kıraat üzerinden yaptığı yorumu desteklemek ve delillendirmek için tefsirinde zikretmiştir. Çünkü Begavî Kur'ân tefsirinde ve kıraatinde önemli olan bu şahsiyetlerinden aktarılan kıraatin manayı daha güçlü bir şekilde delillendireceğini bilmektedir. İkincisi, bu kıraatleri hem kıraat-i aşere içerisinde yer alan okuyuşları hem de şâz olarak nitelendirilen okuyuşları desteklemek için tefsirinde zikretmiştir. Bu durum Begavî'nin sahabe ve tabiûndan nakledilen rivâyetlere önem verdiğini göstermektedir.

Begavî kıraatleri naklederken bazen okuyuşlarla ilgili herhangi bir bilgi vermeyerek sadece kıraat âlimlerine atıfta bulunarak vermiş bazen de kıraatlerin tevcihini yapmıştır. Kıraatlerin tevcihini âyetlerden, Hz. Peygamber'in sözlerinden, mushaf hattından, sahabe ve tabiûnun okuyuşlarından, Arap şiiri, kelimeleri ve lehçelerinden delil getirerek yapmıştır. Kıraatler arasında tercihe nadiren başvurmuştur. Begavî kıraatler

arasında kendi tercihini ifade ederken tercih ettiği kıraati bazen diğerlerinden önce zikretmiş bazen de tercih ettiği kıraat sıralamada sonda yer almıştır. Bu konuda belirli bir metod takip etmemiştir. Begavî'nin tercih ettiği kıraatlere gelince o hep çoğunluğun okuyuşunu tercih etmiştir. Okuyuşlarında tek kalmış olan kurrânın kıraatini tercih etmemiştir. Ayrıca Begavî'nin tercih ettiği kıraatlerin temellendirmesini âyetten, sarf ve nahiv kurallarından delil getirerek yaptığı görülmüştür. Bazen de kıraat âlimlerinin çoğunluğunun bu görüşte olmasıyla açıklamıştır. Bu durum Begavî'nin şahsi yorumundan daha çok selefte olan bağlılığını göstermektedir.

Begavî kıraatlerin bazen sened açısından bazen de nahiv ve dil kurallarına, bunların Araplar arasındaki yaygınlığı ve kullanım biçimlerine uymadığı gerekçesiyle tenkit edildiğini ve hatalı bulunduğunu da belirtmiştir. Begavî genellikle hatalı bulunan kıraatleri ya nahiv ehline ya da sahabeye atıfta bulunarak kıraatin hatalı, yanlış olduğunu belirtmiştir.

Begavî kıraatleri naklederken Arap şiiri, kelamı ve lehçeleriyle kıraatlerin temellendirmesini yaparak Arap dili ile olan münasebetine yer vermiştir. Bunlar Begavî'nin aynı zamanda kıraatlerden Arap dilindeki çeşitli kullanımlara işaret etmek için faydalandığını, Arap dilinin ifade ve üslup özelliklerini esas aldığını göstermektedir. Böylece Begavî kıraatleri naklederken kıraat-tefsir ilişkisine işaret etmenin yanı sıra, kıraat-Arap dili bağına da temas etmiştir. Bu yönüyle Begavî tefsiri Arap dilindeki farklı kullanımların tespit edilmesinde önemli bir kaynak niteliğindedir.

Begavî kıraat vecihleriyle ortaya çıkan anlam farklılığını açıklamıştır. Bu kelimelerdeki farklı kıraatleri siyak ve sibakları ile irtibatlandırarak incelemiş ve bu kıraat vecihlerini kendinden önce geçen ifadelerle hem lafız hem de mana bakımından hamlederek bunlara farklı anlamlar vermiştir. Begavî'nin naklettiği kıraat vecihlerinde konuyla ilgili bilgileri özet bir şekilde verdiği, genellikle detay sayılabilecek izahattan kaçındığı görülmektedir. Ayrıca kıraatlerin tevcihiyle ilgili bilgileri aktarma konusunda Begavî'nin seçici davrandığı kıraatler bağlamında, doğru bulmadığı görüşleri ve vecihleri tefsirinde zikretmediği de görülmüştür. Onun bu metodu tefsirinin mukaddimesinde de zikrettiği gibi tefsirini muhtasar bir eser yapma isteğinden kaynaklanması muhtemel görünmektedir. Begavî'nin tefsirinde zikrettiği kıraatle ilgili bazı vecihlerin kendisinden sonraki müfessirler tarafından ona atıfta bulunularak, zikredilmiş olması onun kıraat ilminde önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak tefsirinde kıraatlere geniş bir şekilde yer veren Begavî'nin kıraatleri işleyiş tarzı ve değerlendirmesi onun tefsir, hadis, fıkıh ilminde olduğu gibi kıraat ilminde de yetkin olduğunu göstermekte ve bu alandaki vukufiyetine işaret etmektedir. Ayrıca Begavî'nin günümüze ulaşmayan kıraat ilmine dair *el-Kifâye fi'l-Kirâe* adlı eserinde yer alan bilgilere ulaşmanın tek yolu tefsirinde yer alan kıraatlerle ilgili bilgilerdir. Bu nedenle bu çalışma günümüze ulaşamayan eseriyle ilgili yapılacak olan araştırmalar için de Begavî'nin nakil yöntemi, kıraatlerin tevcihi, tercihi ve kıraatleri işleyiş tarzı gibi konularda bilgiler içermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- AHFES, Ebü'l-Hasan Saîd b. Mes'ade Ahfeş el-Evsât (ö. 215/830), *Kitâbu Me'âni'l-Kur'ân* (Thk. Hüdâ Mahmûd Karâ'a), Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1990.
- AHMED B. MAHMÛD, *Selçuknâme*, (Haz. Erdoğan Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- AFFÂF, Abdulğafûr Hamîd, *el-Begavî ve Menhecühû fi't-Tefsîr*, Yüksek Lisans Tezi, İslâm Ünv., 1400/1980.
- 'ALİYYÛ'L-KÂRÎ, Ali b. Sultan Muhammed (ö. 1014/1605), *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*, (Thk. Cemal Aytanî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1422/2001.
- BAĞDÂDÎ, İsmail Paşa (ö. 1839/1920), *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Âsaru'l-Musannifin*, Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l-Arabî, Beyrût 1955.
- BAKIRCI, Saffet, “*Me'âlimu't-Tenzîl'in Rivâyet Tefsirleri İçindeki Yeri*”, (Basılmamış doktora tezi), Selçuklu Ünv Sosyal Bilimler Enst., Konya 1990.
- BEGAVÎ, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesûd (ö. 433/1041-516/1122), *Tefsîru'l-Begavî Me'âlimu't-Tenzîl*, (Thk. Muhammed Abdullâh en-Nemîr, Osman Cum'a Dâmiriyye ve Süleyman Müslim el-Harş), Dâru Taybe, Riyâd 1409.
-, *el-Envâr fi Şemâli'n-Nebiyi'l-Muhtâr*, (Thk. İbrâhîm Ya'kûbî), Dâru'l-Mektebi, Dımaşk 1995.
-, *Şerhü's-Sünne*, (Thk. Muhammed Züheyr eş-Şavîş ve Şuayb el-Arnaût), Mektebetü'l-İslâmi, Beyrût 1403/1983.
-, *Mesâbihü's-Sünne*, (Thk. Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşlî vd), Dâru'l-Marife, Beyrût 1407/1987.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (ö. 1391/1971), *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1973
- BİRİŞİK, Abdülhamîd, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yay., Bursa 2004.
- BROCKELMANN, Carl (ö. 1375/1956), *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, (Ter. Abdülhalîm en-Neccâr), Dâru'l-Maârif, Kahire 1119.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-Sahîh* (Thk. Muhibbüddîn el-Hatîb vd), el-Matbaatüs's-Selefiyye, Kâhire 1979.

- CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yay., Ankara 2005.
- CEVDET BEY, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, (Haz. Mustafa Özel), Kayıhan Yay., İstanbul 2002.
- CEVHERÎ, İsmâîl b. Hammâd (ö. 400/1009), *es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye* (Thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr), Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût 1990.
- ÇETİN, Abdurrahman, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.
-, *Kıraatların Tefsire Etkisi Kur'ân'ın Farklı Yorumlanmasına Tesir Eden Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012.
- DAĞ, Mehmet, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İsam Yay., İstanbul 2011.
- DANÎ, Ebû Amr Osman b. Saîd b. Amr, (ö. 444/1052) *Kitâbu't-Teysîr fî'l-Kırââtî's-Seb'*, (Thk. Otto Pretzl), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1404/1984.
- DÂVÛDÎ, Şemseddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed (ö. 946/1540), *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1403/1983.
- DİMYÂTÎ, Ahmed b. Muhammed el-Banna, (ö. 1117/1705) *İthâfu Fudalâi'l-Beşer fî'l-Kırââtî'l-Erbeate Aşer*, (Thk. Enes Mahrâh), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût-Lübnan 2011.
- EBÛ HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî (ö. 745/1344), *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît* (Thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd, Ali Muhammed Muavvîd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1993.
- EBÛ'S-SUÛD, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddîn İmâd (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm = Tefsîru Ebü's-Suûd*, Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, Riyâd tsz.
- EBÛ ŞEHBE, Muhammed b. Muhammed, *el-İsrâiliyyât ve'l-Mevzûât fî Kütübi't-Tefsîr,, Mektebetü's-Sünne*, Kahire 1408.
- EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. el- Müsennâ et-Teymî (ö. 210/825), *Mecâzü'l-Kur'ân* (Thk. Fuat Sezgin), Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1954.
- EDRENEVÎ, Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, (Thk. Süleyman b. Salih el-Hazî), Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine 1417/1997.
- EROĞLU, Ali, *el-Kifâye fî'l-Kırââ li'l-Begavî*, Ekev Yay., Erzurum 2002.

-, *Müfessir Begavî Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü, Erzurum 1982.
- FÂRİSÎ, Ebû Ali el-Hasen b. Abdi'l-Ğaffâr (ö. 377/987), *el-Hucce li'l-Kurrâi's-Seb'*, (Thk. Bedreddîn Kahvecî, Beşîr Cuvîcâtî), Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Beyrût 1991.
- FERRÂ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd (ö. 207/822), *Me'âni'l-Kur'ân*, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1983.
- HALÎL B. AHMED, Ebû Abdırrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, (ö. 175/791) *Kitâbü'l-Ayn*, (Thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî), Müessesetü'l-Âlemi, Beyrût 1408/1998.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, *Kur'ân Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İFAV Yay., İstanbul 1993.
- HÂZİN, Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî (ö. 741/1341), *Lübâbu't-Te'vîl fi Me'âni't-Tenzîl*, (Thk. Abdusselâm Muhammed Ali Şahîn), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2004.
- İBN ÂŞÛR, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusî (ö. 1394/1973), *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tunusiyye, Tunus 1984.
- İBN ATİYYE, Ebû Muhammed Abdülhak b. Ğâlib el- Endelüsî (ö. 546/1151), *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz* (Thk. Abdü's-Selâm Abdü's-Şâfi Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2001.
- İBN CİNNÎ, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsılî (ö. 392/1001), *el-Muhtesab fî Tebyîni Vücûhi Şevâzzi'l-Kırâât ve'l-Îzâhi anhâ* (Thk. Ali en-Necdî Nâsîf, Abdülhalîm en-Neccâr, Abdülfettâh İsmâ'il Şiblî), Meclisü'l-A'la li's-Şuuni'l-İslâmiyye, Kahire 1994.
- İBN HÂLEVEYH, Ebû Abdullâh Hüseyin b. Ahmed (ö. 370/980), *Muhtasar fî Şevâzzi'l-Kur'ân min Kitâbi'l-Bedî'*, Mektebetü'l-Mütenebbî, Kahire tsz.
- İBN HALLİKÂN, Ebû'l-Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* (Thk. İhsan Abbâs), Dâru Sâdır, Beyrût 1398/1978.
- İBN HİŞÂM, Ebû Abdillâh Cemâluddin el-Ensârî el-Mısıriyyî (ö. 761/1360), *Şerhu Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, (Thk. İrfan Matracî), Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrût tsz.

- İBN KÂDÎ ŞUHBE, Ebûbekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, (Thk. Hafız Abdu'l-Âlim Han), Âlimu'l-Kütüb, Beyrût 1399/1979.
- İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Thk. Abdullâh b. Abdilmuhsîn et-Turkî), Dâru Hicr, 1419/1998.
- İBN MANZÛR, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1119.
- İBN MİHRÂN, Ebûbekr Ahmed b. el-Hüseyn el-İsbehânî, el-Ğâye fî'l- *Kırâati'l-Aşr*, (Thk. Muhammed Ğıyas el-Cenbaz), Dâru's-Şevaf, Riyâd 1990.
- İBN MÜCÂHİD, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs (ö. 324/936), *Kitâbü's-Seb' fî'l-Kırâat*, (Thk. Şevkî Dayf), Dâru'l-Meârif, Kahire 1119.
- İBN RÜŞD, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, (Thk. Ali Muhammed Muavvîd, Ahmed Abdü'l-Mevcûd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2010.
- İBN ŞÜREYH, Ebû Abdillâh Muhammed er-Ruaynî el-Endülüsî, *el-Kâfi fî'l- Kırâati's-Seb'*, (Thk. Ahmed Mahmûd Abdü's-Semi' eş-Şâfi), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1421/2000.
- İBN TAĞRÎBERDÎ, Cemâlüddîn Yûsuf el-Atabekî (ö. 874/1469), *en-Nucûmu'z-Zâhire fî Mulukî Mısır ve'l-Kahire*, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1413/1992.
- İBN TEYMİYYE, Takıyuddîn Ahmed el-Harrânî (ö. 728/1328), *Mecmuatü'l-Fetâvâ*, (Thk. Âmir el-Cezzâr- Envâr el-Bâz), Dâru'l-Vefâ, 1426/2005.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Şemsuddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali, (ö. 833/1429) *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, (Thk. G. Bergstraesser), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2006.
-, *en-Neşr fî'l- Kırâati'l-Aşr*, (Thk. Ali Muhammed Dabbâ'), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût tsz.
-, *Kitâbu Tahbiri't-Teyşir fî'l-Kırâati'l-Aşr*, (Thk. Ahmed Muhammed Muflihu'l-Kudât), Dâru'l-Furkan, Ürdün 1421/2000.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemâluddin Abdurrahmân b. Ali (ö. 597/1201), *Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût 1987.

- İBNÜ'L-ESÎR, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed el- Cezerî (ö. 630/1233), *el-Kâmil fî't-Târih*, (Thk. Ebü'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1407/1987.
- EL-KÂDÎ, Abdülfettâh, *el-Kırââtü's-Şâzzetü ve Tevcihuha min Lügati'l-Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1401/1981.
- KATTÂN, Mennâu'l-Halîl (ö. 1420/1999), *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mektebetu Vehbe, Kahire tsz.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul Üniv. Edb. Fakültesi Yay., İstanbul 1953.
-, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.
-, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul Üniv. Edb. Fakültesi Yay., İstanbul 1953.
- KARAÇAM, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraatı*, Nedve Yay., İstanbul 1981.
-, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.
- KÂTİB ÇELEBÎ, (Hacı Halîfe) Mustafa b. Abdullâh (ö. 1067/1657), *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût-Lübnan tsz.
- KEHHÂLE, Ömer Rıza (1905-1987), *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kütübî'l-Arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Dımaşk 1376/1957.
- KETTÂNÎ, Muhammed b. Cafer (ö. 1857-1927), *er-Risâletü'l-Müstatrafe li Beyâni Meşhûri'l-Kütübî's-Sünneti'l-Müşerrefe*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyyeti, Beyrût 1414/1993.
- KİRMÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr (ö. 500/1106'dan sonra), *Şevâzzü'l-Kırâât* (Thk. Şimrân el-Acelî), Müessesetü'l-Belâğ, Beyrût tsz.
- KOMİSYON, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yay., Ankara 2006.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
-, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
-, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr (ö. 671/1273), *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-MÜbeyîn limâ Tedammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân* (Thk. Abdullâh b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 2006.
- MAŞALI, Mehmet Emin, *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlâsı*, Avrasya Yay., Ankara, 2004.
- MEKKÎ B. EBÎ TÂLÎB, Ebû Muhammed b. Hammuş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045), *Kitâbü Müşkili İ'râbi'l-Kur'ân* (Thk. Yâsîn Muhammed es-Sivvâs), Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dımaşk tsz.
-, *el-Keşf 'an Vücûhi'l-Kirââti's-Seb' ve 'İlelihâ ve Hicecihâ*, (Thk. Muhyiddîn Ramadân), Müessetü'r-Risâle, Beyrût 1997.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013,
- ŞERÎF, Muhammed İbrâhîm, *el-Begavî el- Ferrâ ve Tefsîruhû li'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*, Külliyyatü Dâru'l-Ulûm- Câmiatü'l-Kahire, Kahire 1406/1987.
- NEHHÂS, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl (ö. 338/950), *İ'râbü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 2008.
- NESEFÎ, Ebû'l-Berekât Hâfızuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl = Tefsîru'n-Nesefî* (Thk. Yûsuf Ali Büdeyvi vd.), Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrût 1998.
- NÜVEYHÎD, Adil, *Mu'cemu'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatta el-Asri'l-Hadîr*, (Thk. Hasan Halîd), Müessesetü Nüveyhidu's-Sekafiyye, 1403/1983.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.
- RÂFÎÎ, Mustafa Sâdık (ö. 1356/1937), *İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1425/2005.
- RÂZÎ, Ebû Abdullâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer (ö. 606/1209), *Mefâtîhu'l-Ğayb=et-Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, Dâru'l-Fikr, Lübnan 1981.
- SAFEDÎ, Selahaddin Halîl b. Aybeg (ö. 764/1363), *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefâyât*, (Thk. Ahmed el-Arnaut, Mustafa Türkî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1420/2000.

- SA'LEBÎ, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân = Tefsîru's-Sa'lebi*, (Thk. Ebû Muhammed b. Âşûr), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1422/2002.
- SANCAKLI, Saffet, “*Begavî ve Şerhü's-Sünnedeki Şerh Metodu*” (Basılmamış doktora tezi), Uludağ Ünv. Sosyal Bilimler Enst., Bursa 1996.
- SEMERKANDÎ, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm (ö. 373/983), *Bahru'l-Ulûm = Tefsîru's-Semerkandî* (Thk. Ali Muhammed Muavviz vd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1993.
- SEMÎN EL-HALEBÎ, Ahmed b. Yûsuf (ö. 756/1355), *ed-Dürri'l-Mesûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn* (Thk. Ahmed Muhammed el-Harrât), Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1986
- SEVİM, Ali-Merçil, Erdoğan; *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Bâsımevi, Ankara 2005.
- SOYSALDI, H.Mehmet, *Asırların İdrakine Kur'an Tarihi*, İstanbul, 2015.
- SUBHÎ SÂLÎH (ö. 1407/1986), *Mebâhis fî Ulumi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût 1977.
- SUBKÎ, Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Ali, (ö. 771/1370) *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübra*, (Thk. Mahmûd Muhammed Tânâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî), İsâ el-Bâbî el-Halebî Matbaası, Kahire 1383/1964.
- SUYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir (ö. 911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (Thk. Merkezu'd-Diraseti'l-Kur'âniyye), Medine 1426.
-, *Tabakâtü'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1403/1983.
-, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, (Thk. Ali Muhammed Ömer), Mektebetu Vehbe, Kahire 1396/1976.
- TABERÎ, Ebû Cafer b. Cerîr Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân = Tefsîru't-Taberî*, (Thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî), Dâru'l-Hicr, Kahire 2001.
- TAŞKÖPRÜZÂDE, Ahmed b. Mustafa (ö. 968/1561), *Miftâhü's-Saâde ve Misbâhü's-Siyâde fî Mevzûati'l-Ulûm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1405/1985.
- TEMEL, Nihat, *Kıraat ve Tecvid Istılahları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

- TETİK, Necati, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, İşaret Yay., İstanbul 1990.
- TUĞRAL, Rahim, "Farklı Kıraatlerin Tefsirdeki Yeri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi VII*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1992.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1999.
- TURGUT, Ali, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- UKBERÎ, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddin Abdullâh b. Hüseyin b. Abdullâh (ö. 616/1219), *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân* (Thk. Ali Muhammed Bicâvî), Dâru'l-Cîl, Beyrût 1987., *İ'râbü'l-Kırââtî'sh-Şevâz* (Thk. Muhammed es-Seyyid 'Azzûz), 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1417/1996.
- ÜNAL, Mehmet, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Fecr Yay., Ankara 2005.
- VÂHİDÎ, Ali b. Ahmed b. Muhammed (ö. 468/1075), *et-Tefsîru'l-Basît*, Camiatü'l-İmâm Muhammed b. Suudi'l-İslâmiyye İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, Riyad tsz.
- YÂFİ'Î, Ebû Muhammed Abdullâh b. Es'ad b. Ali el-Yemenî (ö. 768/1366), *Mir'âtü'l-Cinân ve 'İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1417/1997.
- YÂKÛT EL-HAMEVÎ, Ebû Abdullâh Şihabüddin Yakut b. Abdullâh (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Buldan*, Dâru's- Sadır, Beyrût 1955.
- ZEBÎDÎ, Muhammed Murtaza el-Huseyni (ö. 1205/1791), *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Thk. Abdussettar Ahmed Ferrâc), Kuveyt 1385/1965.
- ZECCÂC, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl (ö. 311/923), *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh* (Thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî), 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1408/1988.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348), *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakât ve'l-Âsâr* (Thk. Tayyar Altıkulaç), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1995.
-, *el-'İber fî Haberi men Ğaber* (Thk. Ebû Hacir Muhammed es- Saîd b. Besyuni Zağlul), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1405/1985.
-, *Tezkiretü'l-Haffâz*, (Thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî), Dairetü'l-Mearifi'l-Osmaniyyeti, 1374.

-, *Mîzânu'l-İ'tidâl fî, Nakdi'r-Ricâl*, (Thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd vd.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1416/1995.
-, *Siyeru A'lemi'n-Nübelâ*, (Thk. Şuayb el-Arnaud- Kamil el-Harrat), Müessesetu'r-Risâle, Beyrût 1402/1982.
- ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin (ö. 1397/1977), *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Mektebetü Musab b. Umeyri'l- İslâmiyyeti, 1464/2004.
- ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed (ö. 538/1144), *Esâsü'l-Belâğa*, (Thk. Muhammed Basil Uyunu's-Sud), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1419/1998.
-, *el-Keşşâf 'an Hâkâiki Ğavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl* (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz), Mektebetü'l-Ubeykân, Riyâd 1998.
- ZERKÂNÎ, Muhammed Abdü'l-Azîm (ö. 1122/1710), *Menâhilu'l-İrfân fî Ulumi'l-Kur'ân*, (Thk. Fevvaz Ahmed Zemrelî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1415/1995.
- ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh (ö. 794/1392), *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm), Mektebetü Dâri't-Türâs, Kahire tsz.
- ZİRİKLÎ, Hayreddîn (ö. 1976/1396), *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ, mine'l-Arabî ve'l-Musta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn*, Dâru İlmi'l-Melâyîn, Beyrût 2002.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLIK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Nesrişah SAYLAN
Öğrenci Numarası	102212201
Enstitü Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tefsir
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI
Tez Başlığı (Türkçe)	Kıraat Açısından Begavi Tefsiri

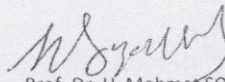
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

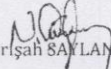
Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 202 sayfalık kısmına ilişkin, 05/08/2015 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13'tür.

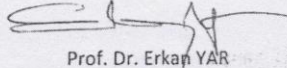
Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç.
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

 Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI
 Danışmanın Adı-Soyadı
 (İmzası)

 Nesrişah SAYLAN (Tezi Hazırlayan)

 Prof. Dr. Erkan YAR
 Anabilim Dalı Başkanı
 (İmzası)

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı'nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZGEÇMİŞ

Elazığ'ın Palu ilçesinde doğdu. İlkokul'u bitirdikten sonra hafızlık eğitimini tamamladı. Ortaokulu dışardan tamamladıktan sonra Kovancılar İmam Hatip Lisesi'nde okudu. Daha sonra Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 2003 yılında başladığı lisans öğrenimini 2007 yılında tamamladı. FÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir alanında aldığı Yüksek Lisans eğitimini *Yusuf Sûresinden Bireysel ve Toplumsal Mesajlar* adlı teziyle 2009 yılında tamamladı. 2011 yılı Şubat ayında FÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir alanında doktora başladı. Lisans öğrenimin ikinci yılında Diyanet İşleri Başkanlığında Kur'an Kursu Öğreticisi olarak göreve atandı. Diyanet İşleri Başkanlığında son yılı uzman Kur'an Kursu öğreticisi olarak toplamda yedi yıl görev yaptı. 2012 yılının Aralık ayında ÖYP ile Tefsir alanında FÜ İlahiyat Fakültesine Araştırma Görevlisi olarak atandı. Halen FÜ İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevliliğine devam etmektedir.